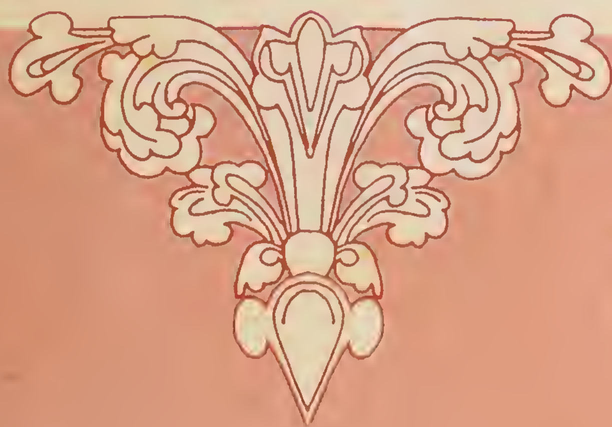

อารมณ์ แสงสิงแก้ว

อนุสรณ์

งานพระราชทานเพลิงศพ

นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว

วันอาทิตย์ที่ ๒๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๗

(แบบ ค.)

หมายรับสั่งที่ ๖๗๖๗

สำนักพระราชวัง

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเพลิงศพ นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว เป็นกรณีพิเศษ ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

วันอาทิตย์ ที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๒๗ เวลา ๑๗.๐๐ น. พระราชทานเพลิง

วิชัย/พิมพ์/หาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายเรียน เจ้าภาพศพ นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว เพื่อทราบ เครื่องพระราชทานเพลิง และเจ้าพนักงานผู้เชิญมานี้ เจ้าภาพไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอย่างใดทั้งสิ้น.

ทั้งนี้ ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

ดิฉันและลูกขอกราบขอบพระคุณแพทย์ พยาบาล และทุกท่านที่ได้ให้การรักษา พยาบาล ดูแล และเอาใจใส่ต่อ คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ด้วยความเมตตากรุณาเป็นอย่างดีตลอดมาระหว่างที่ป่วย จนกระทั่งถึงแก่กรรม ขอบุญกุศลที่ท่านได้มีจิตเมตตาต่อคุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว มาตลอดเวลาที่เจ็บป่วย โปรดสนองให้ท่านได้รับความสุขกาย สุขใจ ตลอดชั่วกาลนาน

ดิฉันและลูก ๆ ขอกราบขอบพระคุณท่านที่เคารพนับถือ และญาติมิตรที่ได้กรุณาสละเวลาไปเยี่ยมในขณะที่ป่วย รักษาตัวอยู่ที่บ้าน และที่โรงพยาบาล ตลอดจนมาคารวะและอาบน้ำศพ วางพวงหรีด และร่วมเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม รวมทั้งให้เกียรติมาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพในวันนี้ เป็นอย่างสูง

หากการต้อนรับไม่ทั่วถึง หรือมีสิ่งใดบกพร่องด้วยประการใดก็ดี ขอได้โปรดประทานอภัยด้วย

จารุวรรณ แสงสิงแก้ว และลูก

ท่านพดล นันทโน แห่งวัดป่าบ้านตาด อุดรธานี
คุณวิสุทธิ์ สุริยฉาย แห่งซีเคียวริตี้ การพิมพ์ จำกัด
คุณชวน ศรสงคราม แห่งชวนพิมพ์

ในส่วนของการจัดทำหนังสืออนุสรณ์เล่มนี้

ดิฉันและลูก ขอกราบขอบคุณต่อท่านที่ปรากฏนามข้างต้นทุกท่านไว้เป็นอย่างสูง ณ ที่นี้ด้วย

จารุวรรณ แสงสิงแก้ว
๓๐ มีนาคม ๒๕๒๗

นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว

ชาตะ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓

มรณะ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๖

ประวัติ
นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว

สถานที่เกิดและวันเกิด

อำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๓

พี่น้องร่วมบิดามารดา

นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว เป็นบุตรคนที่ ๑๑ ของ ขุนแสงพานิช (หยุย แสงสิงแก้ว) และ นางคำผุย เป็นบุตรสุดท้อง มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกันคือ

๑. ขุนประเสริฐสรรพกิจ (เผย แสงสิงแก้ว ถึงแก่กรรม)
๒. นายคำเบย ปลูกเจริญ (ถึงแก่กรรม)
๓. นางบุญชู วีรพัฒน์
๔. นายสวัสดิ์ แสงสิงแก้ว (ถึงแก่กรรม)
๕. นายกาญจน์ แสงสิงแก้ว
๖. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ฝน แสงสิงแก้ว (ถึงแก่กรรม)
๗. นายเชาว์ แสงสิงแก้ว (ถึงแก่กรรม)
๘. นางสวาสดิ์ จันทรุกขา (ถึงแก่กรรม)
๙. นายอุดม แสงสิงแก้ว
๑๐. นางนิตยา โชติดิลก
๑๑. นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว

ชีวิตสมรส

สมรสกับ นางจารุวรรณ แสงสิงแก้ว (จามีกร) มีบุตร ๒ คน คือ

๑. นายจิตเกษม แสงสิงแก้ว
๒. นายภิเษกสุข แสงสิงแก้ว (ถึงแก่กรรม)

การศึกษา

เริ่มการศึกษาขั้นต้นที่จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเข้ามาศึกษาต่อในกรุงเทพฯ จบชั้นมัธยมปีที่ ๖ จากโรงเรียนอำนวยศิลป์ และเป็นนักเรียนเตรียม มธก. รุ่นที่ ๑

จบการศึกษาด้านกฎหมาย จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสอบได้เนติบัณฑิต

ประวัติการทำงาน

มิ.ย. ๒๔๘๙	เริ่มเข้าทำงานเป็นเสมียนธนาคารมณฑล จำกัด
๑๖ ธ.ค. ๒๔๙๒	ลาออกจากธนาคารมณฑลไปเข้าธนาคารกรุงเทพ
๑๕ มิ.ย. ๒๔๙๒	เริ่มงานที่ ธนาคารกรุงเทพ ตำแหน่งเสมียนต่างประเทศ
ต.ค. ๒๔๙๓	ย้ายไปประจำสาขาอุบล
ก.ค. ๒๔๙๘	ย้ายจากสาขาอุบล เป็นผู้ช่วยหัวหน้ากองสถิติและค้นคว้า
ส.ค. ๒๔๙๘	เดินทางไปศึกษาต่อประเทศอังกฤษ โดยทุนส่วนตัว แต่ได้รับเงินเดือนจากธนาคาร
๑ ก.พ. ๒๕๐๐	ย้ายไปประจำส่วนสาขาฝ่ายอำนวยการสาขา
๓ ต.ค. ๒๕๐๐	ย้ายไปรักษาการสมุห์บัญชีสาขาสุไหงโกลก
๑๕ พ.ย. ๒๕๐๐	ย้ายกลับมาเป็นผู้ช่วยหัวหน้ากอง
ม.ค. ๒๕๐๑	ย้ายไปเป็นรักษาการผู้จัดการสาขาสุไหงโกลก
มี.ค. ๒๕๐๑	แต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่รับมอบอำนาจชั้น “A”
มิ.ย. ๒๕๐๑	แต่งตั้งเป็นหัวหน้ากองควบคุม
๑๕ ก.ค. ๒๕๐๑	ย้ายกลับมาจากสาขาสุไหงโกลก
๑๗ ธ.ค. ๒๕๐๑	ย้ายไปเป็นสมุห์บัญชีสาขากัวลาลัมเปอร์
๑ พ.ค. ๒๕๐๒	ย้ายไปเป็นสมุห์บัญชีสาขาสิงคโปร์
๙ ม.ค. ๒๕๐๔	ย้ายกลับมาเป็นหัวหน้ากองประจำส่วนบัญชีกระแส
๑ พ.ย. ๒๕๐๔	ย้ายไปรักษาการผู้จัดการสาขาประตูน้ำ

๖ พ.ย. ๒๕๐๖ เป็นผู้จัดการสาขาประตูน้ำ

๑๑ มี.ค. ๒๕๑๔ แต่งตั้งเป็นเจ้าหน้าที่บริหารชั้นผู้ช่วยผู้จัดการ AVP

๑ ม.ค. ๒๕๒๐ พ้นจากตำแหน่งผู้จัดการสาขาประตูน้ำ เข้าประจำสำนักงานใหญ่

๑๕ เม.ย. ๒๕๒๓ เป็นผู้จัดการใหญ่ บริษัท ซีเคียวริตี้การพิมพ์ จำกัด

๒๖ ธ.ค. ๒๕๒๖ พ้นจากตำแหน่งการงาน

แม่และลูกชาย

ไกรนนท์-พี่นิตยา โชติดิลก จารุวรรณ-จิตเกษม แสงสิงแก้ว

หลานปู่ (จิตอาภา—ทศพล แสงสิงแก้ว)

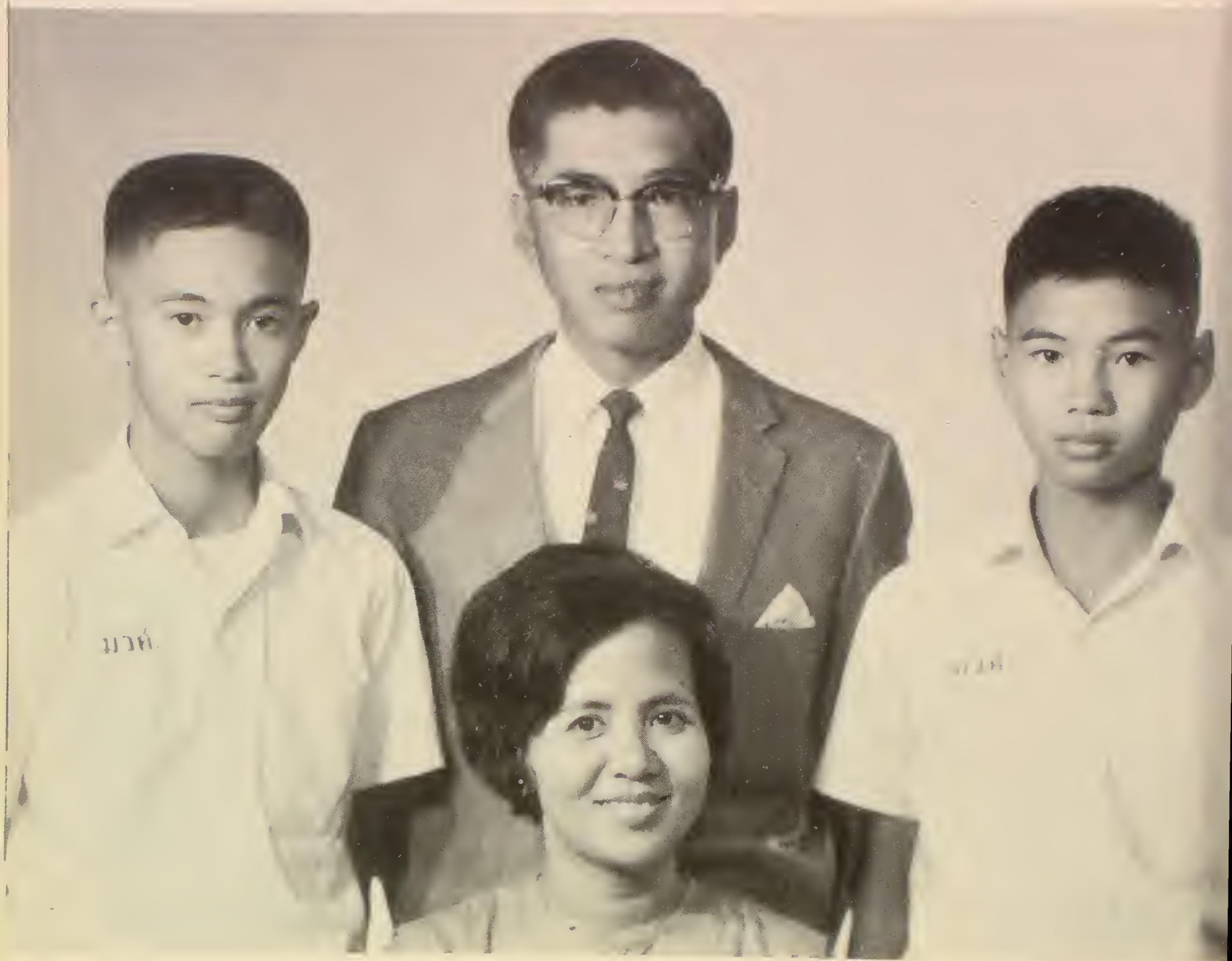

แม่และลูก ๆ

พ.ศ. ๒๕๑๗

พ.ศ. ๒๕๐๕

พูดถึงพ่อ

พ่อสนใจในพระพุทธศาสนา ทำบุญกุศล สร้างพระ ทอดกฐิน และปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะที่ดี ช่วยทำประโยชน์แก่สังคม อาทิเช่น งานของสมาคม งานของเพื่อนร่วมรุ่น ตลอดจนงานช่วยเหลือสงเคราะห์ทหารตำรวจชายแดน ประชาชนผู้ยากไร้ การให้ทุนมูลนิธิ ให้ทุนการศึกษาเด็กนักเรียนที่ขาดแคลน

พ่อเป็นคนรักครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และเพื่อนร่วมงาน แต่ค่อนข้างเคร่งครัด และอยู่ในระเบียบแบบแผน เป็นคนรักษาคำพูด และตรงต่อเวลาอย่างยิ่ง

โดยปกติ พ่อแข็งแรง ชอบเล่นกีฬา แต่มีโรคประจำตัว คือ ความดันโลหิตสูง ต้องรับประทานยาเป็นประจำ บางครั้งพ่อปวด คอ แขน เข้าใจว่ากระดูกงอกทับประสาท อาการปวดบางคราวรุนแรงจนยกแขนถอดเสื้อแทบไม่ได้ แต่ไม่น่าวิตกเพราะอยู่ในความดูแลของ หมอชายธวัช งามอุโฆษ ซึ่งเชี่ยวชาญด้านกระดูก ต่อมาพ่อเริ่มปวดแถวชายโครง บางครั้งตลอดแนวกลางหลัง มักเป็น ๆ หาย ๆ เช่นนี้มา ๓ ปีแล้ว ครั้งหลังสุดราวเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๖ หลังจากกลับจากบ้านเชียงใหม่เริ่มมีอาการปวดในเวลากลางวันบ้าง จึงได้ไปพบแพทย์เพื่อตรวจรักษา และได้ X-ray ปอด พบว่ามีน้ำ เมื่อเจาะออกมาปรากฏว่าสภาพเหมือนน้ำล้างเนื้อ อาการปวดมากขึ้นเกือบตลอดเวลา จึงได้เข้ารักษาที่ ร.พ. จุฬาลงกรณ์ โดยการดูแลของ น.พ. ชัยเวชฯ คุณหมอได้กรุณาเอาใจใส่เป็นอย่างดี ประมาณหนึ่งเดือนต่อมาได้ X-ray อีกครั้ง และได้ถ่ายคอมพิวเตอร์ปอด ผลปรากฏในฟิล์มมีก้อน ๓ ก้อน และมีจุดประเต็มไปหมดที่ปอดด้านขวา แพทย์ยังคงให้การรักษาด้วยยาต่อไป ขณะนั้นน้ำหนักยังคงที่ พ่อรู้สึกเบื่อสภาพโรงพยาบาลอยากกลับมารักษาตัวที่บ้าน คุณหมอชัยเวชฯ ได้ขอเจาะเอาน้ำจากปอดอีกครั้ง น้ำที่เจาะออกมามีลักษณะเหมือนเดิม และได้ตรวจพบเชื้อมะเร็ง

พ่อมีกำลังใจเข้มแข็งมาก รับทราบว่าเป็นโรคมะเร็ง และตัดสินใจรักษาตัวกับสถาบันมะเร็งทันที คุณหมอศิริศักดิ์ฯ แห่งสถาบัน ได้เอาใจใส่และให้การรักษาด้วยการฉายรังสี ระยะนี้เริ่มมีอาการแพ้แสง น้ำหนักลดลง เมื่อฉายแสงรังสีครบแล้ว อาการแพ้และอาการปวดยังทรงอยู่ คุณหมอนรินทร์-พันธุ์ฯ ได้กรุณาให้การบำบัดและให้ยารับประทาน ในระยะนี้ได้รักษาด้วยยาไทย ใบยาสด รวมทั้งด้านพลังจิต และพลังแสงควบคู่ไปด้วย อาการของพ่อดีขึ้นเป็นลำดับ พ่อไปทำงานตามปกติ และไปร่วมพิธีหล่อพระพุทธรูปเพื่อนำไปประดิษฐาน ณ วัดในประเทศศรีลังกา ซึ่งพ่อมีศรัทธาอย่างแรงกล้าที่จะสร้างและอัญเชิญไปด้วยตนเอง

ในระยะเริ่มแรกของการรักษา พ่อได้ไปกราบท่านอาจารย์มหาบัว แห่งวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ท่านได้เมตตาให้หนังสือธรรมะและชี้แนวทางในการปฏิบัติจิต นอกจากนี้ ท่านนพดล นันทโน ได้แวะมาเยี่ยมพ่อทุกครั้งที่ลงมากรุงเทพฯ พร้อมทั้งนำเทปเทศน์ของท่านอาจารย์มหาบัวมาฝาก พ่อได้มีโอกาสสนทนาธรรมกับท่านนพดล และได้พยายามปฏิบัติจิตทำสมาธิ ฟังเทศน์ทุกวัน บุญกุศลนี้ได้ดลบันดาลให้พ่อมีอารมณ์แจ่มใสละโทสะ จิตใจเยือกเย็นดีขึ้นเป็นลำดับ

ระหว่างนี้ พ่อได้รับการบำบัดอาการเจ็บปวดด้วยการฝังเข็มจากคุณหมอลัดดาวัลย์ฯ แห่ง ร.พ. ศิริราช แม่และลูก ๆ มั่นใจว่า พ่อคงจะหายและมีชีวิตสุขสบายไปอีกระยะหนึ่ง

แต่แล้ววันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๖ ได้รับข่าวร้ายของลูกเปาะซึ่งทำงานกับธนาคารคร๊อกเกอร์เนชั่นแนล ในเวลานั้นได้ไปทำงานและรับการอบรมที่ซานฟรานซิสโก เปาะถึงแก่กรรมขณะนอนหลับในห้องพักของธนาคาร ข่าวร้ายนี้สะเทือนใจพ่อมาก พ่อเสียกำลังใจ และร่างกายพ่อทรุดโทรมลงทันตา ได้เห็นพ่อร้องไห้เป็นครั้งแรก พ่อพยายามหักห้ามความทุกข์โศก และพูดปลุกปลอบให้แม่และลูกนึกถึงสัจธรรม ให้มีกำลังใจอยู่ต่อสู้โลก

ในระยะนี้คุณหมอทิพวัลย์ฯ ซึ่งประจำสถานพยาบาลของธนาคารกรุงเทพ ได้กรุณามาตรวจเยี่ยมรักษาและกล่าวชมถึงกำลังใจที่ดีของพ่อ

วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๒๖ พ่อได้ไปรับการตรวจที่สถานพยาบาลของธนาคารอีกครั้ง คุณหมอทิพวัลย์ฯ ได้สังเกตเห็นอาการบวมที่บริเวณท้อง ซึ่งเป็นอาการของโรคหัวใจ จึงได้ให้คุณหมอเชวงฯ ตรวจหัวใจ พบอาการผิดปกติและมีปอดบวมแทรก คุณหมอเชวงฯ ได้มาฉีดยา และให้ยาไว้รับประทาน รวมทั้งให้ออกซิเจนเพื่อช่วยการหายใจ

วันศุกร์ที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๖ พ่อไอหนักทั้งคืน หายใจไม่ทัน ต้องใช้เครื่องออกซิเจนช่วยเป็นครั้งแรก พ่อเริ่มมีอาการเบื่ออาหารรับประทานน้อยลงและไม่อยากพูดจา

ในตอนเย็นของวันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๒๖ พ่อรู้สึกไม่สบายตัว หายใจไม่สะดวก ต้องการออกซิเจน และมีอาการหนาวสั่น แม่ตัดสินใจส่งพ่อเข้า ร.พ. เซ็นหลุยส์ อยู่ในความดูแลของคุณหมอสมชัยฯ คุณหมอได้ให้ออกซิเจน น้ำเกลือและยาผสมอยู่ตลอดเวลา พ่อเริ่มมีอาการปัสสาวะติดขัด เนื่องจากต่อมลูกหมากโต

วันอาทิตย์ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๖ พ่อพูดคุย และรับประทานได้เกือบเป็นปกติ แต่ถ่ายไม่ค่อยสะดวก ในตอนเย็น คุณแม่ น้องวิบูลย์ น้องบังอร หลาน ๆ พวกปลูกเจริญ ได้มาเยี่ยมพ่อ พ่อยังได้พูดคุยถึงแผนการไปทอดกฐินที่อำเภอเขมราฐ ซึ่งเป็นบ้านเกิดของพ่อที่ได้ตั้งใจไว้จะทอดในปี ๒๕๒๗ นี้ กลางคืนวันอาทิตย์ ลูกป๋อมกับแม่อยู่พยาบาลพ่อ ตลอดคืนนั้นพ่อไอมาก สลับการถ่ายหนักและเบา ไม่ได้หลับตลอดคืน ถึงแม้จะได้ฉีดยาและให้รับประทานยาแล้วก็ตาม เนื่องจากอาการไอทวีมากขึ้น

เช้าวันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๖ พ่อตื่นขึ้นหลังจากนั่งหลับไปตอนเช้ามืด พี่นิตยาและลูกนิดได้มาถึง ร.พ. แต่เช้า วันนี้พ่อมีอาการร่วงโรยดูอ่อนแรงไปมาก แม่ป้อนโจ๊กและน้ำส้มให้พ่อ ซึ่งพ่อรับประทานได้มากพอสมควร แล้วกินยาตามปกติ ขณะนั้นใกล้ ๘.๐๐ น. พ่อมองดูนาฬิกาอยู่ตลอด

เวลา แล้วถามลูกนิดว่า สายแล้วทำไมไม่ไปทำงาน ลูกนิดบอกว่าได้ขออนุญาตเข้างานสายได้สำหรับวันนี้ ประมาณ ๙ โมงเช้า แม่บอกพ่อว่าจะไปธนาคารเพื่อเบิกเงินและขอลางานจนถึงสิ้นปี รวมทั้งต้องโทรศัพท์ถึงบริษัทให้นำเอกสารต่าง ๆ มาให้พ่อเซ็นเพื่อมอบหมายการงาน และพ่อจะได้พักงานเสียที แม่และลูกนิดออกจากโรงพยาบาลพร้อมกัน โดยให้พี่นิตยาและลูกแอนอยู่เฝ้าพ่อ ทุกคนนัดหมายกลับมาหาพ่อในตอนพักกลางวัน

ระหว่างนั้น พ่ออยากปัสสาวะอยู่ตลอดเวลา แต่ออกมาเพียงเล็กน้อย พยาบาลจึงต้องสวนให้ถ่ายออก ซึ่งพ่อบอกว่าแสบมาก ตอนนี้พ่อมีอาการหอบถี่ขึ้น

เวลา ๑๐ น. พ่อมีอาการกระหายน้ำ แต่พูดไม่ได้ นอกจากแสดงท่าทาง และเหนื่อยมากขึ้น หายใจติดขัด จึงต้องเร่งออกซิเจนให้แรงขึ้น เพื่อช่วยการหายใจ รวมทั้งใช้เครื่องดูดเสมหะออกจากปอด พ่อมีอาการอ่อนแรงลงไปมาก ทุกอย่างช้าลง ลูกป๋อมได้กลับมาเฝ้าดูอาการของพ่อ หลังจากได้ปรึกษากับหมอแล้ว ลูกป๋อมได้เปิดเทปธรรมะของท่านอาจารย์มหาบัวให้พ่อฟัง แล้วเอาพระที่คล้องคออยู่ใส่มือให้พ่อพร้อมดอกไม้ แม่กลับมาเวลา ๑๒.๑๐ น. พ่อไม่รู้สึกตัวแล้ว แม่กระซิบบอกให้พ่อระลึกถึง พระอรหันต์ พระอรหันต์ จนพ่อสิ้นไปด้วยอาการสงบในเวลา ๑๒.๓๕ น.

พ่อจากพวกเราไปแล้ว เหลือไว้แต่ความทรงจำที่ไม่มีวันลบเลือน แม่ขอให้ดวงวิญญาณของพ่อไม่ว่าจะอยู่ในภพภูมิใด ขอให้จงเป็นสุข และได้ปฏิบัติธรรม เจริญภาวนาสมดังเจตนาที่พ่อตั้งใจไว้ด้วยเถิด

จารุวรรณ แสงสิงแก้ว

พี่กาญจน์ แสงสิงแก้ว
ไว้อาลัยแด่ อารมณ์ แสงสิงแก้ว
น้องชายคนเล็กที่รักของพี่

อารมณ์ แสงสิงแก้ว น้องชายคนสุดท้องที่เกิดจากท้องเดียวกันทั้งหมด ๑๓ คน อารมณ์เป็นคนที่ ๑๓ เป็นคนสุดท้อง ปี ๒๕๒๖ อารมณ์มีอายุ ๖๓ ปี พี่ไม่เคยคิดเลยว่าน้องชายของพี่จะมาด่วนจากโลกนี้ไปก่อนพี่ เมื่อพี่เข้ารักษาตัวที่โรงพยาบาลวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๒๖ อยู่โรงพยาบาลไม่กี่วันอารมณ์ยังได้ไปเยี่ยม เล่าอาการป่วยของตัวเองให้ฟัง และเล่าถึงการไปกราบนมัสการท่านอาจารย์มหาบัวที่วัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี ท่านอาจารย์มหาบัวท่านแนะให้รักษาทางจิตใจ ให้ทำสมาธิ อารมณ์ได้ปฏิบัติตามจนเป็นที่พอใจของท่านอาจารย์ หลังจากที่น้องมาเยี่ยมพี่ได้เพียงสามอาทิตย์ อารมณ์ก็ได้จากพี่ไปก่อนเสียแล้ว

การทำสมาธิ จะเป็นสมถสมาธิ หรือจะเป็นวิปัสสนาสมาธิก็ดีด้วยกันทั้งนั้น ท่านที่เรียนอภิธรรมบางท่านก็ว่า การทำสมาธิส่วนมากจะเป็นสมถสมาธิ ตามอย่างที่พราหมณาจารย์ปฏิบัติกันมาก่อนพระพุทธองค์ตรัสรู้ ต่อมาจึงได้มีวิปัสสนาสมาธิ สมถสมาธิส่วนมากต้องเรียนฌาน ผู้ได้เพียงปฐมฌานเรียกว่าฌานขั้นต้น หากดับขันธ์สมาธิปฐมฌานยังทรงอยู่ ก็ได้ไปเกิดเป็นพรหม แม้พรหมชั้นต่ำอายุก็ได้ถึง ๑ กัป หากนับอายุในเมืองมนุษย์ได้ถึงล้านล้านปี หากได้ฌานสูงขึ้นไปถึงทุติยฌาน หรือตติยฌานขึ้นไป ก็ยิ่งไปเป็นพรหมชั้นสูงขึ้นไปอีก อายุมากขึ้นตามลำดับจนนับไม่ถ้วน เช่น ท่านอาฬารดาบสและท่านอุทกดาบส เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ทีแรกได้พิจารณาว่า ที่พระองค์รู้แจ้งนี้ล้ำลึกนักยากที่จะสอนให้ผู้ใดเข้าใจได้ จึงไม่อยากสอน แต่ท่านท้าวสหบดีพรหมหยั่งรู้ข้อปริวิตกของพระพุทธองค์ได้เสด็จลงมาอาราธนาให้พระองค์ทรงสั่งสอน ให้พิจารณาถึงบัว ๔ เหล่า ที่สุดพระองค์ก็ทรงรับนิมนต์ โดยนึกถึงดาบสทั้งสอง หากได้เทศน์ให้ฟังเพียง

บทเดียวก็จะหลุดพ้นได้ แต่ดาบสทั้งสองดับขันธ์ไปก่อนแล้ว พระองค์จึงพิจารณาต่อไปถึงปัญจวัคคีย์ทั้งห้า เมื่อพระองค์ไปเทศน์ คนแรกได้ดวงตาเห็นธรรมคือ ท่านโกณฑัญญะ ดังนั้น ท่านจึงได้ชื่ออัญญาเพิ่มขึ้น เรียกว่า อัญญาโกณฑัญญะ คำว่าอัญญาแปลว่ารู้แล้ว ขออภัย พูดเรื่องการทำสมาธิของอารมณ์ เลยพูดนอกเรื่อง หวนมาถึงอารมณ์ทำสมาธิเพื่อให้จิตสงบ มีสมาธิดีอยู่เมื่อดับขันธ์ในเวลานั้น ก็มีสุคติเป็นที่หวัง ดังมีพระบาลีรับรองไว้ว่า "จิตเต อสังกิลิฏเฐ สุคคติ ปาติกังขา" เมื่อดับขันธ์ไม่เศร้าหมอง มีสุคติเป็นที่หวัง โดยไม่ต้องสงสัย ดังนั้น พี่พยายามฝึกอยู่ทุกวัน คิดว่าการนอนหลับคือการตาย จึงพอนอนไปก็ทำหน้ายิ้มให้จิตเบิกบาน บริกรรมในใจว่า พุทโธ พุทโธ จนหลับไป

พี่ขอย้อนไปกล่าวถึงชีวิตอดีตของอารมณ์ น้องของพี่เรียนกฎหมายมาพร้อม คุณศุภโยค พานิชวิช เวลาเรียนพักอยู่ที่บ้านหมอฝน นับว่าสนิทกันมาก พอเรียนจบ คุณศุภโยคเข้ารับราชการจนได้เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด และเป็นข้าหลวงตรวจการในกระทรวงมหาดไทย ส่วนอารมณ์คิดจะเป็นตำรวจ แต่แล้วหมอฝนได้ไปฝากทำงานที่ธนาคารมณฑล ต่อมาได้มาอยู่ที่ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาอุบลฯ ซึ่งคุณวิระ รมยะรูป เป็นผู้จัดการ พี่ดีใจที่น้องชายได้หัวหน้าที่ดี คุณวีระเป็นคนดีเอามาก ๆ ยับยั้งจิตใจของอารมณ์ไม่ให้เจ้าอารมณ์เหมือนชื่อ ทางธนาคารเคยส่งอารมณ์ไปอบรมงานถึงอังกฤษ และเคยส่งไปทำงานที่สิงคโปร์ นับได้ว่าน้องของพี่ต้องทำงานอยู่เกณฑ์ดี ต่อมาได้เป็นผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ สาขาประตูน้ำเรื่อยมา จนได้ย้ายเข้าสำนักงานใหญ่เป็นผู้จัดการภาค จนเกษียณ และขอตัวไปเป็นผู้จัดการโรงพิมพ์ของธนาคารเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

เมื่อ ๓ ปีก่อน หมอฝน น้องของพี่ ได้จากโลกนี้ไป ได้นำเอาพลังจิตพลังใจ ของพี่ไปด้วย ครั้นเมื่อเดือน พฤษภาคม ๒๕๒๖ พี่คำเบย ปลูกเจริญพี่สาวคนโตก็จากโลกนี้ไปแล้วคนหนึ่ง พอมาถึงเดือนธันวาคม เดือนสุดท้ายของปี ๒๕๒๖ อารมณ์ แสงสิงแก้ว น้องชายคนเล็กของพี่ก็มาด่วนจากโลกนี้ไปอีกคน ปีจอปีสุนัขนี้ช่างร้ายเหลือเกิน นำเอาคนที่เกิดท้องพ่อท้องแม่

เดียวกันไปถึง ๒ คน เจ้าปีจอเอ๋ยเจ้าปีจอ เจ้าช่างร้ายเหลือนะเจ้าปีจอ

คำพังเพยที่ว่า "คนดีช่วยประเทศชาติได้ ตาย แต่คนมีโรคภัยมากมายยัง" พูดเฉพาะที่เกิดท้องแม่เดียวกัน คนดีคงจะได้แก่ หมอฝน กับ อารมณ์ หมอฝนก็ทำชื่อเสียงให้คนรู้จักทั้งในและนอกประเทศ จนได้รับรางวัลแม็ก-ไซไซ ส่วนอารมณ์มีผลงานดีทางธนาคาร สำหรับพี่โรคภัยมากมาย ที่ไปรักษาตัวที่ห้องฉุกเฉินโรงพยาบาลรามาธิบดีถึง ๕ ครั้ง ไปตรวจร่างกายกับหมอศิริศักดิ์ ภูริพัฒน์ ณ สถาบันมะเร็ง หมอได้ตรวจเอกซเรย์ถึง ๑๕ ท่า (ฟิล์ม ๑๕ แผ่น) พี่ได้แต่ปลงตก ภาวนาขอให้มีโรคมากแต่เพียงชาติเดียวเถิด เจ้ากรรมนายเวรมีอยู่ที่ไหนบ้างจงโปรดอโหสิกรรมให้ในชาตินี้ ชาติต่อ ๆ ไปอย่าได้ทรมานเช่นชาตินี้อีกเลย จะได้ผลเพียงใดก็คงจะแล้วแต่วิบากกรรมของตัวเอง ทุกวันนี้พี่สร้างแต่บุญกุศล ขอเอาบารมีบุญกุศลมาเป็นที่พึ่งเท่านั้น

ที่สุดนี้ ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ที่อารมณ์น้องชายคนเล็กได้ปฏิบัติธรรมะมาด้วยดี จงไปสู่สุคติในปรโลกโน้น ด้วยความเป็นสุข เป็นสุข เถิด สาธุ

จากพี่ กาญจน์ แสงสิงแก้ว
๖๑ พิบูลวัฒนา กรุงเทพ ๑๐๔๐๐

อาลัยรักคุณอารมณ์ และ คุณภิเษกสุข แสงสิงแก้ว

คุณอารมณ์ เป็นน้องเล็กที่สุดของพวกเรา หมายถึงเป็นลูกของคุณปู่คุณย่า (ขุนและนางแสงพานิช) พวกพี่ ๆ รักและเอ็นดูเธอมาตั้งแต่เด็ก จนเมื่อเธอถึงแก่กรรมแล้ว เมื่อนึกเห็นภาพรู้สึกว่าเธอยังไม่แก่ ยังไม่สมควรที่จะสิ้นสุดชีวิตไปเลย

คุณอารมณ์เป็นผู้ที่มีนิสัยซื่อตรง ซื่อสัตย์ มีจิตใจเด็ดเดี่ยว มีรักที่มั่นคง มีความกตัญญูกตเวที มีจิตใจเป็นบุญกุศล ทำบุญ-กุศลอยู่เป็นเนืองนิจ ด้วยกุศลผลบุญเหล่านี้ หวังว่าวิญญาณของน้องคงจะประสบความสุขในสัมปรายภพ

อีกหลานเปาะนั้นเล่า ก็สุดแสนอาลัย เปาะเป็นผู้ที่มีนิสัยสนุกสนานร่าเริงมาตั้งแต่เด็ก เป็นที่ชื่นชอบใจของพี่ ป้า น้า อา เมื่อมาจบชีวิตลงในวัยที่ยังไม่สมควร ก็ให้แสนเสียดายเป็นอย่างยิ่ง ได้แต่นึกปลอบใจว่าเขาคงจะหนีมาเที่ยวเมืองมนุษย์นี้เพียงชั่วครู่ยาม แล้วเขาก็ต้องรีบกลับไปปล่อยให้พวกเราที่อยู่หลังโศกเศร้าอาลัยถึงเขาไม่วาย แต่แล้วเราก็นึกถึงคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงตรัสไว้ว่า เราจะหลีกหนีสิ่งเหล่านี้ไม่พ้น เป็นสิ่งที่จะต้องพบในโลกนี้ คือความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความร่ำไรรำพัน ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจทั้งหลาย ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น เมื่อนึกได้อย่างนี้แล้ว ก็พอจะคลายทุกข์ลงไป

ขอให้วิญญาณของน้องและหลานประสบแต่ความสุขในสัมปรายภพด้วยเทอญ

จากพี่ และ ป้า
ประวาส แสงสิงแก้ว

อาลัยอารมณ์

ในความรู้สึกนึกคิดของพวกเรา อารมณ์มิใช่เพียงเป็นน้องชายคนเล็กที่ดูเหมือนพ่อจะรักและไว้ใจที่สุดเท่านั้น แต่สำหรับเราอารมณ์ยังเป็นเสมือนตัวแทนของพ่อ เป็นอา เป็นพี่ชายคนโต และเป็นทั้งเพื่อนที่ปรึกษาในแต่ละโอกาสที่แตกต่างกันไปอีกด้วย

ตรงนี้คงต้องอธิบายไว้หน่อยว่าเท่าที่เราเรียกอารมณ์ว่า**อารมณ์**ก็เพราะอารมณ์มีศักดิ์เป็น**อา**และมีชื่อตัวท้ายว่า**รมณ์** เมื่อเราเรียกทั้งศักดิ์และชื่อตัวท้ายรวมกันจึงเป็น "**อา(ว์) รมณ์**" คนที่ได้ยินโดยไม่รู้ว่าเราเป็นอาหลานกันจึงอดหมั่นไส้ไม่ได้ว่า ไอ้เด็กพวกนี้ใหญ่โตอวดดีเหลือประมาณบังอาจเรียกชื่ออา(ว์) รมณ์ว่าอารมณ์เฉย ๆ ได้

เราเห็นอารมณ์มาตั้งแต่พวกเราเกิด เพราะอารมณ์อยู่กับเรามาตั้งแต่อารมณ์ยังเป็นหนุ่มน้อย สิ่งใดที่พ่อแม่ดูแลและแนะนำสั่งสอนเกี่ยวกับการที่จะให้มีชีวิตเป็น "คนดี" ต่อไปในภายหน้า ก็เป็นสิ่งเดียวกับที่อารมณ์ได้รับรู้มาก่อนเราทั้งสิ้น อารมณ์รักเคารพพ่อมาก และกาลเวลาที่ผ่านมาอีกหลายสิบปี ได้พิสูจน์ว่าอารมณ์น้องคนสุดท้องของพ่อคนนี้ได้ดูดซับความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนความมีระเบียบจากพ่อไว้ได้สมบูรณ์ยิ่งกว่าพวกเราอีกมากมาย เป็นน้องชายที่พ่อมักจะพูดให้ลูก ๆ และใคร ๆ ฟังตลอดมาด้วยความภาคภูมิใจว่า "ในกระบวนพวกเราทุกคน อารมณ์เป็นคนที่ประสบความสำเร็จในชีวิตมากที่สุด มากกว่าพี่ ๆ ทุกคนรวมทั้งตัวผมเองด้วย"

สำหรับกับพวกเรา อารมณ์มีคำแนะนำสั่งสอนตลอดจนข้อคิดที่มีคติเหมือนพ่อให้ลูกอยู่ทุกครั้งที่มีโอกาสได้คุยกัน พวกเราได้แนวทางปฏิบัติและแนวคิดที่ดีจากอารมณ์อยู่เสมอ เช่น อารมณ์เคยให้คำจำกัดความของคำว่า "สินบน" กับ "สินน้ำใจ" ไว้อย่างน่าฟังว่า สินบนนั้นเป็นสิ่งที่แตะต้องไม่ได้ เพราะเป็นการรับที่มีข้อผูกมัดว่าเมื่อรับแล้วจะต้องทำอะไรให้เขาเป็นการตอบแทน ถ้ารับ "สินบน" ชื่อเสียงเกียรติยศของตนเองและวงศ์ตระกูลจะเสียหายป่นปี้หมด แต่ถ้าเป็น "สินน้ำใจ" ไม่เป็นไร เพราะสินน้ำใจเป็น

การรับน้ำใจที่เขาให้ (หรืออาจไม่ให้ก็ได้) ภายหลังจากที่เราทำอะไรลงไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรมแล้ว ไม่ได้มีข้อตกลงหรือข้อผูกมัดอะไรกันไว้ก่อน ด้วยเหตุนี้ ชีวิตการทำงานของอารมณ์จึงบริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากข้อด่าง-พร้อยใด ๆ ด้วยประการทั้งปวง แม้ว่าอารมณ์จะอยู่ในตำแหน่งสูงซึ่งต้องรับผิดชอบเงินจำนวนมหาศาลอยู่ตลอดมาในชีวิตก็ตาม

ผู้ที่ร่วมงานและใกล้ชิดทุกคนทราบดีว่า โดยพื้นนิสัยแล้ว อารมณ์เป็นคนค่อนข้างใจร้อนและมีระเบียบ แต่พวกเราก็ทราบดีด้วยว่า ความใจร้อนและมีระเบียบของอารมณ์นั้นเป็นผลอันเกิดจากเหตุที่ควรแก่การรับฟังได้ทุกครั้งไป ครั้งหนึ่ง อารมณ์เคยเล่าให้เราฟังว่า มีฝรั่งท่าทางขี้โอ่คนหนึ่งขอแลกเงินต่างประเทศกับอารมณ์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ สาขาประตูน้ำ ผู้จัดการก็ขอดูพาสปอร์ตเพื่อประกอบการแลกเงินตามระเบียบของธนาคาร ปรากฏว่าฝรั่งคนนั้นไม่มีพาสปอร์ตให้ดู แถมถามอย่างเยาะแกมหยิ่งด้วยสำเนียงดูถูกเต็มทีว่า “จำเป็นอย่างไรต้องขอดูพาสปอร์ตคนของประเทศมหาอำนาจด้วย ?” ผู้จัดการได้ยินดังนั้นก็เลือดขึ้นหน้าเป็นริ้ว ๆ ขนาดระงับใจเต็มที่แล้วเสียงยังสั่นด้วยความรู้สึกขณะที่ค่อย ๆ ลุกขึ้นยืน แล้วชี้มือไปที่ประตูพร้อมกับพูดสั้น ๆ ว่า “You may get out now”

“ศักดิ์ศรี” คือสิ่งที่อารมณ์มีความภูมิใจและรักษาไว้เท่าชีวิต ไม่ว่าจะเป็นศักดิ์ศรีของตนเอง ครอบครัว วงศ์ตระกูล สถาบัน หรือประเทศชาติ คนเช่นนี้นับวันแต่จะหาได้ยากลำบากยิ่งขึ้นทุกที โดยเฉพาะในยุคที่คนส่วนใหญ่พร้อมจะทำความชั่วเพื่อแลกให้ได้มาในสิ่งที่ตนต้องการจนไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีไม่ว่าจะของสิ่งใดทั้งสิ้นเช่นในปัจจุบันนี้

อารมณ์รักพ่อมาก เท่า ๆ กับที่พ่อรักอารมณ์ วันสุดสัปดาห์อารมณ์มักจะขับรถยนต์ด้วยตนเอง พร้อมด้วยอาจารุวรรณ มาเยี่ยมพ่อที่บ้านเป็นประจำไม่เคยขาด ยิ่งตอนที่พ่อไม่ค่อยสบายระยะ ๒—๓ ปีหลังก่อนที่จะจากไป อารมณ์จะมาเยี่ยมเกือบทุกอาทิตย์ แต่ละคราวที่มาก็ซื้อของกินที่พ่อชอบมาฝากและนั่งคุยกับพ่อนาน ๆ นับเป็นชั่วโมง ๆ เป็นสิ่งที่ทำให้พ่อ

มีความสุขมาก และในเวลาเดียวกันก็เป็นตัวอย่างของความกตัญญูกตเวทีและความรักอันลึกซึ้งระหว่างพี่กับน้องที่เราได้เรียนรู้โดยไม่ต้องมีผู้ใดพร่ำสอนได้อย่างชัดเจนที่สุด

สำหรับลูก ๆ ของเรา หรือหลาน ๆ ของ "ปู่รมณ์" นั้น นับได้ว่าทุกคนรู้จักปู่รมณ์มาตั้งแต่เกิด เพราะปู่รมณ์จะเป็นญาติคนแรก ๆ ที่ไปเยี่ยมถึงโรงพยาบาลทันทีที่รู้ข่าวว่าปู่มีหลานคนใหม่ทุกครั้งไปไม่เคยขาด และคงจะเป็นปู่คนเดียวที่เวลามาเยี่ยมที่บ้านแล้วหลานเล็ก ๆ วิ่งเข้าไปหาอย่างดีอกดีใจตั้งแต่เด็กจนโต

เมื่ออารมณ์เข้าโรงพยาบาลครั้งแรกด้วยอาการเจ็บที่หน้าอก เราพากันไปเยี่ยมและหาของกินอร่อย ๆ ที่คิดว่าอารมณ์จะชอบไปฝาก วันที่ไปคราวแรกนั้นซื้อหมี่กรอบ ร. ๕ จากท่าน้ำตลาดพลูไปให้ด้วย อารมณ์ซึ่งนอนอยู่บนเตียงพูดเสียงเครือด้วยความตื้นตันว่า "นี่ไปซื้อถึงตลาดพลูมาให้อาเชียวหรือ..." การคำนึงถึงและแสดงความชื่นชมต่อสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ผู้อื่นกระทำให้เช่นนี้เป็นลักษณะของผู้ที่มีเมตตาสูง ทำให้เกิดความชุ่มชื่นใจแก่ผู้ให้ยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมด พ่อและอารมณ์ซึ่งเป็นพี่น้องกันก็มีสิ่งนี้ร่วมกัน

วันที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้เปาะ ลูกคนเล็กของอารมณ์ น้องชายที่รักของเราซึ่งเสียชีวิตที่อเมริกาโดยไม่มีใครคาดฝัน เราเข้าไปกราบอารมณ์ขณะนั่งอยู่บนศาลาเลี้ยงพระข้างโบสถ์วัดบวรฯ รู้สึกตันคอหอยจนพูดอะไรไม่ออก ได้แต่เข้าไปคุกเข่าลงกราบที่ตักเฉย ๆ อารมณ์ดูเหมือนจะเข้าใจความรู้สึกของเราได้ในทันที เพราะได้ยกมือขึ้นแตะไหล่พวกเราแล้วพูดเบา ๆ ว่า "ไม่เป็นไรหรอก หลานเอ๋ย...ไม่เป็นไร..." เราก็ต่างพากันโล่งใจลงบ้างจากความเป็นห่วงถึงความทุกข์อย่างสาหัสของพ่อแม่ที่สูญเสียลูกอันเป็นที่รักยิ่งไปอย่างกะทันหันในขณะที่ตนเองก็กำลังต่อสู้กับโรคร้ายอยู่อย่างทรหดอดทนเช่นนี้

อารมณ์จากพวกเราไปแล้ว ท่ามกลางความรักและอาลัยอย่างประมาณมิได้ของผู้ที่เคยร่วมชีวิตใกล้ชิดกับอารมณ์มาทุก ๆ คน การดับไปของสังขารนั้นเป็นธรรมดาของชีวิตที่จะต้องพบด้วยกันทุกคนไม่มีใครหลีกเลี่ยง

ได้ แต่การจากไปของอารมณ์ซึ่งได้สร้างกุศลและดำเนินชีวิตตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่วแน่มาตลอดชีวิตเช่นนี้เชื่อแน่ว่าสุคติในสัมปรายภพนั้นย่อมเป็นที่หวังได้

วิทุร—ธัชชัย—เตชะพิทย์ แสงสิงแก้ว

จงเป็นสุข ๆ เถิดเพื่อนรัก

โดย พลโท ผจญ เกียรติประจักษ์

ผมวางหูโทรศัพท์อย่างงง ๆ แทบจะไม่เชื่อหูตนเอง เมื่อพันเอกพิเศษยงยุทธ์ เนาวังวราห์ โทรศัพท์แจ้งมาตามสายด้วยน้ำเสียงเศร้า ๆ ว่า "อารมณ์ แสงสิงแก้ว เพื่อนรักของเราได้จากไปเสียแล้ว คืนวันที่ ๒๙ ธันวาคมนี้ให้ไปร่วมสวดอภิธรรมกันหน่อยนะ ที่วัดพระศรีมหาธาตุวรวิหาร บางเขน รับบุญนาคมันไปด้วยเพราะหูตามันไม่ดี"

ผมนึกย้อนหลังไปถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เมื่อร่วม ๕๐ ปีก่อนกระโน้น ครั้งที่ยังเป็นเด็ก ๆ เรียนหนังสืออยู่ที่โรงเรียนอำนวยศิลป์ ปากคลองตลาด ซึ่งปัจจุบันนี้มิได้ทิ้งร่องรอยเหลือให้เห็นว่าเคยเป็นสถานศึกษาอันสำคัญยิ่งมาก่อน

ในครั้งที่เรียนหนังสือนั้น ภายหลังเลิกเรียนแล้วผมก็จะซ้อมชกมวยกับเพื่อน ๆ เสมอ เพื่อขึ้นชกแข่งขันมวยนักเรียนที่หอพละกลาง (โรงเรียนสวนกุหลาบ)

ทุกครั้งที่ผมทำการซ้อมซึ่งมีคุณครูไว วิชัยดิษฐ เป็นครูฝึกสอน ผมสังเกตเห็นเด็กหนุ่มรูปร่างผอม สูงโย่งเป็นลำตาล มักจะมาเมียง ๆ มอง ๆ ยืนดูการฝึกซ้อมของพวกเราอยู่เสมอ

วันหนึ่ง คุณครูไว วิชัยดิษฐ ซึ่งจับตาสังเกตอยู่ก่อนแล้ว จึงเรียกเขาผู้นั้นเข้าไปพบและถามว่า เธอสนใจเรื่องหมัด ๆ มวย ๆ หรือ เขาตอบว่าครับ.. จากนั้นเขาก็เริ่มมาฝึกซ้อมมิค่อยขาด.....วันใดที่เขาลงนวมซ้อมกับผมแล้ว วันนั้นจะเรียกคนดูได้มากเป็นพิเศษ รวมทั้งครูอื่น ๆ บางท่านด้วย....เหตุที่เป็นดังนี้ก็เพราะว่า ขนาดของคู่ชกคู่นี้แตกต่างกันจนดูเกือบจะเป็นมวยตลก..... เพราะผมเป็นคนร่างล่ำเตี้ยม่อต้อ ส่วนเขาผู้นั้นสูงลิ่วเป็นลำไผ่ เขามีฝีมือชั้นเชิงการชกไม่เลว ชกฉาบฉวยเล่นวงนอก ซึ่งตรงข้ามกับผม ที่แก้มวยด้วยการเข้าคลุกวงใน......ตามคำแนะนำของคุณครูไวฯ ทราบภายหลังว่าเขาเรียนอยู่ห้อง

ม. ๖ ข ส่วนผมห้อง ม. ๖ค นาน ๆ เข้าเราก็เลยสนิทสนมกัน เขาเป็นชาวอำเภอเขมราฐ จังหวัดอุบลราชธานี มีนิสัยสุภาพเรียบร้อย คุยสนุกสนาน

เมื่อเราจากกันแล้ว ผมได้ทราบว่าเขาไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองจนจบธรรมศาสตร์บัณฑิต...กาลเวลาได้ล่วงเลยไปนานอักโข นับเป็นสิบ ๆ ปีที่เรามิได้พบกัน...มาพบกันอีกทีก็ที่ห้องอาหารในภัตตาคารไทยเจริญ ตอนที่เขาเปิดบังตาโผล่พรวดเข้ามารายงานตัวเอง...จากนั้นเขาก็มาพบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูงเก่า ๆ ที่เคยเรียน ม. ๖ กันมาไม่ค่อยขาด นอกจากบางครั้งที่ไปอยู่ในต่างประเทศ

......................เขาผู้นั้นก็คือ คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว นักมวยที่มีการเต้นฟุตเวิร์คสวยงาม ออกหมัดได้รวดเร็วจนครูและใคร ๆ ออกปากชม

๘ พฤษภาคม ๒๕๒๖ เราได้พบกันเป็นครั้งสุดท้ายที่โรงพยาบาลสงฆ์ ในงานทำบุญครบรอบปีที่ ๔๖ ที่เราแยกย้ายจากกัน นับแต่ออกจากโรงเรียน ผมยังได้พูดคุยถามข่าวคราวเรื่องการทำไร่ของเขาที่เชียงใหม่เลย จู่ ๆ ก็มาทราบข่าวอันสลดใจว่า เขาได้จากพวกเราไปแล้วอย่างไม่มีวันกลับ

ขออานิสงส์ทักษิณานุประทานที่คุณจารุวรรณ แสงสิงแก้ว และบรรดาเพื่อนฝูงที่อุทิศให้จงเป็นพลวปัจจัยส่งผลให้ คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ประสบสุขารมณ์ในสัมปรายภพตลอดไป หากชาติหน้ามีจริงก็ขอให้อารมณ์ฯ ได้กลับมาเกิดเป็นเพื่อนร่วมชาติ เป็นสหายร่วมโรงเรียนกันอีกเถิด

พวกเรายังคิดถึง อารมณ์ แสงสิงแก้ว อยู่เสมอ

..บุญนาค ศรเดช..

เนื่องจากคุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ผู้วายชนม์นี้ เป็นท่านหนึ่งในชมรมชาวอำนวยศิลป์ ๒๔๘๐ (มัธยม ๖ ปีสุดท้าย) ซึ่งมี พลเรือเอกประพัฒน์ จันทวิรัช ผู้บัญชาการทหารเรือคนปัจจุบัน เป็นประธานชมรมหรือประธานของรุ่น

ผมในฐานะที่เป็นผู้ประสานงานของชมรม จึงขอแสดงความเสียใจอย่างสุดซึ้งมายังครอบครัวของคุณอารมณ์ฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บุตร ภริยา ซึ่งต้องสูญเสียร่มโพธิ์ร่มไทรไปในครั้งนี้

พวกเราได้ทราบข่าวการถึงแก่กรรมของคุณอารมณ์ เมื่อวันที่ **๒๙** ธันวาคม **๒๕๒๖** จากหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ภายหลังที่พิธีบำเพ็ญกุศลศพได้ผ่านไปแล้ว ๒-๓ วัน การส่งข่าวคราวของพวกเราจึงเป็นไปอย่างฉุกละหุกกะทันหัน แม้กระนั้นในคืนนั้นวันที่ ๒๙ ธันวาคม ก็ได้มีพวกเราไปร่วมในพิธีสวดพระอภิธรรมที่วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน หลายท่าน อาทิ พลอากาศเอกอัมพร คอนดี อดีตรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด พลเรือเอกประพัฒน์ จันทวิรัช ผู้บัญชาการทหารเรือ พลโทผจญ เกียรติประจักษ์ พันเอกพิเศษยงยุทธ์ เนาวังวราห์ ร.ต.ท. หรือ เรือตรี รัตติ เครือรัตน์ คุณโกศล เกตุปัญญา คุณสงวน รัตนจันท์ คุณประหยัด อดุงเดชจรูญ และผม

๒๐ เมษายน ๒๔๘๐ พวกเราก้าวเท้าออกจากประตูโรงเรียนเป็นครั้งสุดท้าย แยกย้ายกันไปคนละทิศละทาง บ้างไปศึกษาต่อที่เตรียมอุดมศึกษา บ้างก็โรงเรียนเตรียมทหาร บ้างรับราชการ บ้างประกอบธุรกิจส่วนตัว ส่วนใหญ่ถูกธรณีสูบสาบสูญไม่ได้ข่าวคราวตราบจนกระทั่งบัดนี้ก็มี

แต่ด้วยจิตสำนึกของความเป็นลูกชมพู-ม่วง ที่เคยวิ่งเล่นไล่หยอกล้อฟาดแข้งฟาดขากันมา เมื่อเด็ก ๆ ครั้งที่เรียนร่วมชั้น.....ในราวปี **๒๕๑๔** จึงได้มีพวกเรากลุ่มหนึ่งมี พลโท ผจญ เกียรติประจักษ์ พลโท ลภชัย สุรทิณฑ์ พลตำรวจโท พงษ์ศักดิ์ ประณุทนรพาล พันเอกพิเศษยงยุทธ์ เนาวังวราห์ และคุณสถิตย์ ธนรักษ์ อดีตผู้อำนวยการกองคลัง กรมทรัพยากรธรณี ได้เริ่มต้นสืบเสาะค้นหาเพื่อนฝูงที่แตกกระจายไปเหมือนฝูงผึ้งที่แตกรัง เพื่อให้กลับมารื้อฟื้นชีวิตความหลังกันอีก จากนั้นพลพรรคของเราก็ทยอยเข้ามาเรื่อย ๆ ในสังขารที่ร่วงโรยเกือบจะจำกันแทบไม่ได้ เพราะกาลเวลาที่ล่วงเลยไป จนเป็นปึกแผ่น เริ่มมีการพบปะสังสรรค์กันเป็นประจำทุกเดือน ในสถานที่ต่าง ๆ เมื่อครบรอบปีก็จัดงานใหญ่ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปยังครู อาจารย์และเพื่อน ๆ ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่โรงพยาบาลสงฆ์ จนเป็นประเพณีย่างเข้าเป็นปีที่ ๔๖ นับจากที่พวกเราตบเท้าออกจากรั้วของโรงเรียนมา

บ่ายวันหนึ่งในเดือนมิถุนายน จะเป็นปีใดจำไม่ได้ถนัด คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ได้พาร่างอันสูงโปร่งเพรียวลม เปียกปอนด้วยหยาดน้ำฝน ผลักม่านบังตาเข้ามาในห้องอาหารของภัตตาคารไทยเจริญ สี่แยกกองพล ๑ ที่เรากำลังนั่งล้อมวงรับประทานอาหารกันอยู่ พร้อมกับประกาศก้องรายงานตัวเองด้วยเสียงอันดังว่า "ผม...อารมณ์ แสงสิงแก้ว อยู่อำนวยศิลป์ ม. ๖ ข ครับ" จากนั้นภายในห้องก็มีเสียง ฮือฮา อื้ออึง อยู่พักใหญ่ ต่างคนต่างดีใจที่มีเพื่อนเก่า ๆ เข้ามาสมทบ "อั๊วอยู่แบงค์กรุงเทพใครจะฝากเงินฝากทองติดต่อกับอั๊วได้โว้ย" อารมณ์ฯ กล่าวหลังจากที่ได้แนะนำตัวกันแล้วว่าใครเป็นใครในหมู่พวกเราขณะนั้น เพราะบางคนก็เคยไล่ชกต่อยเล่นหัวกันมาก่อนตอนเรียนหนังสือ

หลังจากนั้นเขาก็ได้มาร่วมในงานสังสรรค์เสวนากับพวกเรา เท่าที่โอกาสอำนวยเสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานประจำปีของพวกเราไม่เคยขาดเลย

๘ พฤษภาคม ๒๕๒๖....วันนี้นับเป็นวันสุดท้ายของชีวิตอารมณ์ฯ ที่ได้มาเห็นหน้ากับเพื่อนฝูง ที่โรงพยาบาลสงฆ์ ในงานครบรอบปีที่ **๔๖**

ชาวชมพู-ม่วง ๒๔๘๐ จากซ้ายไปขวา พ.อ. (พ) ยงยุทธ์ เนาวังวราห์ คุณสงวน รัตนจันท์, เรือตรีรัตติ เครือรัตน์, พล.ร.อ. ประพัฒน์ จันทวิรัช, คุณโกศล เกตุปัญญา, พล.อ.อ. อัมพร คอนดี, คุณประหยัด อดุงเดชจรูญ, คุณบุญนาค ศรเดช และ พล.ท. ผจญ เกียรติประจักษ์

พล.อ.อ. อัมพร คอนดี วุฒิสมาชิก อดีตรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด กำลังกรวดน้ำ อุทิศแผ่ส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว

จากนั้นพวกเราก็มิได้ทราบข่าวคราวของเขาอีกเลย มาทราบเอาอีกครั้ง ก็ได้ปรากฏเป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า เขาได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว ตั้งแต่วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๖

พวกเราเสียใจอย่างสุดซึ้งในการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของอารมณ์ฯ เพื่อนรัก ผู้มีอัธยาศัยอันดีงาม ที่ได้เคยออกปากชักชวนพวกเราให้ไปพักผ่อนที่บ้านไร่ของเขาที่จังหวัดเชียงใหม่ แต่ไม่ทันที่พวกเราจะได้ไป... เขา...อารมณ์ ก็ด่วนมาจากไปเสียก่อน

ขอให้ผลานิสงส์แห่งกรรมดีที่อารมณ์ฯ ได้ประกอบไว้ในชาตินี้ จงส่งดวงวิญญาณของเขาจงไปสู่ ณ สุคติภพเถิด ไม่ว่าดวงวิญญาณของเขาจะสิงสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์วิมานใดก็โปรดทราบเถิดว่า

พวกเรายังคิดถึง อารมณ์ แสงสิงแก้ว อยู่เสมอ

โย ภิกฺขเว มํ อุปฏฺฐเหยฺย โส ศิลานํ อุปฏฺฐเหยฺย

ยิ้มของคุณอารมณ์

รอยยิ้มพราย ฟันขาวรายเรียง เห็นเขี้ยวนิด ๆ บนใบหน้าเกลี้ยงเกลาขาวสะอาด ประกอบกับแววตาแจ่มใสเป็นประกายของเด็กชายในเครื่องแบบยุวชนทหาร บอกความเป็นมิตร เมื่อเราพบกันนั้น ประทับใจผมมาตั้งแต่เราเริ่มรู้จักกัน เมื่อเกือบจะครบ ๕๐ ปีก่อนโน้น

โรงเรียนอำนวยศิลป์ สมัยนั้นตั้งอยู่ที่ปากคลองตลาด เราเรียนอยู่ชั้นเดียวกัน ห้องเดียวกัน จึงคบหาสนิทสนมตามประสาเด็กวัย ๑๒-๑๓ ปี ที่ถูกสั่งสอนอบรมให้รักษาระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนอย่างเคร่งครัด ให้ตั้งใจเล่าเรียน รักพวกพ้อง และรักษาชื่อเสียงเกียรติคุณเกียรติศักดิ์ของ “ชมพูและม่วง” เป็นชีวิตจิตใจ

คุณอารมณ์มีความสุภาพเรียบร้อยเป็นนิสัย กิริยาวาจาสงบเสงี่ยมและตรงต่อเวลามาแต่ครั้งยังเรียนอยู่ด้วยกัน แม้ชีวิตของแต่ละคนจะดำเนินไปตามวิถีและเป้าหมายแตกต่างกัน นับเป็นเวลา ๔๐ ปีเศษแล้วก็ตาม ทุกครั้งที่พบกัน รอยยิ้มแลกิริยาพาทีของคุณอารมณ์ก็มิได้เปลี่ยนไปเลย

ครั้งหลังเราพบกันในงานบำเพ็ญบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรดาเพื่อนร่วมรุ่นอำนวยศิลป์ ๒๔๘๐ ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่โรงพยาบาลสงฆ์ เช้าวันนั้นก่อนพิธีสงฆ์ เรามีเวลาวิสาสะกันตามควร ผมปรารภกับคุณอารมณ์ถึงการเปลี่ยนแปลงในสภาพการณ์ต่าง ๆ รอบตัวเรา ความผันผวนในการดำเนินชีวิตของชาวไทย แทบไม่เว้นตัวคน คุณอารมณ์ได้ให้ข้อคิดที่น่าสนใจไม่น้อย

สรรพสิ่งทั้งปวงในโลกนี้ ไม่ว่าเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ไม่ว่าเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่โดยธรรมชาติทั้งสิ้น ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ไม่มากก็น้อย นับแต่ดวงดาวในจักรวาลทั้งหลาย ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ มหาสมุทร ทุ่งหญ้าป่าไม้ และขุนเขา มนุษยชาติมีสมองมีความฉลาดกว่าสิ่งอื่น จึงสามารถสังเกต จดจำ เรียนรู้ และสั่งสอนต่อกันมาจนเข้าใจว่าสิ่งใดมีคุณประโยชน์ สิ่งใดเป็นโทษเป็นพิษเป็นภัยต่อคนเรา จากวง

แคบ ๆ ขยายความคิด ความเข้าใจแผ่ไพศาลไปตามกำลัง และตามความเข้าใจของแต่ละคน ซึ่งย่อมมีผิดบ้างถูกบ้าง ดีบ้างร้ายบ้าง แล้วแต่ความเข้าใจและจุดประสงค์ของผู้แพร่ความคิดนั้น ทั้งยังขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละคนด้วย ดังจะเห็นตัวอย่างอยู่ทั่วไปว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันเดียวกัน ผลการปฏิบัติงานและความประพฤติของแต่ละคนนั้นปรากฏให้เห็นผิดแปลกกันไป ทั้งทางบวกและทางลบ

ตัวการสำคัญก็คงอยู่ที่จิตใจของมนุษย์

งานทุกอย่างจะดำเนินลุล่วงไปได้เรียบร้อย หรือจะเกิดปัญหาขัดแย้งยุ่งยาก ทำให้งานนั้นไม่เป็นผลสำเร็จ แล้วเลยทำให้งานอื่นที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอยู่บ้าง ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม พลอยเกิดอุปสรรค เป็นผลเสียหายต่อส่วนรวมได้ไม่น้อย

พิจารณาให้ลึก สภาพขาดดุลการค้าของไทยปีแล้วปีเล่านับสิบ ๆ ปีมาแล้ว ก็ไม่พ้นตัวการคือ "จิตมนุษย์" นี่เอง เรื่องอื่น ๆ ที่ปรากฏเป็นข่าววิพากษ์วิจารณ์กันทุกวันก็เห็นได้อีกมากมาย

คุณอารมณ์กล่าวเสริมในตอนท้ายว่า "จิตมนุษย์นี้ไซร้ ยากแท้หยั่งถึง"

ผมยังจำคำของคุณอารมณ์ที่ขยายความข้อนี้ไม่มีวันลืม ขอให้เพื่อนรักเสวยสุขดังปรารถนาในสัมปรายภพตลอดไป ผมจะตามไปพบคุณไม่ช้านี้

สิริ พัฒนกำจร

๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๗

อาลัยอารมณ์

ในบรรดานักเรียนที่จบชั้นมัธยมบริบูรณ์และเข้ามาสอบเข้าเรียนในแผนกเตรียมปริญญา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๑ จำนวนกว่า ๒๕๐ คนนั้น อารมณ์เป็นคนหนึ่งที่สอบได้คะแนนดี คือสอบได้ไม่เกินที่ ๓๐ และได้เป็นหัวหน้าหมู่ ๒ ของห้อง ง. ซึ่งมี สุพงศ์ เพ็ญ-จันทร์ เป็นหัวหน้าหมวด ห้อง ง. จัดว่าเป็นห้องที่ดังอยู่ในขณะนั้น เพราะเหตุหลายประการ ประการที่หนึ่งก็คือ มีนักศึกษาที่มาจากอัสสัมชัญแผนกภาษาฝรั่งเศสอยู่หลายคน ซึ่งในระหว่างที่เรายังไม่มีเครื่องแบบ พวกนี้เขาแต่งตัวนุ่งกางเกงสีน้ำเงิน เสื้อนอกคอปิดขาว เดินกันไปเป็นกลุ่ม แลดูสวยงามดี ประการที่สอง มีการนำเที่ยวแบบฉิ่งฉับทัวร์อยู่บ่อยครั้ง แถวบางปะอิน อยุธยา และปากน้ำ ประการที่สาม ห้อง ง. อยู่ตึกต่างหากจาก ห้อง ก, ข และ ค และอยู่ใกล้สำนักงานเตรียมปริญญา ซึ่งเป็นที่พักครูไปในตัวด้วย และประการสุดท้าย ห้องนี้กินน้ำนมถั่วเหลืองมากกว่าห้องอื่น ๑ ถ้วย กล่าวคือห้องอื่น ๆ นักศึกษากินนมถั่วเหลืองเพียงคนละ ๑ ถ้วย แต่ห้อง ง. มีนักศึกษาคนหนึ่งกินนมถั่วเหลือง ๒ ถ้วย อาจจะเพราะเป็นน้องหมอ และหมอบอกว่านมถั่วเหลืองมีประโยชน์มาก จึงกินแถมจากคนอื่น ๑ ถ้วย ซึ่งก็ไม่มีใครว่าอะไร คนที่กินนมถั่วเหลือง ๒ ถ้วยนี้ก็คือ อารมณ์ แสงสิงแก้ว ซึ่งเรา ต.มธก. รุ่น ๑ (เดนตาย) กำลังไว้อาลัยอยู่นี้ การกินนมถั่วเหลือง ๒ ถ้วยของอารมณ์ทำให้พิสูจน์ได้แน่ชัดว่า นมถั่วเหลืองไม่มีไขมันที่จะทำให้อ้วน เหมือนขาหมู หรืออาหารอย่างอื่น เพราะตลอดชีวิตของอารมณ์ ไม่เคยมีใครทักว่าอ้วน ตอนอายุขึ้นเลข ๕ แล้วนี่ อาจดูว่าท้วม ๆ ขึ้นนิดหน่อย หน้าตาผ่องใส แต่ก็เชื่อว่าไม่ใช่เพราะนมถั่วเหลือง อาจเป็นผลของแอลกอฮอล์ในเหล้าตราขาว (ตัวดำ) ที่อารมณ์ชอบ ผสมกับอำนาจเงินในบัญชีเงินฝากซึ่งมีอิทธิพลออกมาทางหน้าตาท่าทางที่เหมือนเสี่ยมากขึ้นก็ได้ และที่สำคัญก็คือ นมถั่วเหลืองนี้ไม่สามารถป้องกันโรคมะเร็งได้

ในหนังสือแจกฉบับนี้มีประวัติของ อารมณ์ อยู่แล้ว จึงจะไม่เสียเวลากล่าวถึงให้เปลืองหมึกพิมพ์ แต่อยากจะกล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอารมณ์ซึ่งรวบรวมจากเพื่อน ๆ หลายคน ในหลายจังหวะชีวิต เพื่อให้เพื่อน ๆ ที่ไม่เคยทราบได้ทราบไว้เป็นวิทยาทาน ?!! เรื่องราวของอารมณ์สมัยที่เรียนอยู่ที่อุบลฯ และอำนวยศิลป์นั้น ไม่ค่อยมีใครทราบ เพราะเริ่มจะกลายเป็นประวัติศาสตร์ไปแล้ว เนื่องจากมีอายุถึงครึ่งศตวรรษ แต่ในสมัยที่มาอยู่ ต.มธก. นี่เขาก็จัดเป็นคนดังคนหนึ่ง นอกจากในเรื่องกินนมถั่วเหลือง ๒ แก้วแล้ว ยังเป็นนักกีฬาในกีฬาแปลกใหม่ของสมัยนั้น คือเป็นนักกรรเชียงเรือคนหนึ่งในทีมบี (ทีมเอเป็นทีมนักศึกษารุ่นพี่ ซึ่งอยู่หอพักของมหาวิทยาลัย) กล่าวกันว่า เมื่อก้าวลงเรือกรรเชียง ระดับน้ำที่ขอบเรือเกือบจะไม่เปลี่ยนแปลง เพราะความเบาของบอดี้ โชคดีของจุฬาฯ ที่ไม่อยู่ติดแม่น้ำ จึงไม่มีการแข่งเรือกรรเชียงแบบอ๊อกซ์ฟอร์ด-เคมบริดจ์ ซึ่งอาจจะกลายเป็นการแข่งเรือประเพณีมาจนถึงปัจจุบันนี้ก็ได้ อารมณ์เป็นคนเสียงดังคนหนึ่งของห้อง ง. โดยเฉพาะเวลามีมาถกเถียงปัญหาต่าง ๆ และหากมีการขัดอกขัดใจกันก็อาจด่าได้รวดเร็วไม่แพ้การควงทวนหรือง้าวของจูล่งและกวนอู อย่างไรก็ดี เพื่อน ๆ ทั้งห้อง ง. และ ต.มธก. รุ่น ๑ ห้องอื่น ๆ ก็รักและมั่นใจในความซื่อสัตย์ของอารมณ์ อารมณ์จึงได้รับมอบหมายให้ถือเงินทุนกองกลางของ ต.มธก. รุ่น ๑ มาตั้งแต่เริ่มมีกองทุนจนถึงเมื่อไม่นานมานี้

ในระหว่างสงครามมหาอาเซียบูรพา คือ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕-๘ อารมณ์กำลังเรียนกฎหมายอยู่ และพักอยู่กับพี่ฝน คือ นายแพทย์ฝน แสงสิงแก้ว ที่โรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยาซึ่งพี่ฝนเป็นผู้อำนวยการ ในขณะนั้นที่โรงพยาบาลมีสนามเทนนิสอยู่ ๑ แห่ง อารมณ์ก็มีโอกาสได้ออกกำลังกายตีเทนนิสตอนเย็น ๆ กับเพื่อน ๆ รุ่นเดียวกัน ที่อยู่ใกล้เคียง (นอกโรงพยาบาล) แทบทุกวัน ระหว่างนี้เอง อารมณ์ก็ได้ไปติดพันสาวน้อยคนหนึ่งแห่งโรงเรียน การเรือนพระนคร ซึ่งร่ำลือกันในสมัยนั้นว่าหน้าหวานราวกับน้ำผึ้งเดือนไหนก็ได้และตากลมเหมือนลูกบิลเลียด สาวคนที่ว่านี้เมื่อเด็ก ๆ คงจะอ้วนพอดูเพราะเธอมีชื่อ

เล่นว่า โอ่ง ที่จริงบ้านเธออยู่ไกลถึงถนนบรรทัดทอง ซึ่งจัดว่าไกลมากสำหรับยุคนั้น เนื่องจากไม่มีรถเมล์ การจะไปมาหากันก็ต้องวางแผนอย่างดีว่าจะไปอย่างไรมาอย่างไร ม่ายงั้นอาจจะต้องไปอาศัยพักนอนตามบ้านเพื่อน หรือโรงพักซึ่งชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าใช้สำหรับพัก พวกเราบางคนที่เคยเห็นคุณโอ่งก็มาแพร่ข่าวว่า แฟนอารมณ์นี่สวยจริง ๆ แต่พวกเราก็รักกันมากจนไม่คิดจะแย่งแฟนกัน ดังนั้น อารมณ์จึงแต่งงานกับคุณโอ่ง เมื่อปี ๒๔๙๑ หลังจากอารมณ์บวชแล้วที่วัดบรมนิวาสฯ ในปี ๒๔๙๐ โดยสมเด็จพระมหาวีระวงศ์เป็นอุปัชฌาย์

ก่อนสงครามสงบประมาณปีเศษ ได้มีการจัดตั้งกลุ่มเสรีไทยสาขาเพชรบุรีขึ้นที่ตำบลหนองหญ้าปล้อง อารมณ์ก็ได้เข้าเป็นคนหนึ่งของขบวนการ เนื่องจากปลัดจังหวัดและนายอำเภอเมืองเพชรบุรีขณะนั้น เป็นเพื่อนสนิทของพี่ฝน ในตอนแรกของการเป็นเสรีไทย สมาชิกต้องไปซุ่มคอยคำสั่งอยู่ที่โรงสีของคุณแม่สมปอง ประจวบเหมาะ พักหนึ่ง แล้วจึงเข้าไปตั้งค่ายอยู่ในป่าลึกใกล้ ๆ หมู่บ้านกะเหรี่ยง โดยเกณฑ์เอาครูประชาบาลเข้าไปฝึกอาวุธเพื่อเตรียมไว้ยึดสนามบินของญี่ปุ่นซึ่งตั้งอยู่ไม่ไกลกันนัก ระหว่างที่อยู่ในป่า เครื่องบินอเมริกันก็นำน้ำมัน อาวุธ อาหารและยารักษาโรคมาทิ้งให้เพื่อเป็นพลังในการดำเนินการ พวกที่เข้าป่าไปนี้มี ต.มธก. รุ่น ๑ หลายคน เช่น เจริญ (อั๋น) ขะชาตย์, สุนธร (อุ๋น) คงศักดิ์, อาคม (บุญทิ้ง) วัณณรถ, ศุภโยค (น้ำหมาก) พาณิชย์วิทย์, ศิริ นันทรักษ์ และคนอื่น ๆ นอกจากนี้ก็มีเพื่อนสนิท ๆ ของ ต.มธก. รุ่น ๑ หลายคน เช่น สมปอง ประจวบเหมาะ, สนธิ (มิ้น) ชินวรรโณ ระหว่างที่พักอยู่ที่โรงสีของคุณแม่สมปอง ก็มีแฟนของเสรีไทยบางคนไปมั่วอยู่ด้วย ๒ คน คือ แม่เอ๊ดและแม่หมัย แต่พวกนี้ชอบเรียกว่าอีเอ๊ดและอีหมัย เช้า ๆ ตอนตื่นนอนแล้ว แต่ยังไม่ลุกขึ้นทำธุรกิจส่วนตัว มักได้ยินเจริญเอ่ยเอื้อนคำกลอนว่า “ปริ๊ด ปรี้ ปริ๊ด ปรี้ ปริ๊ด วันนี้วันเสาร์ พรุ่งนี้เช้าวันอาทิตย์ ปลาไหลอยู่ในแอ่ง โดดแทงปลาสลิด จิ้งหรีดอยู่ในรู ขันคู กริด ๆ ปลากัดอยู่ในโหล ท้องโตวันละนิด ปริ๊ด ปรี้ ปริ๊ด ปริ๊ด ปรี้ ปริ๊ด” ไม่ทราบว่าเป็นคาถากันผีหรือคาถาระบายท้อง อย่างไรก็ดี จะนับว่าเป็นโชคดีของญี่ปุ่นหรือ

โชคดีของเสรีไทยก็ไม่ทราบ เพราะปรากฏว่าสงครามมหาอาเซียบูรพาได้สงบลงก่อนกำหนดดีเดย์ คือวันที่จะเข้ายึดสนามบินเพียงไม่กี่วัน ม่ายงั้นบทความนี้อาจจะต้องนำไปใช้ตั้งแต่ปี ๒๔๘๘ แล้วก็ได้

แม้อารมณ์เป็นคนที่รั้นและหลายอารมณ์ก็ตาม แต่เป็นคนที่มีสติและมีความมานะ ขณะเรียนกฎหมายอยู่ปีที่ ๒ อารมณ์ทำงานด้วย และได้เงินเดือนตั้งเดือนละ ๒๐ บาท จึงขาดความเอาใจใส่ในการเรียน ปีนั้นสอบได้เพียง ๑ วิชาใน ๘ วิชา แต่เมื่อพี่ฝนให้ข้อคิดว่า สติปัญญาคนอื่น ๆ เขาก็พอ ๆ กับเรา เขาสอบได้ แต่เราสอบตก ก็เกิดความมุมานะ ปีต่อมาก็สอบได้ถึง ๑๑ วิชา อารมณ์เขียนไว้ในหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพของพี่ฝนว่า หาก พี่ฝนไม่ใช้วิธีนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะเอาตัวรอดมาจนบัดนี้ เพราะเป็นคนที่รั้นอยู่มาก

เมื่อสงครามสงบลง อารมณ์ก็กลับมาเรียนหนังสือต่อ และได้ทำงานธนาคารมาตลอด เริ่มที่ธนาคารมณฑล จำกัด แล้วก็ย้ายมาอยู่ธนาคารกรุงเทพ จำกัด จนเกษียณอายุ และเพราะได้รับความไว้เนื้อเชื่อใจจากธนาคารกรุงเทพนี่เอง จึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้จัดการ บริษัท ซีเคียวริตี้การพิมพ์ จำกัด จนถึงวันที่ถึงแก่กรรม ระหว่างที่ทำงานอยู่ที่ธนาคารกรุงเทพ อารมณ์ได้เดินทางไปฝึกอบรมที่ธนาคารในประเทศอังกฤษเป็นเวลาหลายปี ในระหว่างนั้นก็ได้ให้บริการเพื่อน ๆ ต.มธก. รุ่น ๑ ที่ผ่านมาทางประเทศอังกฤษ โดยพาไปเล่นไพ่บริดจ์บ้าง ทั้งพาไปกินข้าวเจ๊กบ้าง และพาไปเล่นเกมม้ากินน้ำบ้าง เป็นการให้ความสุขสบายแก่เพื่อน ๆ ในเวลาที่เหมาะสม นอกจากการไปอังกฤษครั้งนี้แล้ว อารมณ์ยังพาคุณโอ่งไปเที่ยวอเมริกาและประเทศอื่น ๆ อีกหลายแห่ง นับว่าเป็นคู่ผัวตัวเมียที่ให้ความสุขแก่กันและกันอย่างน่าชมเชย

ต้นตระกูลของอารมณ์เป็นเจ้าเมืองเขมราฐ คุณพ่อและคุณแม่ก็เป็นพี่น้องกัน โดยปู่ของคุณพ่อเป็นพี่ชายปู่ของคุณแม่ เลือดของอารมณ์จึงเป็นเลือดไทยร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่แม้จะไปล้อว่าเป็นลาว อารมณ์ก็ไม่โกรธเพราะ

ไทยกับลาวก็คือชาติเดียวกัน ดูจากชื่อจริงของคุณพ่อและคุณแม่จะเห็นว่าเป็นคำไทยแท้ อารมณ์เองก็เป็นพวกชาตินิยมอย่างรุนแรง เมื่อพบชาวอีสานด้วยกันก็มักจะโอภาปราศรัยด้วยภาษาอีสาน ซึ่งก็คือภาษาไทยแท้นั่นเอง ครั้งหนึ่งอารมณ์ขึ้นไปกราบหลวงปู่แหวน สุจิณโณ ที่ดอยแม่ปั๋ง อารมณ์ทราบว่าหลวงปู่แหวนมาจากจังหวัดอุบลราชธานีเหมือนกัน จึงกราบนมัสการด้วยภาษาอีสาน ทำเอาหลวงปู่แหวนงงไป เนื่องจากท่านจากอีสานไปอยู่ภาคเหนือเสียนานแสนนาน แทบจะลืมภาษาอีสานเสียแล้ว การไปกราบหลวงปู่แหวนครั้งนั้น อารมณ์ได้ขออนุญาตถ่ายภาพหลวงปู่แหวน ซึ่งท่านก็ได้กรุณาอนุญาตให้ เมื่อถ่ายรูปท่านแล้ว อารมณ์ก็เดินไปเที่ยวถ่ายรูปดอกไม้สวย ๆ ในบริเวณวัดดอยแม่ปั๋ง รวมทั้งในที่ต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ด้วย เนื่องจากเป็นฤดูหนาว ดอกไม้ที่เชียงใหม่สวยงามมาก แต่เมื่อนำมาล้างและอัด ปรากฏว่าฟิล์มทั้งม้วนมีแต่เพียงรูปหลวงปู่แหวนเท่านั้น รูปดอกไม้และรูปอื่น ๆ ไม่ติดเลย ซึ่งนับเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่ง ที่อารมณ์เล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง

ชีวิตของอารมณ์ในตอนปลายเป็นชีวิตที่ค่อนข้างสุขสบาย เนื่องจากการมีตำแหน่งหน้าที่การงานที่มั่นคง มีรายได้ดีและมีเงินในบัญชีเงินฝากที่มากพอควร ซ้ำตอนเกษียณจากธนาคารกรุงเทพ จำกัด ก็ยังได้บำเหน็จมาก้อนโต ชีวิตอารมณ์จึงวุ่นวายอยู่กับการกิน การเที่ยว และสนุกสนานกับเพื่อนฝูงสนิท ๆ กีฬาที่อารมณ์ชอบและเล่นอยู่เสมอก็คือ กอล์ฟและกีฬาบัตร แต่กีฬาบัตรนี้ไม่ใช่กีฬาบัตรที่เล่นกันที่บ่อนถนนพัฒนาการหรือเชิงสะพานพระปิ่นเกล้า เป็นรัมมี่ธรรมดา ๆ เล่นกับเพื่อน ๆ เท่านั้น คนเล่นก็มีขาประจำอยู่แค่ ๖-๗ คน แต่ละคนก็อายุขึ้นต้นด้วยเลข ๖ แล้วทั้งสิ้น ฉะนั้น อ.ต.ร. จึงไม่จำเป็นต้องไปวางแผนจับให้เสียเวลาทำการบ้าน เพราะอีกไม่นานเกินรอ สัปเหร่อตามวัดต่าง ๆ ก็คงจะจับไปใส่โลงให้เอง เหมือนกับที่สัปเหร่อวัดพระศรีมหาธาตุทำกับอารมณ์ การเล่นไพ่ ถ้าเล่นกันเฉย ๆ ก็คงเซ็งแย่ จึงต้องมีการกินเหล้าและสูบบุหรี่ผสมไปด้วย เพื่อให้มีความสุขยิ่งขึ้น และเพราะบุหรี่นี่เองที่ทำให้อารมณ์เกิดเป็นมะเร็งปอดขึ้น แม้จะรักษาจนหยุดการเติบโต

ที่ปอดข้างหนึ่งได้แล้ว ก็กลับไปขึ้นที่ปอดอีกข้างหนึ่ง อารมณ์ได้พยายามรักษาด้วยวิธีการของแพทย์แผนปัจจุบันจนหมอหมดฝีมือ แล้วก็ได้รักษาด้วยวิธีทางไสยศาสตร์หรือแผนโบราณ ต้องเดินทางไปรักษาถึงเขาใหญ่ อาการทำท่าว่าจะดีขึ้นเหมือนกัน แต่พอมาอีกประมาณเดือนเศษก่อนจะถึงแก่กรรม อารมณ์ก็ได้ข่าวการถึงแก่กรรมของบุตรชายคนเล็กซึ่งกำลังดูงานอยู่ที่อเมริกา อาการของอารมณ์ทรุดลงทันที และหลังจากทำบุญบังสุกุลให้กระดูกของลูกชายแล้ว อีกเดือนหนึ่งต่อมาก็ถึงคราวของอารมณ์บ้าง

อารมณ์เขียนไว้ในหนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงศพของพี่ฝนว่า **"ครับ คนเราเกิดมาชาติหนึ่ง และมีบุญที่อยู่ใต้ร่มบวรพุทธศาสนา มีเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา ใครประกอบกรรมดีหรือชั่ว ก็เป็นของบุคคลนั้นเอง ใครอื่นจะมาช่วยเราได้"** ซึ่งเป็นหลักธรรมที่จริงแท้แน่นอน ต.มธก. รุ่น ๑ หวังว่า บุญกุศลที่อารมณ์ทำไว้ คงจะนำอารมณ์ไปสู่สุคติภพ ตามที่ทุกคนปรารถนา เทอญ

ต.มธก. รุ่น ๑

อาลัยอารมณ์

ประมวลเวลานับเนื่องแต่คบหากับอารมณ์ เป็นเวลาอันยาวนาน โดยประมาณก็ ๔๕ ปี เราเริ่มรู้จักกันในรั้วเหลือง-แดงของธรรมศาสตร์ฯ เรา เรียน เที่ยว และเล่นเกมต่าง ๆ ร่วมกันอยู่เสมอ เราได้เรียนรู้ชีวิตและมี ประสบการณ์ที่ใกล้เคียงกันมาก ยิ่งนานวันก็ยิ่งมีความสนิทสนมแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น จนในปัจจุบันเราสองครอบครัวมีสภาพเหมือนญาติสนิท ใครมีสารทุกข์สุก ดิบอะไร ก็ปรึกษาหารือซึ่งกันและกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วอารมณ์จะเป็นฝ่าย ให้ ในบางเรื่อง อารมณ์จะนำเอาคำสอนของคุณพี่หมอฝนมาถ่ายทอดให้ฟัง เพื่อให้เอาไปขบคิดพิจารณาแก้ไขปัญหาของชีวิต ด้วยความใกล้ชิดสนิทสนม ดังกล่าว จึงก่อให้เกิดความอาลัยที่เพื่อนต้องมาถึงแก่กรรมลงในวัยอันยังไม่สม ควร จริงอยู่ที่กฎแห่งธรรมชาติกำหนดให้มนุษย์ทุกรูปทุกนามต้องหมุนเวียน ไปตามวัฏฏะ มีการเกิดและการดับ ไม่อาจมีผู้ใดเหนี่ยวรั้งไว้ได้ จึงเหลืออยู่ก็ แต่ความระลึกถึง

ในความทรงจำรำลึกถึงคุณลักษณะและคุณสมบัติของอารมณ์ ทั้งในหน้าที่การงานและการดำเนินชีวิตส่วนตัว อารมณ์เป็นผู้ที่มีความมานะ อดทน ขยัน หมั่นเพียร ซื่อตรงและถือความเที่ยงธรรมเป็นอุดมคติ ชอบแสดง ความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา ด้วยเชื่อในความบริสุทธิ์ใจของตน ที่ตน มีความปรารถนาดีและปฏิบัติดีต่อเพื่อนฝูงทุกคน ชีวิตส่วนตัวโดยปกติอารมณ์ จะมีกิจกรรมอันเป็นรายการงานกุศลอยู่เป็นเนืองนิจ บำเพ็ญกิจอันเป็นบริการ แก่สงฆ์ ทั้งยังดำรงความใกล้ชิดในทางธรรมตลอดมา

จึงตั้งจิตอธิษฐาน ขอให้คุณความดีและกุศลกรรมที่อารมณ์ แสงสิง-แก้ว เพื่อนรักผู้ล่วงลับ ได้บำเพ็ญไว้ในชีวิต จงเป็นปัจจัยหนุนนำส่งเสริมให้ วิญญาณอันผ่องใส ไปสู่สุคติวิสัยในสัมปรายภพนั้น เทอญ

สนธิ ชินวรรโณ

รำลึกถึงและอาลัยรัก
คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว

ผมได้ทราบข่าวมรณกรรมของ คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ด้วยความเศร้าเสียใจอย่างสุดซึ้งที่ต้องสูญเสียเพื่อนรักและเพื่อนร่วมงานที่ดีไปครั้งนี้ คุณอารมณ์เป็นชาวอุบลฯ บ้านเดียวกับผม เรารู้จักกันมาตั้งแต่สมัยศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อเรียนจบก็มีโอกาสได้ทำงานร่วมกันที่ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาอุบลราชธานี ผมและครอบครัวคุณอารมณ์ จึงมีความรักสนิทสนมกันอย่างญาติพี่น้อง แม้ในภายหลังเมื่อต่างได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามาปฏิบัติงานอยู่ในกรุงเทพมหานครแล้วก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวเราทั้งสองก็ยังคงมีอยู่เหมือนเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ได้เข้าทำงานที่ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สำนักงานใหญ่ เมื่อปี ๒๔๙๓ แล้วย้ายไปประจำสาขาอุบลราชธานีเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้ลาไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษเป็นเวลา ๒ ปี คุณอารมณ์เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรในการงาน มีความซื่อสัตย์สุจริต ชอบศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ และเป็นคนตรง ได้ประกอบคุณความดีเป็นประโยชน์แก่กิจการในหน้าที่ด้วยดีตลอดมา จึงได้รับเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นเป็นลำดับ จนเป็นผู้จัดการสาขาประตูน้ำ เมื่อปี ๒๕๐๖ ซึ่งขณะนั้นสาขาของธนาคารกรุงเทพ ยังมีไม่กี่แห่ง จึงเป็นผู้ที่ประสบความก้าวหน้าในหน้าที่การงานคนหนึ่ง และต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่บริหารชั้นผู้ช่วยผู้จัดการเมื่อปี ๒๕๑๔ กับได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายกิจการสาขาเขตนครหลวงและผู้จัดการเขต ๕ อีกตำแหน่งหนึ่ง เมื่อปี ๒๕๑๗ ก่อนที่คุณอารมณ์จะเกษียณอายุ ก็ได้ช่วยวางระบบงาน ระบบบริหารงาน รวมทั้งระบบบัญชีส่วนโรงพิมพ์ของธนาคาร ซึ่งจะแยกตัวไปตั้งเป็นบริษัทต่างหาก โดยการร่วมทุนระหว่างธนาคารกับบริษัทต่างประเทศ และเมื่อบริษัท ซีเคียวริตี้การพิมพ์ จัดตั้งขึ้นเรียบร้อยแล้ว ก็ได้รับการยืมตัวไปเป็นผู้จัดการทั่วไปของบริษัทจนครบเกษียณอายุ ออกจาก

ธนาคารเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๔ แต่ยังคงดำรงตำแหน่งผู้จัดการทั่วไปบริษัท ซีเคียวริตี้การพิมพ์ ต่อมาจนวาระสุดท้ายแห่งชีวิต การที่คุณอารมณ์มาด่วนจากไปเช่นนี้ย่อมนำความเศร้าสลดเสียใจและอาลัยยิ่งมาสู่ครอบครัวและญาติมิตร ตลอดจนเพื่อนร่วมงานเป็นอย่างมาก

ขออำนาจแห่งกุศลผลกรรมดีที่คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ได้ประกอบไว้ในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ และบุญกุศลที่ญาติมิตรทั้งหลายได้ร่วมกันอุทิศไปให้ จงเป็นพลวปัจจัยหนุนนำให้ดวงวิญญาณของคุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเทอญ

วิระ รมยะรูป
กรรมการรองผู้จัดการใหญ่
ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

อาลัยผู้จัดการใหญ่
อารมณ์ แสงสิงแก้ว

ประมาณ ๙.๐๐ น. ของวันจันทร์ที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๒๖ คุณพี่จารุวรรณ แสงสิงแก้ว ภรรยาของผู้จัดการใหญ่ ได้โทรศัพท์มาถึงข้าพเจ้าแจ้งให้ทราบว่าขณะนี้ผู้จัดการใหญ่ได้นอนป่วยให้ออกซิเจนอยู่ที่โรงพยาบาลเซ็นต์หลุยส์ มีงานอะไรที่จะให้เซ็นชื่อให้รีบนำไปเซ็นเสียในวันนี้ เพราะพรุ่งนี้จะให้คุณอารมณ์พักผ่อนให้เต็มที่

หลังจากเลิกพูดโทรศัพท์แล้ว ข้าพเจ้ากลับมาปรึกษากับเพื่อน ๆ ร่วมงานในระดับสูง เป็นอันตกลงกันว่า ให้ผมไปเยี่ยมดูอาการผู้จัดการใหญ่ก่อน อาการเป็นอย่างไร สำหรับงานนั้นให้ข้าพเจ้าและทุกคนแก้ปัญหาโดยไม่ต้องไปรบกวนท่านโดยไม่จำเป็น

ข้าพเจ้าไปถึงโรงพยาบาลเซ็นต์หลุยส์เกือบเที่ยง พบลูกชายของผู้จัดการใหญ่นั่งบีบนวดแขนคุณพ่ออยู่ข้างเตียง และหันมาทักกับข้าพเจ้าว่า

"คุณวิสุทธิ์มาช้าไปนิด คุณพ่อเพิ่งจะหมดความรู้สึกไปเมื่อสักครู่นี้เอง"

ข้าพเจ้ารู้สึกใจหาย นึกไม่ถึงจะให้มาพบผู้จัดการใหญ่ในสภาพของผู้ที่กำลังจะสิ้นลมโดยไม่มีโอกาสฟังการสั่งเสียอะไร

เสียงพระเทศน์จากเทปที่เปิดไว้ให้ผู้จัดการใหญ่ฟังเพื่อหวังจูงจิตสู่ทางธรรมถูกปิดให้เงียบลง ทุกคนภายในห้องที่ยืนหรือนั่งต่างก็อยู่ในอิริยาบถที่เหมือนถูกมนต์สะกดไว้เป็นหุ่นไม่กระดิก ไม่มีเสียงของผู้ใดแม้สักคำเดียว

ทุกคนกำลังจ้องดูอาการหายใจของผู้จัดการใหญ่ที่ค่อย ๆ ช้าลง ๆ จนพรายน้ำในขวดแก้วที่ต่อสายยางมาจากจมูกของคนป่วยหมดสิ้นไป....

สิ้นไปสำหรับอีกชีวิตหนึ่งจากโลกนี้ จะเหลืออยู่ก็แต่อดีตกรรมเพื่อผู้อยู่เบื้องหลังรู้จำชั่วนิจนิรันดร์

ผู้จัดการใหญ่ อารมณ์ แสงสิงแก้ว ได้พูดไว้เมื่อ ๒๗ มกราคม ๒๕๒๖ ในพิธีฉลองคล้ายวันเปิดบริษัทฯ ประจำปีว่า....อาจจะเป็นการถ่ายภาพครั้งสุดท้ายที่จะได้ถ่ายร่วมกันก็ได้....และก็จริงดังว่า

ด้วยผลบุญแห่งกุศลกรรมของท่านผู้จัดการใหญ่ที่สร้างไว้ด้วยตัวของท่านเอง หรือร่วมสร้างไว้กับข้าพเจ้าพร้อมด้วยเพื่อนร่วมงานในบริษัท เอส.พี.แอล ร้อยกว่าคนก็ตาม ข้าพเจ้าและเพื่อนร่วมงานทุกคนขอน้อมจิตอธิษฐานให้ผลบุญนั้น ๆ จงเป็นพลวปัจจัยนำวิญญาณของผู้จัดการใหญ่ อารมณ์ แสงสิงแก้ว ไปสู่สุคติ ณ กาลภพอันสมควรแก่กรรมด้วยเทอญ

วิสุทธิ์ สุริยฉาย
และ
เพื่อนร่วมงานทุกคน

อาลัย

วันนั้นมีประกาศเสียงตามสายที่สำนักงานใหญ่สีลม แจ้งว่า "คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ถึงแก่กรรมแล้ว" พวกเรารู้สึกตกใจมาก เพราะไม่คาดคิดมาก่อนว่า คุณอารมณ์จะมาด่วนจากพวกเราไปเช่นนี้

ยังจำได้ว่า เมื่อหน้าหนาวปีก่อนโน้น พวกเราชมรมน้ำใจชาวบัวหลวง ได้นำผ้าห่ม เสื้อกันหนาว ยา และสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค ไปแจกจ่ายแก่ผู้ยากไร้ขาดแคลนในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกล รวมทั้งเยี่ยมทหารตำรวจและอาสาสมัครซึ่งปฏิบัติราชการชายแดนที่จังหวัดเลย ซึ่งมีอากาศหนาวเย็นที่สุดจังหวัดหนึ่งของประเทศ คราวนั้น พวกเราต้องเดินทางด้วยรถทัวร์ของ บขส. จากกรุงเทพฯ ด้วยวัยกว่าหกสิบ แม้ต้องตรากตรำอดหลับอดนอนตลอดเส้นทางหลายร้อยกิโลเมตร ซึ่งพวกเราเสียอีกยังรู้สึกอ่อนเปลี้ยเพลียแรง แต่ท่านก็อดทนยิ่ง ไม่มีปริปากบ่น ที่พวกเราจำได้ติดตาก็เมื่อตอนแจกผ้าห่มเสื้อกันหนาว ท่านได้กล่าวปราศรัยเป็นภาษาพื้นเมืองอีสาน เป็นที่จับใจยิ่ง ยังความประทับใจและซาบซึ้งแก่พี่น้องประชาชนที่มารับการสงเคราะห์ จนถึงกับผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนน้ำตาคลอ

คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว เป็นรองประธานชมรมน้ำใจชาวบัวหลวง ธนาคารกรุงเทพ จำกัด ท่านเป็นผู้หนึ่งซึ่งมีส่วนก่อตั้งชมรมนี้ขึ้นมา ท่านเคยพูดเสมอว่า พี่น้องทหารตำรวจและอาสาสมัครในแนวหน้า เป็นผู้เสียสละเพื่อให้พวกเราแนวหลังได้อยู่อย่างสุขสบาย เราล้วนเป็นหนี้พวกเขา การที่พวกเราพนักงานธนาคารกรุงเทพ รวมตัวกันขึ้นเป็นชมรมเป็นคณะ ออกเยี่ยมบำรุงขวัญพวกเขา จึงเป็นการทำหน้าที่ของพลเมืองที่ดีซึ่งท่านเห็นด้วยและพร้อมที่จะร่วมมือสนับสนุน ซึ่งท่านก็ได้ทำตาม ทุกครั้งที่พวกเราชมรมฯ ออกปฏิบัติงาน หากท่านไม่ติดธุระจำเป็นจริง ๆ ท่านก็มักจะร่วมไปกับพวกเราเสมอ

คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว ท่านเป็นคนง่าย ๆ ไม่ถือตัว ไปไหนไปกันจึงเป็นที่เคารพนับถือของพวกเราทุกคน นอกจากท่านจะทุ่มเทกำลังกายกำลัง

ใจช่วยเหลืองานของชมรมฯ แล้ว ท่านยังใจบุญด้วย ท่านมักจะร่วมบริจาคและเชิญชวนญาติสนิทมิตรสหายของท่านบริจาคทรัพย์สิ่งของสมทบเป็นกองทุนเป็นของขวัญให้ชมรมฯ นำไปแจกจ่ายเยี่ยมทหารตำรวจอาสาสมัครและผู้ยากไร้ขาดแคลนในต่างจังหวัดเป็นประจำตลอดมา

การสูญเสียคุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว จึงนับเป็นการสูญเสียกำลังสำคัญของชมรมน้ำใจชาวบัวหลวงเราอย่างยิ่ง พวกเรารู้สึกใจหายและเสียใจเป็นที่สุด หากจะมีทิพยจักษุใดที่พวกเราจะบอกท่านได้แล้ว ขอให้อานิสงส์แห่งกุศลกรรมที่พวกเราได้บำเพ็ญร่วมกับท่านไว้ จงเป็นพลวปัจจัยดลบันดาลให้คุณอารมณ์ แสงสิงแก้ว สู่สุคติในสัมปรายภพเทอญ

จากพวกเรา - ชมรมน้ำใจชาวบัวหลวง

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

อาลัยท่านผู้จัดการอารมณ์

เมื่อได้รับทราบการจากไปของ "ท่านผู้จัดการ" พวกเราทุกคนมีความรู้สึกเสมือนว่า ได้สูญเสียบุคคลที่เรารักและให้ความเคารพเสมือนญาติผู้ใหญ่โดยมิได้คาดคิดมาก่อน ความรัก ความกตัญญู ที่เคยมีสมัยที่ท่านยังมีชีวิต ยังคงฝังอยู่ในความทรงจำของพวกเราตลอดไป เพราะในช่วงชีวิตการทำงานของท่านนั้น ท่านได้เป็นผู้ที่เสียสละความสุขส่วนตัว ทุ่มเทพลังสมองสติปัญญา ความรู้ความสามารถทั้งปวง ให้กับงานที่รับผิดชอบอย่างเต็มที่ และนั่น....คือ ส่วนหนึ่งของความรู้ ความเข้าใจในการทำงานที่พวกเราทุกคนได้รับ นอกจากนี้ หากเป็นนอกเวลาทำการ ท่านจะทำตัวเสมือนเป็นพี่ชายของพวกเรา โดยให้คำแนะนำตักเตือน และแก้ไขข้อบกพร่องในทุก ๆ สิ่งที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ด้วยความบริสุทธิ์ใจ และเมื่อพวกเราบางคนได้มีการเปลี่ยน-แปลงโยกย้ายหน้าที่การงานไป ท่านก็มิได้ทอดทิ้ง ยังคงแสดงความห่วงใยถามทุกข์สุขอยู่เสมอ และจะเป็นความภาคภูมิใจของท่านอย่างยิ่งที่เห็นพวกเราได้ดีมีตำแหน่งสูง คำสั่งคำสอนของท่าน....สมัยที่พวกเราเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาเรามีความรู้สึกว่า ท่านออกจะจู้จี้จุกจิก และเจ้าระเบียบกับพวกเรามากเหลือเกิน แต่เมื่อกาลเวลาได้เปลี่ยนแปลงไป เราเติบโตขึ้น มีความรับผิดชอบสูงขึ้นจึงรู้ว่า สิ่งที่ท่านได้ให้พวกเราในครั้งกระโน้นช่างมีคุณค่า และยากที่จะลืมได้ โดยเฉพาะคำสอนของท่านที่ว่า "**การมีระเบียบวินัยในการทำงาน เป็นสิ่งจำเป็นของทุก ๆ คนนะน้อง**"

การจากไปของท่านนั้น เร็วเกินกว่าที่คาดคิด แต่มรดกแห่งคุณความดีที่ท่านได้สะสม และมอบให้กับพวกเราในรูปแบบต่าง ๆ จะขอรักษาไว้ชั่วชีวิต เพราะเป็นสิ่งเดียวที่พวกเราได้มีโอกาสแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณอย่างแท้จริง ไม่ว่าขณะนี้ ดวงวิญญาณของท่านจะอยู่ ณ แห่งหนใด ขอท่านได้โปรดรับรู้ถึงความรู้สึกของพวกเราทุกคนด้วย และด้วยผลแห่งคุณ

ความดีทั้งปวงที่ท่านได้กระทำไว้ พวกเราเชื่อเหลือเกินว่าจะมีผลให้ท่านไปสู่สุคติ.

จากน้อง ๆ ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

เรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับการเกิดโรคมะเร็ง

เพชรินทร์ ศรีวัฒนกุล ปร.ด.

งานชีววิทยา ฝ่ายวิจัยและค้นคว้า สถาบันมะเร็งแห่งชาติ

โรคมะเร็งเป็นโรคที่มีความสำคัญในปัจจุบัน เป็นปัญหาทางสาธารณสุขของประเทศไทยโรคหนึ่ง อันจะก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมและเกิดการสูญเสียในทางเศรษฐกิจของชาติ ตามสถิติของกระทรวงสาธารณสุขเกี่ยวกับสาเหตุการตาย ๑๐ อันดับแรกของประชากรไทย ก่อนปี พ.ศ.๒๕๑๐ มะเร็งไม่อยู่ในอันดับ ๑ ใน ๑๐ หลังจากนั้นอัตราตายด้วยโรคมะเร็งได้เพิ่มสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ ในปี พ.ศ.๒๕๒๑ เลื่อนขึ้นมาเป็นสาเหตุการตายอันดับที่ ๒ ซึ่งมีอัตราตาย ๑๘.๔ ต่อประชากรแสนคน และในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ ตามสถิติที่สถาบันมะเร็งแห่งชาติได้รวบรวมไว้จากโรงพยาบาล ๙๑ แห่ง ปรากฏว่าสถิติมะเร็งที่เป็นกับอวัยวะต่าง ๆ ในเพศชาย ซึ่งพบบ่อยเป็น ๑๐ อันดับแรกเรียงตามลำดับคือ มะเร็งตับ ปอด ช่องปาก อวัยวะสืบพันธุ์ กระเพาะอาหาร ลำไส้ใหญ่ หลอดอาหาร ผิวหนัง กล่องเสียง และกระเพาะปัสสาวะ สถิติมะเร็งที่เป็นกับอวัยวะต่าง ๆ ในเพศหญิงซึ่งพบบ่อย ๑๐ อันดับแรกเรียงตามลำดับคือ มะเร็งปากมดลูก เต้านม ตับ ช่องปาก รังไข่ กระเพาะอาหาร ลำไส้ใหญ่ ปอด มดลูก และต่อมไทรอยด์

ก่อนอื่นจะขออธิบายก่อนว่า ที่บางคนเรียกว่าเนื้องอก บางคนเรียกว่ามะเร็งนั้น มีความหมายต่างกันอย่างไร

เนื้องอก หมายถึงการที่เนื้อเยื่อส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างผิดธรรมดา ซึ่งเกิดจากการที่เซลล์ของอวัยวะบางส่วนของร่างกายเปลี่ยนแปลงไปจากปกติ มีการแบ่งตัวของเซลล์เร็วขึ้น ไม่อยู่ในการควบคุมของร่างกาย แบ่งออกได้เป็น ๒ ชนิดคือ

1. เนื้องอกชนิดไม่ร้าย หรือเนื้องอกชนิดธรรมดา หมายถึงกลุ่มเซลล์ที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างผิดปกติแต่โตช้า มีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะที่ ไม่

กระจัดกระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ของร่างกาย ไม่ค่อยเป็นอันตรายต่อร่างกาย นอกจากจะโตมากจนไปกดอวัยวะที่สำคัญ

2. เนื้องอกชนิดร้ายแรง หรือมะเร็ง หมายถึงกลุ่มเซลล์ที่เจริญเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เกิดขึ้นกับเนื้อเยื่อหรืออวัยวะส่วนใดของร่างกายก็ได้ เซลล์มะเร็งสามารถแผ่แทรกซึมเบียดเข้าไปในเซลล์ดีที่อยู่รอบด้าน ไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนของร่างกาย และสามารถที่จะกระจายไปยังส่วนอื่น ๆ ของร่างกายได้ ทั้งโดยทางกระแสเลือดและทางกระแสน้ำเหลือง ทำให้เกิดเป็นก้อนมะเร็งทั่วไป ไปทำลายอวัยวะหรือเนื้อเยื่อต่าง ๆ ทำให้ผู้ป่วยตายในระยะเวลารวดเร็ว

มะเร็งเกิดขึ้นได้อย่างไร

มะเร็งเกิดขึ้นจากการที่มีสารบางอย่างที่เรียกว่า **สารก่อมะเร็ง** (carcinogens) มาทำให้กรดดีออกซีไรโบนิวคลีอิค (DNA) ซึ่งเป็นสารที่อยู่ในโครโมโซมของเซลล์ ทำหน้าที่บันทึกรวบรวมและถ่ายทอดลักษณะทางพันธุกรรมทุกอย่างของเซลล์ของสิ่งที่มีชีวิต เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยสารก่อมะเร็งอาจจะทำปฏิกิริยาโดยทางตรงหรือโดยทางอ้อมต่อ DNA จนทำให้เซลล์ปกติเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนกลายเป็นเซลล์มะเร็ง และเซลล์มะเร็งที่เกิดขึ้นนี้เป็นสิ่งแปลกปลอมในร่างกาย โดยปกติแล้วร่างกายจะมีภูมิคุ้มกันต่อต้านและทำลายสิ่งแปลกปลอมในร่างกาย ดังนั้นจากสาเหตุใด ๆ ก็ตาม ซึ่งทำให้ภูมิคุ้มกันโรคไม่สามารถทำลายเซลล์มะเร็งที่เกิดขึ้นได้ ก็จะทำให้เซลล์มะเร็งนั้นเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นก้อนมะเร็ง และเซลล์มะเร็งสามารถกระจายไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ทำลายอวัยวะและเนื้อเยื่อต่าง ๆ ของร่างกาย เกิดเป็นโรคมะเร็งขึ้น

สารก่อมะเร็งและปัจจัยที่ทำให้เกิดโรคมะเร็ง

สารที่ทำให้เกิดมะเร็งหรือเป็นสารก่อมะเร็งนั้นมีมากมายหลายร้อยชนิด ได้พิสูจน์แล้วว่าทำให้เกิดมะเร็งชนิดต่าง ๆ ในสัตว์ทดลอง และจาก

การศึกษาทางระบาดวิทยาของโรคมะเร็งในคน พบว่าสารก่อมะเร็งเหล่านี้บางชนิดทำให้เกิดมะเร็งในคนได้เช่นกัน สารก่อมะเร็งนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ พวกใหญ่ ๆ คือ

๑. สารเคมี

๒. ไวรัส

๓. รังสีชนิดต่าง ๆ

นอกจากสารเหล่านี้ที่ทำให้เกิดโรคมะเร็งได้โดยตรงแล้ว ยังมีสารอีกมากมายหลายชนิดที่เป็นตัวสนับสนุนช่วยสารชนิดอื่นในการทำให้เกิดโรคมะเร็ง หรือที่เรียกว่า cocarcinogens คือช่วยให้เกิดเป็นมะเร็งได้ง่ายขึ้นและเร็วขึ้น การเกิดโรคมะเร็งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง คือชนิด ปริมาณ ความถี่ ช่วงเวลา และทางที่ร่างกายได้รับสารก่อมะเร็งหรือสารที่ช่วยทำให้เกิดมะเร็ง คุณสมบัติและคุณลักษณะอื่น ๆ ของคนหรือสัตว์ เช่น ลักษณะทางพันธุกรรม อายุ เพศ ภาวะทางโภชนาการ ภาวะทางระบบฮอร์โมน ภาวะทางระบบอิมมูน และภาวะอื่น ๆ ของร่างกาย

ในปัจจุบันนี้ มีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทั้งในน้ำ อากาศ อาหาร และอื่น ๆ ทำให้ประชาชนมีโอกาสเสี่ยงต่อการได้รับสารที่เป็นสาเหตุหรือช่วยในการทำให้เกิดเป็นโรคมะเร็งและโรคอื่น ๆ เพิ่มขึ้น สถิติที่เพิ่มขึ้นของโรคมะเร็งในหมู่ประชากรมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาและความเจริญทางด้านอุตสาหกรรมกับการใช้สารเคมีสังเคราะห์ในชีวิตประจำวัน สารเคมีที่เป็นสารก่อมะเร็งหรือสารช่วยในการทำให้เกิดมะเร็งพบได้มากมายในสิ่งแวดล้อมทั่วไปในชีวิตประจำวันของเรา มีอยู่ในอากาศ ดิน น้ำ อาหาร บุหรี่ สุรา ยารักษาโรค เครื่องสำอาง ยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืช เขม่าควันไฟจากท่อไอเสียรถยนต์ และจากปล่องไฟโรงงานที่ได้จากการเผาไหม้ของน้ำมันและถ่านหิน

จากการศึกษาเกี่ยวกับการเกิดมะเร็งพบว่า การที่ได้รับสารก่อมะเร็ง หรือสารที่ช่วยในการทำให้เกิดมะเร็งร่วมกันหลาย ๆ ชนิด จะมีผลทำให้มี

อัตราการเกิดมะเร็งมากขึ้นและเร็วขึ้นกว่าเมื่อได้รับสารเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น จึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งว่า ถ้าไม่มีการบังคับควบคุมสภาวะสิ่งแวดล้อมทั้งในอากาศ อาหาร น้ำ และเครื่องบริโภคอุปโภคทั้งหลายให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ปลอดภัยต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนแล้ว อัตราการเกิดโรคมะเร็งก็จะเพิ่มสูงขึ้นอยู่เรื่อย ๆ และจะเป็นปัญหาทางสาธารณสุขและเศรษฐกิจสังคมของชนในชาติต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด.

จากวารสารโรคมะเร็ง ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ เมษายน–มิถุนายน ๒๕๒๔

จะชะลอความแก่ได้อย่างไร

ไพบูลย์ สงบวาจา พ.บ.

มนุษย์เริ่มต้นด้วยการเกิด และลงท้ายด้วยการตาย ระหว่างเกิดกับตาย คือ ความแก่ พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า คนเริ่มแก่ตั้งแต่ปฏิสนธิ การเจริญเติบโตก็คือแก่ขึ้นนั่นเอง ความแก่แบ่งออกได้เป็น ๔ อย่าง คือ

๑. แก่โดยอายุ

๒. แก่โดยสังขาร

๓. แก่โดยจิตใจ

๔. แก่โดยสังคม

แก่โดยอายุ เพราะเกิดมานาน แก่โดยสังขาร คือ แก่ตามสภาพของร่างกาย แก่โดยจิตใจ คือ แก่ไปตามความนึกคิด แก่โดยสังคม แก่เพราะสิ่งแวดล้อม เช่น ตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้งสี่ประการนี้ แก่โดยสังขารเป็นการแก่ที่เลี่ยงได้ยาก

ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายแก่ไม่พร้อมกัน ส่วนที่แก่ก่อนที่สุด คือ จักษุประสาท ซึ่งเริ่มแก่ตั้งแต่หลังคลอด ส่วนที่แก่ต่อจากสายตา คือความยืดหยุ่นของข้อกระดูกและกล้ามเนื้อ ความว่องไว เมื่ออายุยิ่งมากขึ้น สมรรถภาพของหัวใจเริ่มลด สมรรถภาพปอดเริ่มลด หลอดเลือดทำงานน้อยลง หน้าที่ของตับ ไต ต่อมไร้ท่อ จะเสื่อมลง ความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ เช่น มีอาการซึมเศร้า ว้าวุ่น นอนไม่ค่อยหลับ มองโลกไปในทางไม่ดี

ความแก่จะเกิดเร็วหรือช้า แก่มากหรือแก่น้อยขึ้นอยู่กับปัจจัย ๕ ประการ คือ

๑. พันธุกรรม คนในบางครอบครัวแก่เร็ว บางครอบครัวแก่ช้า

๒. ภาวะแวดล้อม เช่น ลมฟ้าอากาศ ครอบครัว ผู้ร่วมงาน ธุรกิจ

๓. โภชนาการ อาหารที่ทำให้อ้วนชวนให้แก่เร็ว

๔. อาชีพ อาชีพที่หนักใจมีกังวลมาก ทำให้แก่เร็ว อาชีพเบา ๆ สบาย ๆ ชวนให้แก่ช้า

๕. การออกกำลังกาย ขนาดปานกลางพอเหมาะพอควร ทำให้แก่ช้า

เราอาจชะลอความแก่ได้ โดยอาศัยหลัก ๕ ประการคือ

๑. ทำใจให้สบาย กายกับใจเป็นของคู่กัน ถ้าใจเป็นทุกข์ กายจะทุกข์ตาม หน้าตาเศร้าหมอง ถ้าใจสบาย กายก็จะสุข หน้าตาแจ่มใส ถ้าใจไม่แก่ กายก็ไม่แก่ การทำใจให้สบายต้องอาศัยธรรมะ ช่วยกล่อมเกลาจิตใจ ซึ่งจะมีผลกระทบไปถึงกายด้วย

๒. ใช้ยาช่วย โดยเฉพาะวิตามินและฮอร์โมน

๓. กำหนดโภชนาการ อาหารดี ปริมาณพอดี

๔. การงดเว้นหรือลดลง ได้แก่ การเสพต่าง ๆ สุรา นารี บุหรี่ การหักโหมในการงานหรือการเล่น

๕. การบำรุงรักษาร่างกาย ได้แก่ การออกกำลังกายที่พอเหมาะร่วมกับการพักผ่อนพอเพียง

ข้อเสนอแนะ ๕ ประการนี้ ไม่เหลือวิสัยที่จะปฏิบัติทดลองดู แล้วท่านจะรู้ว่า ความแก่นั้นชะลอได้

จากวารสารโรคมะเร็ง ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒

ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีล หมายถึง การประพฤติดีประพฤติถูกตามหลักทั่วไป ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ช่วยให้จิตเป็นปกติ อานิสงส์ของศีลมีหลายอย่าง ที่สำคัญคือ ศีลจะส่งเสริมให้เกิดสมาธิได้โดยง่าย

สมาธิ เป็นการบังคับจิตใจของตัวเอง ไว้ให้อยู่ในสภาพที่จะใช้ทำประโยชน์ให้มากที่สุดตามที่ตนต้องการ มีการประพฤติทางจิต คือ ไม่มีความคิดผิด ไม่เศร้าหมอง ไม่มีความฟุ้งซ่าน และอยู่ในสภาพที่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ของมัน บุคคลที่จะเป็นมหาบุรุษจำต้องมีสมาธิเป็นคุณสมบัติประจำตัวทั้งนั้น สมาธิในทางพุทธศาสนา ผู้ใดได้ฝึกสำเร็จแล้ว จะกลายเป็นจิตที่มีกำลังความสามารถ มีกำลังและคุณสมบัติพิเศษยิ่ง การได้มาซึ่งสมาธิต้องลงทุนศึกษาอบรมและปฏิบัติ ในที่สุดเราก็จะได้ผลในการปฏิบัติหน้าที่ได้ดีกว่าคนอื่น เพราะเรามีเครื่องมือที่สูงกว่า

ปัญญา เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมมีกำลังพิจารณาให้เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ปัญหาต่าง ๆ ที่เราอยากรู้ มันอยู่ในใจของเรา แต่เราสะสางไม่ได้เพราะจิตยังไม่มีกำลังที่จะสะสาง เมื่อใดจิตเป็นสมาธิเราก็สามารถน้อมจิตไปสู่การพิจารณาปัญหานั้น ๆ ได้

อุทิศแด่

นายอารมณ์ แสงสิงแก้ว

คำอธิบายธรรม และ ตอบปัญหาพุทธศาสนา
และ การฝึกสมาธิ

อาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน
ในกรุงลอนดอน

ณ "ธัมมปทีปวิหาร" แฮมป์สเตด กรุงลอนดอน

๙ - ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

สารบาญ

คำนำ

หนังสือเล่มนี้จะเป็นที่น่าสนใจสำหรับผู้ประสงค์จะทราบว่าพุทธศาสนิกชนในประเทศอังกฤษมีความรู้ความสนใจ ความพากเพียรปฏิบัติธรรมด้วยความเข้าใจพุทธธรรมสูงเพียงใด และอะไรเป็นสิ่งสำคัญที่จูงใจให้ชาวอังกฤษและชาวต่างประเทศอื่น ๆ หันมาสนใจในพระพุทธศาสนา

เมื่อท่านได้อ่าน**ภาคภาษาไทย** โปรดเข้าใจว่าเป็นสำนวนของ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ทั้งหมด เว้นแต่ตอนบรรยายภาพหรือเหตุการณ์เท่านั้น

ส่วน **ภาคภาษาอังกฤษ** นั้น ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ได้พยายามแปลเป็นภาษาอังกฤษจากคำอธิบายธรรมและตอบคำถามภาษาไทย ซึ่งท่านอาจารย์ได้กรุณาตรวจแก้ให้เรียบร้อยแล้ว และได้ขอให้ท่านปัญญาวัฑโฒภิกษุชาวอังกฤษ ซึ่งรู้ภาษาไทยดี และอยู่ศึกษากับท่านอาจารย์มากกว่า ๑๒ ปีแล้ว ช่วยตรวจแก้ (ภาษาอังกฤษ) ให้ กับได้ขอให้ ศจ. น.พ. อวย เกตุสิงห์ คนไทยซึ่งรู้ภาษาอังกฤษดี ช่วยตรวจแก้อีกทางหนึ่งด้วย ก่อนที่จะใช้เป็นต้นฉบับภาษาอังกฤษ

หนังสือเล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความศรัทธา วิริยะ และความร่วมมือร่วมใจของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องมากหลาย สมควรที่จะจารึกไว้ในหนังสือนี้เพื่อท่านผู้อ่านจะได้อนุโมทนากุศลด้วย คือ

๑) พระภิกษุ ปัญญาวัฑโฒ (Peter John MORGAN) ผู้ทำหน้าที่เชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างพุทธศาสนิกชาวอังกฤษกับชาวไทย จนกระทั่งได้มีการนิมนต์ ท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด อุดรธานี ไปอธิบายธรรมและตอบคำถามพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษ ณ ธัมมปทีปวิหาร กรุงลอนดอน ระหว่างวันที่ ๗–๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ณ กรุงลอนดอน ท่านทำหน้าที่แปล ไทย–อังกฤษ อังกฤษ–ไทย ตลอดเวลา จึงได้ข้อความมาเป็นเนื้อหาน่าสนใจอยู่ในหนังสือนี้ ครั้นกลับมาถึงประเทศไทย ท่านได้กรุณาตรวจแก้คำแปลภาษาอังกฤษให้ด้วย

๒) มิสซิส เชอร์รี่ (Mrs. L.G. CHERRY) ชาวคานาดา โยมมารดาของพระภิกษุอภิเจโต (George Rodney CHERRY) ซึ่งมาบวชที่วัดบวรนิเวศวิหาร และไปศึกษาอยู่กับท่านอาจารย์ ณ วัดป่าบ้านตาด มากว่า ๑๐ ปีแล้ว มิสซิส เชอร์รี่ ได้เข้ามาเยี่ยมพระลูกชายในประเทศไทยหลายครั้งแล้ว มายุคนี้ชราภาพลง จึงขอมีโอกาสเดินทางแต่ใกล้ ๆ คือ จากกรุงโตรอนโต คานาดา มาเยี่ยมพระลูกชายที่จะตามไปอุปัฏฐากท่านอาจารย์ ณ ประเทศอังกฤษด้วย มิสซิส เชอร์รี่จึงได้ศรัทธาเป็นอุปัฏฐากสำคัญในการเดินทาง แม้ภายในประเทศอังกฤษของภิกษุทั้งสามที่ไปจากประเทศไทยในครั้งนี้

๓) ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน สู้เดินทางไปรวบรวมทุกข์นานัปการของมนุษย์ในประเทศหนาว แม้ในฤดูร้อนใน พ.ศ. ๒๕๑๗ ความหนาวในประเทศอังกฤษก็ยังมากอยู่สำหรับคนไทย แต่ท่านก็มิได้ลำบากยากใจอันใดเลย เป็นอยู่ง่าย ๆ ท่านไม่ต้องการให้จัดอะไรเป็นพิเศษให้ท่านเลย เช่น อาหาร และที่อยู่อาศัย ท่านว่า ท่านปัญญาวัฑโฒมาฉันอาหารในประเทศไทยได้อย่างไรตลอดเวลา ๑๒ ปี ท่านก็ฉันอาหารฝรั่งในประเทศอังกฤษเช่นเดียวกับท่านปัญญาวัฑโฒได้อย่างนั้น ท่านมิได้ฉันหมากเลย ทั้ง ๆ ที่มีคนเป็นห่วงท่านในเรื่องนี้

ในการอธิบายธรรมและตอบปัญหานั้น ท่านต้องพิจารณาอย่างรอบคอบที่จะตอบผู้ถาม ซึ่งมีตั้งแต่พวกที่ได้ฝึกสมาธิมานานแล้ว ผู้สนใจเริ่มจะฝึก ผู้ที่เคยฝึกสมาธิจากอาจารย์อื่น ๆ นักศึกษาในมหาวิทยาลัย (เคมบริดช์) ตลอดจนผู้ซึ่งเพิ่งจะเริ่มหันมาสนใจพุทธศาสนา นับว่ายากมาก

เมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้ว ท่านยังต้องตรวจแก้บันทึกการอธิบายธรรมและตอบคำถามภาษาไทย ซึ่ง ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี พิมพ์เสนอตรวจแก้ ถึง ๒ ครั้ง จึงได้ต้นฉบับภาษาไทย

๔) มิสซิส วินท์ (Mrs. Freda WINT) แห่งอ๊อกซฟอร์ด (Oxford) และบุตร คือ นายเบน วินท์ (Mr. Benedict WINT) แห่งเคมบริดซ์ (Cambridge) ทั้งสองเคยมาจำศีลภาวนาอยู่ ณ วัดป่าบ้านตาด และเคยบวชเป็นสามเณร (ตอนอายุ ๑๙) ปี ศึกษาที่วัดป่าบ้านตาดในระหว่างที่มหาวิทยาลัยเคมบริดซ์ปิดเทอม กับมิสซิส บราวน์ (Mrs. Jane BROWNE) แห่งคอนวอลล์ (Cornwall) ซึ่งเคยเข้ามาจำศีลภาวนาและนำปัญหาธรรมมาให้ท่านอาจารย์แก้ ที่วัดป่าบ้านตาดถึง ๓ คราว กับน้องสาว คือ มิสซิส บราวน์ (Mrs. Griselda BROWNE) แห่งคานาดา ท่านทั้ง ๔ นี้ได้ศรัทธาเข้ามาอยู่ในกรุงลอนดอน ตลอดระยะเวลาที่ท่านอาจารย์ไปพำนักในประเทศอังกฤษ ทั้งนี้เพื่อเตรียมอาหาร เตรียมที่ใส่บาตร เพราะท่านอาจารย์และพระภิกษุอีกสองรูปนั้น ท่านบิณฑบาตและฉันในบาตรตามพระวินัยที่เคยปฏิบัติในประเทศไทย เธอเป็นห่วงจัดธุระดูแลอุปัฏฐากพระให้เรียบร้อยถูกต้องตามพระวินัยตลอดเวลาที่อยู่ในประเทศอังกฤษ

๕) พุทธศาสนิกชนไทยที่อยู่ในกรุงลอนดอนหลายครอบครัว ซึ่งมีทั้งนักศึกษา ประชาชน ข้าราชการ และนักธุรกิจ ได้ศรัทธาหมุนเวียนเปลี่ยนหน้ากันนำอาหารมาใส่บาตรทุกวัน และช่วยเป็นธุระอำนวยความสะดวกติดต่อสายการบิน ตลอดจนไปรับและไปส่งคณะภิกษุที่ไปจากประเทศไทยโดยเรียบร้อยทุกประการ

ท่านเหล่านั้นไม่ยอมให้ใส่ชื่อ ท่านว่าท่านไปทำบุญตามความศรัทธาปสาทะของท่าน มิใช่ไปเป็นทางการแต่อย่างใด ท่านปลื้มใจในกุศลที่ท่านได้ปฏิบัติในโอกาสพิเศษเช่นนี้อยู่มากแล้ว

๖) ศาสตราจารย์ นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ผู้ศรัทธาเดินทางไปทำหน้าที่ไวยาวัจกรและลูกศิษย์ของพระภิกษุแห่งประเทศไทยนี้ด้วยทุนทรัพย์ของตนเอง ได้ช่วยในการบันทึกคำสอนและติดตามไปปฏิบัติท่านอาจารย์ในที่ต่าง ๆ ครั้นกลับมาถึงประเทศไทยก็ได้ช่วยตรวจแก้คำแปลภาษาอังกฤษ ปรับปรุง

แก้ไขให้ดีขึ้น ก่อนที่จะได้ต้นฉบับภาษาอังกฤษ ตลอดจนช่วยหาสำนักพิมพ์ที่ดีให้ด้วย

๗) บุคคลสำคัญที่สุด ขอนำมากล่าวท้ายที่สุดเพื่อให้ปรากฏเด่นชัดนั้น คือ องค์การนิติบุคคล ชื่อ ทรัสต์เพื่อสงฆ์อังกฤษ จำกัด (The English Sangha Trust, Ltd.) ซึ่งเป็นองค์การที่สนับสนุนพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่ประเทศอังกฤษ ชาวอังกฤษร่วมกันจัดตั้งขึ้นนานมาแล้ว ท่านปัญญาวัฑโฒเป็นองค์หนึ่งที่ได้รับการอุปัฏฐากจากองค์การนี้มาก่อน คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ขององค์การนี้ที่ดูแลจัดการ "ธัมมปทีปวิหาร" ในยุคนี้ มีศาสตราจารย์มอรีส ว๊อลช์ เป็นประธาน (Prof. Maurice WALSHE)และนายย๊อช ช๊าพ (Mr. George SHARP) เป็นเลขานุการ และนายโรเบิต จอนสัน (Mr. Robert JOHNSON) เป็นเจ้าหน้าที่ประจำดูแลพระภิกษุที่พำนักในธัมมปทีปวิหาร

หากไม่ได้ความช่วยเหลือร่วมมือของบุคคลที่สำคัญที่สุดนี้ บุคคลจำนวนมากจะไม่ได้รับผลดีทางพุทธศาสนาเช่นที่ท่านจะอ่านพบในหนังสือเล่มนี้ ความเลื่อมใสศรัทธาตลอดจนความเอาจริงขององค์การนี้ ทำให้เห็นแสงอันเรืองรองของพระพุทธธรรมที่จะปรากฏในภาคตะวันตกของโลกสืบไปในอนาคต

เสริมศรี เกษมศรี
(ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี)
ผู้พิมพ์หนังสือนี้

อาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ในกรุงลอนดอน

คำชี้แจงของผู้รวบรวม

ในการพิมพ์บันทึกคำอธิบายธรรมและตอบปัญหาของชาวอังกฤษในครั้งนี้ ผู้รวบรวมได้ใช้เลขแทนชื่อของบุคคลเป็นส่วนมาก เช่น ชายถาม ก็ใส่ ถ. ๑–ช. ๑, หรือหญิงถาม ก็ใส่ ถ. ๓–ญ. ๒ ถ้าตัวเลขซึ่งหมายถึงบุคคลซ้ำกัน แม้เลขคำถามจะต่างกัน ก็หมายความว่าคำถามครั้งที่เท่านั้น ถามโดยบุคคลเลขนั้นที่เคยถามไว้ครั้งหนึ่งแล้ว

วิธีสื่อความคิดติดต่อกันระหว่างท่านอาจารย์และชาวอังกฤษนั้นกระทำดังนี้

เมื่อมีคนถามเป็นภาษาอังกฤษ ท่านปัญญาวัฑโฒ ภิกษุชาวอังกฤษซึ่งมาฝึกอบรมอยู่กับท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน ณ วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมืองฯ จังหวัดอุดรธานี เป็นเวลา ๑๒ ปีเศษ เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทยให้ท่านอาจารย์ฟัง เมื่อท่านอาจารย์ตอบมา ท่านปัญญาฯ ก็แปลเป็นภาษาอังกฤษให้ที่ประชุมฟัง ศาสตราจารย์ นายแพทย์ อวย เกตุสิงห์ บันทึกเทปไว้ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี บันทึกลงสมุดตามไปในขณะถามตอบอีกส่วนหนึ่งด้วย บางครั้งท่านอาจารย์หรือท่านปัญญาฯ เรียกให้ ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ หรือ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ช่วยเสริมบ้าง

ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ได้ถอดเทป และสอบกับสมุดที่จดไว้ด้วย แล้วพิมพ์เอกสารนี้ถวายท่านอาจารย์ตรวจแก้ตามที่ได้บันทึกไว้เป็นวัน ๆ เมื่อท่านอาจารย์กรุณาตรวจแก้ครั้งที่ ๑ ให้แล้ว ก็มาพิมพ์ตามที่แก้นั้น เป็นร่างครั้งที่ ๒ เสนอขอประทานให้ท่านอาจารย์ตรวจแก้อีกครั้งหนึ่ง เมื่อปรากฏว่าหน้าใด เรื่องใด ท่านอาจารย์แก้มาอีก ก็พิมพ์หน้านั้นขึ้นมาใหม่ จึงกล่าวได้ว่า

ต้นฉบับหนังสือนี้เป็นเรื่องที่ท่านอาจารย์ได้ตรวจทานในภาคภาษาไทย ถึง ๒ ครั้งแล้ว

ส่วนในภาคภาษาอังกฤษนั้น ได้ถวายร่างภาษาไทยที่ถูกต้องแล้วให้ท่านปัญญาฯ ศึกษา และถวายคำแปลเป็นภาษาอังกฤษ ซึ่ง ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ได้พากเพียรทำขึ้นนั้นให้ท่านปัญญาฯ ตรวจแก้ตามที่ท่านเห็นว่า "พอจะไปได้" แล้วจึงนำพิมพ์เป็นเล่มต่อไป

วันอาทิตย์ วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

การประชุมวันนี้ เริ่มเวลา ๑๗.๓๐ น. ณ หอพระ (Shrine) อยู่บนชั้นสามของอาคาร "ธัมมปทีปวิหาร" ได้มีพิธีมอบพระพุทธรูป "๒๕ ศตวรรษ รุ่นพิเศษ" ซึ่งทำด้วยแก้วขาวแต่มีสีฉัพพรรณรังสี ขนาดเล็ก พร้อมด้วยแท่นรองไม้สีเข้มมีคาดสีทอง ซึ่ง ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ได้นำไปเพื่อถวายท่านอาจารย์มหาบัว ให้ท่านมอบให้แก่ "ธัมมปทีปวิหาร" พร้อมกับหนังสือภาษาอังกฤษ คือ "ปาฏิโมกข์" และ "วินัยมุข" และหนังสือภาษาไทย คือ "ระเบียบของมหาเถรสมาคมแห่งประเทศไทย"

หนังสือดังกล่าวได้ไปจากมหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พิธีมอบพระพุทธรูป "๒๕ ศตวรรษ รุ่นพิเศษ" แก่ "ธัมมปทีปวิหาร"

เมื่อท่านอาจารย์และภิกษุฝรั่ง คือ ท่านปัญญาวัฑโฒ กับท่านอภิเจโต จากวัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย ขึ้นมาจากกุฏิสู่หอพระหรือห้องประชุมนี้แล้ว ที่ประชุมยืนขึ้นต้อนรับด้วยความเคารพ และนั่งลงพร้อมกับพระภิกษุนั่ง แล้วฆราวาสทั้งปวงจึงถวายอภิวาทอีกครั้งหนึ่ง

ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ได้ยืนขึ้น ขอประทานโอกาสนำพระพุทธรูป "๒๕ ศตวรรษ รุ่นพิเศษ" ถวายเพื่อท่านอาจารย์จะได้มอบให้แก่คณะกรรมการ

"The English Sangha Trust, Ltd." ซึ่งเป็นเจ้าของ "ธัมมปทีปวิหาร" นี้ ท่านอาจารย์รับพระพุทธรูปและสิ่งทั้งปวงมา แล้วเชิญให้ทางคณะกรรมการมารับ ท่านศาสตราจารย์มอรีส ว๊อลช์ (Professor Maurice Walshe) ประธานกรรมการของคณะนี้ได้ก้าวออกมากราบท่านอาจารย์ ๓ ครั้ง แล้วรับพระพุทธรูปและส่วนประกอบจากท่านอาจารย์ เจ้าหน้าที่ของธัมมปทีปวิหารได้หาม้ารองอีกตัวหนึ่งนำมาตั้งกลางโต๊ะบูชาหน้าพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ ซึ่งประจำอยู่ในวิหารแห่งนี้ แล้วท่านศาสตราจารย์จึงเชิญพระพุทธรูปนี้ไปประดิษฐานบนม้ารองนั้น ทำให้เห็นพระพุทธรูปแก้วสี "ฉัพพรรณรังสี" องค์เล็กนี้ อยู่กลางพระอุระของพระพุทธรูปเดิม งดงามน่ารักมาก เสมือนเป็นไข่มุกเม็ดใหญ่ฝังอยู่กลางทอง เบื้องหน้าม้าที่รองนั้น เขาตั้งพานทองเหลืองใส่ผลไม้ กับที่ใส่ดอกไม้บูชาพระ เมื่อทำสักการะพระพุทธรูปทั้งสองนี้ จะรู้สึกเสมือนว่ามีพระพุทธเจ้าและพระธรรมเจ้าพร้อมกัน ณ ที่นั้น

ท่านศาสตราจารย์ มอรีส ว๊อลซ์ ได้ถวายอภิวาท และกล่าวแสดงความขอบคุณท่านอาจารย์แทนคณะกรรมการ เป็นอันเสร็จพิธี

คำถาม—ตอบ

วันอาทิตย์ วันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ต่อจากนั้น สมาชิกในที่ประชุมต่างแสดงความปรารถนาจะเรียนถามท่านอาจารย์ต่าง ๆ คำถามคำตอบมีดังนี้

ถ. ๑—ญ. ๑ การตั้งสติพิจารณาลมเข้า—ออก นั้น ควรจะดูที่ท้องหรือที่จมูก ?

ตอบ การกำหนดลมหายใจนั้น ให้พิจารณาและตั้งสติดูจุดที่สัมผัสที่เดียว ไม่จำต้องเลื่อนขึ้นลง ให้จิตตั้งอยู่ตรงที่สัมผัสนั้น ถ้าลมน้อยลงก็ไม่ต้องตกใจ ลมยังอยู่ มิได้หายไป การทำ

กรรมฐานนั้นต้องแล้วแต่อุปนิสัยของคน การทำอานาปานสตินั้นมักจะถูกกับจริตของคนส่วนใหญ่ แต่สติเป็นสิ่งสำคัญในการภาวนาทุกวิธีการ ความเผลอสติ คือความขาดวรรคขาดตอนของงาน ผลจะไม่สืบต่อกัน จึงควรคุมสติให้อยู่กับองค์ภาวนาทุกวิธีไป

ถ. ๒—ญ. ๑ เวลาทำสมาธิ ทำไมจึงรู้สึกเหมือนมีอะไรดึงหน้าผากไปหาหัวสมอง และรู้สึกที่หน้าผาก กล้ามเนื้อตึง และปวดศีรษะได้ จะมีวิธีแก้อย่างไร ?

ตอบ ให้ลดความแรงที่ตั้งใจทำนั้นเสีย ให้จิตจดจ่ออยู่ที่ลมหายใจเท่านั้น ถ้าทำแรงย่อมปวดศีรษะได้ กระแสจิตมีความสำคัญมาก เพ่งให้แรงก็ได้ ให้เบาก็ได้ สิ่งที่ถูกเพ่งย่อมแสดงผลหนัก—เบาไปด้วย

ถ. ๓—ช. ๑ การนับถือพุทธศาสนานั้น ทำให้เพื่อนฝูงนินทาว่า เคยสนุกสนานร่าเริงกลับเงียบลง เสียเพื่อนไปหลายคนและภริยาก็ไม่เข้าใจ เขาไม่เห็นด้วย จะแก้ไขอย่างไร ?

ตอบ การนับถือพุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องเงียบขรึม เพื่อนชวนไปทางไม่ดี เรารักษาศีล เราไม่ทำ ทำให้เสียเพื่อน แต่ตัวเราไม่เสีย ถ้าใจเรารู้สึกพอใจว่าเราไปทางดี ก็ควรนึกถึงพระพุทธเจ้าว่าท่านเป็นกษัตริย์ มีบริวารมาก เพื่อนฝูงมาก ท่านออกบวชละทิ้งเพื่อนทั้งหลาย และทรงอยู่โดยไม่มีเพื่อนหลายปี เมื่อตรัสรู้แล้ว เพื่อนก็มาห้อมล้อมเอง พระองค์มีพระสาวกจำนวนมาก เป็นพระอรหันต์ก็มาก มีภิกษุณีสาวิกาเป็นอรหันต์ก็มาก มีอุบาสกอุบาสิกา เป็นพุทธบริษัทมากมายยิ่งกว่าคนในโลก เรานับถือพุทธศาสนาอันเป็นที่รวมแห่งจิตใจของชาวพุทธทั้งหลาย จึงไม่ควรกลัวจะขาดเพื่อนฝูง

ควรคิดว่าตอนแรกเพื่อนยังไม่เข้าใจเรา ก็เลิกราไม่คบเรา ต่อมาการปฏิบัติในทางดีของเรามีอยู่ ควรจะแลเห็นและคนผู้หวังความดีมีอยู่ ระหว่างคนดีต่อคนดีย่อมเข้ากันได้ คนดีนั่นจะเป็นเพื่อนเราในกาลต่อไป ถ้าโลกจะขาดคนดี ไม่มีใครสนใจคบเรา ก็ควรคบกับธรรม คือ พุทโธ ธัมโม สังโฆ ภายในใจ ซึ่งดีกว่าเพื่อนที่ไม่สนใจความดีเป็นไหน ๆ นี่แล คือเพื่อนอันประเสริฐแท้

ตามธรรมดาแล้ว เพื่อนที่เป็นคนดี ๆ ก็จะหันมาคบกับเรา เราจึงควรวางใจเสียว่า ถ้าเราจิตใจสบายดี รู้ว่าไปทางดี ก็พอแล้ว ไม่ควรไปคิดกังวลกับผู้อื่นให้ยิ่งกว่าเป็นห่วงเรา สมกับเรารับผิดชอบเราเอง ทั้งปัจจุบันและอนาคต ไม่มีใครมายกฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น นอกจากเราเอง

ถ. ๔—ญ. ๑ ดิฉันเองก็ประสบอย่างเดียวกัน แม่รู้ว่าดิฉันนับถือพุทธศาสนา แม่เสียใจถึงกับสวดมนต์อ้อนวอนพระเจ้าให้ดิฉันกลับมาถือคริสเตียน ควรจะช่วยแม่อย่างไร แม่รู้สึกเป็นห่วงลูกมาก

ตอบ โยมมารดาของอาตมา ก็เป็นห่วงอาตมามากเหมือนกัน ที่มาประเทศอังกฤษนี้ เหมือนกลัวว่าจะไปตาย หรือเป็นอันตรายต่าง ๆ แต่อาตมาเห็นว่ามาแล้วดี มีเหตุผลในการมา แม่ก็ไม่อาจห้ามได้ ทั้งที่ไม่อยากให้มา ก็จำยอมตามเหตุผล จึงได้มา

ขอให้เข้าใจว่า พุทธศาสนาไม่สอนให้คนแตกแยกกัน คริสเตียนและพุทธศาสนาต่างก็สอนให้ดี ให้คนมีความสุข และไปสวรรค์ทั้งนั้น ถ้าจะเปรียบกรุงลอนดอนเป็นสวรรค์ บุคคลก็ได้รับคำแนะนำให้เดินทางโดยวิธีต่าง ๆ กัน แต่เมื่อปฏิบัติแล้วก็มาถึงกรุงลอนดอนด้วยกัน ดังนั้น ใครนับถือศาสนาไหน ก็ปฏิบัติตามนั้นเถิด แล้วได้ไปพบกันบนสวรรค์เหมือนกัน

แต่พุทธศาสนา ซึ่งมีวิถีทางที่จะไปถึงพระนิพพานได้ด้วย ถ้าเข้าใจตามปฏิบัติตามที่พุทธศาสนาสั่งสอน และปรารถนาพระนิพพาน ก็ยังมีทางไปได้อีก พระนิพพาน คือ แดนพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ผู้สิ้นกิเลสแล้ว ท่านไปนิพพานกันทั้งสิ้น จึงไม่น่าเป็นห่วงผู้ดำเนินตาม ควรจะชี้แจงข้อนี้ให้แม่ทราบ จะได้ไม่เป็นห่วง พุทธศาสนาสอนให้สังคมมั่นคงและเจริญ และส่งเสริมให้คนดี ขอแม่อย่าห่วงเลย เพราะพุทธศาสนามิใช่แดนแห่งนรก พอผู้ดำเนินตามจะล่มจมฉิบหาย

ถ. ๕—ญ. ๑ สามีก็เหมือนกัน ไม่เข้าใจ ไม่พอใจ ดิฉันต้องใช้เวลา ๒๐ ปี อ้อนวอนขอสามีให้ดิฉันทำสมาธิ บัดนี้ยินยอมแล้ว ทำมาได้ ๕ ปี (สามีไม่เข้าใจเรื่องทางจิตใจ เพราะฉะนั้นพอได้พบคนที่สนใจเรื่องเดียวกัน ก็หันมาสนิทสนมด้วย จึงทำให้สามีระแวง)

ตอบ เมื่อเขาเห็นว่าเราทำดี ไม่ได้ทำชั่ว เขาก็ยอมเอง เป็นธรรมดาของการทำดี ซึ่งเป็นของยากอยู่แล้ว แม้แต่ในใจเราเองก็มีความลังเล เวลาคิดจะทำความดี ก็มีอีกความคิดหนึ่งชวนทำสิ่งอื่นเสีย

ต้องต่อสู้กัน จึงหันมาทำทางดีได้ การที่คนอื่นขัดขวางจึงเป็นอุปสรรคธรรมดา แต่สู้เราขัดขวางเราเองไม่ได้ ข้อนี้มักจะมีด้วยกันทุกคน เวลาจะทำสิ่งที่ดีมีประโยชน์ ใจหนึ่งมักขัดขวางไว้ ไม่ให้ทำ จนเสียเวลาไปเปล่าก็มีมาก นอกจากนั้นยังชวนให้ทำชั่วเสียหายอีกด้วย ซึ่งส่วนมากก็หลงตามมันจนได้

ถ. ๖—ญ. ๒ ถ้าเรารู้ว่าสิ่งไหนไม่ดี เราก็ห้ามใจ ไม่ให้ทำสิ่งนั้น กับถ้าใจมันจะทำ ก็ให้มันทำจนเกิดผลร้ายขึ้นมา มันก็เข็ดเอง เหมือนรู้ว่ากินของหวาน ๆ จะท้องเสีย ก็กินจนท้องเสีย แล้วก็เลิกไปเอง วิธีไหนจะดีกว่ากัน ?

ตอบ วิธีที่รู้ว่าอะไรไม่ดี ก็ฝึกใจ ห้ามไม่ให้ตัวทำดีกว่า เพราะไม่มีความเสียหายเกิดขึ้น ส่วนวิธีที่ปล่อยตามใจ จนเกิดผลร้ายแล้วเข็ดเองนั้น จะแน่ใจได้อย่างไรว่าจะไม่ตายไปเสียก่อนที่จะกลับตัวได้ บางทีอาจไม่รู้ช่องทางจะกลับเสียด้วย (เป็นการเสียหายของชีวิตตนเอง)

ถ. ๗—ช. ๒ ผมภาวนา "ยุบหนอ—พองหนอ" แล้วรู้สึกเหมือนมีอะไรถูไถไปตามท้อง เป็นเพราะเหตุใด ?

ตอบ ความรู้สึกนั้นเป็นที่เราพอใจหรือเปล่า เมื่อทำภาวนาแล้วจิตใจสงบ เย็นสบายก็ใช้ได้ ถึงจะมีความรู้สึกเหมือนมีแรงอะไรมาถู แต่เมื่อรู้สึกจิตใจสงบดี เป็นที่พอใจ นี้สำคัญกว่า ความรู้สึกนี้เป็นเพียงอารมณ์ของจิต ไม่ใช่ผลให้เราเป็นอะไร เมื่อมีอะไรมาถูไปตามท้องก็ควรทำความเข้าใจกับมันว่า นั่นคืออาการของจิตแสดงต่างหาก มิได้เป็นจริงดังที่ใจเกิดความสำคัญ และตั้งสติกำหนดความ "ยุบหนอ—พองหนอ" ไม่ส่งใจไปสำคัญกับสิ่งนั้น อาการนั้นก็สงบไปเอง

ถ. ๘—ญ. ๓ เวลาทำสมาธิใกล้จะได้สมถะ จิตจะสงบ แต่แล้วมักไม่สงบ มันเข้า ๆ ออก ๆ เหมือนจะเข้าประตูแล้วไม่เข้า จะแก้อย่างไร ?

ตอบ เมื่อทำสมาธิ กำหนดลมหายใจเข้า—ออก หรือเปล่า ถ้ากำหนดแล้วตามลมเข้า ตามลมออก จึงเป็นอย่างนี้ ควรจะตั้งจิตกำหนดแต่เพียงจุดที่ลมหายใจสัมผัสแห่งเดียว แล้วจะรู้สึกว่ามันน้อยเข้า ๆ จนหยุดไป จิตก็เข้าสมถะไปโดยไม่เข้า ๆ ออก ๆ อย่างที่ว่านั้น

ถ. ๙—ญ. ๑ การฝึกสมาธิ ทำคนเดียวดีหรือทำกับหมู่พวกดี ? ดิฉันเรียนสมาธิกับเจ้าคุณที่วัดพุทธปทีปฯ ที่สึกไปแล้ว มีเพื่อน ๔ คน ดิฉันนั่งคนเดียวรู้สึกว่าดี พอนั่งกับเพื่อน ๔ คน รู้สึกใจมีกังวล ทำสมาธิไม่ค่อยดี เพื่อนที่ยังอ่อน จะช่วยกันได้หรือไม่ ?

ตอบ คุณเคยทำแล้ว รู้สึกอย่างไร พอใจหรือไม่พอใจ ถ้ารู้สึกว่าเป็นการให้กำลังใจแก่กันและกันก็ดี ถึงคุณจะรู้สึกไม่สงบ มีกังวลใจ แต่เพื่อนอาจได้กำลังใจทำสมาธิจากคุณก็ได้ แต่ส่วนมากท่านทำโดยลำพังคนเดียว เว้นแต่ขณะฟังการอบรมกันอยู่ในสำนักอาจารย์เดียวกัน จากนั้นต่างท่านต่างทำเฉพาะตัว ไม่กังวลกับใคร จิตใจก็สะดวกและสงบได้เร็วกว่าการทำงานรวมกัน เพราะไม่มีเครื่องกังวลกวนใจ

ถ. ๑๐—ญ. ๑ เวลาทำสมาธิดี ๆ รู้สึกเหมือนมีเส้นอะไรออกจากตัวไปสัก ๑ ฟุต แต่ก็รู้สึกว่ามีอะไรมาตีเส้นนั้น ทำให้เกิดความเจ็บปวด

ตอบ เดี๋ยวนี้เป็นอย่างไร ยังเป็นอยู่หรือเปล่า ?

ญ.๑ เดี๋ยวนี้ไม่เป็นแล้ว เพราะรู้สึกว่าความเจ็บปวดเป็นทุกข์ก็ต่อสู้อดทน แล้วมันก็หายไปเอง

ตอบ ความรู้สึกนั้นเป็นอารมณ์ของจิต ไม่ใช่การภาวนาทำให้เกิดอย่างนั้น จิตสร้างขึ้นมาเอง ถ้ารู้สึกก็ถอยจิตกลับมาไว้ที่หัวใจที่อก แล้วตั้งแน่วแน่อยู่ตรงนี้ มันก็จะหายเอง

ถ. ๑๑—ญ. ๑ บางทีรู้สึกว่าตนส่งกระแสจิตไปหาเพื่อน หรือรู้สึกว่าเพื่อนส่งมาหาตน

ตอบ นั่นเป็นการส่งจิตออกข้างนอก ไม่เหมาะกับผู้เริ่มฝึกหัดใหม่ ๆ นอกจากผู้ชำนาญเท่านั้น จะส่งเข้า หรือส่งออกก็ไม่มีปัญหา เพราะรู้จักวิธีปฏิบัติอยู่แล้ว

ท่านปัญญาวัฑโฒ พูดชี้แจงเป็นภาษาอังกฤษว่า... “เมื่อแรกเรามานั่งอยู่ที่นี่ ท่านอาจารย์ได้บอกแล้วว่า การทำอานาปานสตินั้น กำหนดจิตไว้ที่ลมหายใจเข้า–ออก จนกระทั่งลมหายใจอ่อนลงทุกทีก็ให้จิตจับจุดเดียวที่สัมผัส จนกระทั่งไม่รู้สึกลม จิตก็จะสงบ ไม่ต้องตกใจว่าจะหยุดหายใจ ลมยังมีอยู่ แต่จะประสบความ

	เย็นใจในเวลาที่ลมหายใจอ่อนลง บางครั้งลมหายใจดับไปกับความรู้สึก และใจก็ละเอียดมาก”
ญ. ๑	ขอให้ท่านปัญญาฯ ช่วยแสดงให้ท่านอาจารย์ทราบ ความสำนึกในพระคุณของท่านอาจารย์เป็นอย่างสูงที่ท่านกรุณามาที่นี่ พวกเรายินดีมาก

การซักถามในที่ประชุมนี้ เริ่มภายหลังพิธีมอบพระพุทธรูปคือ เวลาราว ๑๗.๔๕ น. ยุติลงเมื่อเวลา ๑๙.๐๐ น. ท่านอาจารย์จึงปรารภถึงการจะอธิบายให้แก่ที่ประชุมฟังอย่างย่อ ๆ ทุก ๆ วัน ก่อนที่จะมีการ ถาม–ตอบ ดังนั้น เมื่อท่านปัญญาวัฑโฒแปลให้ที่ประชุมฟังแล้ว ต่างแสดงความยินดีที่จะฟังต่อไป ท่านอาจารย์จึงได้เริ่มอธิบายธรรมเป็นครั้งแรก เมื่อเวลา ๑๙.๐๕ น. เรื่อง “**การเรียนศาสนา**” โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ท่านอาจารย์...“พุทธศาสนาเกิดจากการปฏิบัติ เพราะพระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติแล้วจนทรงรู้ ทรงเห็น และทรงทำได้ด้วยพระองค์เอง แล้วจึงทรงเริ่มสอนผู้อื่นต่อไป ฉะนั้น ศาสนาจึงสำคัญที่การฝึกตนปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาเป็นสำคัญ การเรียนพอเข้าใจ พอรู้ได้ แต่มิได้นำมาปฏิบัติเป็นประจำ ผลจึงไม่เกิดขึ้นตามที่ควร ดังนั้นจึงควรศึกษาแล้วปฏิบัติศีล จนถึงขั้นอธิศีล เรียนขั้นปัญญา จนถึงปัญญาระดับต่าง ๆ และถึงขั้นอธิปัญญา เรียนวิมุตติ ก็ต้องปฏิบัติให้ถึงวิมุตติหลุดพ้นได้จริง ๆ ดังนั้น การปฏิบัติจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในพุทธศาสนา เมื่อใครปฏิบัติถึงขั้นใดนั้น ตนเองจะรู้ด้วยตนเอง เช่น การปฏิบัติอานาปานสติกำหนดลมหายใจ ก็รู้ว่าลมเป็นอย่างไร จิตสงบนิ่งสบายอย่างไรก็ทราบ แต่ต้องมีสติ อย่าส่งจิตออกไปข้างนอก

ผู้ปฏิบัติขั้นต้นนั้น สำคัญที่จิตกับสติ จิตจะดีขึ้นถ้ามีสติคอยควบคุมอยู่ จิตจะสงบ เบิกบานใจ ได้แสงสว่าง ความสุขก็เกิดมีมาเอง ถ้าจิตไม่มี

สติควบคุม ปล่อยให้มีอารมณ์ต่าง ๆ แทรกเข้ามา ก็สงบไม่ได้ ความสุขก็เกิดไม่ได้ เพราะฉะนั้น หลักสำคัญอยู่ที่ อย่าปรุงแต่งให้เกิดอารมณ์ อบรมจิตให้สงบจริง ๆ ความสุขก็ตามมาตามลำดับแห่งความสงบ สงบมากก็เกิดความสุขมาก จนเป็นความสุขอัศจรรย์ได้ แม้แต่ขั้นสมาธิอันละเอียด

สำหรับอาจารย์เอง วันนี้รู้สึกเป็นวันโชคดี ที่ได้มาพบท่านพุทธศาสนิกชาวอังกฤษ อาจารย์เสียใจที่ไม่สามารถพูดอังกฤษได้ ต้องอาศัยท่านปัญญา-วัฑโฒช่วย ในโอกาสอันเป็นมงคลนี้ ขอให้เรามานั่งสมาธิร่วมกันตามกำลังของแต่ละท่าน บางท่านอาจทำได้นาน บางท่านเหนื่อยเร็ว ขอให้ต่างคนต่างตัดสินใจตัวเองว่าจะนั่งได้นานเท่าไร จนกว่าเกิดความเจ็บปวดขึ้นมาจึงค่อยออกจากสมาธิ แต่ก็ควรฝืนเอาบ้าง เพราะอยากดี มีความสุขทางใจ ความสุขทางอื่นเราเคยผ่านมาแล้ว ไม่สงสัย พอให้ติดใจในความสุขนั้น ๆ

เมื่ออาจารย์นั่งได้นานตั้ง ๑๒–๑๓ ชั่วโมง เกิดความเจ็บปวดขึ้นมาก็พิจารณาตรงที่ปวด ว่าอะไรปวด ? ๑ นิ้ว ๑ กระดูก ฯลฯ ถ้ามันปวด เวลาตายแล้วทำไมไม่ปวด เพราะอะไรกันแน่ที่ปวด ถ้าปวดที่จิต ก็ถ้าไม่มีร่างกายแล้วจิตตายไปด้วยหรือเปล่า?... ฯลฯ เช่นนี้จนพบสัจจธรรม–ความจริง แต่การพิจารณาทุกขเวทนากล้า ต้องมีความอาจหาญต่อความจริง อยากรู้ความจริงมากกว่าความเจ็บปวดและความตาย สติปัญญาต้องหมุนตัวเหมือนจักรทำงานจึงรู้ได้"

ทั้งพระภิกษุและฆราวาสจะนั่งสมาธิกันเป็นเวลานานเท่าใด ยังไม่มีใครให้ความเห็นอย่างไร ก็มีผู้ตั้งคำถามเรียนถามท่านอาจารย์ดังต่อไปนี้ขึ้นก่อน

ตอบคำถาม (ต่อ)

ถ. ๑๒–ช. ๒ (หนุ่ม) นั่งสมาธินาน ๆ ดีอย่างไร ?

ตอบ เพียงแต่นั่งนาน ไม่ดี ต้องนั่งให้ได้ผล แล้วมันเพลินในการพิจารณา เวลาก็ล่วงเลยไปนานเอง ผลที่สุดได้พบกับความสุข ความพ้นจากเจ็บปวดเอง อย่างนี้จึงจะดี เกิดปัญญา เมื่อเกิด

ปัญญาแล้ว จิตก็สว่างไสวเบิกบาน และเกิดความอาจหาญขึ้นมาเอง คราวต่อไปก็ไม่ย่อท้อในเวลาเกิดความทุกข์มากขณะนั่งภาวนานาน ๆ

ถ. ๑๓—ช. ๒ จะควรรู้แต่เพียงปวดที่กระดูก นิ้วมือ ว่าเป็นทุกข์หรือ ?

ตอบ ไม่เพียงแต่รู้แค่นั้น ต้องพิจารณาไล่เลียงกันไปจนเข้าใจด้วยปัญญาอย่างรอบตัว ถึงจะรู้ทุกข์ชัดเจน เช่น พิจารณาว่าทุกข์อยู่ที่ไหนแน่ คนตายแล้วทำไมไม่เจ็บ คนตายไม่มีความรู้อะไร เขานำไปเผาไฟก็ไม่ร้อน ความรู้ว่าเจ็บนั้นคืออะไร คือจิตหรือ ? กายตายแล้ว จิตไม่ตายหรือ ? ค้นคว้าหามูลความจริง เมื่อพบสัจจธรรมแล้ว ก็เข้าใจแจ่มแจ้ง รู้จริงเห็นจริงตลอด ใจก็ปล่อยวาง ถ้าไม่รู้จริงก็ยังยึดถือกันอยู่ ยิ่งอยากให้ทุกข์หายไป ก็ยิ่งเพิ่มทุกข์และสมุทัยมากขึ้นภายในใจ แทนที่จะแก้สมุทัย ก็กลับเพิ่มสมุทัยให้มากขึ้นอีก

ถ. ๑๔—ช. ๒ การรู้สภาวธรรมอย่างรู้แจ้งแทงตลอด เราก็เห็นทุกข์เป็นของธรรมดาธรรมชาติ ใช่ไหม ?

ตอบ รู้ทุกข์ รู้สภาวธรรมของร่างกาย มีกายเป็นทุกข์ กายมันก็ทุกข์ของมัน รู้สภาวธรรมของจิต ก็รู้ว่าจิตมีธรรมชาติเป็นอย่างไร ลำพังจิตเองไม่มีทุกข์ ที่มีทุกข์ มีเพราะเหตุใด ถ้ารู้จริงเรื่องนี้ด้วยแล้ว สัจจธรรมจึงจะช่วยให้พ้นทุกข์ ไม่มีความทุกข์ใดจะมากระทบกระเทือนจิตใจได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างรู้จริงซึ่งกันและกันแล้ว

ถ. ๑๕—ญ. ๔ ยินดีที่ได้ทราบว่า ความเจ็บปวดที่ได้รับ เกิดขึ้นและดับไปได้อย่างไร และฝึกจิตให้ถอดถอน จนกระทั่งถึงวิมุตติหลุดพ้นได้อย่างไร ?

ตอบ การปฏิบัติธรรม แต่ละคนมีประสบการณ์ต่าง ๆ กัน เมื่อนำมาซักถาม ได้ฟังเรื่องของกันและกัน ก็ค่อยเข้าใจกว้างขวางขึ้น ช่วยส่งเสริมกำลังใจกันได้มาก

ท่านอาจารย์ได้พานั่งสมาธิชั่วระยะหนึ่ง ท่านก็ลากลับ ปล่อยให้ฆราวาสนั่งอยู่ตามชอบใจของแต่ละคน

ปิดประชุมเวลา ๑๘.๓๐ น.

การอธิบายธรรม
วันจันทร์ วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มประชุมเวลา ๑๘.๓๐ น.

ณ ห้องประชุมซึ่งมีที่บูชา พระพุทธรูปสัมฤทธิ์องค์ขนาดหน้าตักราว ๑ ศอก ตั้งอยู่ ณ ที่หลังสุดตรงกลางโต๊ะบูชา เบื้องหน้าพระพุทธรูปองค์นั้นมีพระพุทธรูปแก้วขาวมีแววฉัพพรรณรังสี องค์ขนาดเล็ก ซึ่งเมื่อมีม้าสีเข้มคาดทองรอง พร้อมกับโต๊ะเล็กพอรองให้สูงขึ้นด้วยแล้ว พระพุทธรูปแก้วองค์นี้จะดูประหนึ่งลอยอยู่ระหว่างกลางพระอุระของพระพุทธรูปสัมฤทธิ์พอดี ทำให้ผู้มาถวายสักการะระลึกถึงว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระธรรมอยู่กลางพระอุระ แต่ยังขาดพระสงฆ์อยู่ ที่ทราบดังนี้ก็เพราะว่า นอกจากพุทธศาสนิกคนไทยจะนึกแล้ว รุ่งขึ้นจากวันนี้ ได้มีสุภาพสตรีชาวอังกฤษผู้หนึ่ง ซึ่งเคยเข้ามาจำศีลภาวนาอยู่ ณ วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ประเทศไทย ได้นำรูปท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นรูปถ่ายขนาดย่อม มาขอประดิษฐานเบื้องหน้าพระพุทธรูปแก้วนั้น แต่ต่ำกว่าพระพุทธรูปพองามได้ส่วนกันพอดี พุทธศาสนิกทั้งปวงที่มาถวายสักการะ ณ ห้องประชุมนี้จึงมีความปลื้มปีติที่ได้บูชา พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พร้อมกัน ณ หอพระแห่ง “ธัมมปทีปวิหาร DHAMMA PADIPA VIHARA”, 131 Haverstock Hill, Hampstead, London, N.W. 3, ENGLAND

เบื้องขวาของโต๊ะบูชาพระพุทธรูป มีเก้าอี้ตัวใหญ่ใช้แทนธรรมาสน์ตั้งอยู่บนยกพื้นอันเดียวกับโต๊ะบูชาพระพุทธรูป ลดชั้นลงมา ทางเบื้องขวาของ

โต๊ะบูชานั้น มีเตียงไม้แบบไทยยาวเลียบไปตามฝาห้องด้านนั้น ขนาดกว้างยาวพอสำหรับท่านปัญญาวัฑโฒ (Peter John MORGAN) ชาวอังกฤษ กับท่านอภิเจโต (George Rodney CHERRY) ชาวคานาดา นั่งพับเพียบฟังธรรมพอสบาย เบื้องซ้ายของโต๊ะที่บูชา มีแจกันใบใหญ่ปักดอกไม้ และมีโต๊ะวางไมโครโฟนของเครื่องบันทึกเสียงประจำ "ธัมมปทีปวิหาร" แห่งนี้

ห่างจากยกพื้นที่บูชาดังกล่าวออกมาประมาณ ๒ เมตร เบื้องหน้าของที่บูชานั้นมีเก้าอี้เดี่ยว ๆ ตั้งเรียงแถวหน้ากระดานเรียงกันไปเป็นแถว ๆ ได้ ๓๐ ตัว ถ้าอยู่เพียงพอดีกับสิ่งที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่ยังมีเก้าอี้สำหรับเพิ่มได้อีกตั้งไว้อีกริมหนึ่งของห้องนั้น เมื่อมีผู้มาร่วมประชุมมากขึ้น ก็พอมีเนื้อที่ขยายออกไปตามความกว้างของห้องถึงหน้าบันไดได้อีก หอพระนี้อยู่บนชั้นสามของอาคาร "ธัมมปทีปวิหาร" กรุงลอนดอน

เมื่อท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ท่านปัญญาวัฑโฒ และท่านอภิเจโต แห่งวัดป่าบ้านตาด ประเทศไทย ผู้พำนักอยู่ในกุฏิชั้นเดียว ซึ่งมีเครื่องทำความอบอุ่นอยู่ที่พื้นห้องทั้ง ๓ ห้อง พร้อมเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ได้ขึ้นมาบนหอพระนี้ ฆราวาสชายหญิงที่นั่งทำสมาธิอยู่ก่อนแล้ว หรือที่มิได้ทำสมาธิแต่จะมาฟังธรรม ก็ยืนขึ้นด้วยความเคารพ จนกระทั่งพระสงฆ์นั่งลงตามที่ของท่านแล้ว ฆราวาสทั้งปวงจึงนั่งลงและพนมมือไหว้อย่างนอบน้อม "ลูกศิษย์" ชาวอังกฤษเข้ามาถวายน้ำหวาน ถาดน้ำหวานวางอยู่ระหว่างเตียงและเก้าอี้ที่พระสงฆ์นั่ง

วันนี้ ท่านอาจารย์เริ่มด้วยการถามว่า "วันนี้มีความมุ่งหมายในการที่จะรับประโยชน์ในเรื่องใดบ้าง ? เพราะอาจมีได้หลายทาง" เมื่อมีแต่ความสงบเงียบ ท่านอาจารย์จึงพูดต่อไปว่า

"การทำสมาธิภาวนาในขณะที่ฟังการอธิบายธรรมะนั้นจะช่วยให้ใจสงบได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจะเริ่มด้วยอธิบายธรรมก่อน ในขณะที่ฟังนั้น ใครเคยทำสมาธิแบบใดก็โปรดทำไปด้วย เมื่อจิตสงบย่อมจะได้รับรสของพระธรรมตามภูมิตามชั้นของตน ๆ

พระพุทธศาสนาที่เราได้นับถืออยู่ทุกวันนี้เป็นธรรมที่สำเร็จมาได้ด้วยพระพุทธเจ้า พระนามว่า “สมณโคดม” เป็นผู้ค้นคว้า ปฏิบัติตน ในทางที่เห็นว่าจะประสบสัจจธรรม ตามที่ทรงปรารถนา

คำว่า “ธรรม” ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นธรรมใหม่มีเป็นยุค ๆ ตามที่แต่ละพระองค์ตรัสรู้และสั่งสอนโลก ความจริงธรรมแท้เคยมีประจำโลกมาแล้วแต่ดั้งเดิม ธรรมแท้ธรรมเดิมนั้นสมมติไม่ค่อยถูกแม้สัมผัสกับใจอยู่ตลอดเวลา ธรรมเหล่านี้มีอยู่ประจำโลก เป็นแต่เราไม่สามารถจะพบเห็นได้

“ธรรม” คืออะไรบ้าง ? ธรรมมีทั้งฝ่ายเหตุและฝ่ายผล จึงเป็นเหตุให้คิดไปในทางต่าง ๆ จนประมาณไม่ได้เกี่ยวกับธรรมและศาสนา

คำว่า “ศาสนา” หมายถึงพระโอวาท คำสั่งสอนที่เกิดขึ้นตามที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติค้นคว้าหาความรู้ความจริงจนพบ เพราะการค้นคว้าถูกต้องและได้รับผลเป็นที่พอพระทัย จึงได้ประกาศเป็นศาสนธรรมขึ้นมาแก่โลกผู้ควรแก่ศาสนธรรม คือ การอบรมสั่งสอน การสอนธรรมแก่โลกที่เต็มไปด้วยความมืดบอด ที่จะให้รู้ความจริงตาม จึงเป็นการลำบากแก่ผู้สั่งสอนไม่เบาเลย เพราะก่อนที่ประกาศธรรมสอนโลกนั้น มนุษย์มีความคิดเห็นต่าง ๆ กัน ซึ่งส่วนมากก็ขัดกับศาสนธรรม จึงเป็นความลำบากในการอบรมสั่งสอนอยู่ไม่น้อย ความเป็นศาสดาของโลกจึงจัดว่าเป็นผู้รับภาระอันหนัก ฉะนั้นใครจึงไม่ค่อยปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้ากัน เพราะไม่อยากลำบากด้วยการรับภาระในการสั่งสอนโลกเหมือนพระพุทธเจ้า

พระโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนประชาชนในโลกนั้น ไม่มีใครสอนได้ถูกต้องแม่นยำอย่างพระองค์ จึงมีผู้เสริมพระนามว่า “เป็นศาสดาเอกในโลก” ไม่มีใครเสมอเหมือนได้ เพราะทรงฉลาดแหลมคมเหนือมนุษย์มีทั้งเหตุและผลครบถ้วนสมบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่องในการประกาศศาสน-ธรรมแก่มวลสัตว์

"ธรรม" ก็ทรงชี้แจงทั้งทาง กุศล อกุศล และอพยากตธรรม คือเป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว เป็น "สวากขาตธรรม" ที่ตรัสชอบแล้ว คือถูกต้องและสงเคราะห์ลงในองค์แห่งมรรค ๘ อันเป็นทางสายกลาง ถ้าเปรียบกับอาหารก็มีรสอร่อย ไม่เค็ม จืด เผ็ด เกินไป ถ้าเป็นเสื้อ กางเกง ก็วัดตัดใส่เหมาะสมพอดีพองามแก่ผู้สวมใส่ ไม่เหมือนใส่เสื้อโหลที่ตัดเย็บแบบขายส่งมาก ๆ ศาสนธรรมจึงเป็นธรรมสายกลาง เหมาะสมทั้งเหตุและผลแต่ต้นจนอวสาน

ไม่เพียงแต่ธรรมเป็นมัชฌิมาเท่านั้น แม้สิ่งอาศัยในโลก ถ้าพยายามทำให้เป็นมัชฌิมา ย่อมจะเป็นสิ่งที่น่าดูน่าชมน่าอยู่น่าใช้สอย เป็นผู้คนหญิงชายพระเณรที่ประพฤติในหลักธรรมที่เป็นมัชฌิมา ย่อมจะน่าเอ็นดูสงสารน่าเคารพเลื่อมใสไม่จืดจาง โลกและธรรมย่อมมีความสงบเย็น เป็นโลกที่น่าอยู่อาศัยไม่ได้บ่นกันว่า "โลกร้อน, เราร้อน, เขาร้อน" ดังที่เป็นอยู่ ความที่อะไรก็เป็นไฟไปตาม ๆ กัน แทบจะไม่มีโลกอยู่ ก็เพราะความไม่คำนึงถึงหลักธรรมอันถูกต้องดีงามนั้นแล โลกที่ปราศจากธรรม คือความดีงาม จึงเป็นโลกที่ตรงกันข้าม บุคคลตรงกันข้าม ความตรงข้ามกับธรรมจึงมีอำนาจผลิตความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่กันไม่มีสิ้นสุดยุติ ถ้าไม่ยอมเห็นโทษและยุติความปีนเกลียวแห่งธรรมเสีย โลกจะพึงรับทุกข์กันต่อไป

"มรรค" คือทางดำเนิน พระพุทธเจ้าทรงประกาศด้วยหลักมัชฌิมาล้วน ๆ จึงเป็นทางดำเนินที่ตรงแน่วต่อแดนวิมุตติหลุดพ้นโดยถ่ายเดียวตลอดกาล ไม่มีล้าสมัยที่ควรเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ แม้อะไรจะเปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นร้อยสันพันคมก็ตาม แต่มัชฌิมาธรรมย่อมเป็นธรรมคงเส้นคงวาอยู่เสมอ ถ้าเป็นยาก็เท่ากับยาที่แพทย์ได้ทดลองแล้วจึงนำมาใช้ในการรักษาโรค ธรรมทั้งปวงก็ได้รับการพิสูจน์และทดลองจากพระพุทธเจ้าแล้วโดยสมบูรณ์ ไม่มีทางสงสัย ผลที่เกิดจากการพิสูจน์ก็คือพระองค์ได้ตรัสรู้ด้วยธรรมเหล่านี้ และพระสาวกทั้งปวงก็ได้บรรลุถึงแดนแห่งวิมุตติด้วยธรรมเหล่านี้เช่นกัน

วันนี้ เราพากันมาอบรมจิตใจเพื่อความสงบเย็น ปกติของใจไม่มีมัชฌิมา ย่อมจะเลยเถิดอยู่เรื่อย ความคิด ความปรุง อารมณ์ยุ่งเหยิงเกี่ยวกับหน้าที่การงาน หรือความเคยชินชอบใจพาให้เป็นไป เพราะฉะนั้นต้องอาศัยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องอบรมให้จิตสงบ ไม่มากก็น้อย ไม่เสียผล ใครจะกำหนดอารมณ์ใด เช่น อานาปานสติ หรือบริกรรม “พุทโธ ธัมโม สังโฆ” ควรมีสติควบคุมใจ อย่าปล่อยให้ส่งไปที่อื่น ๆ ผลจะไม่ปรากฏ ใจจะไม่สงบ ธรรมท่านว่า “นัตถิ สันติ ปรัง สุขัง” ความสุขอื่นยิ่งกว่าความสงบไม่มี นี่แสดงว่าใจต้องสงบถึงจะมีความสุข เราควรพยายามทำใจให้สงบ ใจไม่สงบมักมีเรื่องก่อกวนมากไม่มีประมาณ แม้ขณะนอนหลับยังฝันไปต่าง ๆ จิตคิดมากทำให้ฝันเพ้อละเมอ ถ้าลงภวังค์แห่งความหลับอย่างสนิทก็ไม่ฝัน ถ้าหลับไม่สนิทก็ฝันไปต่าง ๆ การอบรมก็เพื่อใจสงบลงได้ จะสงบมากน้อยแล้วแต่ความสามารถของแต่ละคน ถ้าสงบมากก็มีความสุขมาก นี่คือขั้นแรกแห่งการอบรม คุณค่าของใจจะได้ปรากฏให้เจ้าของได้ชมบ้างขณะใจสงบ เพราะไม่มีอะไรมีคุณค่ามากเหมือนใจสงบ กรุณาทำใจให้ผ่องใสเป็นลำดับ ๆ ถึงจะยากก็ควรพยายามเอาชนะความยากและความขี้เกียจให้ได้บ้าง ส่วนมากมีแต่มันชนะเราตลอดกาล คิดว่าพวกเราคงไม่คิดสู้กับมันบ้างพอเห็นฤทธิ์กัน ถ้าคิดสู้และสู้กันจริง ควรจะมีเวลาชนะกันจนได้ ชนิดอื่น ๆ ยังเคยได้ยินว่ามีการชนะกัน เช่นการกีฬาเป็นต้น แต่กิเลสกับพวกเรา ได้ยินแต่แพ้มันอย่างหลุดลุ่ย ทั้งนี้คงเป็นเพราะความหมอบราบให้มันไต่ไปบนหลังเอาเลยกระมัง

ศาสนานี้กระเทือนโลก ก็เพราะผ่านการทดลองของท่านผู้มีพระทัยบริสุทธิ์มาแล้ว การตรัสรู้กระเทือนพระทัย คือ กระเทือนกิเลสในพระทัยของพระพุทธเจ้าเหมือนโลกธาตุสะเทือน แม้ว่าเราจะไม่เคยเห็นผลจากพระพุทธศาสนา แต่เราจะสะดุดใจเราเองเมื่อจิตได้รับความสงบ เพราะการอบรมเบื้องต้นจะมีความสะเทือนใจเรามาก เมื่อจิตกับธรรมเข้าถึงกันอย่างเต็มภูมิของจิตของธรรม

คำว่า “ศาสนา” ไม่เป็นเรื่องเล็กน้อย มีอยู่กับเราทุกคน ไม่ใช่เป็นของคนนั้นคนนี้โดยเฉพาะ ไม่ใช่เป็นของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ พระองค์สั่งสอนเราเพื่อเป็นคนดีมีคุณค่าสมความเป็นมนุษย์ ได้ทรงความดีงามจากศาสนาไว้เป็นสมบัติของตน ตลอดมรรคผลนิพพาน ก็อยู่ในเงื้อมมือของชาวพุทธผู้ตั้งใจปฏิบัตินี่แล จะเป็นผู้ทรงไว้และเสวยผลไปตลอดอนันตกาล ไม่มีหมด ไม่มีสิ้น เหมือนสมบัติอื่น ๆ ที่มี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นผู้จับจอง

ฉะนั้น ศาสนาจึงเป็นของท่านทุกคน ไม่เป็นของเฉพาะชาติ ชั้น วรรณะ ใด

วันนี้อธิบายย่อ ๆ ก่อน ต่อไปนี้ขอให้ท่านปัญญาวัฑโฒอธิบายเท่าที่จำได้”

คำถาม — คำตอบ
วันจันทร์ วันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ช. ๑ อะไรเป็นจิต ? จะเป็นความเอาใจใส่ใช่ไหม ?

ตอบ จิตในอิทธิบาทสี่ เป็นความเอาใจใส่ ประกอบกับความระลึกได้เป็นสติ จิตชอบไปโน่นนี่ จะทำอะไรไม่กลัวผิดกลัวภัย ถ้าไม่มีสติยับยั้งก็หลงระเริงไปได้ ถ้าจะเปรียบ จิตเป็นสัตว์ สติเป็นผู้บังคับสัตว์ จิตที่มีกิเลสครอบงำ ถ้าฝึกให้มีสติกำกับจะค่อยเรียบร้อยขึ้น และขจัดกิเลสลงไปได้ เมื่อประกอบกับปัญญา พิจารณาถอดถอนกิเลสด้วย จิตก็มีความผ่องใสขึ้น เมื่อจิตผ่องใสขึ้นโดยลำดับ จะพบว่าจิตละเอียดยิ่งขึ้นและมีพลังอำนาจมากขึ้น จิตจะบริสุทธิ์ได้เพราะการปฏิบัติ จะเข้าใจโดยเพียงอ่านหนังสือไม่ได้ จะรู้จักตัว “จิต” ได้ ก็แต่การปฏิบัติแล้วค่อย ๆ เห็นตัวจริงของจิตขึ้นทุกที จนเห็นได้อย่างชัดเจนหายสงสัย

ฉะนั้น ภาคปฏิบัติจึงสำคัญมากในการอยากรู้จัก "จิต" และจะรู้จิตแท้ได้อย่างชัดเจน หายสงสัย ด้วยการปฏิบัติเท่านั้น อย่างอื่นไม่ใช่ว่าจะรู้ได้

ถ. ๒—ญ. ๑ คนในอังกฤษเรียนพุทธศาสนาจากหนังสือ ไม่รู้ว่ามีจิต การสอนพุทธศาสนาที่นี่ก็มิได้สอนอย่างในสติปัฏฐานสูตร เลยทำให้เข้าใจว่าจิตเป็นสติปัญญา ฉะนั้น จำเป็นที่จะขอให้ท่านปัญญาวัฑโฒ เรียนท่านอาจารย์ให้สร้างความเข้าใจเรื่องจิต

ท่านปัญญาวัฑโฒ (กราบเรียนท่านอาจารย์เป็นภาษาไทยว่า) คนในประเทศนี้เข้าใจว่าจิตเป็นความคิด จิตแยกเป็นจิตที่มาจาก หู ตา กาย ฯลฯ ซึ่งเป็นวิญญาณ

ตอบ จิตตอนที่เกิดเมื่อมีอะไรมาสัมผัส ตา หู จมูก ฯลฯ เกิดความรู้รับสัมผัส เรียกว่า "วิญญาณ" มีความเกิดและดับ ตามความสัมผัสนั้น ๆ ส่วนจิตที่เป็น**ผู้คอยรู้เรื่องเหล่านั้น** จิตไม่ได้ดับไปพร้อมกับวิญญาณที่ดับไป จิตไม่ดับไป แม้ร่างกายจะดับไป จิตนี่จะไปสืบภพสืบชาติใหม่ต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ถ้ายางใจคือกิเลส อวิชชามีอยู่ในจิต จนกว่ายางใจคือกิเลสสิ้นไปจากจิต ถึงจะหมดการสืบต่อภพชาติ ดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์เป็นตัวอย่าง

ถ. ๓—ช. ๑ ตัวผู้รู้นี้ที่เราเรียกว่าตัวเราเอง อัตตาใช่ไหม ? หรือจะเป็นไม่ใช่ตัวตน ?

ตอบ ถ้าจะเปรียบตัวผู้รู้เหมือนบันไดที่พาเราขึ้นมายังห้องนี้ เรายังต้องยึดเป็นตัวเราอยู่ และปล่อยวางไปเป็นขั้น ๆ จนเราถึงห้องที่ประสงค์ฉันใด ถ้าเริ่มต้นโดยไม่ยึดตัวตนเสียเลยแล้วจะเขวกันไปใหญ่ เพราะไม่มีหลักอะไรจะยึด เราต้องใช้ตัวตนนี้เป็นทางนำเราไปให้ถึงที่ซึ่งไม่ต้องยึดตัวตน ดังนั้น ในขั้นนี้ยังไม่ควรไปคิดเรื่องอัตตา—อนัตตา จำต้องอาศัยเขาไปก่อน

จนกว่าจะถึงจุดที่หมาย ระหว่างอัตตา—อนัตตากับจิต ก็ปล่อยวางกันเอง เช่นเดียวกับเราขึ้นบันไดไปจนถึงที่แล้ว บันไดกับเราก็หมดปัญหากันไปเองฉะนั้น

ถ. ๔—ช. ๒ เมื่ออุปมากับบันได เมื่อเราขึ้นไปถึงขั้นสุดท้าย เราต้องปล่อยวางบันไดหรือจิตเช่นนั้นหรือ

ตอบ เมื่อฝึกจิตแล้ว เราประสบผลเป็นขั้น ๆ เราก็ปล่อยวางอะไรได้เป็นขั้น ๆ ไป จนขั้นสุดท้ายก็เลิกได้เอง ไม่ต้องไปบังคับอะไร จะทำได้ก็ต้องถึงขั้น "มหาสติ มหาปัญญา" เพราะเป็นขั้นที่จะควรปล่อยวางสมมติโดยประการทั้งปวง ไม่ยึดถือไว้ให้เป็นภัยแก่ใจต่อไป

ถ. ๕—ญ. ๒ การทำสมาธิจะทำให้เกิดผลดีอย่างไรบ้าง ?

ตอบ ได้ความสงบ เย็นใจ เต็มไปด้วยเหตุผล และการควบคุมตนเอง ไม่ทำอะไรตามใจตัวและขาดเหตุผล คิดให้เห็นคุณและโทษต่อผู้อื่นและตนเองอยู่เสมอ ทำให้เป็นผู้ไม่มีความรู้สึกทุกข์หม่นหมองประจำใจ ใจก็มีหลัก ไม่เลื่อนลอยดังที่เคยเป็นมา เหมือนมีอาชีพเป็นหลัก หรือมีอาหารบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัยไม่เดือดร้อน

ถ. ๖—ญ. ๒ จะฝึกทำสมาธิได้อย่างไร ?

ตอบ จะใช้อานาปานสติหรือภาวนา "พุทโธ ธัมโม สังโฆ" ก็ได้ แล้วแต่นิสัยและอุปนิสัยของแต่ละคน วิธีต่าง ๆ ก็นำไปสู่ความสงบของใจทั้งสิ้น แม้กำหนดว่า "ตาย ๆ ๆ" เป็นคำบริกรรมก็เป็นการฝึกจิตได้เช่นกัน สำคัญที่ให้จิตเกิดความสลดสังเวชตัวเองได้ ย่อมจะเห็นโทษในสิ่งที่ติดใจรักชอบได้

ทำไมในวิธีฝึกจิตจึงให้กำหนดจิตอยู่ตรงนั้นตรงนี้ การกำหนดลมให้รู้ว่าลมเข้าลมออกที่จมูกอยู่เรื่อยนั้น ไม่ใช่ฝึกหายใจ มันเป็นเหมือนเบ็ดตกปลา สิ่งที่ต้องการคือปลา

หรือถ้าจะเปรียบจิตของคนที่ยังไม่ได้รับการฝึกอบรม จิตกระจายไปตามที่ต่าง ๆ เหมือนอย่างแหที่โยนลงในน้ำแล้วมันแผ่ไปไกล จนไม่เห็นว่ามันเป็นอย่างไร ถ้าจะรู้จักจิตตัวจิต เราก็ต้องจับ "จอมแห" คือ ตรงจุดรวมเส้นของแหที่มีเชือกผูกไว้ แล้วดึงขึ้นมา แหก็จะค่อย ๆ มารวมกันจนเห็นได้และเอามาอยู่ในกำมือของเราได้

จิตอยู่ที่ตัวเรา เราเป็นเจ้าของจิต แต่ไม่สามารถบังคับจิตให้เป็นอะไรตามใจเราได้ เราเหมาเอา รูป สัญญา เวทนา สังขาร วิญญาณ เป็นจิตเป็นใจของเรา ความจริงมันแยกกันได้ จะเริ่มเห็นได้เมื่อปฏิบัติ และจะสามารถส่งเสริมจิตให้เจริญขึ้นหรือต่ำลงก็ได้ เมื่อปฏิบัติไปแล้วจะค่อย ๆ พบว่าจิตนี้เป็นเจ้าแห่งความเกิดความตาย ถ้าเราทำบุญให้ทาน รักษาศีล ทำสมาธิ เราก็ส่งเสริมฝึกจิตให้ดีขึ้น ให้ผ่องใสขึ้น ยกระดับของจิตขึ้น แต่ถ้าเราปล่อยตามใจ ไม่กลัวเกรงบาปอกุศล จิตจะทำอะไรก็ทำไป ไม่มีความควบคุมแล้ว จิตก็จะตกต่ำลงและประสบแต่ความทุกข์ แม้ในปัจจุบันนี้ เมื่อมีความกลุ้มใจ ไม่รู้จะทำอย่างไร ก็ปล่อยให้ทุกข์กลุ้มรุมทั้งที่รู้อยู่นั่น และเพราะไม่ทราบวิธีแก้ไขเปลี่ยนจากทุกข์กลับเป็นสุขได้ โลกจึงยอมรับทุกข์ทางใจกันทั้ง ๆ ที่ไม่อยากรับ

จิตนั้น ถ้าฝึกแล้ว กิเลสต่าง ๆ หมดไปแล้ว จิตที่บริสุทธิ์นี้ก็ยังต้องอาศัยธาตุขันธ์อันนี้อยู่ไป ดำเนินไปก่อน แต่กิจการงานที่ทำของผู้มีจิตบริสุทธิ์นั้น จะเป็นคุณแก่ส่วนรวมแก่โลกเท่านั้น จิตบริสุทธิ์นี้เรียกว่า "อรหัตหรืออรหันต์" ผู้เป็นอรหันต์ จิตบริสุทธิ์เต็มที่เต็มภูมิ หมดเหตุที่จะทำให้มาเกิดอีก ประสบความสุขอย่างพึงใจในขณะที่ยังไม่ตาย เมื่อตายแล้วก็เป็นบรมสุข ไม่มีทุกข์หรือสมมติใด ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง จึงมี

พระพุทธพจน์ว่า **“นิพพานัง ปรมัง สุญญัง”** **นิพพานคือการสูญสิ้นความทุกข์อย่างยิ่ง** แต่มิได้หมายความว่า นิพพานแล้วจะหายไปเลย ดังที่โลกเข้าใจกัน แต่มิได้มีอยู่แบบที่โลกมีกัน คือ สุขแบบนิพพานมีอยู่แบบนิพพานที่สิ้นสมมติแล้ว (จิตบริสุทธิ์ยังอยู่) ถ้าจิตยังครองขันธ์อยู่ กิเลสดับไป ก็แสดงว่าได้ไปถึง “วิมุตติ” แล้ว

“วิมุตติ” กับ “สมมติ” นั้นต่างกันมาก ยากที่จะเอาเรื่องของโลกที่มีสมมติมาเปรียบกับความไม่มีสมมติ คือ “วิมุตติ” ได้ พระพุทธศาสนามุ่งสอนให้เราทำจิตของเราให้บริสุทธิ์ เพื่อความสุขอันประเสริฐที่สุดของ “วิมุตติ”

ถ. ๗—ญ. ๓ เมื่อวานนี้ ท่านปัญญาวัฑโฒว่าต้องใช้แรงงานในการทำสมาธิมากไป วันนี้ก็พูดกันเรื่องความจำซึ่งเป็นเรื่องของสมอง ดิฉันเข้าใจว่าจิตใจ คือ แรงงานและสมอง ใช่ไหมคะ ?

ท่านปัญญาวัฑโฒ (กราบเรียนท่านอาจารย์เป็นภาษาไทยว่า) เมื่อ ๒—๓ วันนี้ ได้อธิบายว่าต้องพยายามใช้แรงงานในการทำสมาธิ ได้ชี้แจงด้วยว่า ถ้าเร่งมากไปใจจะวุ่นวาย ต้องใช้สมองเพื่อจดจำ

ตอบ การเรียนและปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าต้องใช้สติปัญญามากขึ้นไปโดยลำดับ นับแต่ชั้นเริ่มต้นทีละน้อย ๆ จนถึงมหาสติ มหาปัญญา การศึกษาและฝึกสมาธิก็เพื่อต้องการให้จิตสงบ จิตสงบมีคุณมาก แม้แต่ขณะนอนหลับสนิท เมื่อตื่นขึ้นจิตก็แจ่มใส แต่เวลาหลับ มิใช่ว่าจะพักจิตใจได้สนิทเสมอไป ส่วนใหญ่มักพักไม่ได้สนิทดี จึงเกิดฝันและละเมอเพ้อพก ตื่นขึ้นก็ไม่แจ่มใสสบายใจ การหลับสนิทดี จิตลงภวังค์แห่งความหลับอย่างสนิท ย่อมไม่ฝัน ธาตุขันธ์ก็มีกำลัง จิตใจก็แจ่มใส การเข้าสมาธิ จิตสงบได้สนิท

ก็ย่อมจะมีความสุขและเกิดกำลังทางใจ จะคิดอ่านการงานต่าง ๆ ย่อมปลอดโปร่งโล่งใจ คิดได้ทะลุปรุโปร่งผิดธรรมดา ฉะนั้น การฝึกจิตทางสมาธิก็ดี ทางปัญญาก็ดี ตามหลักพระพุทธศาสนา จึงเป็นเครื่องสนับสนุนการงานได้ดี ไม่ทำงานใด ๆ ให้เสียไปดังที่มักเข้าใจกันอยู่เสมอ แม้ชาวพุทธที่สักแต่ชื่อว่าถือพุทธ ไม่รู้เรื่องของพุทธ ฉะนั้น การพากเพียรทำงานให้ได้ผลต้องใช้แรงงานและความบากบั่น แต่ก็ใช้ในกรณีต่างกัน เช่น ถ้าต้องการความสงบ ก็ต้องใช้ความบากบั่นเพื่อมุ่งจุดเดียว คือ ระงับความฟุ้งซ่าน ถ้าจะพิจารณาให้รู้สัจจธรรม ก็ต้องใช้แรงงาน ความบากบั่น ในการสังเกตและทำความเข้าใจในธรรมแง่ต่าง ๆ ถ้าจะมุ่งให้เกิดปัญญาก็ต้องใช้ทั้งแรงงาน ความบากบั่น ในการพิจารณาเหตุผลต่าง ๆ

ถ. ๘—ญ. ๔ ถ้าทำงานเหนื่อย จิตวุ่นวายมาก ๆ จะควรนอนหลับหรือควรปฏิบัติ ?

ตอบ ควรนอนหลับก็มี ตามกรณี ถ้าจะช่วยทางจิตใจให้สงบและหลับได้ดี ก็ควรปฏิบัติภาวนาไปด้วย เมื่อภาวนาจนหลับไป จิตก็สงบได้ กายก็ได้พัก แต่ไม่ควรจะว่างเว้นการปฏิบัติตามวิธีที่เคยทำ ถ้ามีเวลาพอจะทำได้

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๐๘ น.

วันอังคาร วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เวลา **๑๗.๔๕ น.** นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศอังกฤษ Mr. Christmas HUMPHREYS มานมัสการท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน พร้อมกับนำผลไม้มาถวายด้วย

ท่านอาจารย์ลงมาที่ห้องพระ ซึ่งเป็นที่ประชุมทำสมาธิด้วย เวลา ๑๘.๐๐ น. เพราะนัดกันว่าเริ่มงาน ๑๘.๓๐ น.

การสนทนาโต้ตอบระหว่างท่านอาจารย์กับนายกพุทธสมาคมแห่งประเทศอังกฤษ มีดังต่อไปนี้

นายกฯ กระผมมานมัสการ กระผมเป็นนายกพุทธสมาคมในประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นสมาคมเก่าแก่มาก

ท่านอาจารย์ ยินดีมากที่ได้มาพบกัน สมาคมของท่านอยู่ที่ไหน ?

นายกฯ ห่างจากที่นี้ ๕ ไมล์ สมาคมนี้ก่อตั้งเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๕๐ ปีมาแล้ว ภริยาและกระผมเป็นผู้ร่วมก่อตั้งสมาคมนี้ เมื่อครั้งนั้นประเทศอังกฤษมีชาวพุทธเพียง ๒๐ คน เท่านั้น

ท่านอาจารย์ ปัจจุบันนี้มีเท่าไร ?

นายกฯ ไม่ทราบ ทราบแต่ว่าเขียนและพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาขึ้นทีไร ต้องพิมพ์ถึงครึ่งล้านเล่ม เพราะคนสนใจกันมาก ที่สมาคมของกระผมมีสมาชิก ๒,๐๐๐ กว่าคน คนสนใจมีมาก ตั้งกันเป็นกลุ่มขึ้นกับพุทธสมาคมนี้ถึง ๓๐ กลุ่ม และกระผมได้รู้จักกับศูนย์ชาวพุทธ ๗ แห่ง

ท่านอาจารย์สนใจในองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์โลก/ พ.ส.ล. หรือเปล่า ?

ท่านอาจารย์ องค์การ พ.ส.ล. นำเทศน์ของอาตมาไปแปล ลงพิมพ์ในหนังสือของ พ.ส.ล. อยู่เสมอ

นายกฯ เมื่อไม่นานมานี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระบรมราชินีนาถของไทย เสด็จมาเยี่ยมพุทธสมาคมที่อังกฤษ

ท่านอาจารย์ไปเยี่ยมที่พุทธปทีปหรือเปล่า ?

ท่านอาจารย์ คิดอยู่มาก และไม่ใช่แต่นี่แห่งเดียว คิดถึงที่อื่น ๆ ด้วย ถ้ามีโอกาสก็อยากจะไป

นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศอังกฤษนมัสการลากลับ เวลา ๑๘.๑๐ น.

คำถาม — คำตอบ
วันอังคาร วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

หลังจากที่นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศอังกฤษกลับไปแล้ว ท่านอาจารย์ถามที่ประชุมว่า ที่พูดเมื่อวานนี้ใครมีข้อข้องใจอย่างไร โปรดถามได้

ถ. ๑—ญ. ๑ ได้อ่านหนังสือของท่านอาจารย์เห็นมีคำว่า "จิตตวิมุตติ" กับ "พุทโธวิมุตติ" หมายความว่ากระไร ?

ตอบ "จิตตวิมุตติ" เป็นคำใช้ทั่วไป สำหรับจิตใคร ๆ ที่หลุดพ้นเป็นพระอรหันต์

"พุทโธวิมุตติ" เป็นคำใช้สำหรับพระจิตของพระ-พุทธเจ้าเท่านั้น

รวมแล้วก็เป็นจิตบริสุทธิ์ด้วยกัน

ถ. ๒—ช. ๑ ได้อ่านหนังสือพบว่า มีวิญญาณ ๖ คือการสัมผัสกันของอายตนะภายนอกกับอายตนะภายใน แล้วมีวิญญาณที่ ๗ อีกหนึ่ง คืออะไร ?

ตอบ วิญญาณ ๖ เป็นเรื่องสิ่งภายนอกมากระทบ หู ตา จมูก ฯลฯ ก็รู้สึก คือรู้ว่าเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้มากระทบ นี้เป็นอาการของจิต **วิญญาณที่ ๗** ได้แก่ **ปฏิสนธิวิญญาณ เป็นส่วนที่ไม่รับทราบอะไร แต่ไปปฏิสนธิในที่ต่าง** ๆ ถือกำเนิด ณ ที่สูง ต่ำ กาล สถานที่ แล้วแต่ **สาเหตุที่จะนำไป ซึ่งอยู่ในจิต จึงมีการเกิดใหม่**

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิญญาณทั้ง ๖ ก็เพื่อให้เราไม่ติดอยู่ในสิ่งที่เห็นที่รู้ ให้รู้แต่ว่ามันเกิด ๆ ดับ ๆ ไม่มีแก่นสารอะไร เมื่อควบคุมมันได้ จะได้เห็น **วิญญาณที่ ๗** เด่นขึ้น วิญญาณนี้มีดวงเดียวเป็นเอกวิญญาณ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนต้นไม้ ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ใช้ทำประโยชน์ได้ ส่วนอีก ๖ วิญญาณนั้น ได้แก่ กิ่ง ก้าน สาขา ทำประโยชน์สำคัญ ๆ ไม่ค่อยได้ดี ดังนั้น จึงควรสังวร และมุ่งไปสนใจพิจารณาจิตอันเป็นเอกจิต ที่จะไปถือกำเนิดเป็นอะไรต่อไป และสมควรที่จะพยายามรักษาจิตให้สะอาด ส่งเสริมให้สูงขึ้นตามภูมิของตน ๆ ที่จะควรได้รับจากการปฏิบัติ

ถ. ๓—ช. ๑ วิญญาณคือผู้รู้ และปฏิสนธิวิญญาณคือจิตเองซึ่งหุ้มห่อด้วยกุศลและอกุศล จึงนำไปสู่การเกิดใหม่ ตัวอย่างเช่นการสร้างบ้าน จะให้แก่นสำคัญดีหรือไม่อย่างไรให้สนใจอันนี้ แทนที่จะไปสนใจเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อยู่ข้างนอกใช่หรือไม่ ?

ตอบ เข้าใจถูกแล้ว แต่ก็จำต้องพิจารณาสิ่งเกี่ยวข้องจนเป็นที่เข้าใจแล้วปล่อยวาง พิจารณาประสานกันกับจิตซึ่งเป็นตัวการสำคัญ จนเข้าใจทั้งส่วนย่อยส่วนใหญ่ จึงจัดว่าพิจารณารอบคอบ

ถ. ๔—ช. ๒ จิตคือที่รู้ทั่วไปเมื่อคิดโน่นคิดนี่เอามารวมกันเป็น “สังขาร” สังขารอันเป็นอนิจจัง แต่เมื่อวานนี้ท่านบอกว่า จิตมีอยู่ตั้งอยู่ถาวร โปรดอธิบาย

ตอบ จิตใจทั่วไปของสามัญชนเป็นอนิจจัง มีสมมติแทรกอยู่ สิ่งใดในโลกที่เป็นสมมติแล้ว ย่อมอยู่ในกฎของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จิตของบุถุชนก็ยังอยู่ในกฎนี้ คือต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกุศลและอกุศลส่งไปเกิดใหม่

จิตที่ไม่เปลี่ยนแปลง อยู่ถาวรนั้น คือจิตที่บริสุทธิ์ ที่บรรลุอรหันต์แล้ว ไม่มี อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เข้าแทรก เหมือนจิตสามัญทั่วไป

ที่อธิบายนี้เป็นภาคปริยัติ อาจเอาไปถกเถียงกันได้ไม่จบ ถ้าบุคคลไม่ปฏิบัติแล้ว พูดกันไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมา ถ้าปฏิบัติ จะได้เห็นสัจจธรรมด้วยตนเอง การอ่าน พูด ฟัง เข้าใจกัน แต่ยังไม่ปฏิบัตินั้น มีแต่ทางโต้เถียงกัน เพราะธรรมของพระพุทธเจ้ามีอย่าง–หยาบ กลาง–ละเอียด ดังนั้น จึงควรพูดในเรื่องที่จะให้ประโยชน์แก่กันดีกว่า สิ่งที่ได้จากหนังสือกับสิ่งที่ได้จากการปฏิบัติเองนั้นย่อมต่างกันอยู่มาก เพราะความจำกับความจริงที่รู้เห็นจากการปฏิบัติต่างกันอยู่มาก เพียงจำได้โดยมิได้ปฏิบัติ แม้จะพูดผลแห่งการปฏิบัติให้ฟังเพียงใด ก็ยังเข้าใจได้ยากอยู่นั่นเอง จนกว่าได้ปฏิบัติและรู้เห็นขึ้นกับใจ ก็ค่อยหายสงสัยไปเอง

ถ. ๕–ช. ๒ จะมีวิธีถอดถอนความโกรธภายในตัวของเราได้อย่างไร ?

ตอบ ในพระอภิธรรมเรียกตัวโกรธเป็นมูลรากของโทสะ พูดให้ฟังก็พอเข้าใจได้ แต่ถ้าจะถอดถอนรากมูลของความโกรธจริง ๆ แล้ว ถอนยาก ต้องอาศัยการปฏิบัติเป็นสำคัญ เพราะการถอดถอนกิเลสต้องถอดถอนด้วยความจริงจากการปฏิบัติจริง มิได้ถอดถอนจากความจำได้ตามที่เรียนมา ซึ่งใคร ๆ ที่เรียนก็พอจำได้ แต่กิเลสไม่กลัว ยังอยู่อย่างเดิม สิ่งใดที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา นิสัยใด ๆ ที่บุคคลมี มันเป็นเรื่องสืบเนื่องกันมา ถ้าปฏิบัติ พยายามถอดถอน ก็ถอดถอนได้ พระอรหันต์ที่มาจากผู้มีความโกรธมากก็ยังมี เราเป็นมนุษย์บุถุชน เพียงแต่รู้และเข้าใจนั้น ไม่สามารถจะถอดถอน

รากมูลของโทสะได้ ต้องอบรมจิตใจด้วยการรู้โทษของโทสะ ก็ย่อมละกันไปเอง ส่วนจะละตามความต้องการเฉย ๆ นั้น ย่อมไม่สำเร็จ ต้องอาศัยการปฏิบัติจึงจะเห็นผลไปโดยลำดับ ที่เรียกว่าการภาวนาอย่างถูกต้อง เหมาะสมกับที่จะถอดถอน กิเลสชนิดนั้น ๆ

กรุณาทราบว่า กิเลสมิได้กลัวความจำชื่อของมันได้เพียงเท่านั้น แม้จะจำได้กระทั่งโคตรแซ่ของมัน ๆ ก็คือ กิเลสที่นั่ง นอน ขับถ่าย อยู่บนหัวใจสัตว์โลกอยู่นั้นเอง มิได้ คิดจะโยกย้ายถ่ายเทไปไหน นอกจากการปฏิบัติจิตภาวนา อบรมสติปัญญา ให้แก่กล้าสามารถขับไล่มันออกได้เท่านั้น มันถึงจะกลัวและแตกกระจายออกจากใจอย่างไม่มีปัญหา ดังพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายท่านทรงขับไล่ด้วยการ ปฏิบัติมาแล้ว จึงได้นำวิธีนั้นมาสอนโลกเรื่อยมาจนปัจจุบันนี้

จะบอกวิธีนั่งสมาธิให้ ว่าทำไมพระพุทธเจ้าท่านจึง ทรงนั่งขัดสมาธิ ดูเผิน ๆ ก็ดูไม่สำคัญ จะนั่งอย่างไรก็ได้ แต่ถ้าจะนั่งเป็นชั่วโมง ๆ ก็ควรจะนั่งขัดสมาธิบ้าง เพราะ ทุกส่วนของร่างกาย น้ำหนักลงเท่ากัน เมื่อมีความปวดเจ็บ ก็จะปวดเจ็บไปทั่ว ๆ กัน ไม่เจ็บปวดหนักในส่วนใดส่วนหนึ่ง นั่งนาน ๆ อาจเจ็บปวดมาก เพราะการทำสมาธิภาวนา เป็นงานสำคัญมากสำหรับผู้มุ่งผลจริงจัง การนั่งก็นาน เป็นชั่วโมง ๆ ถ้าจะมากังวลกับร่างกายมากนัก ทางด้าน จิตใจก็อ่อนแอ แล้วแต่ทุกข์ทางกาย

เราต้องมุ่งไปที่จิตเป็นสำคัญ ให้จิตทำงานตามที่ กำหนดไว้และมีสติควบคุมในขณะทำสมาธิ ไม่ใช่เที่ยวออกไป ข้างนอก คิดเรื่องนั้นเรื่องนี้ จิตที่มีสติบังคับเสมอ จะอยู่กับตัว

สงบ รู้ตัวได้ชัด ยิ่งมีสติสืบต่อกันดีเพียงไร จิตก็ยิ่งเด่น ดังนั้น ต้องอย่าให้จิตวอกแวก

ถ. ๖—ข. ๓ ครูสอนสมาธิชื่อ อลกมาลา (Alakamala) ว่าการเอาจิตไว้ที่สิ่งของ ไม่ได้วิมุตติ ทำไมจึงไม่ถึงวิมุตติจิต

ตอบ ก็เพราะสิ่งของเป็นสิ่งของ มิใช่วิมุตติ จะให้จิตถึงวิมุตติได้อย่างไร การพิจารณาสิ่งนั้นก็มิได้เพื่อจะเอาสิ่งนั้น แต่เพื่อรู้จักปล่อยวางต่างหาก

ในเรื่องอรหัตมรรค—อรหัตผลนั้น พูดเรื่องสติปัญญาด้วย ถ้าใช้สติอย่างเดียว ไม่ใช้ปัญญาก็ไม่ได้ผลตามที่ปรารถนา จะถอดถอนกิเลสได้โดยสิ้นเชิง ก็ต้องเอาสติกับปัญญาไปใช้ให้เต็มที่ สติปัญญาเปรียบเสมือนเครื่องมือ การใช้เครื่องมือ ก็ต้องรู้ว่าอะไรจะใช้กับอะไร วิธีใช้เครื่องมือนั้น ๆ ทำอย่างไร สติมีมากก็จริง แต่บุคคลทำหน้าที่ของตนบกพร่องเพราะไม่ได้ใช้ปัญญาตามที่ควรแล้ว ผลสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ย่อมไม่เกิดเต็มภูมิที่ควรจะเกิด ความบกพร่องต่อหน้าที่ไม่ใช่ของดี ผลจึงไม่สมบูรณ์ ถ้ามีเครื่องมือดีเวลาเจ้าของใช้ผิดที่ก็ไม่ได้ผลดีตอบแทนความต้องการ ฉะนั้นที่เรียนมัชฌิมา จึงควรคำนึงถึงความพอดีเสมอ จะสมชื่อของธรรมคือมัชฌิมา ที่เคยเรียนมา

ถ. ๗—ข. ๓ จะต้องฝึกให้เกิดดุลย์ ใช่ไหม ?

ตอบ ทำสมาธิเป็นตาชั่งตาเต็ง ดูว่าอะไรบกพร่อง ก็ต้องทำให้เจริญขึ้น อินทรีย์ ๕ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เกี่ยวกับของเราทั้งนั้น อย่างกับแสงสว่างที่ส่องลงบนวัตถุอันหนึ่ง ย่อมสว่างตอนบน มีเงามืดตอนล่าง ปัญญาเป็นแสงสว่างที่แทงทะลุได้จริง แต่ต้องส่องผ่านกองกิเลสที่หุ้มห่อดวงใจให้ทะลุ ไม่มีเงาของกิเลสแอบซ่อนอยู่ในด้านใดของ

จิตใจได้เลย ก็แปลว่าปัญญาแก่กล้าสามารถพิจารณารอบคอบ ลอดความมืดแห่งกิเลสทั้งมวลไปได้อย่างสบายหายห่วง ถึงวิมุตติหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง

ถ. ๘—**ท่านปัญญาฯ** แปลว่าอินทรีย์ทั้ง **๕** นั้น ต้องดูไว้ให้ดี ถ้าปัญญาแก่กล้า ก็แทงตลอดเหมือนแสงสว่างส่องจากข้างบนทะลุถึงข้างล่าง ไม่มีเงาคืออวิชชา เหลืออยู่เลย ใช่ไหม ?

ตอบ จิตวิมุตติ คือ จิตบริสุทธิ์จริง ๆ ไม่มีเงา สว่างรอบด้าน ถ้ายังมีเงาอยู่ จะว่าเงาเป็นอวิชชาก็ได้ ข้อสำคัญ จิตจะบริสุทธิ์ได้ต้องกิเลสทั้งมวลหมดสิ้นไปแล้ว

ถ. ๙—ญ. ๒ ขอทราบว่าจิตคืออะไร ?

ตอบ คือ ผู้รู้ จิตแท้คือรู้อย่างเดียวเท่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเดิมแท้ ผ่องใส แต่มีกิเลสมาคลุกเคล้า จึงเป็นไปตามกิเลส จิตจึงขุ่นมัว การชำระจิตจึงต้องอาศัยสติปัญญา ความเพียร เมื่อจิตผ่านพ้นความผ่องใสไปแล้วก็บริสุทธิ์ ซึ่งได้แก่จิตเป็นวิมุตตินั่นเอง

คำว่า “**ผ่องใส**” ประภัสสร เป็นภาวะของ “**วัฏจิต**” ต่างกับ “**วิวัฏจิต**” หมายความว่า ประภัสสร คือ ความผ่องใสแต่ยังไม่บริสุทธิ์ ความผ่องใสที่ปรากฏจากภาคปฏิบัติ ก็คือ กิเลสรวมตัวเข้าไปอยู่จุดเดียวนั่นแล เมื่อความผ่องใสอันเป็นกิเลสชนิดละเอียดสุด ผ่านไปแล้วด้วยการชำระของมหาสติมหาปัญญา จิตก็บริสุทธิ์

ถ. ๑๐—ช. ๔ การรักษาจิตให้อยู่แต่ภายในตนเองนั้น คือทำอย่างไร ?

ตอบ อยากจะทราบเรื่องจิต เราก็ภาวนาให้จิตสงบ ปัญญานั้นใช้ออกข้างนอกก็ได้ เข้าข้างในก็ได้ แต่ปัญญาจะเกิดและคล่องแคล่ว ต้องให้มีจิตสงบบ้าง ถ้าจิตสงบดี ก็ทราบลักษณะจิตของเราได้ การสงบของจิต ควรให้ทรงตัวอยู่

ได้นาน จึงจะสร้างฐานความมั่นคงให้แก่ตนเอง และเกิดความชำนาญ จะทำให้จิตสงบเมื่อไรก็ได้ จิตสงบย่อมผ่องใสไปเรื่อย ๆ รู้ว่าตนมีกิเลสอะไรอยู่บ้าง มีปัญญาแก้ไข ถอดถอนกิเลส จิตก็ยิ่งผ่องใสขึ้น จนกำจัดกิเลสออกได้ด้วยปัญญา นี่เป็นขั้นที่ ๑

กิเลสก็มีอย่าง–หยาบ–กลาง–ละเอียด เราต้องใช้ปัญญาตามถอดถอนทุกระดับ ความรู้ที่ประกอบด้วยกิเลสนั้นไม่ใช่จิตแท้ แต่เป็นอาการของจิต เมื่อทำจนจิตไม่เปลี่ยนแปลงไม่เศร้าหมอง ไม่มีอาการอันใดของจิตที่มีกิเลสคลุมทั้งหมด จิตนี้จะรู้ว่าไม่มีสาเหตุอะไรให้ไปเกิด ปฏิสนธิ ต่อไปแล้ว จิตบริสุทธิ์ ไม่ต้องปฏิสนธิแล้ว

จิตที่มีเชื้อความดีความชั่วอยู่ เปรียบเหมือนเมล็ดที่จะเกิดได้ ซึ่งมีเชื้อหรือพืชอยู่ในเมล็ดนั้น จิตอย่างนี้จึงมีเกิดแล้วตายแล้วเกิดอีกตามผลที่ตนสร้างสมไว้ ดี–ชั่ว ต่าง ๆ กัน

ส่วนจิตที่บริสุทธิ์ จึงเป็น**จิตคงที่** ไม่มีเชื้อไปเกิดอีก

ไม่ว่าใครจะเชื่อว่าตายแล้วสูญ ตายแล้วไม่สูญ ถ้าจิตมีเชื้อของความดีความชั่วอยู่ มันก็เกิดอีกวันยังค่ำ ถ้าจิตบริสุทธิ์ไม่มีเชื้อ จิตก็ไม่เกิด คงที่อยู่อย่างนั้น **แต่ความคงที่ของจิตที่บริสุทธิ์ผิดกับความคงที่ที่โลกเข้าใจกัน** จึงไม่มีใครเข้าใจความคงที่ของจิตที่บริสุทธิ์ได้ถูกต้อง นอกจากพระอรหันต์เท่านั้น

พระพุทธเจ้าท่านทรงทำจนเห็นจริงแล้ว ไม่ใช่เดาสุ่มคาดคิดกันอย่างพวกเรา ๆ ดังนั้น ธรรมของท่านจึงถูกต้องแม่นยำจริง ๆ เป็นที่เชื่อถือได้อย่างตายใจ

ถ้าเราทำให้ถึงขั้นจิตบริสุทธิ์ไม่ได้ ก็ควรพากเพียรทำความดีให้จิตดวงนี้ ซึ่งจะเกิดเป็นอะไรก็ตาม ให้เป็นไป

ในทางที่ดี ที่เจริญเถิด ดีกว่ากอดความลังเลสงสัยไว้ขวางทางเดินของตนอยู่เปล่า ๆ โดยไม่เกิดประโยชน์อะไร นอกจากขวางไว้เพื่อปัด หรือผลักลงกองวัฏฏทุกข์เท่านั้น

ถ. ๑๑—ช. ๕ การจะตรัสรู้ได้นั้นต้องมาเกิดเป็นมนุษย์เท่านั้นหรือ ?

ตอบ สัตว์อื่น ๆ ไม่มีสติปัญญา มนุษย์มีสติปัญญามาก แต่ก็ต้องประกอบด้วยความพากเพียรมากเป็นพิเศษ จึงจะตรัสรู้ได้ ดังนั้น มนุษย์จึงไม่ใช่ทุกคนที่จะตรัสรู้ได้ พรหมโลกชั้นสุทธาวาสเป็นภูมิจะบรรลุธรรมขั้นสูงสุดได้อย่างแน่นอนกว่ามนุษย์จำนวนมากเสียอีก

มนุษย์ถ้าไม่พากเพียรทำความดี ย่อมจะทำให้ระดับของตนตกต่ำลงไปได้ มนุษย์เราก็มี ๔ จำพวก เหมือนบัว ๔ เหล่า คือ

๑. พวกมีภูมิวาสนาเต็มที่แล้ว พร้อมจะก้าวเข้าถึงขั้นสำเร็จในไม่ช้าเมื่อได้รับอุบายแห่งธรรมอย่างถูกต้อง

๒. พวกที่รองกันลงมา และพร้อมที่จะบรรลุธรรมในลำดับต่อไป ถ้าเป็นโรค ก็พร้อมที่จะหายเมื่อถูกกับยา

๓. พวกที่พอแนะนำสั่งสอนได้ หลายครั้งหลายหน จึงมีทางเข้าใจ ปฏิบัติโดยสม่ำเสมอก็มีทางบรรลุได้ ถ้าเป็นโรคก็มีทางจะหายถ้าถูกกับยา และมีทางจะตายได้ถ้าเจ้าตัวประมาทชอบรับประทานของแสลงซึ่งขัดกับยา

๔. พวกสุดท้ายนี้ สุดเสียทุกอย่าง ขึ้นชื่อว่าความดี แต่ถ้าเป็นความชั่วก็สู้ได้กระทั่งหมดลมหายใจ ไม่มีถอย เพราะเป็นจำพวกมืดแปดทิศ จึงไม่รู้จักกลัวทุกข์

จิตก็เหมือนสิ่งทั้งหลาย มีต้นไม้และเด็กเป็นต้น ต้องได้รับการบำรุงส่งเสริมจึงจะเจริญขึ้น แต่จิตนั้นต้องแล้วแต่เจ้าของเองจะบำรุงอย่างไร ก็เป็นไปตามนั้น

สัมโมทนียกถาของท่านอาจารย์

ยินดีที่ได้มาช่วยตอบปัญหาท่านในที่นี้ การมานี้เป็นการชั่วคราว อยู่นานไม่ได้เนื่องจากมีกิจธุระมากในประเทศไทย เพราะเป็นประเทศพุทธศาสนา มีคน ๘๐–๙๐% นับถือพุทธศาสนา ต้องติดต่อกับประชาชนลูกศิษย์ลูกหา จะมาประเทศอังกฤษต้องเตรียมทำไว้ตั้ง ๓–๔ เดือน จึงมาได้สำเร็จ แต่ก็ต้องรีบกลับเพราะทางโน้นคอยอยู่ มาได้รับความเอื้อเฟื้อจากพี่น้องชาวอังกฤษทั้งหลายก็ยินดี คิดอยากจะมาอีก แต่ก็อนิจจัง–ทุกขัง–อนัตตา ทำให้เราแน่ใจไม่ได้ว่า จะมีโอกาสมาได้อีกเมื่อไร

เชื่อว่าธรรมะที่พูดกันในวันนี้ คงจะทำให้ท่านได้สาระอันสำคัญนำไปปฏิบัติต่อไป

อาตมาเสียดายที่ท่านปัญญาฯ ท่านอยู่เมืองไทย ๑๒ ปี พูดไทย เข้าใจภาษาไทยได้ อาตมาก็พยายามเรียนภาษาอังกฤษจากท่านปัญญาฯ ในระยะนี้เหมือนกัน แต่เรียนไม่ได้จริง ๆ จัง ๆ มาครั้งนี้จึงไม่สามารถจะพูดกับท่านเป็นภาษาอังกฤษได้ ต้องพึ่งการแปลของท่านปัญญาฯ

ถ. ๑๒–ช. ๓ บัดนี้ท่านอาจารย์ได้มาเห็นกรุงลอนดอน เมืองใหญ่ที่คนทำงานชุลมุนวุ่นวายเช่นนี้ ใคร่จะเรียนถามว่า ในบ้านเมืองเช่นนี้คนจะฝึกสมาธิได้หรือ ?

ตอบ ถ้าคนตายแล้ว ก็ฝึกสมาธิไม่ได้ แต่ถ้ายังมีชีวิตอยู่ก็ฝึกได้ เพราะมีเวลาวุ่นเวลาว่าง ไม่ได้ยุ่งเสมอไป พูดถึงเมืองมนุษย์แล้ว เมืองไหนก็คือเมืองของคนที่มีปากมีท้อง ซึ่งจำต้องวิ่งเต้นขวนขวายหามาเยียวยาความบกพร่องต้องการของธาตุขันธ์เช่นเดียวกัน จำต้องมีความชุลมุนวุ่นวายเหมือน ๆ กัน ไปบ้านใดเมืองใด ก็มีแต่บ้านเมืองที่วุ่นวายด้วยกันทั่วโลก เพราะอาชีพบังคับ เห็นไม่วุ่นแต่ป่าช้าคือบ้านคนตายเท่านั้น แต่ใครเล่าจะอยากไปบ้านที่ไม่วุ่นวายแบบนั้น แม้แต่สัตว์

ยังไม่อยากไปกัน ฉะนั้น เมื่อพวกเราอยากอยู่เมืองชุลมุนวุ่นวายดังที่เป็นกันอยู่ ก็จำต้องทนเอา เพราะความจำเป็นบังคับดังที่รู้ ๆ เห็น ๆ กันอยู่ทั่วไปในโลก มนุษย์และสัตว์ที่มีปากมีท้องด้วยกันจะพึงขวนขวายเพื่อความอยู่รอด

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๓๐ น.

คำถาม — คำตอบ
วันพุธ วันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ช. ๑ วานนี้ท่านบอกว่า การกำจัดความโกรธนั้นยาก แต่พอพูดเข้าใจได้ ขอให้ท่านอธิบายวันนี้บ้างได้ไหม ?

ตอบ พยายามมองให้เห็นโทษของความโกรธ แล้วจะขจัดมันไปได้ ความโกรธที่คนอื่นแสดงต่อเรา เราไม่ชอบ เราเห็นว่าไม่ดี เวลาเราโกรธคนอื่น ก็เป็นอาการที่ไม่ดี และทำให้เกิดผลร้ายตามมา แต่เรามักไม่รู้สึกตัวว่านั่นไม่ดี

ธรรมดาถ้าเรารู้ว่าอะไรไม่ดี เป็นภัยภายหลัง เราก็ไม่ทำ ถ้าเราคิดว่าดี หรือไม่คิดเห็นโทษของมัน และทำตามอารมณ์แห่งความโกรธ เราก็ขจัดความโกรธไม่ได้ นอกจากจะเป็นการส่งเสริมความโกรธให้มีกำลังมากขึ้น เพื่อรังควานตนเอง และเผาผลาญผู้อื่นอยู่ร่ำไปเท่านั้น

ถ. ๒—ช. ๒ การแสดงความโกรธมีบางคราวมันก็สมควรได้บ้างไหม ?

ตอบ ความโกรธนั้นร้อน แต่คนมักคิดว่าดี ชอบแสดงออกมา ใครทำอะไรไม่ได้อย่างใจเราก็โกรธ ถ้าเราไม่ควบคุมอารมณ์มันก็มีแต่จะรุนแรงยิ่งขึ้น เคยรู้สึกหรือไม่ว่า บางทีเราก็โกรธ

ตัวเองเพราะทำอะไรไม่ทันใจตัวเอง ความรู้สึกโกรธทำให้ร้อน ไม่สงบเย็นใจ กิริยาแสดงความโกรธไม่น่าดู การปล่อยให้เกิดความโกรธอยู่เรื่อย ๆ โดยไม่พยายามระงับดับเสียบ้าง ก็เกิดเป็นนิสัย เพราะเป็นการส่งเสริมมัน แล้วท่านจะเอาความสบายใจมาจากไหน ถ้าความโกรธเป็นปุ๋ยพอใส่ต้นไม้ได้ ก็ควรโกรธเวลาต้องการปุ๋ยใส่ต้นไม้ ถ้าใช้ต่างปุ๋ยหรือเป็นปุ๋ยไม่ได้ แต่ยังยินดีส่งเสริมความโกรธอยู่ ก็เป็นสิ่งไม่สมควร

ถ. ๓—ข. ๒ ถ้าเราไม่ได้รับความยุติธรรม จะทำอย่างไร เช่น เขามากล่าวโทษเราโดยเราไม่ได้ทำผิด ?

ตอบ ควรปฏิบัติตามเหตุผลอันควร การกระทำใด ๆ ที่เป็นไปตามความโลภ ความโกรธ ความหลงนั้น ท่านว่าไม่ดี ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งทำผิด แต่เราเป็นฝ่ายถูกฝ่ายดี แล้วเราไปปล่อยอารมณ์บ้าไปกับเขาด้วย ไม่ดี เราที่เคยเป็นคนดีอยู่แล้ว ก็จะกลายเป็นคนเลวไปด้วย ซึ่งมิใช่ของดีสำหรับผู้หวังความดีทั้งหลาย ถ้าเราต้องการเป็นคนดี เราต้องอดกลั้นความโกรธ พิจารณาหาทางที่จะปฏิบัติให้เหมาะสมต่อตัวเอง และต่อผู้ที่ให้ร้ายแก่เรานั้น โดยไม่ทำให้บุคคลอื่นเห็นเราพลอยเป็นคนเลวไปด้วยตามฝ่ายที่กระทำผิดนั้น

ถ. ๔—ข. ๒ ถ้าเราโกรธแล้วไม่แสดงออก อีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่รู้ตัวว่าเราโกรธ เพราะฉะนั้นจึงควรแสดงปฏิกิริยาต่อการกระทำของเขาด้วยความโกรธ เขาจะได้ไม่ทำกับเราอีก

ตอบ การแสดงความโกรธไม่ใช่ของดี เราควรจะพิจารณาหาทางพูดกันดี ๆ ด้วยเหตุด้วยผล ก็จะสำเร็จประโยชน์ได้โดยไม่เกิดโทษตามมาทีหลังอีก ถ้าพูดกันโดยไม่ใช้อารมณ์โกรธ เราก็ไม่เอาความบ้ามาพูดด้วย อีกฝ่ายหนึ่งจะเข้าใจ และนับถือยอมทำตามเราได้ด้วยความเต็มใจ เรื่องก็จะดีขึ้นไม่ลุกลาม

เหมือนเอาน้ำสะอาดชะล้างสิ่งสกปรก สิ่งนั้นจะมีทางสะอาดได้ ไม่เพิ่มความสกปรกยิ่งขึ้น การแสดงหน้ายักษ์หน้าผีใส่กัน เช่นนั้นก็ไม่ใช่คน แต่มันกลายเป็นยักษ์ไปด้วยกันแล้ว

ถ. ๕--ช. ๓ ถ้าเราไม่แสดงปฏิกิริยา เราจะอดได้อย่างไร ?

ตอบ ถ้าอดใจต้องอดได้ แต่ส่วนมากไม่อดกัน และชอบปล่อยตามอารมณ์ ไม่ค่อยมีใครสนใจจะอดทนต่อความโกรธของตน เราต้องสังเกตตัวเราว่า อะไรเราชอบหรือไม่ชอบ สิ่งที่เขาทำแก่เราทำให้เราโกรธ เราอดกลั้น ไม่แสดงอาการผิดปกติอย่างใด เราพิจารณาแก้ที่ตัวเราเอง โดยคิดถึงอกเขาบ้างว่าเราได้ทำอะไรที่เขาน่าจะโกรธหรือเปล่า เราจำไว้ไม่ทำอีก ถ้าเขาผิดเราไม่ผิด เขาแสดงความโกรธออก แต่เราไม่แสดง ใจเขาก็ร้อนเอง คนอื่นก็เห็นเขาเลวเอง เรามิได้เลว เพราะความไม่แสดงปฏิกิริยาตอบเขา ยิ่งกลับเป็นบุคคลที่น่าชมเชยอีก คนที่โกรธ ไม่มีใครชมเชยว่าเขาดีเพราะโกรธเก่ง เมื่อเราโกรธให้ใครก็ตาม ใครจะชมว่าเราดีเพราะโกรธเก่ง เพราะความโกรธคนนี้ โกรธไม่ใช่ของดี การดี ใครก็กลัวและเบื่อกันทั่วโลก แม้แต่สัตว์มันก็ยังรู้และรีบหาที่หลบซ่อนตัวกลัวความโกรธซึ่งมีพิษภัยยิ่งกว่าไฟ ฉะนั้น จึงเป็นสิ่งไม่ควรส่งเสริม นอกจากจะหาทางดับให้มุดมอดลงถ่ายเดียว จนไม่เหลือ

ถ. ๖—ญ. ๑ ทำไมเราพบคนบางคนใหม่ ๆ เราก็รู้สึกชอบหรือไม่ชอบเขาแล้ว เขายังไม่ได้มาทำอะไรให้เรา ?

ตอบ คนที่ไม่ใช่คนตายย่อมมีความรู้สึกดังนั้น ฉะนั้น เป็นความรู้สึกธรรมดา ที่เห็นอะไรก็ชอบหรือไม่ชอบ ไม่เป็นการเสียหายอะไร เพราะนิสัยมนุษย์ที่มีกิเลสก็มักจะเป็นเช่นนั้นแทบทั้งโลก นอกจากไม่แสดงออกก็ราวกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น

ถ. ๗—ช. ๒ การสลัดความไม่ชอบเขาออกทันที จะดีกว่าแผ่เมตตาไหม ?

ตอบ ถ้าสลัดออกได้ก็ดี หรือถ้าแผ่เมตตาได้ก็ดี แต่ส่วนมากมักไม่ทำทั้งสองอย่าง แต่ไปทำสิ่งไม่น่าทำนั่นแล ถ้าเราเกิดความรู้สึกโกรธใคร ไม่ชอบใคร เราเห็นโทษในตัวเราเอง ว่ามันทำให้เราไม่สบายใจ เราก็ระงับความรู้สึกอันนั้นเสีย จึงจะตรงจุดที่หมาย ก่อนอื่นต้องพิจารณาโทษของตนเอง หรือโทษที่จะเกิดหรือเกิดแก่ตนเอง แล้วสลัดความรู้สึกอันนั้นเสีย

เมื่อเริ่มการปฏิบัติธรรมะนั้น ตอนแรกยังไม่เข้าใจตนเอง เราได้แต่รู้สึกต่อสิ่งภายนอก และมีชอบไม่ชอบ เราเริ่มสังเกตดูคนอื่น คนโกรธแสดงกิริยาโกรธอย่างนั้น ๆ เราไม่ชอบ เราก็พยายามไม่ทำอาการอย่างนั้นต่อคนอื่น ทำเช่นนั้น เราเริ่มเข้าใจจิตใจของเราเอง ทำบ่อย ๆ ความรู้สึกจะไวขึ้น ความรู้จักตัวรู้จักจิตของเราก็จะเร็วขึ้น พอเราได้รับการแสดงออกจากผู้อื่นอย่างไร ก็รู้ตัว และระงับอารมณ์ได้ ทำดังนี้ก็จะถอดถอนกิเลสออกได้ทีละน้อย ระงับทุกข์ และความร้อนใจตนเองได้ ความไม่พอใจในอะไร ๆ นั้นเป็นความทุกข์ทั้งสิ้น ดังธรรมท่านสอน แต่คนเรามักฝืนธรรมคือความถูกต้องดีงาม จึงมักเจอทุกข์กันเสมอโดยไม่เข็ดหลาบ ความไม่เข็ดหลาบจึงทำให้เจออยู่บ่อย ๆ

ถ. ๘—ญ. ๒ ถ้าเรารู้สึกเป็นห่วงบุคคลอื่นเกินไป จนรู้สึกกระวนกระวายจะแก้อย่างไร ?

ตอบ คนเราทำอะไรหรือรู้สึกอะไรเกินไปนั้น ไม่ดีทั้งนั้น เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ถ้าเราต้องรับผิดชอบต่อใครในเรื่องอะไร เราก็คิดให้รอบคอบ พยายามคิด พยายามแก้ปัญหาไปตามที่มันจะเกิดขึ้น ตามปกติถ้าไม่คิดอะไรให้มากเกินกว่าเหตุ ก็พอจะสงบระงับความกระวนกระวาย หรือความห่วงเขาจนเกินไปเสียได้

คำว่า "เกินไป" โปรดทราบว่ามันเลยความพอดี ซึ่งจะเกิดทุกข์ถ่ายเดียว ผู้หวังในเหตุผลอรรถธรรม จึงควรระวังไว้เสมอ

ถ. ๙—ช. ๓ ความไม่ชอบเกิดขึ้น เราจะดับได้ด้วยการกระทำเช่นเดียวกับที่ท่านให้ทำต่อความโกรธหรือครับ ?

ตอบ ได้ ทำตามอุบายวิธีที่ความไม่ชอบจะระงับดับไปด้วยวิธีนั้น ๆ ย่อมเป็นความถูกต้องกับง่านแขนงนั้น

ถ. ๑๐—ช. ๒ (ถามเช่นเดียวกับคำถาม ๙)

ตอบ เวลานี้เราพูดเรื่องชอบไม่ชอบกันเพราะความสัมผัส ให้แก้ไขกันไปในทางที่จะแก้ไขได้ แต่ยังไม่พูดถึงเรื่องกรรมและวิบาก

ถ. ๑๑—ญ. ๓ การทำสมาธิโดยเดินจงกรมนั้น จะมีวิธีเดินอย่างไรจึงจะถูกต้อง ?

ตอบ ท่านอาจารย์มั่นเคยแนะนำว่ามี ๒ ทางด้วยกัน คือ

๑. เดินจากตะวันออกไปตะวันตก เดินเฉียงตะวันออกไปตะวันตก (ตะวันไม่เข้าตา)

๒. เรากำหนดจิตให้ทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ ก็ให้รักษาจิตให้ทำแต่สิ่งนั้น อย่าวอกแวกไปอื่น ต้องถืองานนั้นเป็นอารมณ์ เช่น บางวิธีให้ก้าวเท้า ยกหนอ ย่างหนอ ก็ต้องทำอย่างนั้น เพราะเป็นงานที่ให้จิตทำ ถ้าวิธีอื่นมีอย่างใดเราก็มีอารมณ์จดจ่ออยู่กับเรื่องนั้น

๓. การพิจารณาธรรมก็พิจารณาไปให้มันเสร็จเป็นเรื่อง ๆ ให้มีสติสืบต่อกันไปทุกอิริยาบถ การปฏิบัติธรรมนั้นที่จริงไม่มีอะไรขัดกัน แต่ผู้ปฏิบัติมักเข้าข้างตัว เห็นวิธีของตนเองถูก วิธีของคนอื่นไม่มีคุณค่า แล้วก็ทะเลาะกัน หรือยกตัวว่าใครดีกว่ากัน วิธีเราทำดีกว่า คนอื่นนำไปใช้อาจไม่เหมาะแก่เขา ไม่ถูกไม่พอใจก็ได้ วิธีที่คนอื่นเขาทำดี เรานำมาทำบ้าง

ไม่เกิดผลดีแก่เราก็เป็นได้ การปฏิบัติธรรมจึงแล้วแต่อุปนิสัยของบุคคลเป็นราย ๆ ไป ทำนองลางเนื้อชอบลางยา

ถ. ๑๒—ช. ๒ ถ้าเราใช้วิธีหนึ่งมานานแล้ว ต่อมาคนมาแนะวิธีอื่นอีก จะควรทำอย่างเก่าต่อไปหรือว่าไม่เหมาะ ?

ตอบ ถ้าเราทำอย่างไหนถนัด พอใจ ได้ผลเป็นความสงบเย็นใจแล้วก็ใช้วิธีนั้นได้ การปฏิบัติภาวนานั้น ชั้นเริ่มแรก อารมณ์ธรรมเป็นอย่างหนึ่ง ปฏิบัติไปเรื่อย ๆ จิตจะเปลี่ยนแปลงความรู้สึกตัวเอง ดังนั้น เบื้องแรกต้องให้ใจมีหลักยึดจิตสงบก่อน ต่อไปก็อาจเปลี่ยนวิธีได้ แต่วิธีที่เคยได้ผลเป็นสำคัญ ควรยึดเป็นหลักในการบำเพ็ญ อย่าไปโยกคลอน หูเบา เชื่อง่าย ใครว่าอย่างไร อะไรดี ก็ทำตามทั้งที่ไม่ได้ผล

ถ. ๑๓—ช. ๔ การทำแบบ "ยุบหนอ พองหนอ" นั้น ทำให้เกิดความรู้สึกแปลก ๆ เพราะอะไร ?

ตอบ ถ้าจิตตั้งอยู่ที่ "ยุบหนอ พองหนอ" ก็ไม่มีอะไร ที่เกิดความรู้สึกแปลก ๆ ขึ้น เพราะจิตเผลอไปจึงไปรู้เรื่องที่ต่างออกไป จำต้องให้กลับมาที่อารมณ์เดิม และให้จิตทำงานในเรื่องนั้น ถ้าปล่อยจิตไปเรื่อย ๆ ตามจิตไป มันก็จะหลอกเจ้าของต่าง ๆ ไม่มีทางสิ้นสุด สุดท้ายก็หาหลักเกณฑ์ไม่ได้ กลายเป็นหลักลอย

ถ. ๑๔—ญ. ๔ การทำอานาปานสตินั้น ให้สนใจที่ลมหายใจเข้า—ออก แต่ถ้าได้ยินเสียงอะไรข้างนอก การดูลมหายใจเข้า—ออกก็หายไป พูดกันว่า ถ้าได้ยินเสียงอะไร ก็ให้นึกว่า "ได้ยินหนอ" แล้วก็ทำต่อไป แต่ดิฉันรู้สึกว่าเข้าสมาธิได้ยาก ?

ตอบ วิธีแรกนั้นแหละดี ไม่ต้องเพิ่มภาระมากขึ้น คือเอาจิตไว้ที่ลมหายใจเข้า—ออก

วิธีหลังนั้นเพิ่มภาระให้จิต คือ พอได้ยินเสียง จิตต้องมา "ทราบหนอ" แล้วก็กลับมาตั้งไว้ที่เก่า ถ้ามีอะไรมากระทบ

บ่อย ๆ จิตของเราก็จะเชือนแชไป ไม่ตั้งอยู่ในงานที่จิตต้องทำได้ ในตอนเริ่มปฏิบัติจิตยังไม่มีกำลัง ไปเพิ่มภาระให้จิตมากนักไม่ดี เปรียบเหมือนใช้เด็กทำงาน ต้องคอยบอกให้ทำทีละอย่าง ๆ ถ้าไปบอกให้ทำมากอย่าง ก็เป็นการยากเกินไป ก็จะขี้เกียจขึ้นมา เด็กอาจเถลไถลไปได้ จิตก็เหมือนกัน

ถ. ๑๕—ญ. ๒ จะพิจารณาส่วนของร่างกาย พร้อมกับการเดินจงกรมด้วยจะได้ไหม ?

ตอบ ตอนแรก เราต้องการให้ใจสงบ ถ้าใจสงบแล้ว เมื่อจิตถอนจากความสงบแล้ว เราก็ให้จิตพิจารณา และทำความเข้าใจให้เกิดขึ้นตามลำดับ อาจมีลำดับที่เกินความเข้าใจของเรา ก็ไม่ต้องกังวลว่าจิตจะสงบหรือไม่ เร่งพิจารณาต่อไป งานของจิตนั้นมีเพื่อสงบส่วนหนึ่ง เพื่อถอดถอนกิเลสภายในอีกส่วนหนึ่ง แต่ขณะพิจารณาเพื่อความเข้าใจและแยบคายในร่างกายส่วนต่าง ๆ สติเครื่องกำกับการพิจารณาเป็นสิ่งจำเป็นเช่นเดียวกับการทำสมาธิความสงบ สติต้องคอยควบคุมงานอยู่เสมอ

ถ. ๑๖—ญ. ๒ การพิจารณาร่างกายเป็นงานด้านไหน ?

ตอบ การพิจารณาถอดถอนกิเลสภายในและภายนอก ทำเสมอ ๆ เป็นงานของ**จิตตภาวนา** เป็น**วิปัสสนา** ถ้าพิจารณาได้แล้วจะเกิดความขยันพิจารณาขึ้นมาเอง ทำมาก ๆ ต้องหันมาพักจิตทำให้จิตสงบอยู่ในสมาธิบ้าง เพราะฉะนั้น จึงต้องทำสมาธิให้จิตสงบให้ชำนาญก่อน เพื่อเพิ่มกำลังของจิตให้ทำวิปัสสนาญาณและใช้สมาธิเป็นเครื่องทำให้จิตพักผ่อนเพื่อทำงานต่อไปจนเกิดมหาสติ มหาปัญญา จิตจะมีความแกล้วกล้าสามารถมีสติปัญญาถอดถอนกิเลส นี่เป็นตัว **มรรค** เมื่อถึงขั้นนี้แล้วความขี้เกียจหายหมด ทำจิตภาวนาได้อย่างลืมเวลา ทำให้นั่งได้นานมาก ได้ผลเป็นคุณค่าอันสูง เมื่อนั่งนานแล้ว ก็เดินพิจารณา

เปลี่ยนอิริยาบถ มหาสติ มหาปัญญา ก็ใช้แก้ปัญหาไป จนไม่มีกิเลสเหลือจะให้แก้ ตนก็จะทราบกับตนเองว่า จิตกับธรรมได้เข้าถึงกันแล้ว ภาคปฏิบัติจึงช่วยให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องจิตได้ดังนี้

จิตใจเป็นสิ่งสำคัญในตัวของคน เราเกิดมาเป็นคนก็เพราะจิตใจเป็นตัวทำให้เกิดมาเป็นคน ดีไม่ดี สูงหรือต่ำเมื่อจิตใจเป็น**ต้นเหตุ** เราจึงต้องอาศัยเครื่องผลักดันจิตใจถ้าเจริญดีขึ้นจนถึงเป็น "สุคโต" คือผู้มีความสุขดี ถ้าใจสั่งสมความไม่ดีไว้โดยที่ตัวไม่รู้ว่านี่ไม่ดี ผลที่ได้รับก็ไม่ดีวันยังค่ำ ถ้าปฏิบัติธรรมได้ดีก็เกิดความสบายใจ คนเรามักไม่ทราบว่าทำไมเราจึงได้รับทุกข์ เมื่อไรจะพ้นทุกข์ เพราะเราไม่รู้ตัวว่าทำไม่ดีไว้แต่เมื่อไร ปรากฏแต่ผลที่เกิดทุกข์ขึ้นมาในขณะนั้น

แต่บัดนี้ เราจึงควรพยายามเลือกงานให้จิตทำ ถ้าเป็นบาป เป็นอกุศล เราก็เว้นเสีย ถ้าเคยทำอยู่ก็พยายามหาทางละเว้น เราควรส่งเสริมให้มีคุณความดี แม้ว่าจะเป็นการยากก็ตาม ค่อยฝึกค่อยทำไปจนเคยชิน ใช้ปัญญาเป็นเครื่องบังคับ คนเกียจคร้าน คนที่ไม่ชอบดีแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเพราะไม่มีปัญญาบังคับ ถ้าคนรักดี ปัญญาก็บังคับให้ทำดีจนจิตใจเคยชิน ผลเป็นความสงบเย็นใจมีความสุขก็จะเกิดขึ้นอาจมีความประหลาดอัศจรรย์ของจิตอย่างอื่นตามมาเอง เราไม่รู้จักความอัศจรรย์นั้นก็ได้ แต่จะเกิดขึ้นจากการบำเพ็ญความดี มีจิตภาวนาเป็นสำคัญ

ส่วนคนที่ไม่ดีนั้น ก็มีแต่ความไม่ดี วุ่นวายมีเรื่อง**ปีนเกลียว** กับธรรม กับใคร ๆ ตลอดจนใจของตนเอง เพราะใจไม่มีความควบคุม ให้ใจ กาย วาจา ดำเนินในทางที่ถูกที่ควร

อันเป็นผลให้ได้รับความสุข เพราะฉะนั้น จึงต้องชำระสะสาง พยายามให้จิตทำงานด้วยวิธี จิตภาวนา ทำให้สิ่งไม่ดีภายในตัวสลายไป จิตใจก็จะมีความสง่าผ่าเผยขึ้นมา สมกับคุณค่าของจิตที่เป็นของมีคุณค่าสูงตามธรรมชาติอยู่แล้ว

ถ้าอบรมจิต เราก็จะเห็นจิตของเราก่อนใคร ๆ ถ้าปฏิบัติตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เราก็เป็นคนฉลาด ถ้าเราปฏิบัติตามคนที่ไม่รู้จริง ก็เปรียบเหมือนคนตาบอด คนโง่จูงคนตาบอดไม่สามารถจะเดินให้ถูกทาง ถึงจุดหมายปลายทางตามประสงค์ได้ ถ้ายิ่งไม่ยอมให้ผู้รู้จูงก็ยิ่งโง่ ไม่ฉลาด ไม่เกิดผลที่ต้องการ

ความฉลาดต้องอาศัยสติปัญญาหาเหตุผล คนในโลกไม่ใช่เกิดมาดีเอง ต้องอาศัยการศึกษา และมีการอบรม อบรมให้จิตสูงขึ้น คนที่ไม่อบรม จิตก็สูงขึ้นไม่ได้ กิเลสดึงให้จิตต่ำลงจนถอดถอนไม่ได้ แต่จิตที่ฝึกดีแล้ว ถอดถอนกิเลสได้ มีคุณอย่างยิ่ง

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๒๐ น.

ตอบคำถามที่บ้าน Mr. Benedict WINT
วันพฤหัสบดี วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (CAMBRIDGE)

เช้าวันนี้ Mr. Benedict WINT (เบนเนดิค วินท์) นิมนต์ท่านอาจารย์และคณะผู้ติดตาม ทั้งพระภิกษุและฆราวาส ไปฉันที่บ้านของเขา ในเมืองมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ นายเบนฯ เคยมาบวชเป็นสามเณรที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วไปอยู่ฝึกปฏิบัติธรรม ณ วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในความดูแลฝึกอบรมของท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน มาแล้ว ญาติ

มิตรของนายเบนฯ ที่รอรับรองท่านอาจารย์และคณะอยู่นั้นมี ๗ คน รวมทั้งภริยาและบุตรของเขาด้วย หลังจากฉันแล้ว พระภิกษุทั้งสามองค์ได้ไปหาความสงบในสวนหลังบ้านนายเบนฯ ส่วนฆราวาสทั้งปวงรับประทานอาหาร

หลังจากที่ทุกคนรับประทานอาหารแล้ว ทั้งพระภิกษุและฆราวาสจึงมารวมกันในห้องที่ฉันภัตตาหารในตอนเช้า ญาติมิตรของนายเบนฯ จึงเริ่มกราบเรียนถามท่านอาจารย์ ดังต่อไปนี้

คำถาม — คำตอบ

ถ. ๑—ญ. ๑ ดิฉันเคยเรียนทำสมาธิแบบเซ็น (ZEN) ให้นับลมหายใจ ๑—๑๐ กลับไปกลับมา แล้วให้โกอาน (ปฤษณาไปคิด) คำว่า “มู” ซึ่งแปลว่า “ว่าง” ให้เพ่งดูที่ท้อง เลือดในท้อง เอาจิตแผ่เข้าในท้อง พอทำได้หน่อยหนึ่ง ดิฉันรู้สึกตึงตามหน้าตาและศีรษะ แล้วก็ปวดศีรษะ ระหว่างทำสมาธิก็มีการทำเสียงดัง ตีกลอง ตีระฆัง ดิฉันพยายามจะพักร่างกาย แต่ก็ทำไม่ได้ เวลานี้เพียงแต่คิดจะทำสมาธิ ก็ปวดศีรษะแล้ว อยากจะทราบว่าเป็นเพราะอะไร ?

ท่านถาม ก่อนที่จะรู้สึกตึงที่หน้าและที่ศีรษะนั้น เอาจิตไว้ที่เสียงหรือไว้ที่ท้อง ?

ญ. ๑ เอาไว้ที่ท้อง เพราะต้องภาวนา “มู” แล้วเพ่งกำลังใส่ลงในท้อง

ตอบ เป็นเรื่องของร่างกาย และเป็นปฏิกิริยาของตัวท่านเอง เข้าใจว่าตั้งใจมากเกินไป จึงกระเทือนร่างกายเหมือนมีการต่อสู้กัน ควรถามอาจารย์ของท่านเองที่เป็นผู้สอน ว่าเกิดอุปสรรคเช่นนี้จะแก้อย่างไร

ญ. ๑ อาจารย์จะช่วยเวลาอยู่ที่วัดเท่านั้น ถ้าออกจากวัดแล้ว เขาไม่ติดต่อกับศิษย์ทางจดหมาย เวลานี้ดิฉันก็หันมาทางอานาปานสติแล้ว

ตอบ เราต้องเพียรพิจารณาหาเหตุผล และเปลี่ยนแปลงวิธีการไปตามเหตุผลที่สมควร ที่จะให้จิตเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ ก็อาจหายได้

ถ. ๒—ช. ๑ สติคืออะไร ?

ตอบ การที่เราจับอะไร ก็รู้ว่าเราจับอะไร นั้นคือสติ

ถ. ๓—ช. ๒ ในโรงเรียน ครูถามว่าทางพุทธศาสนากล่าวถึงการสร้างโลกว่าอย่างไร ?

ตอบ พุทธศาสนาสอนให้คนแก้ปัญหา คลายทุกข์เป็นขั้น ๆ ไป เช่นเราจะเข้ามาในบ้านนี้ เราก็เปิดประตูก่อน ไม่ใช่รื้อบ้านทั้งหลัง หรือเด็กนักเรียนเริ่มเรียนหนังสือ ก็เรียนเป็นขั้นเป็นชั้น แล้วขึ้นสูง ๆ ขึ้นไปตามลำดับ ดังนั้น ถ้าเราเอาเรื่องสูง ๆ มาสอนนักเรียนชั้นต้น ก็ไม่มีประโยชน์อันใด การรู้เรื่องสร้างโลกจึงไม่เป็นประโยชน์อะไร

ถ. ๔—ช. ๒ การถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งนั้น ส่วนที่ว่า "ถึงพระพุทธ พระธรรม" นั้น พอจะเข้าใจได้ แต่ส่วนที่เกี่ยวกับ "สังฆัง สรณัง คัจฉามิ" นั้น หมายถึงว่าให้เราถือพระสงฆ์นี้เป็นที่พึ่งหรือ ? ประเทศอังกฤษยังไม่มีพระสงฆ์ จะทำอย่างไร ?

ตอบ พุทธัง สรณัง คัจฉามิ หมายความว่าถือพระพุทธเจ้าทุกพระองค์เป็นสรณะที่พึ่ง

ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ หมายถึงถือพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงสอนแล้ว เป็นที่พึ่ง

สังฆัง สรณัง คัจฉามิ หมายถึงถือพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ที่เป็น "สุปฏิปันโน" คือ ผู้ปฏิบัติดีแล้ว "อุชุปฏิปันโน" คือ ปฏิบัติตรงตามพระวินัยที่พระ-พุทธเจ้าทรงกำหนดไว้ ไม่เลี่ยงพระวินัย "ญายปฏิปันโน" คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงและปล่อยวาง กับ "สามีจิ-

ปฏิปันโน” คือ ผู้ปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบยิ่งในหน้าที่ของพระ ท่านให้ถือเหล่านี้เป็นที่พึ่ง

พระสงฆ์ทุกวันนี้ ปฏิบัติตามที่บรรยายนี้ ก็ถือเป็นที่พึ่งได้อย่างเป็นผลพลอยได้ เพราะพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติถูกต้องก็อยู่ในพวก “สังฆะ” วิธีที่ท่านจะบอกว่ามีพระสงฆ์ที่จะถือเป็นสรณะที่พึ่งได้หรือไม่ อยู่ตรงนี้

ถ. ๕—ช. ๒ ที่ประเทศอังกฤษ หาพระสงฆ์ยากมาก

ตอบ ถ้าจะคำนึงถึงพระสงฆ์ตามลักษณะที่กล่าวแล้ว ก็หายากไม่ว่าประเทศไหน ๆ

ถ. ๖—ช. ๒ ทำไมเวลาให้ศีล จึงต้องพูดภาษาบาลี ?

ตอบ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอนพระศาสนา ท่านตรัสเป็นภาษาบาลี มีความหมายอย่างนั้น ๆ ถ้าเราจะถือความเข้าใจ จะพูดภาษาอะไรที่เข้าใจได้ก็ได้ ถ้าเราเห็นว่า “ภาษาใจ” เป็นสิ่งสำคัญ กิริยาที่แสดงออกเป็นเรื่องสังคมนิยม เราจะถือภาษาบาลีเป็นภาษาใจ กล่าวคำนั้น เราคนต่างภาษากันก็เข้าใจได้ตามภาษาของตน ๆ สังคมของตน ๆ ก็เป็นการดี ไม่ใช่หรือ

ถ. ๗—ช. ๓ กฎแห่งกรรม กับกฎทางวิทยาศาสตร์ ค้านกันหรือเปล่า ?

ตอบ กฎทางวิทยาศาสตร์ว่ากระไร ขอให้บอกก่อน เรื่องกรรมนั้น กรรมคือการที่คนคิด พูด ทำ ซึ่งมีดี ชั่ว กลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว การกระทำลงไปแล้ว ผลย่อมจะตามมา ผลก็มีดี ชั่ว กลาง ๆ เหมือนกัน

ช. ๓ วิทยาศาสตร์ไม่เกี่ยวกับดีชั่ว หรืออนาคต

ตอบ เรียนวิทยาศาสตร์แล้วแก้หิวข้าวได้บ้างไหม ? เมื่อหิวข้าวกินข้าวก็อิ่ม ทางพุทธศาสนา มุ่งแก้ทุกข์ ถ้ามีอะไรเป็นทุกข์ก็มุ่งแก้อันนั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีระดับต่าง ๆ กันตั้งแต่ง่าย ๆ ไปหายาก ๆ

ถ. ๘—ญ. ๑ สมัยนี้ ดิฉันอยากจะเรียนทำสมาธิบ้าง อยากจะรู้จักตัวเองอย่างใหม่ แต่ก็มีอุปสรรคทางใจดังได้เรียนแล้ว จะแก้อย่างไร ?

ตอบ ข้อนี้เห็นใจ แต่จะบอกวิธีแก้ก็ลำบาก เพราะการปฏิบัติมีทางแตกต่างกัน ถ้าครูสอนอย่างไร ผู้เรียนก็ทำตามไปอย่างนั้น จะแน่ใจได้อย่างไรว่า ทางที่ผู้นั้นให้เป็นทางที่ถูกต้อง จึงควรหาหลักที่จะให้แน่ใจได้ว่า เป็นจุดหมายปลายทางอันเดียวกัน หลักที่จะให้ได้กลาง ๆ เช่นนี้ก็คือ "ขออย่าให้ส่งจิตออกไปข้างนอก" จิตออกข้างนอก บางอย่างทำให้จิตเพลิดเพลิน เราเพิ่งฝึกใหม่ ๆ ไม่ทราบว่าสิ่งนั้นมาจากใจเรา หรือมาจากไหน ถ้าเป็นสิ่งน่ารัก สวยงาม เราก็รัก ถ้าเป็นสิ่งน่าเกลียดและสำคัญที่สิ่งน่ากลัว เราจะกลัว เพราะฉะนั้น เพื่อป้องกันมิให้กลัว ต้องรักษาให้จิตอยู่ภายใน ให้เกิดความสงบภายใน เย็นใจ

ถ. ๙—ญ. ๑ เวลานี้โลกเรามีแต่ความยุ่งเหยิง ตกต่ำ สังคมมีการเปลี่ยนแปลง ท่านคิดว่าจะเปลี่ยนแปลงไปในทางดีได้อย่างไรบ้าง ?

ตอบ เรื่องโลกเราเปลี่ยนแปลงก็เป็นธรรมดาอยู่ เรื่องสังคมเปลี่ยนแปลงก็เหมือนกัน สังคมประกอบด้วยคนในสังคม คนในสังคมนั้น ๆ ต้องพิจารณาตรวจสอบว่าอะไรดี อะไรไม่พึงปรารถนาในสังคม ควรจะแก้ไขอย่างไร จึงจะถูกจะควร คนอยู่ภายนอกสังคมนั้นไม่มีความรู้ความเข้าใจพอจะไปคิดเปลี่ยนให้ได้

ปิดประชุมเวลา ๑๓.๓๐ น.

วันพฤหัสบดี วันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ท่านอาจารย์ลงมา ณ ห้องพระ เวลา ๑๘.๒๕ น. ท่านปัญญาวัฑโฒมาไล่ ๆ กันนั้น ท่านอภิเจโตลาไปเยี่ยมโยมมารดา มาช้าหน่อย มีพุทธศาสนิกชาวอังกฤษนั่งทำสมาธิอยู่ในห้องพระแล้ว ๑๔ คน ต่อมามีฆราวาสมาเต็มห้อง (นั่งเก้าอี้ ๓๐) นั่งกับพื้นห้องอีก ๓ คน รวมเป็น ๓๓ คนเต็มห้อง

ท่านอาจารย์ถามเราว่า อธิบายธรรมก่อนดีไหม เสฺริมศรีแปลให้ผู้มาประชุมฟัง คนส่วนใหญ่ขอให้อธิบายธรรมก่อน ท่านอาจารย์จึงเริ่มอธิบายธรรมเวลา ๑๘.๓๕ น. จนถึงเวลา ๑๙.๐๕ น. จึงจบ รวม ๓๐ นาที

การอธิบายธรรม

ท่านอาจารย์ "เท่าที่เราสนใจในพระพุทธศาสนา ก็เพราะเราสนใจในตัวเราและผู้เกี่ยวข้องมากน้อยรอบตัวเรา ว่าจะควรปฏิบัติต่อตนและสิ่งเหล่านั้นอย่างไรบ้าง สำหรับศาสนาแล้วเป็นธรรมกลาง ๆ ถ้าเราเฉยเสีย ไม่สนใจก็เป็นสมบัติกลาง ๆ เพราะพระพุทธเจ้าได้ประทานไว้กลาง ๆ แก่มนุษย์แก่พุทธบริษัทคือเราทั้งหลายนี้

ศาสนาจะกลายมาเป็นสมบัติของคนแต่ละระดับได้ ขึ้นอยู่กับการสนใจและการรับไปปฏิบัติดัดกาย ใช้เป็นอาหารใจ ให้ถูกตามที่ท่านทรงสอน ผลจะเป็นความสงบเย็นใจ ตามเพศ ตามวัย เป็นขั้น ๆ ศาสนากับเราจึงแยกกันไม่ออก เช่นเดียวกับทางเดินไปสู่จุดต่าง ๆ ทางเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเรา เราจะไปจุดไหนต้องศึกษาว่า ทางนี้จะนำไปอย่างไร มีที่หมายอะไร ถ้าไปไม่ถูกทางก็เสียเวลา ศาสนาก็เป็นเช่นนั้น

ทางพระพุทธศาสนาเป็นทางสงบ เป็น "**นิยยานิกธรรม**" นำผู้ปฏิบัติพ้นทุกข์กันไปได้ตามระดับแห่งภูมิธรรมภูมิจิตของบุคคล ผู้ที่อยู่ในความวุ่นวายไม่สบายใจ ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไร ไม่รู้จะกำจัดสิ่งที่ไม่พอใจอย่างไร

เมื่อได้ศาสนาเป็นทางเดินแล้ว การประพฤติปฏิบัติก็ถูกต้องดีงาม ศาสนาจึงจำเป็นสำหรับเราผู้ต้องการความถูกต้องดีงามนั้นอยู่

ปัญหาระหว่างเรากับศาสนา มีกับตัวเราเอง คือ ตัวเราต้องเกิด ต้องประสบความทุกข์ ลำบาก และตาย

ปัญหาของเรา คือ เกิดขึ้นมาแล้ว ทำอย่างไรจะสะดวกสบาย ไม่สะสมความทุกข์ความเดือดร้อนให้ตัวเอง หรือทำความเดือดร้อนให้คนอื่นและสังคม เพราะความรู้เท่าไม่ถึงการ

ความตายนั้นไม่มีใครต้องการ เพราะกลัวว่าจะล่มจม ฉิบหาย ได้รับความทุกข์ ลำบาก ซึ่งอาจเกิดขึ้นในตอนที่ตายแล้วก็ได้ ถ้ายังมีชีวิตอยู่ ล่มจมอย่างไรบ้าง ตัวเองก็รู้อยู่แล้ว โลกจึงไม่อยากตาย ถ้าทราบว่าตายแล้วจะได้รับความสุขสบาย ใคร ๆ ก็อยากจะตายในบัดนี้ เพราะมีสิ่งที่หวังว่าจะได้มีคุณค่ามากกว่านี้รอเราอยู่แล้ว ถ้าเราปล่อยภาชนะคือร่างกายนี้ ความเป็นอยู่อันนี้เป็นเครื่องกีดขวางสมบัติที่จะได้เมื่อตายอยู่ แต่ถ้าคนยังไม่แน่ใจว่าตายแล้วจะได้รับความล่มจม หรือความสุขสบาย คนจึงไม่อยากตายกัน

เครื่องยืนยันตัวเอง คือ หลักธรรม ซึ่งเป็นความแน่นอนเชื่อถือได้ พระวาจาของพระพุทธเจ้าถูกต้องแม่นยำ ตรัสออกมาจากพระทัยบริสุทธิ์ ธรรมทุกบทก่อนที่จะทรงนำมาสอนประชาชนนั้น พระพุทธเจ้าทรงรู้ ทรงปฏิบัติ และได้รับผลเป็นที่พอพระทัยแล้ว และทรงสอนด้วยพระทัยบริสุทธิ์ และเปี่ยมด้วยพระเมตตาแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระธรรมจึงเป็นธรรมที่ให้ความหวังแก่ผู้ปฏิบัติอย่างเต็มใจ เมื่อเราได้ปฏิบัติอย่างจริงใจแล้ว ความหวังจะประจักษ์แก่ตัวเราเอง **ผู้ปฏิบัติธรรม คือ ปฏิบัติต่อจิตใจของตนถูกต้องตามหลักธรรม** ปรากฏผลแก่ตนเองเป็นที่แน่ใจได้

ความรู้ที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ แต่ก่อน จะถูกหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติแล้วล้มล้างหมดสิ้นไปปรากฏแก่ใจ จะมีชีวิตนานเท่าไรก็ไม่หวั่นไหวพรั่นพรึง เพราะตนทราบว่าปฏิบัติอย่างไร ให้ผลอย่างไรเป็นระยะ ๆ เมื่อชีวิตตายจะไปเกิดในที่ใด เป็นที่ได้รับความทุกข์ หรือความสุขอย่างไร ก็ประจักษ์แก่ตน

แล้วไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าก็ตัดความหวาดหวั่นพรั่นพรึง ตัดความสงสัยใด ๆ ได้ เหลือแต่ความจริงเต็มใจ มีชีวิตอย่างสุขสบาย ไม่เดือดร้อน จึงว่าควรเรียนปัญหาของตนเองให้จบสิ้น แล้วศาสนาช่วยให้เกิดความหวังแก่ตน"

คำถาม — คำตอบ

ถ. ๑—ช. ๑ ขอทราบเรื่องปฏิบัติธรรม แล้วเมื่อแก่ลงจะไม่เดือดร้อนวุ่นวาย

ตอบ เราได้เห็นอะไรตามถนนหนทาง เราไปไหน เราไปถึงไหน เราจึงทราบ ไปถูกที่หรือผิดที่ เราแก้ไขขณะนั้นไม่ได้เลยเสียเวลา ถ้าเราตั้งจุดหมายว่าจะไปไหน เราศึกษาทางที่จะไปก่อน แล้วเดินไปตามทางนั้น ก็ไปถูกที่ ไม่มีปัญหาอะไร ศาสนาก็สอนให้เราหลบหลีกสิ่งที่เป็นภัย ให้จิตใจมีหลักของตน แล้วก็ไม่มีความหวั่นไหวสะทกสะท้าน หรือสงสัยว่าตายไปจะเป็นอย่างไร ไม่สนใจจะคิดอะไรนอกตัวเราอย่าง "ตะครุบเงา"

ถ้าท่านจะไปสถานที่หนึ่ง ไม่แน่ใจว่าจะได้รับความสะดวก เราก็เตรียมเอาเครื่องใช้ให้ความสะดวกแก่เราไปด้วยให้ครบ เราก็แน่ใจได้ว่าเราจะได้รับความสะดวก ไม่อดอยาก เมื่อเราแน่ใจว่าที่นั่นมีอาหารแล้ว เราก็มีอาหารไปด้วย เราก็ไม่พรั่นพรึง ความดีเปรียบเหมือนอาหาร อาหารเป็นอาหารของร่างกาย ความดีเป็นอาหารของจิต การบำเพ็ญธรรมจะเป็นอาหารจิตติดตัวเราไป ใจเราจะสบาย ตายเมื่อไรก็ไม่เป็นทุกข์

เราทราบว่าร่างกายต้องการอาหาร ขาดอาหารชนิดใดก็รับประทาน จิตใจเราต้องการความดี ต้องการธรรม ถ้าขาดอาหารนี้ก็เกิดอาการวุ่นวาย ใจไม่สบายเดือดร้อน เราจึงควรทราบว่าอะไรบกพร่อง และรีบจัดการแก้ไข และสั่งสมความดีเสียแต่บัดนี้

ท่านอาจารย์อธิบายธรรมต่อไปว่า

"**บุญ**นั้นคือความสุข **กุศล**นั้นคือความฉลาดหาสิ่งที่จะให้ความสุขแก่ตน

ท่านที่มานี้ แสวงหาความดีอันเป็นอาหารของใจ เช่น มาทำสมาธิภาวนา ใจบำเพ็ญความดีสม่ำเสมอ จิตก็มีความสามารถ กล้าหาญ อบอุ่น และมั่นใจในทางข้างหน้า เหมือนคนเดินทางที่เตรียมสิ่งจำเป็นที่ใช้ในการเดินทางไปพร้อมแล้ว เราจะเดินทางมาจากภพไหนไม่ทราบ แต่เรา**เป็นมนุษย์**คือคนอยู่เวลานี้ ไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย คนก็ฉลาดกว่าสัตว์ดิรัจฉานในโลกนี้ เราพบว่าเกิดเป็นมนุษย์แล้ว ตั้งแต่เกิดก็มีทุกข์ สุข ลำบากวุ่นวาย เราก็ทราบมาเป็นลำดับ ๆ เราศึกษาความเป็นมาของเรา ต่อไปข้างหน้าเราก็ต้องตาย สักวันหนึ่ง ตายแล้วจะเป็นอย่างไร ถ้าเราบำเพ็ญจิตใจของตนให้ชัดเจนแล้ว ปัญหานี้ก็แก้ได้เอง เราก็แน่ใจ สบายใจ รู้สึกมั่นใจในตนเอง"

ถ. ๒—ช. ๒ วิธีทำสมาธินั้น ท่านอาจารย์สอนสำหรับทุกคน หรือมีวิธีต่าง ๆ กัน ?

ตอบ สอนวิธีกลาง ๆ ซึ่งใครจะทำก็ได้ในเบื้องต้น เมื่อปฏิบัติไปจริงจังแล้ว ผลที่แต่ละคนได้รับจะไม่เหมือนกัน ตามระดับของภูมิจิต และตอนนั้นจึงจะแนะวิธีที่เหมาะแก่จริตให้แต่ละคน เพราะวิธีทำสมาธิมีหลายวิธี เหมาะแก่จริต และนิสัยของบุคคล เปรียบเหมือนยา ต้องให้ยาถูกกับโรค จึงจะหาย

ถ. ๓—ช. ๓ การทำสมาธินั้น อาจารย์ผู้แนะนำเป็นสำคัญใช่ไหม ?

ตอบ เมื่อจิตละเอียดขึ้น ๆ ก็ต้องการอาจารย์เป็นลำดับ เพื่อให้ชี้แจงว่าทางใดถูกหรือผิด เพราะว่าการทำสมาธินี้ เราจะได้รู้สิ่งที่ใหม่

ไม่เคยรู้ ไม่เคยเห็น ถ้าเราปล่อยไปตามนั้น จะหลงไป จึงต้องการครูอาจารย์มากยิ่งขึ้น

ถ. ๔—ญ. ๑ วานนี้ท่านอาจารย์พูดถึงเรื่องฝึกสมาธิแล้วต้องพิจารณา การพิจารณาทำอย่างไร ?

ตอบ การพิจารณาแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ว่ามีอะไรประกอบกันบ้าง เช่น ร่างกายมีส่วนต่าง ๆ อะไรรวมกันอยู่ ต้องใช้ปัญญาแยกแยะออก

ถ. ๕—ญ. ๑ นอกจากพิจารณาร่างกายแล้ว ใช้พิจารณาเรื่องอื่น ๆ ได้ไหม ?

ตอบ ได้ พิจารณาจากข้างนอกเข้าหาข้างใน หรือพิจารณาจากข้างในไปหาข้างนอก ถ้าเข้าใจอาหารของร่างกาย และอาหารของใจแล้ว

ถ. ๖—ช. ๔ วิธีทำสมาธิของพระเยซู (Jesus Christ) กับของพระพุทธเจ้าต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร ?

ตอบ ศาสนาทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี อาจารย์ไม่อาจเอื้อมเอาพระเยซูกับพระพุทธเจ้ามาชกมวยแชมเปี้ยนกันบนเวที เพราะศาสนาไม่มีอะไรจะทะเลาะและตีกัน แต่คนเราที่เป็นบริษัทของคริสต์และพุทธต่างหาก ชอบทะเลาะตีกันด้วยฝีปาก เพราะดื้อ ไม่ปฏิบัติตามศาสนานั้น ๆ ศาสดาองค์ใดสอนไว้อย่างไรก็เหมือนท่านให้ทางเราเดินดีแล้วด้วยเมตตา เราควรจะระลึกถึงคุณของท่าน เปรียบเหมือนเราจะเดินทางไปสู่จุดหนึ่ง เราตั้งต้นเดินทางที่เรารู้ แล้วไปถึงที่เราไม่รู้ เราก็ถามผู้รู้ ๆ ก็บอกทางให้ เราก็เดินไปอีก พอถึงที่ไม่รู้ ก็ถามไปอีก จนกระทั่งถึงจุดหมายปลายทาง ผู้ที่บอกทางให้เราทุกคนมีบุญคุณแก่เรา เราควรจะระลึกถึงคุณท่าน

พระพุทธเจ้าท่านเห็นประจักษ์ในธรรม และวิธีการฝึกของท่าน ดังนั้น ท่านจึงไม่จนมุมแก่พุทธบริษัท ท่านพร้อมที่

จะช่วยโลกให้พ้นจากอันตรายต่าง ๆ ได้ด้วยพระอุบายที่เต็มไปด้วยพระเมตตา รวมความแล้ว ทั้งสองศาสนา ท่านสั่งสอนคนให้ดีด้วยเมตตาเหมือนกัน จะต่างกันอยู่บ้างก็ความสามารถที่อาจแหลมคมต่างกัน ศาสนาจึงอาจมีความหยาบละเอียดต่างกันไปตามผู้เป็นเจ้าของศาสนา

ถ. ๗—ช. ๕ การท่อง "พุทโธ" นั้น ท่องไปเฉย ๆ หรือต้องท่องพร้อมกับหายใจเข้า—ออกด้วย ?

ตอบ แล้วแต่เจ้าของจะชอบ ทำได้เป็น ๓ ทาง คือ :—

๑. เราภาวนา "พุทโธ ๆๆๆ" ถี่ ๆ จนจิตนิ่งกับพุทโธก็ได้

๒. เราท่อง "พุทโธ" ตามลมหายใจเข้า หายใจออกก็ได้

๓. เราจะภาวนา "พุท" พร้อมกับลมหายใจเข้า "โธ" พร้อมกับลมหายใจออกก็ได้ สำคัญอยู่ที่สติให้รู้อยู่กับงานที่ท่านตั้งให้จิตทำ และไม่ต้องคาดจะเอาผลในขณะที่ทำ เมื่อสติกับงานสืบต่อกัน ผลจะเกิดขึ้นเองโดยลำดับของการทำภาวนา

ถ. ๘—ญ. ๒ ขอให้ท่านอธิบายสติในชีวิตประจำวัน

ตอบ สติเป็นธรรมจำเป็นในที่ทั้งปวง ระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ ไม่ว่าจะทำอะไรอยู่ที่ไหน กิริยาทั้งปวง เราจะปฏิบัติได้แค่ไหน พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์ให้เรามีเงินเป็นล้าน ๆ แต่ตัวเราเองจะมีได้แค่ไหนนั้นเกี่ยวกับความสามารถของแต่ละคน

ความมีสติอยู่กับตัว ทำงานไม่พลาด วิธีนั่งสมาธิจะนั่งแบบไหนก็ได้ สำคัญที่สติจดจ่ออยู่ในงานอันเดียวนั้น

ปิดประชุมเวลา ๑๙.๕๕ น.

วันศุกร์ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ณ ธัมมปทีปวิหาร วันนี้ ไม่มีการประชุมฟังธรรม ซักถามปัญหาแต่ประการใด เพราะท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน กับท่านปัญญาวัฑโฒ ได้รับนิมนต์เข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการบริหาร The English Sangha Trust, Ltd.; DHAMMAPADIPA VIHARA ซึ่งประกอบด้วยกรรมการ ๕ คน แต่ปัจจุบันนี้คงเหลือเพียง ๓ คน คือ :–

1. Professor Maurice WALSHE
   Essex, England.
2. Mr. George SHARP, The Secretary,
   Dhammapadipa Vihara, Hampstead, London.
3. Mr. Alan JAMES

ค่ำนี้ ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ และ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ไปสนทนากับ Mrs. Freda WINT มารดาของ Mr. Benedict WINT, ท่านอภิเจโต (George R. CHERRY) กับโยมมารดาของท่าน คือ Mrs. L.G. CHERRY, Toronto, CANADA.

ครั้นเวลา ๒๐.๐๐ น. ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ และ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี เดินข้ามฟากจากธัมมปทีปวิหาร ไปรับประทานอาหารร้านแขกสักครู่ Prof. WALSHE ได้เดินเข้ามานั่งรับประทานอาหารด้วย และเล่าว่า วันนี้คณะกรรมการของ The English Sangha Trust, Ltd. มีมติว่า ธัมมปทีปวิหารจะไม่รับพระภิกษุอื่นใดตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป นอกจากภิกษุที่ท่านอาจารย์พระมหาบัวกับท่านปัญญาวัฑโฒแนะนำมาเท่านั้น โปรเฟสเซ่อร์ มอรีส วอลซ์ (Maurice WALSHE) ผู้นี้เคยไปจำศีลภาวนาที่วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี อยู่กับท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน มาแล้ว ได้แสดงความปรารถนาจะไปกรุงเทพฯ เพื่อไปวัดป่าบ้านตาดอีก

การอธิบายธรรม
วันเสาร์ วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มเวลา ๑๘.๑๕ น.

ท่านอาจารย์..."ในพระพุทธศาสนา ท่านแสดงธรรมไว้เป็น ๒ ภาค คือ

๑. **ภาคปริยัติ** ได้แก่การศึกษาเพื่อความรู้ ความเข้าใจ ในวิธีปฏิบัติ

๒. **ภาคปฏิบัติ** เมื่อได้รับการศึกษาแล้ว ก็ตั้งหน้าปฏิบัติตามที่ทรงสอนไว้

๓. **ภาคปฏิเวธ** ได้แก่ความรู้ ผลสำเร็จจากการปฏิบัติ รู้แจ้งแทงตลอด

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนสาวกมาก ถึงกับสอบชั้นตรี ชั้นโท เป็นเปรียญ กันอย่างสมัยนี้ แต่เป็นการเรียนเพื่อปฏิบัติ ผู้ทรงพระไตร-ปิฎกได้ก็มีอยู่ไม่น้อย แต่ไม่ได้รับใบประกาศนียบัตรเพื่อเชิดชูตนขึ้น แต่เป็นความรู้ ความเข้าใจ ที่เรียนไปเพื่อทำให้ยิ่ง ๆ ขึ้นในวาระต่อไป

พระพุทธเจ้าทรงสอนสาวกทุกคนให้พิจารณา "เกษา โลมา นขา ทันตา ตะโจ" คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง อันเป็นสิ่งที่มีในตัวเราแล้ว แต่เราเองไม่สามารถจะทราบว่าสิ่งเหล่านี้เกิด–ดับ ๆ แปรปรวนไปตามความจริงของเขา เมื่อได้ทราบความที่เป็นจริงที่เขาประกาศตัว เมื่อสิ่งเหล่านี้แสดงตัวขึ้นมาในสภาพที่ไม่ชอบใจ ก็เกิดความไม่สบายใจ ถึงกระนั้น คนก็ยึดถือว่ามันเป็นสมบัติของตน จนปัจจุบันนี้ต้องมีการตกแต่งบำรุงรักษากันต่อไปอีก ไม่มีประมาณ ที่ทรงสอนอย่างนี้ ก็เพื่อให้เราไม่รู้สึกเดือดร้อน ในเมื่อสิ่งเหล่านี้แสดงผิดปกติขึ้นมา

เกษา โลมา นขา ทันตา ตะโจ นี้ มีปริมาณ อาการแปรสภาพไปเรื่อย ๆ ไม่เลือกชาติ ชั้น วรรณะ ผู้ศึกษาย่อมรู้จริงได้ เพราะติดอยู่ที่ตัวเรา การเกิด แก่ ปรวนแปร มีทุกข์ ลำบาก และทุกข์ในจิตใจคน พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนพระสงฆ์สาวกทุกรูปด้วยกรรมฐาน ๕ นี้ แล้วก็ส่งไปบำเพ็ญในป่า ให้ศึกษา "เกษา โลมา นขา ทันตา ตะโจ" นี้ **โดยอนุโลม** คือพิจารณาเรียงไปตามลำดับ แล้ว**ปฏิโลม** คือพิจารณาย้อนทวนขึ้นมาตามลำดับ พระสงฆ์

สาวกไปปฏิบัติตามภูเขา ในถ้ำ ในเหว ตามแต่จะสะดวกสบายแก่ท่านผู้บำเพ็ญ โดยยึดกรรมฐาน ๕ เป็นต้นนี้ เป็นหลักบำเพ็ญเพียร จนเกิดความรู้แจ้งทั้งกาย และจิต

ที่ได้เรียนกับพระพุทธเจ้านั้นเป็น**ภาคปริยัติ** กำจัดความโง่เขลา เกี่ยวกับสิ่งที่ตัวเรามีอยู่ในสกลกายของเราเอง

ภาคปฏิบัติ ก็ได้แก่การนั่งสมาธิ เดินจงกรม พิจารณาสิ่งทั้ง ๕ นี้ เป็นประหนึ่งหินลับปัญญาให้คมกล้าจนรู้ความจริงต่าง ๆ ก็เกิดความฉลาดขึ้นมาในใจ แม้สมาธิเกิดขึ้น ทำให้ใจสงบ เย็น ก็ชื่อว่าผลปรากฏ

ภาคปฏิเวธธรรมนั้น คือความรู้แจ้งแทงทะลุในสัจธรรมทั้งหลาย จนถึงวิมุตติ หลุดพ้นโดยสิ้นเชิง ธรรมทั้งสามมีความจำเป็นต่อเนื่องกันอย่างแยกกันไม่ออกมาตลอดสาย ผู้มุ่งผลจากธรรมจึงควรปฏิบัติตาม ไม่ให้บกพร่อง ผลจะเป็นที่ประจักษ์อย่างพึงใจไปทุกสมัย

สิ่งที่ท่านสอนครั้งพุทธกาล จนถึงปัจจุบันนี้ ไม่มีเปลี่ยนแปลง ผู้เรียนและปฏิบัติจึงควรทราบว่า คือคำสอนให้เราทราบว่า จะปฏิบัติต่อร่างกายจิตใจ ของเราอย่างไร ตอนที่เกิดเกลียด โลภ โกรธ หลง เพราะมันย่อมจะเกิดไม่ทราบกี่พันครั้งในชีวิต ทำให้เรารู้สึกว่าเป็นทุกข์ เป็นภัย เพราะความไม่รอบคอบ ไม่ระวัง**ความคิด ความปรุงของใจ** เราต้องศึกษาให้รู้ว่าปฏิบัติอย่างไรจึงเกิดให้โทษ หรือให้คุณ**ปฏิบัติศาสนาก็คือปฏิบัติ**ที่ตัวเรานี่เอง ให้เป็นไปในทางที่ให้ความสงบเย็นใจ ให้คุณแก่ตน ๆ มากขึ้น สมกับศาสนาสอนคนให้ฉลาดในการรักษาตนให้พ้นภัย”

ตอบคำถาม
วันเสาร์ วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ช. ๑ เรื่องจิตไม่ตาย อยู่ถาวร ที่ท่านอธิบายวานนี้ ทำให้เข้าใจว่ายืนยันว่าจิตเหมือนกับ Soul วิญญาณ ในคริสตศาสนา ขอให้ท่านชี้แจงเพิ่มเติมจุดนี้อีกสักหน่อย

ตอบ "soul" เป็นอะไร ?

ช. ๑ "soul" ต้องสัมพันธ์กับพระเจ้า คนหนึ่งมี soul หนึ่ง ตายแล้ว "soul" ไปรออยู่จนพระเจ้าพิพากษา แล้วก็ไปสวรรค์หรือไปนรก

ตอบ จิต มโน วิญญาณ ในขันธ์ ๕ ได้แก่ตัวรู้ คือ จิตใจ วิญญาณ ความรู้สึกจากการรู้สัมผัสของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สิ่งเหล่านี้ เกิด—ดับ ๆ ๆ

แต่**ปฏิสนธิวิญญาณ** เป็นจิตที่ไปเกิดในที่ต่าง ๆ ในลักษณะต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน เพราะจิตนี้มีพืชพันธุ์ติดไป คือ กรรมที่ทำไว้ ส่งให้ไปเกิดต่าง ๆ กันได้

ในพระพุทธศาสนา อธิบายว่าสัตว์เกิดมาไม่เหมือนกัน เพราะปฏิสนธิวิญญาณ หรือจิต ในวิญญาณ หรือจิตนี้ มีสภาพเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาอยู่ กรรมเป็นเครื่องบังคับให้เป็นไป ต่อเมื่อได้ชำระฟอกจิตดวงนี้ให้บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส ปราศจากกรรม อันจะติดไปกับจิตดวงนี้ จิตนั้นก็บริสุทธิ์ รู้ตัวเองว่า ไม่ไปเกิดอีก และเป็นวิมุตติ พ้นจากกฎ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างเด็ดขาด

ถ้าจิตหรือปฏิสนธิวิญญาณ ยังไม่บริสุทธิ์อยู่ตราบใด ยังต้องอยู่ในกฎของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จิตนี้ละเอียดยิ่งนัก

จะเป็นอนัตตาได้อย่างไรนั้น ขอเปรียบกับการหาความว่าง ดังนี้

สมมติว่ามีผู้บอกชายคนหนึ่งให้ไปดูห้องนี้ซิ ว่างไหม ? ในห้องนี้ไม่มีของอะไรอยู่เลย ชายคนนี้ก็เข้าไปในห้องนั้น แล้วบอกว่า "ห้องว่าง" แต่ผู้สั่งบอกว่า "จะว่างได้อย่างไร ก็ท่านไปยืนขวางอยู่กลางห้องทั้งคน" เช่นนี้ ชายนั้นก็รู้สึกตัว ถอยออกมาอยู่นอกห้อง ห้องจึงว่างจริง ๆ

จิตที่ถอน "อัตตานุทิฏฐิ" ออกโดยสิ้นเชิง ไม่มีสมมติ เหลืออยู่แม้นิด จึงเรียกว่าจิตว่าง หรือจิตบริสุทธิ์ ได้เต็มภูมิ เพราะ อัตตา และ อนัตตา ไม่มีในจิต จิตพ้นจากธรรมทั้งสอง คือ อัตตา และ อนัตตาอย่างตายตัวแล้ว

ถ. ๒—ญ. ๑ ทุกขังเป็นอะไร ?

ตอบ ทุกข์ มีอยู่กับทุกคน ถ้าพูดตามหลักธรรม ทุกข์เป็นของจริง ทุกคนมีทุกข์ ใจเราไม่เห็นตามความจริงก็แย้งกับทุกข์เสมอ จิตหลงไม่รู้ความจริง ก็ทุกข์ ต้องหาทางแก้ ตัวเองหาทางแก้ไม่ได้ เพราะไม่รู้ต้นเหตุของทุกข์ ทุกข์ก็กลายเป็นเรา เราก็เป็นทุกข์อยู่ร่ำไป ทั้งที่ทราบ หรือไม่ทราบว่าทุกข์คืออะไร เป็นอะไรที่ว่าทุกข์เป็นอะไรนั้น กรุณาสังเกตดูขณะเราเป็นทุกข์นั้น ทุกข์เป็นอะไร และจะไปถามใครให้รู้ ถ้าเราผู้เป็นทุกข์ไม่รู้ทุกข์เสียเอง เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่กับทุกคน ไม่ลำเอียง ถ้าหากทราบก็ปฏิบัติตามทางของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนไว้ นั่นถึงทางทราบทุกข์แน่นอน ไม่เป็นอื่น

ถ. ๓—ช. ๒ "Intuition" เป็นอะไร ? เช่น เวลามีปัญหาอะไร คิดแก้เท่าไร ๆ ก็ไม่ออก พอนอนหลับแล้ว ตื่นเช้าขึ้นมา ความคิดแก้ปัญหาเกิดขึ้นเอง และเป็นทางแก้ที่ถูกต้องด้วย

ตอบ อย่างนี้ในวงผู้ปฏิบัติมีเสมอ แต่เป็นเรื่องภายในจำเพาะตน ไม่อาจพูดให้ใครฟังได้

ถ. ๔—ช. ๓ สังสาระ ก็คือความรู้ ใช่ไหม ? อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็คือความรู้ เวลาฝันตัวความรู้นั้นก็ทำงาน

ตอบ ในวงของนักปฏิบัติ สังสาระคือความรู้ เป็นการถูกต้องแล้ว จิตไม่หลง จะปลดเปลื้อง ปล่อยวางก็ตัวนี้ แต่ขอเตือนว่า ที่ใช้ปัญญาพิจารณาจนเข้าใจได้อย่างนี้ อย่าเพิ่งพอใจ เพราะอาจนำเขวไปทีหลังได้ ต้องใช้ปัญญานี้อย่าง**มีด** คือ **ให้ใช้ทุกด้าน** ด้านคมใช้กับตนเอง ตัด ถอดถอน ด้านสัน ใช้กับคนอื่น แต่มนุษย์เรามักใช้ด้านคมกับคนอื่น พอถึงเรื่องของตัวเองใช้ด้ามหรือสัน

ก่อนที่ทราบว่าจิตเป็นตัวสังสาระ ปัญญาย่อมพิจารณาสิ่งภายนอกจนรู้แจ้งและปล่อยวางไปแล้ว จึงมาเห็นภัยในตัวการแห่งสังสาระแท้ คือ จิต เมื่อเห็นจิตเป็นสังสาระ ก็เรียกว่าเห็นแบบปฏิโลม คือย้อนกลับเข้ามารู้ตัวเอง และหมดปัญหาในขณะนั้น

ต้องพิจารณาทั้งข้างนอกและข้างใน ข้างนอกนั้นมีสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ลม ไฟ ข้างในนั้น คือ ภายในจิตของเราจะถอดถอนอะไรให้ทราบ เปรียบเหมือนแก้วน้ำตกแตก ต้องดูตามเรื่องของมัน ถ้าเราไปปรุงว่า เป็นความผิดของใครที่ทำตกแตก ก็ร้อนใจ ถ้าเราเห็นว่ามันก็ไปตามสภาพของมัน ปลดปล่อยใจเสีย ก็ไม่ต้องร้อนใจ มันก็แตกไปตามเรื่องของมัน สำคัญจิตต้องหมุนให้ทัน

สุดท้ายก็รู้ตัวผู้ปรุง คือ สังขาร นี่แล คือตัวก่อเรื่อง เรื่องก็ยุติลงทันที ไม่สืบต่อก่อแขนงออกไปให้ยืดยาว

การสนทนาธรรมวันนี้ เต็มอรรถ เต็มธรรม มีความรื่นเริงเป็นลำดับ ทั้งผู้ถามและผู้ตอบ และผู้ฟังควรจะมีภาคปฏิบัติด้วย การปฏิบัติเป็นอย่างไร ก็นำผลมาสู่ตนเอง ให้ได้รู้ได้เห็นเต็มที่ ถ้านำผลที่เราปฏิบัติมาเล่าสู่กันฟัง และรายงานครูอาจารย์ จะแก้ไขหรือให้ความกระจ่าง ความมั่นใจแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะว่าแต่ละคนปฏิบัติแล้วได้ผลตามภูมิจิต ภูมิธรรม ของตน ๆ ไม่เหมือนกัน จึงทำให้ครูอาจารย์อธิบายไปเรื่อย ๆ ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีกำลังใจขึ้นได้ เพราะได้รู้ถึงผลปฏิบัติของตนและเพื่อผู้ปฏิบัติด้วยกันนั้นอย่างหนึ่ง และเพราะครูอาจารย์ที่รู้แจ้งแทงตลอดแล้ว ท่านจะสามารถพูดให้ทะลุปรุโปร่ง จนลูกศิษย์ก็ได้ทะลุ ได้หลุดพ้นไปด้วย ศาสนาไม่ใช่ "โมฆราช" เป็นของจริงแท้ สามารถทำให้ปลดเปลื้องทุกข์ได้ แต่คนเราทำศาสนาให้กลายเป็นเครื่องมือทะเลาะวิวาทกันไปก็มาก อาจารย์อยากอธิบายให้เข้าใจด้วยเหตุด้วยผลเต็มที่ แต่สุดวิสัย เพราะภาษาอังกฤษของอาจารย์ไม่ได้เรื่อง ต้องพูดโดยอาศัยผู้แปล

เรื่องวิมุตตินี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เต็มที่ เพราะพระองค์ได้ทรงรู้จริง ๆ พระอรหันต์สาวกก็ได้รู้อย่างเดียวกัน เลยไม่คัดค้านกันและกัน และยกมาแสดงอย่างเดียวกัน แต่พวกเรารุมกันสงสัยหมด พระอรหันต์ทั้งปวงท่านไม่สงสัยเลย ท่านเห็นแล้วว่า "นิพพานัง ปรมัง สุขัง"

"นิพพานัง ปรมัง สุญญัง" ซึ่งเราทั้งหลายเคยทราบอย่างโลก ๆ คือ "สูญ" นั้น เราเข้าใจว่าหายไปหมด เช่น แก้วนี้มีอยู่ ถ้าใครเอาไปหรือแตกเสีย เราก็สูญแก้วนี้ไป นี่เป็นเรื่องของโลกสมมติ

แต่ "สูญ" แบบ "วิมุตติ" อย่างที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์สาวกรู้นั้น เป็นคนละอย่าง **"ความสุขจากความสูญ"**

คนธรรมดาก็ไม่เคยเห็น เราก็ต้องสงสัยและปฏิเสธ ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำของจริงมาเสนอ แต่จิตของเราซึ่งยังไม่บริสุทธิ์ ก็ยังรับไม่ได้ เข้าใจไม่ถึง เพราะจิตยังปลอม จึงยังไม่ยอมรับอารมณ์ของจริงได้

เปรียบเหมือนอาหารที่ทำมาอย่างวิเศษ พลัดตกลงไปที่ดิน ก็ไม่น่ารับประทานแล้ว ธรรมของพระพุทธเจ้าบริสุทธิ์ จิตคนสกปรก ก็รับกันไม่ได้ ไม่ดี เมื่อใดจิตกับธรรมบริสุทธิ์ด้วยกัน ก็กลมเกลียวกันได้ พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านจึงไม่มีข้อข้องใจในวิมุตติที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเลย

ถ. ๕—ช. ๔ ที่ถือ "ตัวตน" นั้น มาจากอะไร ?

ตอบ มาจากตัวเอง สมมติว่า ถ้าเราจะตามหา "**ม้า**" เราไปพบม้าทั้งตัว แล้วเรายังไม่จบ กลับต้องย้อนตามรอยมันไปว่า จะเป็น "ม้า" ที่มาจากที่นั่นใช่ไหม จะได้ประโยชน์อะไร หรืออีกนัยหนึ่งว่า ถ้าเราเดินไปถูกหนามตำ เราจะควรจะปฏิบัติอย่างไร เอาหนามออก ใส่ยารักษาดี หรือต้องค้นคว้าว่าหนามอะไรมาจากไหน ถ้าเป็นอย่างหลัง แผลก็อาจเน่าลามจนต้องตัดขาก็ได้ ถ้าเสียดายขาก็เอาแบบต้น ถ้าไม่เสียดายขา ก็เอาแบบหลัง

ถ. ๖—ญ. ๒ หนามมีความเจ็บปวดด้วยหรือ เรื่องอัตตานั้นยากจะเข้าใจ ดิฉันก็ไม่เข้าใจว่าอะไรที่จะนำไปบอกให้คนรู้

ตอบ (ท่านนิ่ง ไม่ตอบเพราะไม่เกิดประโยชน์)

ปิดประชุมเวลา ๑๙.๕๐ น.

การอธิบายธรรม
วันอาทิตย์ วันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

การนัดประชุมวันนี้ นัดเวลา ๑๘.๓๐ น. ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ และ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ไปถึงธัมมปทีปวิหาร เวลา ๑๗.๐๐ น. ได้พบคนอังกฤษและคนไทยมาทำสมาธิอยู่ในวิหารแล้ว ท่านอาจารย์และพระฝรั่งอีก ๒ รูปนั้น ลงมาเวลา ๑๗.๔๕ น. วันนี้สังเกตเห็นมีผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย คนเต็มห้อง ถึงนั่งกับพื้นกันบ้าง

ท่านอาจารย์..."วันนี้จะอธิบายก่อน ตอบคำถามทีหลัง จะไม่อธิบายยาว เกรงผู้แปลจะจำไม่ได้

คำว่า "ศาสนา" นั้น ถ้าจะเปรียบกับวัตถุ ก็เหมือนน้ำสะอาดบริสุทธิ์ จิตใจของเราเหมือนวัตถุสิ่งหนึ่งที่ใช้สอยเป็นประจำ ย่อมจะกระทบกับความสกปรกอยู่เสมอ ต้องชำระ ซักฟอกอยู่เสมอ มิฉะนั้น ก็ไม่ควรใช้สอยต่อไปได้อีก จิตใจทำงานทั้งกลางวันกลางคืน คิด พูด และกระทำตลอดไป จิตจึงสำคัญสำหรับคน–สัตว์ การคิด การปรุงเสมอ โดยไม่คิดว่าอะไรดีหรือไม่ดี ก็เป็นภัยแก่ตัวเอง หรือผู้อื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

ศาสนาเป็นเสมือนน้ำซักฟอกชำระจิตใจให้สะอาดอยู่เสมอ ถ้าเป็นผ้าก็ใช้นุ่งห่มได้ ถ้าเป็นบ้านเรือนเครื่องใช้ ก็ใช้ได้ดี ไม่น่ารังเกียจ ถ้าไม่ล้างทำความสะอาดเสมอ ๆ ก็ใช้ไม่ดีฉันใด จิตใจที่ไม่ดีก็ฉันนั้น จิตใจที่ซักฟอกอบรมอยู่เสมอ ย่อมเป็นจิตใจที่ผ่องใส สะอาด สงบ เย็นใจ มีความเจริญสมควรแก่ธรรม ไม่มีสิ่งใดในโลกที่จะรองรับธรรมได้ดีเหมือนจิตใจ จิตใจเป็นภาชนะรองรับธรรม พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญจนพระทัยบริสุทธิ์ ธรรมก็สะอาด พระทัยก็สะอาด ปราศจากมลทินที่หมองมัว หรือเมาไปกับโลกแล้ว ไม่ว่าชาติชั้นวรรณะใด ท่านก็ทรงสอนเหมือนกันหมด ศาสนาจึงไม่เป็นภัยแก่ใคร เช่นเดียวกับน้ำสะอาด ใช้ได้ทุกชาติ ชั้น วรรณะ ไม่มีใครรังเกียจ

ศาสนาออกมาจากท่านผู้บริสุทธิ์จริง ๆ พระพุทธเจ้าเป็นมือแรกที่สะอาด พระสาวกของพระพุทธเจ้าก็มือสะอาด มือที่ ๑ มือที่ ๒ สะอาด เพราะพระสงฆ์สาวกถึงความบริสุทธิ์ เป็นพระอรหันต์กันแล้วทั้งนั้น ธรรมที่ประกาศสอนในสมัยนั้นจึงสะอาด และมีผลแก่ผู้ฟังเต็มเม็ดเต็มหน่วย

จากนั้นมาก็เริ่มมัวหมองเรื่อย ๆ มัวหมองเกี่ยวกับผู้เกี่ยวข้องกับศาสนา ศาสนาก็กลายเป็นที่จ้องมองไป โดยเห็นว่าเป็นข้าศึกระหว่างศาสนาที่ตนไม่ชอบ คนเกิดชอบศาสนานี้ รังเกียจศาสนานั้นขึ้นมา ซึ่งมิใช่ความมุ่งหมายของศาสนา หรือศาสดาผู้สอนต้องการให้เป็นเช่นนั้น ศาสดาทุกศาสนาไม่ต้องการให้คนเสียความสามัคคี การแตกแยกขัดต่อศาสนธรรม ท่านสอนให้มีความกลมเกลียวกัน ไม่สอนให้แตกแยกความสามัคคี การแตกแยกขัดต่อศาสนา แต่เพราะ**ใจมีโลก**อยู่ภายใน โลกที่แฝงอยู่ภายในมีอำนาจทำให้คนเป็นไปตามสิ่งที่แฝงอยู่นั้น ศาสนาจึงเป็นภัยแก่ผู้ไม่ชอบ และเป็นคุณแก่ผู้ชอบ ระหว่างผู้ถือศาสนาต่างกันเลยเกิดขัดแย้งกันขึ้น และดูถูกเหยียดหยามศาสนาของกันและกัน ศาสนาเลยกลายเป็นเครื่องมือ เป็นคู่ทะเลาะวิวาทกันได้ด้วยใจโสมมที่พาให้เป็นไป

ศาสนานั้นดีอยู่ เพราะสอนให้เป็นคนดีด้วยกัน ตามความรู้ความสามารถ และเจตนาดีด้วยกัน เช่นเดียวกับเราสำเร็จวิชาแขนงต่าง ๆ ไม่ใช่จากผู้สอนคนเดียวกัน เราเรียนวิชานั้นจากครูคนนั้น วิชานี้จากครูคนนี้ จะให้เหมือนกันย่อมเป็นไปไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เป็นได้ถึงขั้นพระอรหัต อรหันต์ ถึงขั้นวิสุทธิคุณ เป็นวิสุทธิบุคคลและวิสุทธิจิต ใครมีภูมิเท่าใด ก็สอนไว้เท่านั้นตามสมรรถภาพของผู้สอน ผู้เรียนก็รับไว้ได้ตามสมรรถภาพของผู้เรียนด้วยเหมือนกัน ดังนั้น เราจะสามารถประพฤติปฏิบัติศาสนาได้เพียงไร ก็แล้วแต่ความสามารถของเราด้วย จะให้ยิ่งกว่าความสามารถของผู้สอนและผู้ปฏิบัติย่อมไม่ได้

ถ้าใครจะยึดเอาเนื้อธรรมวันนี้เป็นบทสนทนาธรรม ก็ยินดีชี้แจงตามสติปัญญาที่จะทำได้

ในตัวเราทุกคน ต่างก็มีความหวังอยู่กับใจของเราแล้ว ไม่ใช่คนสิ้นหวัง แต่ยังไม่แสดงออกให้ทราบ ความหวังเคยสำเร็จมาบ้าง ไม่สำเร็จบ้าง ยังไม่สำเร็จบริบูรณ์บ้าง หลักธรรมในพุทธศาสนาทำให้คนสำเร็จเต็มตามความหวังอย่างเต็มภาคภูมิมาแล้ว ไม่ต้องพูดถึงคนสิ้นหวัง เพราะเป็นคนไม่ตั้งความประสงค์ไว้ให้ดี ก็ย่อมพลาดหวังไป ฉะนั้น เราจึงควรประพฤติตนให้มีความหวังไว้เสมอ หวังทำตนให้เป็นคนดี มีการทำทาน ศีล ภาวนา ตั้งแต่บัดนี้ วันนี้ วันหน้า ชาตินี้ ชาติหน้าต่อไป เราไม่ใช่คนหมดที่พึ่งที่อาศัย เรามีพระธรรมที่สืบต่อกันมา ธรรมชาติคือใจ มีทั้งสิ่งดี ชั่ว กลาง ๆ อันมีความเสื่อมความเจริญได้ นักปราชญ์จึงได้พยายามฝึกจิตใจให้เป็นคนดี ถึงลำบากก็จะสามารถเอาชนะสิ่งที่ไม่ดีทั้งหลาย เพื่อยึดธรรมเป็นที่พึ่ง เป็นหลักของใจ ความหวังของใจจะได้สมบูรณ์เต็มที่ในกาลต่อไป

ท่านผู้ใดข้องใจไหม ? ถามได้ จะเป็นธรรมที่แสดงวันนี้ หรือวันอื่นก็ถามได้ จิตใจคนเรานั้นไม่สูญสิ้น เจริญได้ เสื่อมได้ ทำให้บริสุทธิ์ได้ จิตบริสุทธิ์แล้ว ความสุขซึ่งไม่ใช่อย่างโลก ๆ ผู้ปฏิบัติจะได้รับกับตนเองว่าเป็นความสุขอย่างไร แค่ไหน”

คำถาม — คำตอบ

ถ. ๑—ญ. ๑ จิตเป็นความรู้สึกผิดชอบของคน จิตพักอยู่ที่หัวใจใช่หรือไม่ ?

ตอบ ใช่ เป็นธรรมชาติรู้สึกประจำตน รู้สึกผิดชอบของคน ของสัตว์ ท่านว่าจิตอาศัยอยู่ที่หทัยวัตถุ อันเป็นศูนย์กลางของร่างกาย แต่พึงทราบว่า จิตเป็นนามธรรม สักแต่รู้ ไม่ใช่วัตถุ แม้อยู่ในหทัยวัตถุ ก็ไม่เหมือนไข่หรือผลไม้อยู่ในกระป๋อง จึงเป็นสักว่าอยู่เท่านั้น คาดได้ยาก เดาลำบาก

ถ. ๒—ช. ๑ นั่งสมาธิแล้วมีความเจ็บปวด จะแก้อย่างไร ?

ตอบ วิธีแก้มีหลายอย่าง เช่น

๑. นอนดีกว่า หัวเข้าพึ่งหมอนเป็นสรณะ

๒. เมื่อปวดเจ็บเพราะนั่ง ก็ลุกขึ้นเดินจงกรมเปลี่ยนอิริยาบถ ความเจ็บปวดก็หายไป

๓. พอเจ็บปวดขึ้นมา ก็เพ่งพิจารณาว่า ทุกข์ที่ตรงไหน ดูอาการของกาย ของจิต ของเวทนา จนเห็นตามความจริงเสมอกัน ทุกข์ เวทนา ก็ดับหมด หรือจะเห็นความจริงว่าร่างกายส่วนนั้น ๆ ของตนเป็นทุกข์ แต่จิตไม่ทุกข์ เพราะฉะนั้นทุกข์จึงไม่สามารถบังคับจิตได้ จิตตั้งมั่นคง อาการก็ถึงที่สุดยุติลงเอง

ถ้าเชื่อตนเองได้ว่า วิธีที่ต่อสู้กับทุกข์ด้วยการพิจารณาเป็นวิธียอดเยี่ยม เราควรแยกแยะทุกข์ออกเป็น ภายนอกภายใน แต่การบำเพ็ญเพียรนั้น มีความเจ็บปวดจริง ๆ ราวกับกระดูกทุกชิ้นจะหลุดจากกัน หรือร้อนราวกับไฟทั้งกองเผารน เราต้องการทราบความสามารถของตน แต่ก็ต้องต่อสู้ก่อนจึงจะรู้ว่าจิตของเราสามารถแค่ไหน ทุกขเวทนา ไม่รู้ว่ามันเป็นอะไรกันแน่ เป็นทุกข์ สมุทัย นิโรธหรือมรรค สติปัญญาต้องคิดค้น ค้นได้สำเร็จก็ดับทุกข์ได้เหมือนไฟไหม้ดินปืนแล้วก็ดับพึ่บไป เหลือจิตใจ ฉะนั้นให้เอาทุกข์ เวทนา มาพิจารณาว่าทุกข์ในขณะจะแตกดับนั้นคือ ทุกข์ตัวไหน ความจริงทุกข์ เกิด–ดับๆ ๆ ไป จิตใจไม่ปรากฏว่าตัวตาย จิตยิ่งเด่นและสงบลงอย่างผิดคาดหมายแต่พวกกลัวตายจะยิ่งได้ตาย จึงควรเอาจิตภาวนานี้ไปปฏิบัติแต่เป็นเรื่องยากมากกว่าวิธีธรรมดาแบบหลับ ๆ ตื่น ๆ ซึ่งผลไม่ค่อยมีเท่าที่ควร

ถ. ๓–ข. ๒ วิธีอย่างนี้ใช้แก้ปัญหาอื่น เช่น ความฟุ้งซ่านได้หรือไม่ ?

ตอบ ความทุกข์จากการเจ็บปวดเป็นทุกข์ของธาตุขันธ์ ความฟุ้งซ่านเป็นทุกข์เหมือนกัน แต่เป็นความทุกข์ที่เกิดจากใจ

เพราะสมุทัยเป็นเหตุ จะระงับด้วยวิธีดังกล่าวก็ได้ นักปฏิบัติท่านเคยปฏิบัติจนได้ผลอย่างพึงใจมาแล้ว ผู้ต้องการผลอันเยี่ยมจึงไม่ควรขยะแขยงต่อวิธีนี้ ซึ่งเป็นวิธีที่ต้านกับกลมารยาของกิเลสได้ดีกว่าวิธีอื่น ๆ

ถ. ๔—ช. ๒ ตัณหาเป็นที่เกิดของทุกข์ใช่ไหม ?

ตอบ ทุกข์อย่างไรเป็นตัณหา อย่างไหนไม่เป็นตัณหา ต้องพิจารณาอีก คือ ความอยากให้ทุกข์หายไปเฉย ๆ เป็นตัณหา แต่ถ้าอยากรู้เหตุผลว่า ทุกข์เป็นอะไร มีอะไรเป็นเหตุ จะดับทุกข์ได้อย่างไร นี่เป็นมรรค ความอยากในทางที่จะปลดเปลื้องทุกข์หันไปหาทางสันติสุขไม่ใช่ตัณหาเป็นมรรค

ถ. ๕—ช. ๓ สติกับสมาธิเป็น ๒ ขั้นของมรรค ๘ ดูเหมือนจะเป็นขั้นที่ ๗–๘ สติกับสมาธิในมรรคแปดต่างกันอย่างไร ?

ตอบ สติเป็นตัวกำกับจิต สมาธิอาศัยสติควบคุมจนจิตตั้งตรงอยู่ได้ เกิดเป็นความสงบขึ้นหลายครั้ง คือ ครั้งแรก เป็น **ขณิกสมาธิ** สงบชั่วครู่แล้วก็ถอน ต่อมาสงบลึกขึ้นหน่อยเป็น **อุปจารสมาธิ** ต้องอาศัย**สติ**ควบคุม **จนกระทั่งปัญญาเข้ามาพิจารณา** ปัญญาก็ต้องอาศัย **สติ** จึงจะพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้ตลอด และ**สติ**ก็เป็น**มหาสติ** ปัญญาก็เป็น**มหาปัญญา**ได้ ถ้ามี**สติ**เข้าควบคุม จิตที่มีโทษอยู่ **อาศัยสติ**เป็นเครื่องป้องกัน แก้ไขโทษในจิต ถ้าจิตสงบ เป็นอิสระไม่มีกิเลสฟุ้งแล้ว ก็ไม่ต้องแก้ไขในขณะนั้น จิตก็สงบอย่างแนบแน่น เป็น**อัปนาสมาธิ** พูดตามภาคปฏิบัติเป็นอย่างนี้

การฝึกหัดเบื้องต้นลำบาก ประการหนึ่งยังไม่เคยทำไม่เคยเห็นผลของการทำมาบ้าง ต้องอาศัยสติบังคับ เป็นการฝืนใจเราด้วยเหตุผล พอผลเริ่มปรากฏในจิตแล้ว ความสนใจความมีแก่ใจ ความพยายามจะค่อยตามมา ยิ่งปรากฏผล

มากน้อยเพียงไร ก็ยิ่งอยากเห็นผลที่แปลกประหลาดยิ่ง ๆ ขึ้นไป ความเพียรก็ตามมาเอง ธรรมเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คือ อิทธิบาท ๔ มีฉันทะ—ความพอใจ, วิริยะ—ความเพียร, จิตตะ—ความชอบใจ ฝักใฝ่, และวิมังสา—คือการใคร่ครวญ ต่างมีกำลังมากขึ้นตาม ๆ กัน จนสามารถยังผู้บำเพ็ญให้ถึงจุดที่มุ่งหมายได้โดยไม่มีอุปสรรคมากีดขวางได้

ถ. ๖—ญ. ๑ เมื่อทำสมาธิได้แล้ว จะถึงเวลาที่ผู้ปฏิบัติไม่ต้องนั่งภาวนาอีกต่อไปหรือคะ ?

ตอบ ก่อนที่เราจะอ่านหนังสือออก เราต้องพากเพียรเรียนและสะกดเป็นคำ หัดเขียน ใช่ไหม ? พอเราจะเขียนคำว่า "ท่าน" ก็ต้องท่องว่า "ท่าน" ต่อมาเขียนได้ไว พอนึกถึงท่านก็เขียนได้โดยไม่ต้องท่อง "ท่าน" เมื่ออ่านเขียนได้แล้ว ผู้นั้นเลยหยุดอ่านหยุดเขียนกระนั้นหรือ ?

การฝึกสมาธิก็เหมือนกัน ตอนแรกต้องใช้สติคอยควบคุม บังคับให้ต้องทำ ทำไป ๆ ผู้ปฏิบัติจะได้ผล พบผลต่าง ๆ เอง และเกิดความคล่องแคล่วชำนิชำนาญขึ้น เมื่อทำสมาธิ และพยายามถอดถอนกิเลสจนหลุดพ้นแล้วเมื่อไร ท่านผู้หลุดพ้นก็ยังทำสมาธิอยู่ต่อไป แต่ไม่ใช่ทำความเพียรเพื่อปลดเปลื้องกิเลสกันอีก เพราะกิเลสหมดไปแล้ว เวลาพักนอนหลับท่านก็หยุด เวลาตื่นขึ้น สติกับปัญญาก็ใช้ในกิจการต่าง ๆ ตลอดการทำสมาธิภาวนาต่อไป ไม่ทอดทิ้งงานที่เคยทำ เหมือนผู้รู้หนังสือ อ่านเขียนได้มาก ก็อ่านเขียนไปเพื่อเป็นประโยชน์ต่าง ๆ ยิ่งขึ้น มิได้หยุดไปเลยเพราะความที่เขียนได้อ่านออกเพียงเท่านั้น การทำสมาธิภาวนาของผู้สิ้นกิเลสแล้วก็เช่นกัน จำต้องทำไปเพื่อวิหารธรรม ความอยู่สบายในทิฏฐธรรมที่ธาตุขันธ์ยังครองตัวอยู่

ถ. ๗–ญ. ๑ เวลาไม่สงบใจ ขอท่านให้คำแนะนำว่าจะแก้อย่างไร ?

ตอบ ธรมดาของผู้ปฏิบัติ ก็เหมือนที่อธิบายมาแล้ว จะต้องใช้**วิริยะ**มากจนเกิดความสงบ และใช้สติปัญญาแก้สิ่งขัดข้องตามความเหมาะสมของการปฏิบัติ จนกระทั่งผู้ปฏิบัติทราบด้วยตนเองว่า พร้อมที่จะหลุดพ้นไป ไม่ต้องเกิดอีกแล้ว เพราะธรรมเป็นความเสมอภาค และพร้อมที่จะแสดงผลมากน้อยแก่ผู้ปฏิบัติอย่างแท้จริงอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าและพระสาวกในพระไตรปิฎก ก็บอกว่าท่านต้องบังคับพระองค์ ตั้งความเพียรเป็นอันมากจนกระทั่งได้ตรัสรู้ นับแต่นั้นจนเสด็จเข้าปรินิพพาน **พระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านก็ยังเข้าสมาธิและนิโรธสมาบัติ** ซึ่งเป็นการอยู่สะดวกสบายระหว่างขันธ์กับจิต ที่เรียกว่า "เป็นวิหารธรรม" จนถึงเวลาที่จิตแยกออกจากร่างกาย ซึ่งจะทนอยู่ต่อไปไม่ได้อีกแล้ว เข้าสู่นิพพานอันเป็นบรมสุข สิ้นกังวลโดยประการทั้งปวง

ตอนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าปรินิพพาน ท่านก็ทำสมาธิ คือ เข้าปฐมฌานไปโดยลำดับถึงสัญญาเวยิตนิโรธสมาบัติ แล้วถอยกลับลงมาปฐมฌาน แล้วทรงเข้าปฐมฌานจนถึงจตุตถฌาน จึงปรินิพพานระหว่างรูปฌานกับอรูปฌานต่อกัน

เพราะพระพุทธเจ้าท่านทรงทำและรู้เห็นได้ถึงขั้นสูงสุดดังนี้ พระสาวกทั้งหลายก็ได้พากเพียรทำตามจนได้บรรลุผลเป็นพระอรหันต์ตามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงค้นพบพระธรรมจนได้ตรัสรู้ และทรงถือเป็นธรรมเครื่องพร่ำสอนหมู่ชนจนวันเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน เราทั้งหลายจึงได้ลงใจนับถือ...

"พุทธัง สรณัง คัจฉามิ" ... ถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง

"ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ" ... ถึงพระพระธรรมเป็นที่พึ่ง

"สังฆัง สรณัง คัจฉามิ" ... ถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง

เรื่อยมาในฐานะเป็นพุทธบริษัท มิได้ยกเอาบุคคลใดมาเป็นสรณะอย่างสนิทใจเหมือนพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์องค์วิเศษเหล่านี้เลย

ถ. ๘—ญ. ๑ วิปัสสนา ไม่เข้าถึงฌานจริงไหม ?

ตอบ พระพุทธเจ้าก็ทรงเข้า "ฌานสมาบัติ" พระสาวกก็เพียรชำระกิเลส จนถึงความบริสุทธิ์ เป็นพระอรหัตอรหันต์ ๔ ประเภท ซึ่งความบริสุทธิ์ของพระอรหันต์ ๔ ประเภทนี้ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน แต่จิตท่านมีคุณพิเศษไปตามนิสัยวาสนาดังที่ได้รับความยกย่องทางเอตทัคคะต่าง ๆ กัน เมื่อขันธ์กับจิตยังไม่แยกจากกัน ท่านก็เข้าสมาธิสมาบัติไปตามอัธยาศัยที่ถนัดต่าง ๆ กันจนถึงวาระสุดท้าย "ฌาน" เป็นสถานที่พักใจ ส่วน "วิปัสสนา" เป็นการพิจารณาสภาวธรรมเพื่อรู้แจ้งตามความเป็นจริงและปล่อยวางไปโดยลำดับ กระทั่งหมดสิ้นสิ่งที่ควรปล่อยวาง จึงถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้น ส่วนการที่**วิปัสสนาจะเข้าถึงฌาน**หรือไม่นั้น เป็นเรื่องของโมฆบุรุษจะลูบคลำกันไปตามวิสัย จึงไม่ขอเกี่ยวข้อง

ถ. ๙—ญ. ๑ ไม่ทราบว่าอาการเข้าฌานนั้นเป็นอย่างไร

ตอบ อย่าไปกังวลกับฌาน ฌานเป็นเพียงผลพลอยได้ในการปฏิบัติ ไม่ควรเอามาเป็นอารมณ์ การมุ่งฝึกหัดเพื่อตัดกิเลสให้ขาดจากใจเป็นสิ่งที่ควรสนใจอย่างยิ่ง

ถ. ๑๐—ช. ๔ จิตหมายความว่ากระไร ?

ตอบ ๑. วิญญาณในขันธ์ ๕ นั้น เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อมีสิ่งภายนอกมาสัมผัสกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจเรา เมื่อสัมผัส

จิตก็รู้ แล้วก็ดับไป อันเป็นเรื่อง เกิด ๆ ดับ ๆ

๒. ความรู้เป็นพื้น ๆ นี้เป็นจิต จะไปก่อภพ ก่อชาติ ไปเกิด ณ ที่ใด ก็แล้วแต่สิ่งที่แทรกอยู่ในจิต

ถ. ๑๑—ช. ๔ จิต กับ ปัญญา เป็นอันเดียวกันใช่ไหม ?

ตอบ จิต กับ ปัญญา เป็นคนละอัน แต่สัมพันธ์กัน มีทางที่จะเป็นอันเดียวกันได้ สำหรับผู้ปฏิบัติจะพึงรู้โดยธรรมชาติตามลำพังในขณะปฏิบัติ ตามหลักทั่วไป สติ กับ ปัญญา เป็นธรรมเกิดและดับได้เช่นสิ่งทั่วไป จึงเป็นอันเดียวกับใจยังไม่ถนัด แต่เป็นของ "มรรค" หรือเครื่องมือแก้กิเลส เพื่อความบริสุทธิ์แห่งใจต่างหาก

ถ. ๑๒—ญ. ๒ จะขอนั่งสมาธิพร้อมกับท่านอาจารย์นาน ๆ ได้ไหม ?

ตอบ การนั่งสมาธินาน ๆ สำหรับผู้ที่เคยปฏิบัติแล้วก็ไม่เป็นปัญหา แต่ผู้ที่มาเริ่มเรียนใหม่ ๆ จะให้นั่งนาน ๆ ไม่ได้ ดังนั้น ต้องกำหนดเวลาตามควรแก่ความสามารถของตน ๆ ส่วนจะนั่งพร้อมใครหรือไม่นั้น ย่อมเป็นไปตามโอกาส ที่สำคัญควรนั่งตามอัธยาศัยโดยลำพัง จะได้นานหรือไม่เป็นอัธยาศัยของเจ้าของเอง

ถ. ๑๓—ช. ๕ อนัตตาต่างกับการไปเกิดใหม่อย่างไร ?

ตอบ อัตตา—อนัตตา เป็นธรรมคู่กันตลอดจนสุดสายสมมติ กระทั่งจิตพ้นกิเลสแล้ว เป็นจิตเป็นบุคคลพิเศษไปแล้ว อัตตาและอนัตตา ก็หายไปเอง ไม่ต้องถูกขับไสไล่ส่งใด ๆ ทั้งสิ้น มีเฉพาะความบริสุทธิ์ของจิตล้วน ๆ เป็นเอกจิตเอกธรรมไม่มีสองกับสิ่งใดอีกแล้ว

คำว่าอนัตตาเป็นธรรมไตรลักษณ์ ผู้ประสงค์ความบริสุทธิ์ วิมุตติ พระนิพพาน จำต้องพิจารณา "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" จนรู้แจ้งเห็นจริงในไตรลักษณ์นี้แล้ว จึงชื่อว่าจิต

หลุดพ้นแล้วด้วยดี เพราะ**พระนิพพานมิใช่อนัตตา** จะบังคับให้มาอยู่กับอนัตตา ซึ่งเป็นไตรลักษณ์ และเป็นทางเดินเพื่อพระนิพพานได้อย่างไร

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๑๐ น.

การอธิบายธรรม
วันจันทร์ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มเวลา ๑๘.๑๕ น.

ท่านอาจารย์...“ขณะจิตสงบ มันก็อยากหลับเหมือนกัน ชอบกลคือขณะจิตสงบมันสบาย จิตไม่สงบ ไม่สบาย คิดโน้นคิดนี้ ไม่มีความสบาย ก็ไม่อยากหลับ พอจิตเริ่มสงบเข้า สงบเข้า ก็อยากหลับ คือจะได้ความสุขเพิ่มขึ้น เมื่อตะกี้นี้นั่งทำความสงบ มันรู้สึกอยากหลับเหมือนกัน เป็นเพียงเราไม่ให้มันหลับ เพราะการหลับเป็นการพักจิตด้วย พักร่างกายด้วย

เวลาเรานั่งฟังเทศน์ ขณะท่านเทศน์ ฟังมันเพลินในธรรม แล้วจิตจดจ่อในคำเทศน์ มีอารมณ์อันเดียว จิตค่อยสงบตัวลงไป ตอนนั้นชักง่วง ๆ จะเคลิ้มหลับไปก็มี บางคนก็ตำหนิตนเองว่า “เอ นี่เวลาอยู่ลำพังคนเดียว หรือพูดคุยกับเพื่อนฝูง ไม่เห็นมันอยากหลับอยากนอน เวลามาฟังเทศน์ทำไมถึงอยากหลับอยากนอน นั่งสัปหงกงกงัน มันมารมาจากไหนกันนี่”

ก็จะมารอะไร จิตไม่เคยได้รับความสุขความสบาย พอได้รับกระแสของธรรมกล่อมให้มีความสุขสงบสบาย มันก็อยากหลับเท่านั้น จะมีมารมาจากไหน ความจริงเจ้าของเป็นมารก่อกวนเจ้าของเองทั้งวันทั้งคืน ไม่ได้รับความสะดวกสบาย จนกระทั่งจิตหลับไม่ได้เพราะไม่สงบ เราไม่ทราบเหตุนี้ พอฟังธรรม ในขณะที่ท่านแสดง จิตมีความสงบในขณะนั้น จึงอยากหลับ

เราก็ว่ามันเป็นมาร ความจริงมันไม่ใช่มาร พอสบายเข้าก็อยากหลับกันทุกคน **นี่หมายถึงผลขั้นที่จิตพอให้สบาย ๆ แล้วอยากหลับ หมายถึงขั้นเริ่มแรกที่ได้รับการอบรม**

ถ้าจิตมีหลักฐานแห่งความสงบ แล้วมีงานทำในขณะที่ฟังเทศน์ตามฐานะหรือตามชั้นภูมิของจิตแล้วจะไม่ง่วง ถ้าทำสมาธิก็จะเพลินไปทางสมาธิ ขั้นของปัญญาก็จะเพลินไปตาม เวลาท่านเทศน์ ใจเราจะคล้อยไปตาม ทำให้เพลิดเพลินกับอารมณ์แห่งธรรม เหมือนกับท่านช่วยบุกเบิกให้ เราก็ก้าวตามหลังไปเรื่อย ๆ นี่หมายถึงขั้นวิปัสสนา ได้แก่การไตร่ตรอง จิตก็เพลินไปตาม อย่างนั้นก็ไม่มีความโงกง่วง นี่กล่าวถึงความโงกง่วงในเวลาเริ่มแรกปฏิบัติ คือจิตของเราไม่อยากลงสู่ความสงบ พอจิตเริ่มสงบ จึงเป็นเหตุให้อยากหลับอยากนอน เพราะเป็นความสบาย

การทดสอบหรือการพิสูจน์เรื่องศาสนา เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องพุทธ-ศาสนา ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ควรจะทดสอบกับใจของตนเอง ท่านสอนอย่างไร แล้วให้นำวิธีของท่านไปปฏิบัติหรือน้อมวิธีที่ท่านสอนนั้นเข้ามาปฏิบัติสำหรับใจเราเอง คือปฏิบัติต่อใจเราเอง ถ้าใจเราดำเนินไปตามแนวทางที่ท่านสั่งสอนไว้นั้น ผลจะปรากฏเป็นอย่างไร เราจะทราบเองเป็นลำดับ นี่เป็นการพิสูจน์เรื่องศาสนธรรมกับใจเราเองว่าอันใดจะเป็นของดีของจริง อันใดจะเป็นของปลอม เราจะทราบได้โดยลำดับ โดยถือหลักคำสั่งสอนเป็นเครื่องพิสูจน์ เพื่อทราบของจริงและของปลอมที่มีอยู่ในใจเราเอง ไม่ได้มีอยู่ที่อื่นนอกจากใจเท่านั้น

ส่วนมากเราไม่ทราบว่าเป็นของปลอม ปลอมมาตั้งแต่ไหนแต่ไร เราไม่ทราบได้ ขณะที่เราไม่ทราบนั้น เราเข้าใจว่าเราดี เราเข้าใจว่าเราฉลาด ฉลาดกว่าคำสอนใด ๆ ฉลาดกว่าศาสนา ฉลาดกว่าพระพุทธเจ้า ฉลาดกว่าศาสดาองค์ใด ๆ ที่นำศาสนามาสอนโลก นี่เป็นความสำคัญตนทั้ง ๆ ที่เวลานั้นกำลังโง่เต็มที่ เรากำลังโง่เต็มที่จึงทำให้สำคัญตนว่าฉลาดเต็มภูมิ เมื่อเราได้นำหลักศาสนาเข้ามาประพฤติปฏิบัติเป็นการทดสอบ

ดูว่าอันใดจะจริงเพียงใด ปลอมแค่ไหน นั่นเราจะทราบได้ตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้

เบื้องต้น เรายังไม่สามารถก็เอาเพียงย่อ ๆ ก่อน หรือเอาวิธีสั้น ๆ ง่าย ๆ ดังที่ท่านสอนให้ภาวนา กำหนดอย่างไรที่เรียกว่า "ภาวนา"

ตามหลักที่ศาสนาท่านสอนไว้ มีอุบายวิธีต่าง ๆ กันตามความถนัดของผู้จะปฏิบัติ เพื่อให้ได้รับความสงบเย็นใจอันเป็นผลขึ้นมาจากการปฏิบัติ เช่น กำหนดอานาปานสติ กำหนดลมหายใจเข้าออก ให้มีความรู้สึกลมที่สัมผัสเข้าออกโดยสม่ำเสมอ ไม่พลั้งเผลอสติ ไม่ปล่อยจิตให้ส่งไปที่อื่น ทำความเข้าใจ ทำความรู้อยู่กับลมเท่านั้น นี่เป็นวิธีหนึ่งที่จะทราบเรื่องความจริงความปลอมของใจตนเอง เมื่อใจสงบเข้ามาก็จะเห็นความปลอมของใจตนด้วย จะเห็นความจริงของตนด้วยในขณะเดียวกัน เห็นโทษทั้งความฟุ้งซ่านของใจที่ก่อกวนตนเองให้ได้รับทุกข์ด้วย เห็นคุณของความสงบเย็นใจ อันเป็นความสุขแก่ตนในขณะที่ใจสงบด้วย นี่เป็นอันว่าเห็นทั้งโทษทั้งคุณไปในขณะเดียวกัน สำหรับผู้ที่ตั้งใจปฏิบัติจริง ๆ ต้องเห็นอย่างนี้ เพราะหลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องรับรองเหตุว่าถูกต้องแม่นยำและผลเป็นที่พึงใจมาแล้วแต่พระพุทธเจ้าพระองค์แรก

นี่เป็นวิธีหนึ่ง เพียงวิธีหนึ่งในบรรดาวิธีทั้งหลายที่จะทดสอบดูเรื่องของจิตให้เห็นผลขึ้นมาโดยลำดับจากการปฏิบัติ เช่น ให้มีสติ ให้มีสัมปชัญญะทำความรู้สึกตัวอยู่เสมอ นี้ก็คือการระมัดระวังจิตให้รู้อยู่ในวงที่กำหนดไว้ให้มีขอบเขตเป็นที่รู้ ไม่ให้รู้แบบเตลิดเปิดเปิง ที่ไม่มีเขตมีแดน ตามความรู้สึกทั้งหลายที่เป็นไปอยู่ทั่วโลก ความรู้ความเห็นชนิดนั้นไม่เป็นความรู้ความเห็นที่เข้าสู่ระดับที่จะทำให้เกิดความสุขความสบายให้เห็นเหตุเห็นผลได้ ท่านจึงต้องมีวงจำกัดในการปฏิบัติต่อจิตใจ โดยถือหลักธรรม คือ หลักศาสนา เป็นเส้นทางเดินของจิต หรือเป็นเส้นทางเดินเพื่อจิตใจจะได้ดำเนินตามวิถีนั้น ๆ ซึ่งหลักศาสนาสอนไว้ อันเป็นทางถูกโดยฝ่ายเดียวไม่เป็นอื่น

ถ้ากำหนดคำบริกรรมคำใดคำหนึ่ง ก็ให้มีความรู้สึกอยู่กับคำบริกรรมนั้น ๆ หากจะเผลอคิดในแง่ต่าง ๆ ก็ให้ทำความเข้าใจหรือหาอุบายวิธีฝึกด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น บริกรรมให้ถี่เข้าไป อุบายใดก็ตาม วิธีใดก็ตามที่จะทำใจของเราให้ได้รับผลคือความสงบเย็นใจ ให้ได้เกิดอุบายต่าง ๆ ขึ้นมาภายในใจ นี้จัดว่าเป็นวิธีที่ถูกต้องในการฝึกฝนอบรมตนเอง

ถ้าจิตได้สงบลงไปมากน้อย ความกังวลวุ่นวาย กาลสถานที่ไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง มีแต่ความรู้อยู่อันเดียวเพียงเท่านั้น ก็เป็นสุข นั่งนานหรือไม่นาน ไม่มีอะไรมารบกวน นั่งอยู่ในที่เช่นไร นั่งเป็นเวลานานเท่าใด ไม่มีอะไรมาเกี่ยวข้อง ถ้าจิตไม่ยุ่งออกไปเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ มีธรรมเป็นอารมณ์ของใจ มีความสงบอยู่โดยลำพัง รู้ตัวอยู่เฉพาะหน้านี้เรียกว่าความรู้ในการภาวนา หรือความรู้ในการรักษาจิต มีขอบเขตเป็นที่รู้ที่เห็น นี่คือวิธีดำเนินเบื้องต้น

จะปฏิบัติไปนานเพียงใดก็ตาม วิธีที่เราเคยดำเนิน ที่เราเคยปฏิบัติมา ไม่ควรลดละปล่อยวาง ควรยึดหลักนั้นไว้ เช่น เราเคยกำหนดอานาปานสติ เราก็ยึดลมนั้นแหละเป็นหลักขณะเริ่มต้น แต่ความชำนาญของจิตที่เคยทำไปอยู่โดยสม่ำเสมอ และจิตสงบบ่อย ๆ จะมีความรู้เร็วต่างกันมาก เพียงขณะเดียวเท่านั้นก็ผ่านไป ผ่านไป ละเอียดหายเงียบไปเลย ไม่ทราบลมไปไหน นั่นหมายถึงความคล่องแคล่วของจิต เหมือนอย่างเราเขียนหนังสือ เขียนเป็นภาษาไทยก็เขียน “ท่าน” อย่างนี้ ผู้ฝึกหัดเขียนจะต้องระลึกถึงตัวหนึ่ง แล้วอีกตัวหนึ่ง ๆ จนกว่าจะครบ ถ้าฝึกไปนาน ๆ แล้ว “ท่าน” ผุดขึ้นมาพร้อมกันไปหมดทั้งสระพยัญชนะ ความชำนาญของจิตจะเป็นสมาธิก็ตาม จะเป็นปัญญาก็ตาม ก็มีลักษณะนั้น ดังที่ท่านว่า “ฌาน ฌานสี่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน” ที่เรียกว่า **รูปฌาน** และยังมี **อรูปฌาน** อีก ๔ รวมกันเป็น “**สมาบัติ ๘**” และสัญญาเวทยิตนิโรธ ซึ่งดับสัญญาและเวทนา แต่สมาบัตินี้เป็นธรรมปลีกย่อย หรือเกี่ยวข้องกับนิสัยวาสนาของผู้จะควรเป็นไปก็เป็นไปเอง ไม่ใช่ธรรมจำเป็นในมรรคในผลที่จะถอดถอนกิเลส ถึงชั้นภูมิแห่งความบริสุทธิ์ของใจ เช่น พระอรหันต์ เป็นต้น

แต่จะอย่างไรก็ตาม ถ้าผู้ชำนาญในฌาน ก็เป็นลักษณะเช่นเดียวกับผู้ชำนาญในการเขียนหนังสือนั่นเอง อย่างปฐมฌาน ทุติยฌาน เป็นต้น วิ่งถึงกันหมด เพราะความรวดเร็วของจิต อาการของจิตเท่านั้นที่จะเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับ ๆ ไม่ใช่จะก้าวขึ้นไปเหมือนเราก้าวขึ้นบันได จากขั้นนี้ก้าวขึ้นขั้นนั้น ก้าวจากขั้นนั้นถึงขั้นโน้น แม้การขึ้นบันไดถึงจะชำนาญเท่าใดก็ต้องก้าวไปทีละขั้น ๆ มิได้โดดข้ามขั้นไป ความชำนาญของจิต เพียงขณะเดียวเท่านั้นก็ถึงจุดหมายรวดเร็วที่สุด ไม่มีอะไรที่จะรวดเร็วยิ่งกว่าใจ ใจนี้รวดเร็วที่สุด ยิ่งมีความชำนาญในหน้าที่ของตนด้วยแล้วก็ยิ่งรวดเร็วมาก ผิดคาดผิดหมายสำหรับผู้ที่ยังไม่เคยเห็นอำนาจของจิตที่เคยชินต่อการรู้การเห็นต่าง ๆ ทางด้านธรรมปฏิบัติ

สมาธิก็เหมือนกัน นั่งอยู่เฉย ๆ เราไม่จำเป็นต้องหาคำบริกรรมใดมากำหนด มาเป็นเครื่องบังคับ ผูกมัดจิตใจให้เข้าสู่ความสงบ เมื่อใจเคยมีความสงบด้วยความชำนิชำนาญของตนอยู่แล้ว เพียงกำหนดจิตด้วยสติเท่านั้นก็สงบลงไปเลยทีเดียว ชั่วขณะครึ่งวินาทีเท่านั้นก็สงบลงถึงฐานอย่างราบคาบไม่มีอะไรขัดข้อง ลงถึงฐานของสมาธิแล้ว นี่หมายถึงผู้มีความชำนาญในสมาธิ เพียงกำหนดขณะเดียวเท่านั้นก็ทะลุไปเลย เหมือนกับเราเขียนหนังสือว่า “ท่าน” อย่างนี้ มาพร้อมกันอ่านได้ความทีเดียว ไม่ต้องมัวไปนึกหาสระพยัญชนะนั้นให้เสียเวลาเหมือนขั้นเริ่มแรก

พูดถึงสมาธิเป็นขั้น ๆ เมื่อมีความชำนาญแล้วเป็นอย่างนี้ แต่กรุณาอย่าไปยึดว่าชำนาญหรือไม่ชำนาญ มันเป็นความคาดหมายที่ออกไปจากตัวแล้วกลับมาหลอกตัวเองให้เสียเวลา จะไม่ปรากฏผลเท่าที่ควร จะชำนาญหรือไม่ชำนาญก็ตาม ให้เราฝึกอยู่ในธรรมที่เคยฝึก อยู่ในหน้าที่ที่เคยทำนี่เป็นหลักสำคัญ เหมือนเราเขียนหนังสือ เขียนอยู่ตัวเดียวนั้นแหละจนชำนาญไม่ต้องไปคาดตัวนั้นตัวนี้ ต่อไปมันก็ชำนาญเอง วิธีการฝึกใจก็เป็นเช่นนั้นจะเกิดความชำนาญขึ้นในตัวของเราเอง

"ปัญญา" คือ ความแยบคายของจิต ความคิดปรุง ความไตร่ตรอง ในเหตุผล ในแง่อรรถแง่ธรรมต่าง ๆ ท่านเรียกว่า "ปัญญา" คือ การสอดส่อง การไตร่ตรอง พิจารณาเรื่องธาตุ เรื่องขันธ์ ความแปรสภาพทั้งภายนอก ภายในเป็นไปอยู่ทั้งวันทั้งคืน เป็นไปอยู่ทุกแห่งหน ถ้าผู้มีสติปัญญากำหนด ไปที่ไหน จะเป็นธรรมทั้งนั้น สิ่งเหล่านั้นเป็นเสมือนหินลับปัญญาอยู่โดย สม่ำเสมอ ไม่ว่ากลางวัน กลางคืน ยืน เดิน นั่ง นอน จะเห็นสภาพทั้งหลาย เหล่านี้แสดงอาการให้เราทราบทางปัญญาอยู่ทุกระยะ เป็นหินลับของปัญญา อยู่ตลอดเวลา ธรรมจึงมีอยู่ทั่วไป ไม่ใช่จะมีอยู่แต่เฉพาะตัวของเรา ไม่ใช่ จะมีอยู่เฉพาะเวลานั่งภาวนา เฉพาะเวลาเดินจงกรม มีอยู่ทุกเวลาถ้าจะทำให้มี และมีอยู่ทุกอิริยาบถ เรื่องความชำนิชำนาญของสมาธิก็ดี ของสติปัญญาก็ดี ย่อมเป็นในทำนองเดียวกันดังที่กล่าวแล้ว แต่จะไม่อธิบายมาก เพราะจะ ฟั่นเฝือมากไป เรื่องปัญญานี้กว้างขวางมาก พิสดารมาก ถ้าจะให้เหมาะ จริง ๆ ก็ควรอธิบายให้ฟังเฉพาะผู้ที่มีความจำเป็นในปัญญาขั้นนั้น ๆ นั่นแหละเป็นเหมาะที่สุด นอกจากนั้นก็อธิบายพอเป็นบาท หรือเป็นแนวทาง ให้ผู้ที่เริ่มฝึกหัดได้พินิจพิจารณาตามดังที่อธิบายผ่านมาแล้วเมื่อกี้นี้

จิตเป็นสิ่งที่ฝึกหัดได้ อาการของจิตเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปได้ โดยลำดับ เปลี่ยนแปลงจากความหยาบเข้าสู่ความละเอียดได้ แล้วเปลี่ยนแปลง จากความละเอียดลงสู่ความหยาบก็ได้ ตามแต่เราผู้เป็นเจ้าของจะพาดำเนิน ไปในทางใด เช่น เรามาอบรมศีลธรรม ฝึกหัดสมาธิภาวนาเวลานี้ เป็น การฝึกหัดจิตอบรมใจของเราให้ขึ้นสู่ระดับสูง ถ้าพูดถึงกระแสจิตก็คิด ในแง่เหตุ แง่ผล แง่ดี แง่ร้าย ทั้งหลาย อันเป็นทางที่จะทำให้เราบำเพ็ญ ให้มีขึ้น และเป็นสิ่งที่เราจะถอดถอนออกจากตัวของเรา คือมีทั้งส่วนที่ควรละ ที่เห็นว่าไม่ดี มีทั้งส่วนที่ควรบำเพ็ญที่เห็นว่าถูกแล้ว ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกว่า เป็นการบำเพ็ญหรืออบรมจิต ให้มีระดับความรู้ความเห็นมีเหตุมีผลสูงขึ้นไป เป็นลำดับ ถ้าจิตเสื่อมก็เปลี่ยนความรู้ความเห็นลงเรื่อย ๆ ถ้าจิตถึงความ บริสุทธิ์หมดจดเต็มที่แล้ว ความเสื่อมก็ไม่ปรากฏ ความเจริญก็ไม่ปรากฏ

เพราะอาการที่ทำให้เกิดความเสื่อมหรือความเจริญนั้นได้หมดสิ้นไปจากใจแล้ว เหลือแต่ความบริสุทธิ์ล้วน ๆ ใจเป็นธรรม ธรรมเป็นใจ ใจกับธรรมเป็นอันเดียวกันแล้ว ไม่มีความเปลี่ยนแปลงอีกต่อไป เป็นผู้สิ้นสุดในการประพฤติพรตพรหมจรรย์เพื่อธรรมชั้นสูง และเสร็จกิจในการละกิเลสทุกประเภท เมื่อเสร็จกิจในการละและในการบำเพ็ญทั้งสองประเภทนั้นแล้ว จะละอะไรอีก ก็ไม่มีอันละนี่ เพราะได้ละหมดแล้ว จะทำอะไรให้เจริญยิ่งกว่านั้นก็ทำไม่ได้ เพราะได้เจริญขึ้นถึงที่สุดแล้ว จะเสื่อมลงไปก็มิใช่ฐานะจะเป็นได้ เพราะเป็น "อกุปปธรรม" แล้ว ไม่มีทางกำเริบ กิจที่ควรทำ ได้แก่ การละและการบำเพ็ญ ได้ทำให้สมบูรณ์เต็มที่แล้ว จิตประเภทนี้ไม่มีสมมติเข้าเคลือบแฝง ไม่มีกาล ไม่มีสถานที่ ไม่มีอดีตอนาคต เกี่ยวโยงปัจจุบัน เช่น บัดนี้เป็นอย่างนี้ ต่อไปจะเป็นอย่างไรอีกอย่างนี้ไม่มี ชาตินี้เป็นอย่างนี้ ชาติหน้าจะเป็นอย่างนั้น ไม่มี เพราะอดีตอนาคตรวมเข้าสู่ความเป็นปัจจุบันอันเดียว มาบริสุทธิ์อยู่ที่ใจอันเดียวนี้แลอดีตอนาคตที่เคยเกี่ยวข้องอยู่กับใจจึงไม่มีความหมายอันใดทั้งสิ้น เพราะใจปราศจากความหมายที่จะทำให้ลุ่มหลงโดยประการทั้งปวงแล้ว จะเรียกว่าสุดจิต สุดวิถีทางเดินของใจ ก็ไม่ผิด

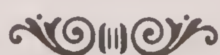
ที่กล่าวมาทั้งนี้ กล่าวด้วยหลักปฏิบัติอันเป็นผลของการปฏิบัติธรรม มีหลักตามพระพุทธศาสนาเป็นทางเดินอันถูกต้อง ตายตัว เป็นที่แน่ใจได้สำหรับชาวพุทธทั้งหลาย ไม่มีทางสงสัยว่าธรรมของพระพุทธเจ้านี้มีแง่ใดบ้างที่จะทำโลกให้ล่มจม จะทำเราให้ผิดหวัง ให้เชื่อไม่ได้ มีตรงไหนบ้างในบรรดาธรรม ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ไม่มี จึงหมดปัญหาสำหรับผู้จะปฏิบัติดำเนินตาม

มีแต่ว่าเราจะพึงประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรบ้างให้เป็นไปตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า "สวากขาตธรรม" คือตรัสไว้ชอบแล้ว เป็นนิยานิกธรรม นำผู้ปฏิบัติถูกต้องแม่นยำนี้ให้พ้นจากอุปสรรคความ

กีดขวางภายในจิตใจไปโดยลำดับ จนทะลุปรุโปร่ง ถึงวิมุตติหลุดพ้นโดยสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งใดเหลือหลออยู่ภายในใจ อันเป็นผลสุดยอดจากการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา เมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ใจกับศาสนาก็เป็นอันเดียวกัน ศาสนากับใจก็หาทางต้องติกันไม่ลง ใจก็จริง ศาสนาก็แท้ ต่างอันต่างแท้ ต่างอันต่างจริง นี่แหละที่พระพุทธเจ้าท่านว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต” หมายถึงธรรมดวงนี้ ตถาคตนั้นไม่ใช่รูปร่าง รูปร่างนั้นเป็นตถาคตประเภทหนึ่ง คือเป็นเรือนร่างของพระพุทธเจ้าซึ่งเหมือนกับร่างกายของพวกเราทั้งหลาย คือพระกายนั้นเป็นเรือนร่างของพุทธะอันวิเศษ เราได้เห็นพระพุทธเจ้า ได้กราบไหว้บูชาพระองค์เป็นขวัญตาขวัญใจ ก็ได้ชื่อว่าเราได้เห็นตถาคตทางตา ซึ่งจัดว่าเห็นตถาคตประเภทหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง ผู้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยความเชื่อ ความเลื่อมใส ก็เชื่อว่าได้ถึงธรรม หรือได้ถึงพระพุทธเจ้าอีกทางหนึ่ง ผู้สำเร็จพระโสดา สกิทาคา อนาคา เป็นขั้น ๆ ขึ้นไป ก็ชื่อว่าได้เห็นตถาคตโดยลำดับจนถึงขั้นสมบูรณ์ ตถาคตแท้คือความบริสุทธิ์แห่งธรรม ความบริสุทธิ์แห่งใจ ธรรมกับใจเป็นอันเดียวกัน หาทางแยกทางแยะกันไม่ได้ ใจอยู่ที่ใดธรรมอยู่ที่นั้น ธรรมอยู่ที่ใดตถาคตอยู่ที่นั่น จึงเรียกได้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต” การเห็นภาคปฏิบัติเป็นอย่างนี้ คือรู้เห็นธรรมขั้นบริสุทธิ์โดยทางใจตามพระพุทธเจ้า เรียกว่าเห็นธรรมหรือเห็นตถาคตโดยสมบูรณ์ จึงไม่สงสัยว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานนานไปแล้วได้ ๒๕๑๗ ปี หรือจะปรินิพพานไปกี่กัปป์กี่กัลป์ก็ตาม เพราะนั่นเป็น “สมมติ” ซึ่งเหมือนกับโลกสมมติทั่ว ๆ ไป และนั่นท่านแสดงไว้ตามกาล ตามสถานที่เพื่อเป็นปูนคอยหมายป้ายทางไว้ให้ทราบกาลสถานที่ของท่านต่างหาก สำหรับพุทธศาสนิกชนผู้เคารพเลื่อมใสท่าน ได้กราบไหว้สักการบูชาตามกาลสถานที่วันเวลา ส่วนตถาคตแท้นั้นคือความบริสุทธิ์แห่งใจล้วน ๆ ไม่มีกาลสถานที่ เข้าเกี่ยวข้องเลย ผู้บริสุทธิ์ล้วน ๆ แล้ว อยู่ในสถานที่ใดก็เท่ากับได้เฝ้าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ตลอดเวลา อกาลิโก

จึงกรุณาประพฤติปฏิบัติศาสนธรรมเหล่านี้ให้เจริญขึ้นภายในใจเถิด ชื่อว่าเราไม่ได้ปราศจากศาสดา อยู่ในสถานที่ใด ก็เท่ากับได้เฝ้าพระศาสดา พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ทุกเวลา กระทั่งได้เข้าถึงวิมุตติหลุดพ้นภายในจิตใจ ก็ทราบชัดว่าศาสดาคือพระองค์ใดแน่ โดยไม่ต้องสงสัย

การอธิบายธรรมนับว่าพอสมควร จึงขอยุติเพียงเท่านี้"

ตอบคำถาม
วันจันทร์ วันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ท่านอาจารย์ "การฟังคำอธิบายธรรมะ ถ้ามุ่งจะจำ เจ้าของไม่ได้รับประโยชน์ทางจิต แต่ถ้าให้มุ่งรับประโยชน์ จิตก็หมุนไปกับการพิจารณา ควรจะถอดถอนกิเลสขณะนั้น ก็ถอดถอนกันไปตามกรณี แต่จำไม่ได้ว่าท่านอธิบายเรื่องอะไรบ้าง การฟังเทศน์ทางภาคปฏิบัติ ส่วนมากไม่สนใจจะจำมากกว่าสังเกตจิตกับธรรมที่ท่านแสดงในเวลานั้น เพื่อถือเอาประโยชน์ในขณะฟัง เช่น จิตสงบบ้าง อุบายปัญญาเกิด และถอดถอนกิเลสบางชนิดได้ในขณะนั้นบ้าง"

ต่อไปนี้จะตอบปัญหา

ถ. ๑—ญ. ๑ พระพุทธเจ้าท่านละเอียดมาก ท่านใช้คำใดย่อมมีความหมายตรงตัว ทำไมท่านจึงใช้จิตบ้าง มโนบ้าง ?

ตอบ จิต มโน เป็นไวพจน์ของกันและกันกับวิญญาณ ใช้แทนกันได้ ทำไมโลกจึงต้องมีหลายคำจากคำว่า "กิน" คำเดียว เช่น eat, ate, eating, eaten จะว่า "กิน" คำเดียวหรือ eat คำเดียวไม่ได้หรือ ? คำว่าจิต หรือมโนก็เช่นกัน ย่อมเป็นไปตามความเหมาะสมที่จะใช้

ถ. ๒—ญ. ๒ จิตไม่ใช่วิญญาณขันธ์ เพราะฉะนั้นไม่เหมือนกับวิญญาณอะไร

ตอบ มโนวิญญาณ = ปฏิสนธิวิญญาณ ที่ไปเกิดในภพต่าง ๆ

คำสอนของพระพุทธเจ้าว่ากันว่ามี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ไม่มาก เพราะพระพุทธเจ้าท่านสรุปให้พอเหมาะกับกำลังของสัตว์โลกลงได้เท่านั้น เวลาปฏิบัติ ความรู้แตกแขนงออกไปมากต่อมาก ผู้ปฏิบัติด้วยกันมาพูดกันก็จะได้รู้อะไรอีกมาก ถ้ายังไม่ได้รับผลจากการปฏิบัติ ถึงจะแสดงอย่างไร ก็ไม่ค่อยเกิดประโยชน์ พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นมากกว่านั้น เวลาสาวกไปทูลถามเรื่องความรู้ว่าพบสิ่งนั้นและรู้เห็นอย่างนั้น พระองค์ทรงทราบก่อนหมดแล้ว ทรงตอบได้ทันที เพราะว่าแต่ละคนมีประสบการณ์ไม่เหมือนกัน ผู้ที่ได้ผ่านประสบการณ์เช่นนั้นมาแล้วจึงจะเข้าใจ และแนะนำกันได้ตามทางที่รู้เห็นมา

ถ. ๓—ญ. ๓ "ฌาน ไม่ต้องการสำหรับเจริญปัญญา" เป็นอย่างไร ?

ตอบ เรื่อง "ฌาน" นั้น ถ้าเราไม่มีนิสัย ก็ไม่ต้องพยายามให้ได้ฌาน ถ้าปรากฏ ก็ทำไปได้ ใครไม่ขวนขวายจะมีฌานยิ่งกว่ามุ่งมรรคผลนิพพาน เพราะฌานเป็นธรรมปลีกย่อยจาก ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเครื่องแก้กิเลสทั้งปวง เปรียบเหมือนภาษาประจำชาติ ใคร ๆ ก็ทราบด้วยกัน แม้จะไม่ได้เรียนสอบเอาปริญญา คนเราไม่ต้องเอาปริญญาเพราะการเรียนก็ได้ แต่ภาษาประจำชาติย่อมพูดได้ฟังได้ด้วยกัน

"ฌาน" นั้นแปลว่า "เพ่ง" ภาวนา "พุทโธ ๆๆๆ" ก็เป็นฌานแล้ว ฌานเป็นหลักธรรมชาติ "ฌานไม่จำเป็นสำหรับเจริญปัญญา" เพราะการพิจารณารูป = ก็มีวิตกซึ่งคือการยกจิตขึ้น วิจาร คือ การคลี่คลายสิ่งที่เห็นนั้นออก ถ้าการทำอย่างนี้ตามหลักธรรมชาติผู้ปฏิบัติก็มีฌานได้ตามนิสัย

ของตน แม้ไม่เด่นดังที่ท่านอธิบายไว้ คำว่า "ฌาน" ชาวพุทธเราสนใจกันมาก แต่ไม่ค่อยได้รับผลตามความจริงของฌาน นอกจากพูดกันแบบหรู ๆ พอรำคาญเท่านั้น

ถ. ๔—ญ. ๔ ขอทราบวิธีเจริญสมถะ

ตอบ การอบรมให้จิตสงบเป็นสมถะ การพิจารณาแยกแยะเป็นขั้น ๆ ให้เกิดความเข้าใจเป็นปัญญาตามขั้นของปัญญา

ถ. ๕—ญ. ๒ ที่จะเจริญสมาธิวิปัสสนาเป็น ๒ ทางใช่ไหม ? บางคนบอกว่าเป็นทางสมถะ บางคนว่าเป็นวิปัสสนา หรือใช้สลับกันได้ ?

ตอบ ขณะใดเราต้องการสงบ ขณะนั้นเราทำสมถะ ขณะใดที่จะพิจารณาด้วยปัญญาให้เกิดอุบายแยกแยะ ทดสอบทั้งภายนอกภายใน เรียกว่า วิปัสสนา

ถ. ๖—ญ. ๒ รู้สึกว่าลำบากในการเจริญปัญญามากกว่าสมถะ

ตอบ ขณะทำสมาธิก็มุ่งต่อความสงบ ขณะทำวิปัสสนาก็มุ่งต่อความเห็นจริงด้วยปัญญา พึงทำต่างขณะกัน ไม่ควรให้สับปน คละเคล้ากัน งานมีหลายประเภท ง่าย หนัก ก็มี งานทางโลกก็มีเช่นนี้เหมือนกัน บางคนก็จำเป็นต้องทำงานหนัก ถ้ามัวกลัวยากลำบาก งานใด ๆ ก็ไม่ได้ทำทั้งนั้น ถึงเวลาจะทำงานใด จึงควรมุมานะต่องานนั้นจริง ๆ จนเห็นผลของงานนั้น ถ้าทำเช่นนี้มีทางปรากฏผลงาน ทั้งสมาธิและวิปัสสนา ไม่เหลือวิสัย

ถ. ๗—ญ. ๒ จะสร้างทัศนคติให้ไม่กลัวยากได้อย่างไร ?

ตอบ การฝึกเจริญปัญญานั้น จะทำเมื่อไร ทำที่ไหนก็ได้ ฝึกหัดคิดอ่าน ไตร่ตรอง แยกธาตุขันธ์จากภายนอกเข้ามาภายใน แยกธาตุขันธ์นี้ของตนซึ่งอยู่ภายในออกเทียบเคียงกับสิ่งภายนอก จนเห็นด้วยปัญญาว่ามีลักษณะเหมือนกัน ถ้าเข้าวิปัสสนาแล้วจะทราบด้วยตนเองกว้างขวางไปเรื่อย ๆ ถ้ากลัว

แต่ความยากลำบากก็จะเจอแต่ความยากลำบากที่มีอยู่กับใจเรา ขวางงานที่จะทำอยู่ตลอดกาล ไม่มีโอกาสที่จะทำงานนั้น ๆ ได้ตลอดไป ความกลัวยากนั้นก็คือกิเลสตัวสำคัญตัวหนึ่งเราดี ๆ นี่เอง ความมุมานะสู้เป็นมรรค คือ เครื่องมือแก้กิเลสทุกประเภท จึงควรสนใจ

ถ. ๘—ญ. ๒ อีก ๒—๓ วัน ดิฉันจะไปเข้าศึกษาหลักสูตรฝึกครูให้สอนเด็กทางศาสนา จะช่วยเด็กให้เข้าใจกว้างในศาสนาได้อย่างไร ?

ตอบ ไม่มีอะไรเป็นอุปสรรคในการสอนใครมากกว่าสอนตนเองให้เข้าใจเรื่องนั้น ๆ ก่อนจะสอนคนอื่น การสอนศาสนา ถ้าตนเข้าใจศาสนาได้หยาบ ละเอียด เพียงใด ก็สามารถสอนคนอื่นได้ตามที่ตนเข้าใจ ความเข้าใจศาสนาตามตำรานั้นง่าย แต่จะเข้าใจศาสนาด้วยใจจริงนั้นยากทั้งตนและผู้อื่น ฉะนั้น การปฏิบัติเพื่อรู้ศาสนาอย่างแท้จริงจึงสำคัญอยู่มาก

ถ. ๙—ญ. ๕ เมื่อตั้งใจฟัง แต่จำไม่ได้ ท่านว่าเป็นอย่างไร ?

ตอบ เวลาจำได้ ได้ประโยชน์อะไรบ้าง ตอบว่า ได้เป็นแนวในการปฏิบัติ **แต่ที่จริง จำไม่ได้** ก็ไม่เสีย กลับได้ผลประโยชน์อีกทางหนึ่ง คือ ใจได้รับความสงบในขณะนั้น เพราะไม่มีกังวลในการจดจำ ธรรมที่ตกค้างในใจก็จำได้เอง ที่ฟังแล้วเข้าใจก็ซาบซึ้งไป ได้ผลเป็นสุขใจในขณะฟัง เปรียบเหมือนเด็กรับประทานอาหาร เด็กไม่จำต้องรู้ว่าอาหารมาจากไหนโรงงานไหน เวลารับประทานได้รสชาติที่พอใจ ได้อาหารไปหล่อเลี้ยงร่างกาย บำรุงร่างกายก็พอแล้ว ไม่จำเป็นต้องจดจำไปเสียทุกอย่างในขณะฟัง แต่สำรวมใจให้รู้อยู่กับตัว ไม่ส่งไปอื่นในขณะนั้น จิตรับทราบไปตามธรรมที่แสดงโดยติดต่อสืบเนื่องกัน ก็ย่อมเกิดผล คือ ความสงบเย็น หรือเกิดอุบายต่าง ๆ ขึ้นมาในขณะฟัง ชื่อว่าได้ผลจากการฟังทาง

ปฏิบัติ ดังที่ท่านได้ปฏิบัติกันมาโดยทำนองนี้ทั้งนั้น

ถ. ๑๐—ญ. ๕ ท่านว่าจำไม่ได้ก็ไม่เสียหาย เช่นนี้ทำให้เกิดความหวังมากขึ้น

ตอบ การฟังโดยจดจำเอาชื่อเอาคำ ไม่ได้ประโยชน์อะไร จะได้แต่ชื่อของธรรมและของกิเลสเท่านั้น แต่กิเลสไม่ลดลงหรือน้อยไป ถ้าฟังไม่จำ แต่ฟังตามไปด้วยความเข้าใจ ย่อมจะถอดถอนกิเลสไปเรื่อย ๆ ถึงจำไม่ได้ ก็ได้สำเร็จผลทางภาคปฏิบัติ เพราะขณะฟังด้วยความมีสติตั้งมั่นอยู่กับใจตนเอง ไม่ส่งออกภายนอก แม้ส่งออกไปหาผู้แสดงในขณะนั้น มีความรู้อยู่จำเพาะตัว ย่อมจะเข้าใจธรรมที่แสดงนั้นได้ดีกว่าการส่งจิตออกไปรับ จะปรากฏผลขึ้นกับใจโดยลำดับ ระงับและถอดถอนกิเลสได้เป็นตอน ๆ ทุกครั้งที่ฟัง จนสามารถผ่านพ้นไปได้ ดั่งครั้งพุทธกาล ท่านสำเร็จมรรคผลกันในขณะที่ฟัง ฉะนั้นการฟังธรรมจึงเป็นภาคปฏิบัติสำคัญยิ่งกว่าการปฏิบัติโดยลำพัง นักปฏิบัติท่านสนใจกันมากเรื่อยมา

ต่อจากนั้น ท่านอาจารย์นำทำสมาธิ ๕ นาที

ปิดประชุมเวลา ๑๙.๔๕ น.

การอธิบายธรรม

วันอังคาร วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มเวลา ๑๘.๑๕ น.

ท่านอาจารย์..."จะเริ่มอธิบายธรรมเช่นที่เคยปฏิบัติ หลังจากนั้นท่านผู้มีข้อข้องใจในแง่ใดก็ตามค่อยปรารภกันทีหลัง

การฟังธรรมเช่นที่ได้เคยพูดให้ฟัง เช่นเมื่อวานนี้เป็นต้น ปรากฏว่ามีผู้ถามถึงเรื่องความจำได้ จำไม่ได้ การจำไม่ได้มีประโยชน์อย่างไร ?

การฟังธรรมทางภาคปฏิบัติ ขณะที่ท่านฟังท่านเข้าใจคำชี้แจง แต่เวลานี้อาจารย์พูดเป็นภาษาหนึ่งต่างหาก ท่านผู้ฟังอาจจะยังไม่เข้าใจ ในขณะที่อาจารย์กำลังแสดง ถ้าจิตอยู่จำเพาะหน้า คือ ตั้งใจฟังในขณะนั้นแล้ว กับกระแสแห่งธรรมที่แสดง เข้าไปสัมผัสภายในจิตใจ ก็จะทำให้ใจรู้สึกกับความสัมผัสแห่งเสียงนั้น ๆ แล้วเป็นความสงบเย็นใจจนได้ เพราะเป็นอารมณ์ที่จะยังจิตให้เป็นปัจจุบันจิตได้

สำหรับท่านผู้ฟังซึ่งเข้าใจภาษาโดยลำดับ ๆ ในขณะที่กำลังแสดงอยู่แล้วนั้น เป็นสิ่งที่ทราบได้ชัดในขณะที่ฟัง แล้วจิตก็มีความเพลิดเพลินไปในบทแห่งธรรมที่ท่านแสดง เพราะการแสดงธรรมนั้นจะต้องพูดเรื่อง หรือสิ่งที่มีอยู่ในตัวของเราด้วยกัน เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่ทั่วโลก คือสิ่งที่ธรรมท่านกล่าวถึงและศาสนาได้ประกาศลงไว้ เป็นเรื่องของสิ่งที่มีอยู่ประจำสัตว์และสังขารทั่ว ๆ ไป ซึ่งควรจะทราบได้ด้วยกันและเข้าใจเรื่องของมีอยู่ของตน ที่ศาสนาท่านประกาศสอนไว้แล้วในสมัยนั้นท่านแสดงเรื่องนี้ด้วย เราผู้ฟังจึงได้รับความเข้าใจเป็นลำดับ ๆ ตามความจริงที่ธรรมท่านสอน

ในขณะฟังที่จิตเรามีความจดจ่อต่อธรรมนั้น จะเกิดความสงบเย็นใจเป็นลำดับ ๆ ไม่คิดไปในสถานที่ต่าง ๆ และอารมณ์ใด ๆ ในขณะฟัง ใจก็มีความสงบลงได้ และเย็นสบาย ลืมเวล่ำเวลา ตลอดจนความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าลืมไปหมด ถ้าจิตมีความหนักไปในทางพินิจพิจารณา ที่ท่านเรียกว่าวิปัสสนา หรือ ปัญญานั้น เป็นอีกแง่หนึ่ง ขณะที่ท่านแสดงไป จิตจะขยับตามเรื่อย ๆ เหมือนกับเดินตามรอยเท้าที่ท่านเดินไปก่อนหน้าเรา พอท่านยกเท้าขึ้นเราก็สวมรอยตามท่านไปโดยลำดับ ๆ คือท่านบุกเบิกทางให้เราได้ทราบได้เข้าใจในขณะฟัง เมื่อทราบและเข้าใจ ไตร่ตรองตามท่านไป นี้ก็ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและเข้าใจไปเรื่อย ๆ และสามารถถอดถอนกิเลสอาสวะไปได้ในขณะที่ฟัง เพราะฉะนั้น ครั้งพุทธกาล เวลาสาวกทั้งหลายท่านฟังพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม จึงปรากฏว่าสำเร็จมรรคผลนิพพานเป็นจำนวนมาก ก็เพราะเหตุนี้เอง บางครั้งจิตก้าวไปได้แค่นี้ ฟังคราวต่อไปจิตขยับขึ้นไปเรื่อย ๆ จนถึงที่สุดแห่งธรรม ท่านเรียกว่าบรรลุธรรมสูงสุด โดยเข้าใจในขณะที่ฟังนั้น

เท่านั้น ไม่สนใจกับความจดจำ ได้ประโยชน์ในขณะที่ฟัง คือ ได้ความสงบเย็นใจ ได้ความเข้าใจแจ่มแจ้งไปโดยลำดับ ได้ความสุขความสบาย ได้อุบายแยบคายต่าง ๆ ในขณะที่ฟัง นี่เป็นผลที่ท่านได้รับในขณะที่ฟัง ไม่ได้จากการจดจำเหมือนเราท่องบ่นสังวัธยายธรรมในสูตรต่าง ๆ แต่ถ้าธรรมบทใดบาทใดตกค้างอยู่ในความทรงจำของเรานั้น เราก็จำได้เอง การฟังธรรมภาคปฏิบัติจึงถือกันมากในวงปฏิบัติ

จะขอเล่าเรื่องท่านอาจารย์มั่น ซึ่งเป็นอาจารย์ในกรรมฐานสายนี้ให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายทราบบ้างเล็กน้อย ว่าท่านมีความหนักแน่นหรือสนใจในทางใด เกี่ยวกับบรรดาลูกศิษย์ที่ไปศึกษากับท่าน ท่านมีความสนใจในการแสดงธรรมอบรมพระเณรที่ไปศึกษากับท่านมากกว่าอย่างอื่น และสอดส่องดูกิริยามารยาท ความประพฤติปฏิบัติของพระเณร กลัวว่าจะผิดพลาดจากหลักธรรมวินัย นี่เป็นประการที่สอง ประการแรก คือการอบรมสั่งสอนให้พระเณรเข้าใจในปัจจุบันธรรม อันเป็นที่รวมแห่งความรู้ความเข้าใจตลอดมรรคผลเบื้องสูง

ท่านแสดงธรรมครั้งหนึ่ง ๆ ถ้ามีเฉพาะพระเณรเท่านั้น อย่างน้อย ๒ ชั่วโมงถึงจะจบลง บางครั้งก็ ๓ ชั่วโมงบ้าง ๔ ชั่วโมงบ้าง บางครั้งถึง ๖ ชั่วโมงก็มี แต่ก็น่าประหลาดเหมือนกัน บรรดาท่านผู้นั่งฟังอยู่ในขณะนั้นเงียบไม่มีเสียง ประหนึ่งว่าไม่มีพระ ไม่มีเณร อยู่ในสถานที่นั้นเลย ได้ยินแต่เสียงธรรมท่านกังวานอยู่เป็นลำดับ ๆ ไม่ขาดสาย ไม่ขาดวรรคขาดตอนจนกระทั่งจบลงเท่านั้น

พระเณรมีจำนวนมากเพียงใดก็เท่ากับไม่มี เพราะต่างองค์ต่างฟังด้วยความสนใจ ฟังด้วยความจดจ่อ ทุกองค์อยู่ในความสงบ จิตมุ่งต่ออรรถต่อธรรมเพื่อเป็นความสงบเย็นใจ ถ้าจิตก้าวเข้าสู่ภูมิปัญญา คือ ความคิดอ่านไตร่ตรองตามท่านได้ จิตก็ขยับตามธรรมท่านเรื่อย ๆ เป็นอันว่าเพลินด้วยกันทั้งสองขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ ความสงบ ก็เพลินไปตามความสงบ และเพลินไปตามธรรมที่ขับกล่อมจิตใจให้ได้ความสงบเย็นใจเย็นฉ่ำในขณะนั้น ๆ

ขั้นที่ ๒ ที่เรียกว่าปัญญา คือเพลินไปตามธรรมที่จะให้จิตใจได้รับคติเป็นระยะ ๆ จึงเป็นความสนใจในธรรมจนไม่มีความสนใจกับความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าใด ๆ ทั้งสิ้นในขณะที่ฟัง และท่านจะเทศน์แต่ข้อปฏิบัติ ตั้งแต่เรื่องของสมาธิ ปัญญาล้วน ๆ ศีลก็ต่างคนต่างประพฤติปฏิบัติอยู่แล้ว

ท่านไม่แสดงอะไรมาก จะแสดงแต่หลักของสมาธิ ของปัญญา และวิมุตติหลุดพ้น ถ้าลงได้แสดงในวันประชุมวันใดก็ตาม จะต้องทะลุปรุโปร่งไปถึงมรรคผลนิพพานทีเดียว ไม่เคยคั่งค้างในที่แห่งหนึ่งแห่งใดเลย นี่เป็นนิสัยของท่าน เพราะท่านมีความรู้ความฉลาดทางด้านปฏิบัติมากมาย และมีความรอบคอบมีความชำนิชำนาญมาก ทางด้านปฏิบัติ ใจเราเมื่อได้รับการอบรมด้วยอรรถธรรมอยู่เสมอ จะมีหลักยึด ใจที่มีหลักยึดย่อมอยู่เป็นสุข ปกติก็เป็นสุข ประกอบหน้าที่การงานก็เป็นสุข เพราะใจมีหลัก เป็นอยู่ก็เป็นสุข ตายก็เป็นสุข เพราะมีหลักยึดอยู่ภายใน คนมีหลักยึดย่อมไม่เดือดร้อน ธรรมคือหลักยึดของใจด้านวัตถุเป็นหลักยึดหรือเป็นที่อาศัยของกาย เช่น ตึกรามบ้านช่อง เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มใช้สอย อาหารหวานคาว ที่เป็นอาหาร เป็นที่พึ่งที่อาศัยของกาย การที่เรามีความจำเป็นต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้ เพราะเกิดมาก็เกิดจากสิ่งเหล่านี้ ต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องบำบัดรักษาเรื่อย ๆ ไปจนวันสุดท้ายแห่งชีวิต

ส่วนใจมีธรรมเป็นเครื่องพยุง เป็นเครื่องอาศัย เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องเสวย ที่เรียกว่ามีธรรมเป็นอาหารของใจ หรือเป็นอารมณ์ของใจ แต่คำว่า "อารมณ์" นั้น อารมณ์ดีก็มี ชั่วก็มี ถ้าอารมณ์ไม่ดีก็เป็นยาพิษแก่ใจและแผดเผาจิตใจให้เดือดร้อน ถ้าอารมณ์ดี ก็ทำจิตใจให้เยือกเย็นเป็นสุขแล้วฝังอยู่ในจิตนั้นด้วย ที่ท่านเรียกว่าอุปนิสัย หรือวาสนาบารมี ก็หมายถึงการสร้างความดีงามมาโดยสม่ำเสมอ สร้างมามากเพียงไร ก็ฝังลงไปในจิตใจของผู้นั้นจนกลายเป็นนิสัยวาสนาขึ้นมา เมื่อใจได้เคลื่อนย้ายไปสถานที่ใดภพใด ภูมิใด ก็ต้องขึ้นอยู่กับความดีที่ตนได้สร้างไว้และบรรจุอยู่ภายในจิตใจนี่เป็นเครื่องหมุนจิตใจให้เป็นไปในทางดี มีสุคติเป็นที่หวัง และเป็นที่อยู่ที่เสวย

ร่างกายนั้นมีป่าช้า เราไปตั้งบ้านตั้งเรือนอยู่ที่ไหน ก็ต้องมีป่าช้าสำหรับร่างกาย ไม่ว่าจะอยู่บ้านนอก จะอยู่ในเมือง จะอยู่ในป่าในเขา อยู่ในถ้ำบนบก มันมีป่าช้าอยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพราะธรรมชาตินี้เป็นสิ่งที่เกิดแล้วต้องตาย ตายที่ไหนก็เป็นป่าช้าที่นั่น ร่างกายเป็นอย่างนี้

ส่วนจิตใจไม่มีป่าช้า เพราะใจไม่ตาย หลักใหญ่อยู่ตรงนี้ กรุณาพากันจดจำไว้ให้ดี นี่แหละหลักความจริงอันตายตัวของเรา ถ้าผู้มีความใคร่ครวญพินิจพิจารณาเรื่องจิตใจด้วยดี และพยายามปฏิบัติต่อตนเองด้วยความดีทั้งหลายตามธรรมที่สอนไว้ ผู้นั้นจะเป็นผู้มีหวัง อยู่ที่ใด ไปที่ใด เกิดในสถานที่ใดก็ตาม จะเป็นผู้ไม่ผิดพลาดจากความมุ่งหวัง หรือความมุ่งหมายที่ตนตั้งไว้ จะเป็นผู้สมหวังดั่งใจหมาย

อย่างเราทั้งหลายที่มาอบรมในวันนี้ ก็คือการมาอบรมธรรม เพื่อเข้าถึงจิตใจให้เป็นหลักยึด และอาศัยธรรมะนี้เป็นหลักเกณฑ์แก่จิตใจ เพราะใจนี้เป็นสิ่งไม่ตาย ไม่หมายป่าช้า ไม่เหมือนธาตุขันธ์คือร่างกาย ร่างกายแตกดับ แต่ใจไม่แตกดับ เมื่อออกจากร่างนี้ ก็ไปเข้าร่างนั้น ออกจากร่างนั้นก็ไปเข้าร่างโน้น สูง ๆ ต่ำ ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ นั้น เป็นเพราะสิ่งที่มีอยู่ภายในจิต ท่านเรียกว่า "วิบาก" ซึ่งเกิดขึ้นจากกรรม หรือการกระทำของจิตเอง จิตเป็นผู้คิดเป็นผู้ปรุง ในเรื่องดี เรื่องชั่ว จิตเป็นผู้บงการออกมาทางวาจา ทางกายให้กระทำทางวาจา ทางกาย การกระทำทางใจนั้นเรียกว่า "มโนกรรม" พูดทางวาจาเรียกว่า "วจีกรรม" ทำทางกายเรียกว่า "กายกรรม" คำว่า "กรรม" คือ การกระทำ จึงมีการเกิดได้ที่กายวาจาใจของคนเรานี้เป็นสำคัญ เมื่อกรรมเปิดทางเพื่อผลคือดีชั่วอยู่แล้ว สุขทุกข์ที่เป็นผลของกรรมดีชั่วย่อมเกิดขึ้นชนิดห้ามไม่ได้

มโนกรรมคือการกระทำทางใจ ทำได้ทั้งดีทั้งชั่วทั้งกลาง ๆ พูดได้ทั้งดีทั้งชั่วทั้งกลาง ๆ ทำทางกายได้ทั้งดีทั้งชั่วทั้งกลาง ๆ การกระทำเหล่านี้ท่านเรียกว่า "กรรม" ตามหลักพุทธศาสนาเรียกว่า "กรรม" คือการกระทำความเคลื่อนไหวของจิต ความเคลื่อนไหวของกาย วาจา ท่านถือว่าเป็นการกระทำที่

เรียกว่า "กรรม" เมื่อมีการกระทำ มีการเคลื่อนไหว เป็นต้นเหตุแห่งการกระทำแล้ว "วิบาก" คือ ผล ต้องสืบทอดกันไปเป็นลำดับ ๆ เป็นแต่ช้าหรือเร็วต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น บางอย่างก็เกิดเป็นผลได้เร็ว บางอย่างก็ช้า เช่นเดียวกับผลทางโลกที่เราเห็นกันอยู่ บางอย่างก็ขึ้นอยู่กับเวลาเพียงเล็กน้อย บางอย่างก็ปรากฏขึ้นในขณะนั้น บางอย่างเป็นเวลานาน ๆ ค่อยปรากฏตัวขึ้น แต่สุดท้ายก็เรียกว่าเป็นผลด้วยกัน นี่แหละท่านเรียกว่า "วิบาก" ซึ่งมีอยู่ภายในใจ ใจเป็นผู้สร้างขึ้นมา ใจเป็นผู้ทำขึ้นมา แต่ใจจำไม่ได้บ้าง จำได้บ้าง สุดท้ายก็จำไม่ได้ เพราะทำอยู่เสมอ ทำอยู่ทุกภพทุกชาติ ทำอยู่ทุกวันทุกคืนทุกปีทุกเดือน ใครจะไปขีนะจดจำเอาไว้ได้หนักหนา ตั้งแต่เราเกิดมาในโลกนี้ ไม่ต้องพูดถึงวันนั้น เดือนนี้ เราพูดในวันนี้เท่านั้น เราก็จำไม่ได้ว่าในวันนี้เราคิดเรื่องอะไรบ้าง แต่ความคิดความปรุงการกระทำดีกระทำชั่วทางกายวาจาของเรานี้ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการจำได้ หรือไม่ได้ ขึ้นอยู่กับการกระทำเท่านั้น ผลดี–ชั่ว ต้องปรากฏจากการกระทำเสมอ นี่เป็นหลักสำคัญ ท่านจึงสอนให้พยายามทำดีเสมอ เวลานี้เป็นโอกาสที่เราจะตักตวง หรือแก้ไขอะไรที่เห็นว่าบกพร่องได้ทุกแง่ทุกมุม ซึ่งไม่สุดความสามารถไปได้ ถ้าหากผ่านพ้นจากชีวิตอัตภาพนี้แล้วเป็นความไม่แน่นอน ทั้งการกระทำและการเสวยผล เพราะในเมืองผีเมืองเทพ ไม่ปรากฏว่ามีโรงงานเหมือนเมืองมนุษย์เรา พอจะขี้เกียจทำดีในโลกนี้แล้วไปขยันหมั่นเพียรในโลกหน้า คือโลกเมืองผี เมืองเทพโน้น นั่นเป็นความเข้าใจผิด

นักปราชญ์ทั้งหลายจึงสั่งสอน ผู้มาสอนเราไม่ใช่คนโง่ คำว่า "พระพุทธเจ้า" นั้นคือจอมศาสดา เป็นศาสดาของโลกทั้งสาม เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงจริง ๆ ธรรมที่ตรัสแต่ละบทละบาท เป็นความแน่นอนตายตัว เป็นความสัตย์ความจริง ไม่มีธรรมปลอมแปลงแฝงอยู่ภายในพระโอวาทนั้น ๆ เลย ท่านจึงเรียกว่า "สวากขาตธรรม" แปลว่าธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชอบแล้ว คำว่า "ชอบ" คือความพร้อมมูลสมบูรณ์ทุกอย่างแล้วนั่นเอง "นิยานิกธรรม" เป็นธรรมที่ยังผู้ปฏิบัติสมควรแก่ธรรมให้พ้นจากทุกข์ไปได้โดยลำดับ ไม่มีทางสงสัยเลย เป็นธรรมตายตัว เป็นธรรมแน่นอน ใครที่จะพูดถูกต้อง

แม่นยำตลอดมาเหมือนพระพุทธเจ้านี้ รู้สึกว่าไม่มีแล้วในโลกมนุษย์เรา ถ้าจะเทียบแล้ว สามัญชนทั่วไปพูด ๑๐๐ คำ อาจปลอมไปอย่างน้อยราว ๒๕ คำ จะมีจริงเพียง ๗๕ ถ้าพูดไปนาน ๆ ไอ้ปลอมรู้สึกจะมากขึ้น ๆ และอาจกลายเป็นปลอมไปหมด แต่คำพูดของพระพุทธเจ้าไม่ปลอม เพราะพระทัยไม่ปลอม พระทัยเป็นพระทัยที่บริสุทธิ์ รู้จริงเห็นจริงจากการปฏิบัติแท้ ประทานโอวาทอันใดออกมาจึงออกมาจากพระทัยที่เป็นของดีของแท้ทั้งนั้น แล้วจะหาความปลอมมาจากที่ไหน จึงเป็นพระโอวาท และเป็นศาสดาที่เราทั้งหลายจะยึดถือเป็นหลักตายตัวหรือตายใจได้เลย ว่าพระพุทธเจ้าและศาสนธรรมของพระองค์ไม่เป็นศัตรูคู่อริแก่พวกเราทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็ดี พระธรรมก็ดี พระสงฆ์ก็ดี เป็นผู้วิเศษและเป็นธรรมประเสริฐเหนือโลก

การที่ท่านประทานพระโอวาท คือ พระศาสนาไว้ ก็เพื่อหมู่ชนเท่านั้น ไม่ได้เพื่อพระพุทธเจ้า ไม่ได้เพื่อพระธรรม ไม่ได้เพื่อพระสงฆ์สาวกองค์ใดบรรดาที่ผ่านพ้นไปแล้ว แต่เพื่อพวกเราอย่างเดียว ท่านไม่มีสิ่งใดบกพร่องพอจะหวังผลจากพวกเราเป็นเครื่องตอบแทน เพราะพระเมตตานี้เท่านั้นที่ประทานพระโอวาทไว้แก่หมู่ชน พอได้ยึดเป็นทิศทางเดิน

เราเพียงแต่จะปฏิบัติตามพระโอวาทของท่าน ก็เห็นว่าเป็นความลำบากลำบน ไม่สามารถจะตะเกียกตะกายตามท่านไปได้ แล้วเราจะอยู่ในโลกนี้ได้ด้วยวิธีใด จึงจะมีความสุขกายสุขใจสมกับมนุษย์เป็นผู้ฉลาดเพื่อแสวงหาความสุขใส่ตน นี่เป็นปัญหาที่เราควรยกขึ้นถามตัวเองเวลาความขี้เกียจมักง่ายเกิดขึ้น เพื่อจะแก้สิ่งเหล่านี้ที่เป็นมารคอยกีดกันทางดำเนินได้ด้วยอุบายอันชอบธรรมและเฉลียวฉลาดของเรา พอมีทางเพื่อก้าวไป เพื่อความสุขความสมหวัง ไม่ตีบตันอั้นตู้ไปเสียทุกภพทุกชาติทุกวันเวลาดังที่เป็นอยู่นี้ ซึ่งเต็มไปด้วยกองทุกข์ภายในใจจนหาทางและวิธีปล่อยวางไม่ได้ สมกับมนุษย์มีมากในโลกปัจจุบันแทบจะไม่มีแผ่นดินให้อยู่ ยังมีผู้ฉลาดแหลมคมหาอุบายแหวกว่ายไปได้บ้าง ไม่มืดมนอนธการไปด้วยกันเสียสิ้น ซึ่งน่าสลดสังเวชของนักปราชญ์ท่านนักหนา

เราควรจะวินิจฉัยใคร่ครวญกันอย่างไรบ้าง เมื่อเราคอยล้างมือเปิบเท่านี้ก็ยังทำไม่ได้ พระโอวาทท่านสอนมาแล้วโดยถูกต้องแม่นยำทุกสิ่งทุกอย่าง เพียงแต่จะปฏิบัติตามเท่านี้ยังเห็นว่าลำบาก เราจะไปหาความสะดวกที่ไหน เราเกิดมานานแล้วในโลกนี้ เราได้ความสะดวกจากอะไรบ้าง ควรถามเราอย่างนี้บ้างอาจได้ข้อคิด ถ้าจะเป็นไปตามความต้องการของเราว่า อยากสะดวกอยากได้ง่าย ๆ สบาย ๆ เราก็ควรจะเป็นคนง่ายคนสบายมานานแล้ว ไม่ควรจะมาแบกกองทุกข์อยู่เหมือนโลกทั่ว ๆ ไป แต่นี่มันไม่เป็นไปตามความวาดภาพเอาอย่างใจหมาย นอกจากกิเลสมันหลอกพวกเราเท่านั้น เพราะกิเลสเคยหลอกมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมาเป็นเวลานาน เรายังไม่เห็นโทษแห่งความหลอกลวงของมันบ้างเลย นอกจากเชื่ออย่างสนิทด้วยการกล่อมให้หลับอย่างถนัดของมันเท่านั้น

ศาสดาในวัฏสงสาร ก็คือกิเลสนี่เอง ลงมันได้สอนใครเป็นติดมือมันมาเป็นพวง ๆ จนรับไม่ไหว เพราะสัตว์โลกชอบกลอุบายแห่งการเสี้ยมสอนของมันมาก ไม่มีวันเบื่อหน่าย อิ่ม พอ กันบ้างเลย แม้จะได้รับความทุกข์ทรมานเพราะถูกหลอกมานาน

ส่วนศาสดาของวิวัฏฏะก็คือพระพุทธเจ้า องค์เอก ความรู้ก็เอก การอบรมสั่งสอนก็เอก ไม่มีใครเสมอเหมือน แต่กิเลสไม่ชอบและขวางกับธรรมอยู่เรื่อยมา สัตว์โลกผู้ชอบกิเลสจึงมักเบื่อธรรม ธรรมจึงมักไม่เข้าถึงใจ แม้จะฟังและปฏิบัติมานาน ความเป็นทั้งนี้ทั้งนั้นกรุณาดูตัวเราตัวท่านก็พอทราบได้ไม่ยากนัก

เราจะไปทางใด เราต้องแยกแยะออกดู ถ้าเราจะเป็นศิษย์ที่มีครูสอนคือศาสดาของเรา ก็ต้องพยายาม การทำความดีก็เพื่อจะชะล้างสิ่งที่ชั่วร้ายทั้งหลาย การต่อสู้ก็ต้องมีความหนัก ความลำบากบ้างเป็นธรรมดา เราต้องคิดอย่างนี้ไว้เสมอ ดีกว่าเอากิเลส ความขี้เกียจมักง่ายมาเป็นศาสดาฉุดลากเราลงทางต่ำให้ทนทุกข์ทรมาน ไม่มีขอบเขตเหตุผลว่าจะปลดเปลื้องทุกข์ไปได้เมื่อไร

ขณะนี้เป็นโอกาสที่เราควรจัดการอยู่แล้ว พร้อมอยู่แล้วทุกอย่าง ชีวิตอัตภาพร่างกายก็เป็นไปด้วยดี และทราบอยู่ว่าเราเป็นมนุษย์ได้พบพระพุทธ-ศาสนา และเป็นโอกาสที่จะได้บำเพ็ญคุณงามความดีเข้าสู่จิตใจ เผื่อจะได้ถึงจุดที่หมายซึ่งเราต้องการ มีใจกับธรรมเท่านั้น ที่จะให้ความสมหมายแก่เราได้ เราต้องพยายามเอาสิ่งดีงามเข้าบรรจุที่ใจซึ่งเป็นของไม่ตาย นอกนั้นหาความแน่นอนไม่ได้ เพราะโลกสมมติทั้งมวลเป็นอนิจจัง พร้อมทั้งตัวเราเอง อาศัยอะไรก็คอยแต่จะทะลายลงไป ทะลายลงไป เราเห็นอยู่ทุกแห่งทุกหน มีอยู่ทั่วไป ท่านจึงเรียกว่า "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" มีรอบด้านทั้งภายนอกภายใน เป็นที่ให้ความไว้วางใจไม่ได้ นอกจากคุณความดี คือปฏิบัติตนให้มีความราบรื่นดีงามด้วยธรรมนี้เท่านั้น เป็นหลักอันสำคัญที่จะให้ความมุ่งมั่นของเราสำเร็จเป็นระยะ ๆ

ใจนั้นอยากไปเสมอ ไม่อยากอยู่ในกองทุกข์ทรมาน อยากเป็นสุขก็คือใจ ถ้าพูดถึงขั้นถึงภูมิคือสวรรค์พรหมโลก ก็คือใจเป็นผู้อยากไป ส่วนนรกไม่อยากลงเลย ความทุกข์ไม่อยากประสบพบเห็นในชีวิต ไม่อยากสัมผัสถูกต้องเลย แต่ทำไมโลกถึงได้ประสบและสัมผัสถูกต้องกันเรื่อยมา ก็เพราะหลงกลอุบายของกิเลสซึ่งมีอำนาจ และความฉลาดแหลมคมกว่าสัตว์ทั้งหลายนั่นเอง เป็นอาจารย์สอนสัตว์ ฉุดลากสัตว์ทั้งหลายให้จมลงทั้ง ๆ ที่ไม่อยากจะจม **จะมีอะไรเล่าที่เป็นศาสดาแห่งวัฏฏะ**ที่แหลมคมของโลกทุกวันนี้ **นอกจากกิเลสตัณหาอาสวะนี้เท่านั้น** ไม่มีแล้วในโลกสมมติทั้งสามอันเป็นที่อยู่แห่งมวลสัตว์ **และไม่มีอันใดที่จะสามารถถอดถอนธรรมชาตินี้ออกได้ นอกจากธรรมที่เรียกว่า "สวากขาตธรรม"** ของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ใครอยากพ้นทุกข์ก็พยายามตะเกียกตะกายปฏิบัติตามธรรมท่าน ย่อมจะมีทางผ่านพ้นไปได้ ใครขยันบ่นให้ทุกข์ ก็บ่นไปตามความถนัด ถ้าไม่อยากให้กิเลสหัวเราะเยาะซ้ำเข้าอีก เราควรพยายามทำความเข้าใจกับเราเสมอ เพราะถึงเวลาจนตรอกจนมุมจนจริง ๆ เวลาเช่นนั้นเข้าถึงตัว เราจะทำอย่างไร เราต้องตั้งกระทู้ถามเราไว้ก่อน เวลาหนาว สิ่งที่ทำความอบอุ่นเราเห็นว่าสำคัญในขณะนั้น เวลาร้อนสิ่งที่จะ

ทำความร่มเย็นให้เราคืออะไร เราจะถือเป็นสำคัญเวลานั้น เวลาทุกข์เกิดขึ้นมา สิ่งที่จะทำให้เราได้รับความสุขคืออะไร ที่เป็นคู่เคียงกันมาก็คือความดีเป็นเครื่องระงับดับทุกข์ได้ และดับได้อย่างมั่นใจ ไม่คลางแคลงสงสัย เพราะไม่มีกิเลสตัวใดมีอำนาจเหนือธรรมไปได้แต่ไหนแต่ไรมา

สรุปแล้ว ถ้ามีความดีอยู่ที่ไหน ก็เป็นสุขอบอุ่นใจ อุปมาใกล้ ๆ เหมือนคนตกน้ำ ไม่มีที่เกาะที่ยึดในเวลานั้น แม้จะเคยกลัวผีมาแต่วันกำเนิดเกิดขึ้นมาเป็นมนุษย์ก็ตาม แต่ขณะที่ตกน้ำนั้น ถ้ามีซากผีตายลอยผ่านเข้ามาซึ่งเป็นขณะที่คน ๆ นั้นกำลังจะจมน้ำตาย และกำลังคว้าหาที่พึ่งที่ยึด ที่เกาะ อย่างกระวนกระวายใจ พอซากผีลอยผ่านเข้ามา เขาจะคว้าเกาะซากผีตายนั้นทันทีเพื่อประทังชีวิตไว้ให้พ้นตาย โดยไม่คำนึงถึงความกลัวผีที่เคยกลัวมาเลย เพราะชีวิตมีความสำคัญยิ่งกว่าความกลัวผี นี่แหละเป็นเครื่องเทียบเวลาชีวิตจิตใจของคนที่จนตรอกจนมุมเข้ามาจริง ๆ วาระสุดท้ายที่ชีวิตสิ้นสุดลงต้องเป็นแบบนี้ จิตจะต้องคิดไปต่าง ๆ เช่น คิดถึงคุณงามความดีบ้าง คิดถึงความชั่วบ้าง เมื่อไม่มีความดีติดตัวพอให้อุ่นใจบ้าง ก็คิดถึงความชั่วจนได้แล้วเกิดความเดือดร้อนเสียใจขึ้นมา เลยสุมเข้าไปภายในจิตใจให้รุ่มร้อนเพิ่มขึ้นไปอีก และพาจมไปเลย ถ้าเคยทำความดีไว้ พอคิดถึงความดี จิตเกาะปั๊บทันทีและเย็นไปเลย ยิ่งผู้ปฏิบัติความดีอยู่เรื่อยมาแล้ว ไม่ต้องสงสัย ความดีนั้นแลเป็นเพื่อนสนอง เป็นมิตรสหาย เป็นคู่พึ่งเป็นพึ่งตาย ได้อย่างแท้จริงยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก

พวกเราชาวพุทธ กรุณาทำความเข้าใจไว้กับตนเองเถิด คือ ใจเป็นสิ่งสำคัญที่อธิบายไว้เป็นสองแง่ คือ แง่หนึ่ง **ศาสดาของวัฏฏะนั้นคืออะไร**, **ศาสดาของวิวัฏฏะนั้นคืออะไร** ที่พูดมาเมื่อตะกี้นี้ กรุณาอย่าได้ลืม

ขอยุติเพียงเท่านี้ก่อน เพื่อท่านปัญญาฯ จะได้แปลให้ท่านผู้ฟังทราบต่อไป”

ตอบคำถาม
วันอังคาร วันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ญ. ๑ เวลาทำสมาธิแล้ว มักจะมี Yoki Sleep (เข้าภวังค์ลึก) บางคนบอกว่าดี บางคนบอกว่าไม่ดี เป็นอย่างไร ?

ตอบ ขอให้อธิบาย Yoki Sleep และถามว่าตนเองรู้สึกอย่างไร ภายหลังที่รู้สึกตัวแล้ว ได้อะไรติดมาในจิตบ้างไหม ?

ญ. ๑ ผู้ถามตอบ ไม่มีอะไรติดมา แต่รู้สึกสดชื่นขึ้น

ตอบ คนนั้นว่าดี คนนี้ว่าไม่ดี ทำไมจะไปเชื่อเขา ? เราต้องรู้อยู่กับตนเองว่าดีหรือไม่ดี จึงไม่ควรบอก กลัวจะติดอยู่ในคำที่บอก ธรรมที่แสดงเพียงเริ่ม ๆ ยังไม่แตกแขนงพอให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์ เพราะฉะนั้นจึงตอบบ้างไม่ตอบบ้างดี การตอบมาก ๆ เป็นพิษแก่จิตใจ เจ้าของควรจะพิจารณาผลที่เกิดแก่จิตตนเอง ที่พูดนี้ต้องแล้วแต่ผู้มาติดต่อด้วย ว่าควรจะรับ หรือจะรับธรรมอย่างใด ธรรมดา กลาง สูง ต่ำ ตามขั้นภูมิของผู้มาเกี่ยวข้อง

ถามอย่างนี้ ทำให้คิดว่าหลักของธรรมไม่แน่นอน ผู้ปฏิบัติต้องผ่านมาแล้ว ถ้าทำสมาธิจิตตกลึก จิตต้องรู้ ถ้าหลับไปตื่นขึ้น ไม่มีใครทราบ เป็นเสียง "ง่วงนอน" นอนเสมอ ตัวเราจะทราบเรื่องจิตได้อย่างไร การทำสมาธิ พอจิตจะลง เราก็ว่าไม่ให้ลง บังคับให้ทำงาน ฉะนั้นจึงสร้างความมั่นคงให้จิตไม่ได้ สมกับคำว่าทำสมาธิเพื่อความสงบ คำว่าสมาธิมิได้หมายความว่าหลับไม่รู้อะไร ต้องรู้กับตัวเองโดยเฉพาะ ไม่รู้กับอะไรอื่น นอกจากตัวเอง

ถ. ๒—ญ. ๒ เรื่องหัวใจกับอนัตตายังไม่เข้าใจ

ตอบ เข้าใจ "อัตตา" ไหม ? (ญ. ๒ ตอบว่า เข้าใจ)

เคยทำสมาธิหรือเปล่า ? (เขาเข้าใจ) จิตได้รับความสงบกับอารมณ์ใด วิธีการใด วิธีการนั้นจะใช้เรียนอัตตาหรืออนัตตาก็ตาม ในระยะต้น ๆ ให้ยึด "อัตตา" ไว้ก่อน ต่อไปค่อยถอนความยึดถืออัตตาลงเป็นลำดับ ๆ จนถอนได้เด็ดขาด เพราะจิตเป็นตัวของตัวเองด้วยหลักธรรมชาติอย่างสมบูรณ์แล้ว แต่มิใช่เป็นตนแบบอัตตาดังกล่าวมา นี่เป็นสมมติ แต่นั้นเป็นวิมุตติ จึงผิดกัน (อนัตตา)

ถ. ๓—ช. ๑ ทำอย่างไรจึงจะทำสมาธิได้ดี ในชีวิตประจำวันมีธุระต้องไปไหนก็ต้องงดไปกระนั้นหรือจึงจะปฏิบัติได้สม่ำเสมอ

ตอบ ถ้าจิตทราบความเจริญและความเสื่อมของตนเอง มันก็ยกจิตขึ้นเอง ถ้าไม่เข้าใจ จิตก็หลงตัวเรา การพิจารณาขึ้นอยู่กับจิตโอกาส ถ้ามีการงานมาก ภาวนาลดลงไป ก็ไปลดตัวจากผลที่ควรได้ จิตจึงเสื่อม ที่จริงจิตไม่ได้เสื่อม อาการเหล่านี้แสดงเจริญหรือเสื่อม เป็นเพียงอาการของจิต ตัวจิตไม่ได้เสื่อม

ถ. ๔—ช. ๒ "Aping" หรือ "Monkey practice" ซึ่งหมายความว่าการเห็นใครเขาทำอะไร ตนอยากจะแสดงตนว่าเป็นพวกเดียวกับเขาก็ทำอย่างเขาทุกอย่าง ทำอย่างไรจะรู้ว่าปฏิบัติจริงหรือไม่จริง ?

ตอบ ตัวท่านเองจะรู้ตัวเอง คำตอบนี้อยู่ในคำถามของท่านเองแล้ว เราเองเป็นตัวการอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องไปตะครุบเงาซึ่งเป็นของเทียม

ถ. ๕—ช. ๓ ที่ท่านว่าจิตสะสมความดีไว้มากก็ไปเกิดในที่ดีขึ้น อยากทราบว่าดีขึ้นนั้นคือจะไปเป็นอะไร ?

ตอบ จิตสร้างกรรมขึ้นมา ผลก็อยู่ที่จิต ส่งจิตไปยังที่ควรแก่ผลนั่นเอง เจ้าของจิตดวงนั้นไม่รู้ไม่มีสิ่งที่ทำให้รู้ มีพระพุทธเจ้าและพระสาวกที่ปรากฏว่าท่านสามารถรู้ได้ ฉะนั้น จึงมักหลงเรื่องของตัวมาประจำโลกด้วยกัน ไม่มีใครยิ่งหย่อนกว่ากัน

เราปฏิบัติเอง จิตเรารู้เอง ถ้าจิตสามารถ สติปัญญาต้องละเอียดยิ่งขึ้น แล้วท่านจึงจะทราบได้เองโดยไม่ต้องถามใคร ไม่มีอะไรเหลือวิสัยของสติปัญญาไปได้ เพราะบรรดากิเลสกลัวธรรม คือ สติปัญญาเป็นต้นทั้งสิ้น ไม่มีกิเลสชนิดใดเหนือธรรมคือสติปัญญาไปได้ ถ้าฝึกให้สามารถ

ถ. ๖—ช. ๔ จิตจะกลับมาเป็นมนุษย์ยากหรือเปล่า ?

ตอบ เกิดมาเป็นมนุษย์ยากไหม ? ตัวเราไม่ทราบเรื่องของเราเพราะว่าจิตไม่มีกำลัง ถ้ามีสติก็ทราบเป็นระยะ ๆ เคยอธิบายให้ฟังแล้วว่า ขันธ์มีแต่จะแตก ขณะที่ขันธ์จะแตก จิตกลับแข็งแรงขึ้น ขณะที่จิตจะแยกกับขันธ์ มีความทุกข์มากหรือน้อยหรือไม่มี วัดกันได้ว่าจิตมีสติหรือไม่ ภาคปฏิบัติย่อมทราบว่าจิตต่างกัน ไม่มีอะไรละเอียดยิ่งกว่าจิต วัดกันไม่ได้ จิตมีสติปัญญาจึงจะตามได้ ดังนั้นต้องแล้วแต่สติปัญญาที่อบรมมามากน้อยต่างกัน

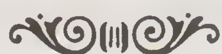
มีกล่าวไว้ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จเข้าปรินิพพาน ท่านทรงเข้าฌานสมาบัติ ตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไป จนถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ พระอนุรุทธเถระ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางจิตก็กำหนดจิตติดตามพระพุทธเจ้า พระจิตของพระพุทธเจ้าเข้าฌานไหน คือ ตั้งแต่รูปฌาน ๔ ขึ้นไป อรูปฌาน ๔ ตลอดถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ ทรงพักอยู่ที่นั่นครู่หนึ่ง แล้วทรงถอยลงมาอรูปฌาน และรูปฌานจนถึงจิตบริสุทธิ์ปกติ แล้วทรงเข้าปฐมฌานถึงจตุตถฌาน และ**เสด็จปรินิพพานระหว่างรูปฌานกับอรูปฌานต่อกัน** จากนั้นก็สุดวิสัยที่ใคร ๆ จะตามรู้ได้ เพราะพ้นจากสมมติโดยประการทั้งปวงไปแล้ว

ในขณะที่กำลังทรงเข้าฌานต่าง ๆ อยู่นั้น พระอนุรุทธเถระส่งกระแสจิตตามไม่ลดละ และรู้ตามวาระจิตของพระพุทธเจ้า

โดยลำดับ เมื่อพระสาวกทั้งหลายถามในขณะนั้นว่า "พระองค์ปรินิพพานแล้วหรือ ?" ท่านก็ตอบว่ายัง และบอกไปตามลำดับที่ทรงเข้าและถอยจากฌานนั้น ๆ และบอกได้ตลอดจนถึงขณะพระพุทธเจ้าเข้าปรินิพพาน

ทำไมท่านจึงรู้ขณะจิตของพระพุทธเจ้าได้ทุกวาระที่ทรงเคลื่อนไหวเข้าและออกจากฌานนั้น ๆ ? ผิดกับพวกเราที่มีใจรับรู้สิ่งต่างกันเช่นเดียวกันแค่ไหน ความรู้ความสามารถแห่งจิตที่ฝึกอบรมจนสมบูรณ์เต็มภูมิแล้วย่อมแตกต่างจากจิตสามัญธรรมดาอยู่มากราวฟ้ากับดิน จิตที่เต็มไปด้วยภาระหนักราวกับถังมูตรคูถกดถ่วงจิตใจอยู่ตลอดเวลาแล้ว กับจิตที่บริสุทธิ์สุดส่วนแล้ว จึงนำมาเทียบเคียงและแข่งขันกันไม่ได้ ผู้ฉลาดจึงยอมเชื่อผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหนือกว่าเป็นครู เช่น พุทธบริษัทถือพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาและเป็นสรณะเป็นต้น ผิดกับคนโง่ที่มัวสำคัญว่าตนฉลาด จนความฉลาดพาให้ล่มจมฉิบหายป่นปี้ก็ยังไม่ยอมรู้สึกตัวว่าเป็นอย่างไรเลย ความฉลาดแบบนี้มีมากในโลกมนุษย์เรา และนับวันเพิ่มขึ้นอย่างไม่มีประมาณจนน่ากลัวจะไม่มีโลกให้อยู่

ปิดประชุมเวลา ๑๘.๐๐ น.

การอธิบายธรรม
วันพุธ วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เปิดประชุมเวลา ๑๘.๓๐ น.
ท่านอาจารย์... "จะเทศน์เรื่องการภาวนา"

การภาวนา เป็นการมาเรียนเรื่องหรือสอดส่องดูกาย ทดสอบจิตใจ อ่านดูเรื่องราวของใจ จิตใจจะเขียนเรื่องต่าง ๆ วันยังค่ำ เขียนแล้วไม่เคยอ่าน แม้ไม่เคยทราบว่าตนได้คิดดี ชั่ว อะไรบ้าง ในวันและเวลาหนึ่ง ๆ แต่ก็เป็นนิสัยของจิตที่ชอบคิดปรุงแต่งไปต่าง ๆ จะแสดงออกมาในเวลาที่เราภาวนา เพราะจิตดิ้นรนกวัดแกว่งมาก ไม่อยู่เป็นสุขได้ นิสัยของจิตสามัญชนทั่วไปมักเป็นเช่นนี้ จึงเป็นสิ่งที่หักห้ามยากกว่าสิ่งใด ๆ เพราะปกติจิตก็เป็นของละเอียดอยู่แล้ว จึงต้องอาศัยสติกับปัญญาเป็นผู้ควบคุมรักษา

ยิ่งได้ทดสอบดูความผิด ถูก ชั่ว ดี ของตนแล้วมักไม่มีขอบเขต สิ่งเสียมีมาก เพราะฉะนั้น หลักศาสนาจึงสอนให้ไตร่ตรองดูส่วนดีส่วนเสียของตน บางทีแสดงออกไปทางทุกข์บ้าง สุขบ้าง ศาสนาเป็นเครื่องมือที่ยอดเยี่ยมอยู่แล้ว ส่วนมากก็สอนเรื่องใจมากกว่าอย่างอื่น มีหลักธรรมเท่านั้นที่เป็นเครื่องมือทันกับใจ นอกจากเราจะประกอบการให้เหมาะสมกับเครื่องมือนี้ได้หรือไม่ สิ่งของทุกอย่างเขาใช้เครื่องมือ ถ้านายช่างที่มีฝีมือดี สิ่งของก็งดงามน่าใช้ กายวาจาใจของเราก็เหมือนกัน ร่างกายเปรียบเหมือนไม้ยืนต้น เนื้ออ่อนหรือแข็งไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ช่างต้องนำมาดัดแปลงเป็นเครื่องใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น แล้วแต่จะต้องการชนิดใด สิ่งนั้นก็สำเร็จและงดงาม น่าอยู่ หรือใช้สอย ตามเนื้อไม้และความสามารถของนายช่าง กายวาจาใจก็เช่นกัน เมื่อได้ดัดแปลงแก้ไขตามหลักธรรมด้วยความเพียรอย่างเต็มภูมิแล้ว จะเป็นสมบัติอันมีค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ๆ เพราะคนไม่เหมือนสัตว์ จะมีคุณค่าสูงต่ำเพียงไรนั้นย่อมขึ้นอยู่กับความดีเป็นคุณสมบัติ มิใช่เนื้อหนังเป็นคุณค่า ส่วนสัตว์ทั้งหลาย โลกถือว่าอวัยวะเนื้อหนังต่าง ๆ ของเขามีคุณค่า

ดังนั้นเวลาเขาตาย จึงไม่มีใครรังเกียจกัน แต่คุณค่าของมนุษย์มิได้อยู่ที่อวัยวะเนื้อหนังอย่างเดียว ต้องมีความประพฤติดีงามเป็นเครื่องประกันคุณค่าของมนุษย์ ความประพฤติดีด้วยกายวาจาใจนี้แลคือคุณค่าอันสูงส่งของมนุษย์เรา คุณค่าและความงามอันนี้ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามวัยเหมือนร่างกาย ตามธรรมดาร่างกายคนเราย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามวัย ถ้ามีคุณงามความดีเป็นเครื่องประดับตนแล้ว ถึงร่างกายจะร่วงโรยไปเป็นลำดับ แต่คุณงามความดียังเด่นอยู่ มิได้ร่วงโรยไปตามร่างกาย

โดยเฉพาะการอบรมภาวนา พยายามระงับจิตของตนให้หยุดปรุงแต่งต่าง ๆ พอเป็นความสงบเย็นใจได้บ้าง ย่อมเริ่มจะเห็นคุณค่าของใจขึ้นมา ขณะภาวนาพยายามให้จิตปรุงเฉพาะงานที่ตนต้องการ เช่น "พุทโธ ๆ ๆ" อันเป็นงานที่จะยังใจให้สงบ เมื่อพยายามทำด้วยความสนใจ มีสติกำกับจิตย่อมสงบลงได้ อารมณ์ไม่รบกวน ใจที่ปราศจากสิ่งรบกวนย่อมเป็นสุขสงบเย็น รู้เห็นประจักษ์ใจในขณะนั้น ความสงบสุขของจิตที่ไม่มีอารมณ์รบกวนย่อมเป็นสุขที่พึงหวังอย่างยิ่ง จิตที่ทรงตัวอยู่ด้วยความรู้เพียงอันเดียวท่านเรียกว่า **"เอกัคตาจิต"**

"เอกัคตาจิต" คือรู้อันเดียว เป็นความสุขใจไม่มีอะไรเสมอเหมือน แม้แต่พระพุทธเจ้าผู้ทรงธรรมอันเลิศ เสด็จปรินิพพานไปแล้วตั้ง ๒๕๑๗ ปี แต่พระคุณทั้งหลายก็ยังเป็นที่พึ่ง ที่เคารพนับถือของชาวพุทธทั้งหลายไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อสิ้นพุทธสมัยของพระพุทธเจ้าองค์นี้แล้ว ก็ยังจะมีพระพุทธเจ้าองค์ใหม่มาตรัสรู้และสั่งสอนโลกสืบทอดกันไป

ใจถ้าสงบขาดจากอารมณ์ในขณะนั้น เราจะทราบความอัศจรรย์ของใจทันที แม้ไม่เคยประสบมาก่อน เพราะเป็นความแปลกประหลาดและอัศจรรย์ในชีวิตของผู้ไม่เคยประสบความสงบของจิต ขณะจิตสงบ ย่อมไม่คิดปรุงอารมณ์ขึ้นมารบกวนตนเองให้ยุ่งเหยิงวุ่นวาย ตั้งตนเป็นเอกจิต เอกธรรมอยู่โดยเฉพาะ จนกว่าจะถอนขึ้นมา และคิดปรุงอารมณ์ต่าง ๆ ต่อไปตามนิสัยที่เคยคิดปรุง ถ้าจิตลงได้สงบตัวลงเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมจะทำความ

ตื่นเต้นแก่ผู้บำเพ็ญอย่างน่าประหลาด และไม่มีวันหลงลืมได้ง่าย ๆ เลย นอกจากจะพยายามทำภาวนาให้ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับถ่ายเดียว ฉะนั้น ผู้ที่ปรากฏผลแล้วจึงมักจะมีความเพียรกล้าไม่ท้อถอย

ภาคปริยัติที่เรียนรู้ก็ยกไว้บูชา จะขอนำภาคปฏิบัติมาอธิบายให้ท่านทั้งหลายทราบก่อนพอเป็นแนวทาง เพราะเรียนธรรมต้องรู้ธรรม ปฏิบัติธรรมต้องรู้ผล เพราะธรรมไม่ใช่สิ่งลี้ลับ ตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วจนถึงบัดนี้ ธรรมที่ประกาศสอนให้เราทราบอยู่บัดนี้ก็ยังคงจริง ไม่มีบกพร่องเลยแม้แต่น้อย การปฏิบัติตามพระพุทธศาสนาก็ยังคงได้ผลไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าที่เคยประกาศสอนไปแล้ว นอกจากผู้ปฏิบัติไม่สามารถเหมือนผู้ปฏิบัติสมัยโน้นเท่านั้น ผลจึงไม่เหมือนกัน เหตุย่อหย่อน ผลก็อ่อนกำลัง เหตุไม่มี ผลก็ไม่ปรากฏ แล้วจะควรตำหนิอะไรหรือตำหนิใคร จึงจะควรแก่เหตุผล เวลานี้ใครเล่ากำลังขวางธรรมอยู่ ไม่ก้าวเดินทางที่ท่านสอน นอกจากตัวเราเอง

ในครั้งพุทธกาล ธรรมเป็นธรรมจริง ๆ เรียนธรรมเพื่อรู้เห็นธรรม และปฏิบัติธรรมจริง ไม่ได้หน่วงเหนี่ยวให้ธรรมเป็นโลก อาจารย์ขอเรียนว่าอาจารย์เองก็ไม่ดีไปเสียทุกอย่าง ที่มาเยี่ยมพี่น้องในลอนดอน ก็มีความดีความชั่วติดตัวมาด้วย หากผิดพลาดก็หวังว่าคงได้รับอภัยจากท่านผู้ฟังทั้งหลาย

จะยกตัวอย่าง "ธรรมเป็นโลก" ให้ท่านทั้งหลายฟัง เบื้องแรกอาจารย์เรียนหนังสือ สอบไล่ได้เป็นนักธรรมตรี ดีใจใหญ่ มีกิเลสกองหนึ่ง ต่อมาได้นักธรรมโท–เอก ตัวก็ใหญ่พองขึ้น กิเลสก็เพิ่มกองใหญ่ขึ้นจนจะก้าวไม่ออก มีแต่กิเลสเต็มไปหมดในตัวเรา คิดว่าตนเป็นคนฉลาด ต่อมาได้เป็นมหาเปรียญ ก็ยิ่งคิดว่าตนเก่ง ที่จริงก็เก่งแต่จำชื่อ กิเลส ตัณหา อาสวะได้มาก รู้แต่ชื่อ แต่ไม่เคยสะดุดใจ และทำให้กิเลสแม้แต่น้อยหลุดไปจากใจของตนได้เลย มีแต่สำคัญว่าตัวฉลาด ได้ชั้นนั้นชั้นนี้ ถ้าไม่สังเกตก็ไม่ทราบว่า **"ธรรมกลายเป็นโลกไปเมื่อไร"**

พอหันมาสนใจปฏิบัติ จิตมุ่งต่ออรรถต่อธรรม ความพองตัวก็ค่อย ๆ ลดลงไป การเป็นนักธรรมชั้นใดเปรียญชั้นใด ก็เริ่มหมดความหมายไปโดยลำดับ จนรู้สึกอายไม่อยากจะให้ใช้คำว่า "มหา" นำหน้าชื่อเลย นี่ก็กลายเป็นกิเลสอีกชนิดหนึ่งเหมือนกัน เข้าใจว่าเป็นความคิดถูก แต่ก่อนนี้ชอบให้มีชื่อมหาอยู่ข้างหน้า เดี๋ยวนี้อยากให้ "มห่า" อยู่ข้างหลัง กิเลสก็คือธรรมไม่เป็นธรรม กลายมาเป็นโลก เมื่อปฏิบัติธรรมมากขึ้น กิเลสเหล่านี้ก็ค่อย ๆ สลายตัวไปในใจ ขอเรียนว่าไม่ได้มุ่งให้กระทบกระเทือนใคร เล่าเรื่องของตนว่าเคยเป็นอย่างนี้ ที่เรียกว่าธรรมกลายเป็นโลก ถ้าไม่เข้าใจธรรมจะไม่สามารถแก้กิเลสที่แฝงอยู่อย่างลึกลับได้เลย คำว่า "**สมาธิ**" ที่เคยได้ยินแต่ชื่อ ก็มาปรากฏที่ใจ เมื่อเรียนปริยัตินั้น ท่องเสียจนคล่องติดปากติดใจ มารู้ความจริงบ้างเมื่อปฏิบัติไปตามกำลัง แต่ก็มิได้หมายความว่ารู้จนเกิดกิเลสกองเท่าภูเขา ทั้งที่ตัวเท่าหนู หรือตัวเท่าช้างสารอะไรหรอก เล่าตามเรื่องของกิเลสซึ่งมีอยู่ในจิต เจ้าของต้องเป็นผู้รู้เองละเองต่างหาก

สมาธิ คือความมั่นคงของใจ ก็มั่นคงเป็นลำดับ จึงรู้ทั้งชื่อ รู้ทั้งตัวสมาธิ และรู้กับใจตนเอง เมื่อพิจารณาธาตุขันธ์ รูปกายเป็นธาตุ ๔ ทั้งภายในภายนอก รวมแล้วก็ลงไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เรื่องของปัญญา ก็ได้ทั้งชื่อ ได้เห็นทั้งใจ ทำงานด้วยปัญญา ไม่ขาดวรรคขาดตอน เต็มความสามารถ ตามภาคปฏิบัติเป็นอย่างนี้ สติปัญญาก็เป็นธรรมที่รู้อยู่กับตัว คำว่า "มรรคผล" ก็ไม่สงสัยที่ไหนแล้ว "มรรค" ก็คือสติปัญญาที่ทำให้กิเลสหลุดลอยจากใจไปเป็นลำดับ เห็นอยู่ที่ใจว่า "ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค" เป็นของจริงมาดั้งเดิม เมื่อสติปัญญาอ่านได้ถูกต้องตามความจริงจนถึงใจแล้ว ความสงสัยก็สิ้นไป ผู้ไม่สงสัยก็อยู่อย่างเย็นใจ ไม่ยุ่งกับอะไรต่อไปอีก เรื่องก็มีเท่านี้ ธรรมก็เป็นธรรม โลกก็เป็นโลกต่างอันต่างจริง ต่างอันต่างอยู่ ความกระทบกระทั่งกันระหว่างจิตกับสิ่งทั้งหลายก็ไม่มี

คำว่า "เตสัง วูปสโม สุโข" มิได้หมายความว่า ตายเพราะดับสังขารแล้วก็เป็นสุข อย่างเดียว แต่การดับสังขารอันเป็นตัวสมุทัยให้เกิดกิเลสได้เมื่อไร ก็เป็นสุขเมื่อนั้นเหมือนกัน แม้ยังไม่ตาย

วันนี้อธิบาย "ธรรมเป็นธรรม" กับ "ธรรมกลายเป็นโลก" ถ้าปฏิบัติให้ได้เช่นที่ท่านกระทำกันในพุทธกาล ก็จะได้ผลเช่นครั้งพุทธกาลด้วย แต่น่าเสียดายที่ธรรมเป็นของจริง ส่วนพวกเราชอบทำเล่นกันเป็นส่วนมาก สิ่งที่ปรากฏจนน่ารำคาญจึงมักมีแต่คำถกเถียงกันว่า มรรคผลนิพพานหมดเขตหมดสมัยไปเสียแล้ว ใครปฏิบัติดีสักเท่าไร ก็ไม่มีหวังบรรลุ ราวกับเป็นผู้ผูกขาดมรรคผลนิพพานแต่ผู้เดียว ประหนึ่งเป็นสัพพัญญู ทั้งที่กิเลสเต็มตัวไม่มีใครกล้าแข่ง ศาสนาจึงมักมีแต่ชื่อ ส่วนความจริงแห่งธรรมในวงของผู้เข้าใจว่าตนนับถือพุทธศาสนาได้ถูกกิเลสขโมยหรือปล้นเอาไปกินแทบไม่มีเหลืออยู่ในใจกายวาจาบ้างเลย ถ้ายังขืนเข้าใจดังที่เป็นอยู่ต่อไป ก็น่ากลัวจะเป็นศาสนาคัมภีร์ มีแต่ชื่อ"

ตอบคำถาม
วันพุธ วันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ญ. ๑ ท่านปัญญาฯ ว่า จิตด้านหนึ่งจะไปหาธรรม อีกใจหนึ่งอยากจะไปทางโลก ควรจะไปทางไหน ?

ตอบ เมื่อทั้งสองต่อสู้กัน ถ้าจิตคล้อยไปตามโลก ธรรมก็แพ้ พระพุทธเจ้าและพระสาวกไม่ใช่เป็นไม้แห้ง หรือคนตาย ท่านเป็นคนอย่างเรา ๆ พระพุทธเจ้ายังทรงสละทรัพย์สมบัติผู้คนบริวารครอบครัว เสด็จออกทรงผนวชได้ แสดงว่าเป็นผู้ที่ทรงต่อสู้ ฝ่าฝืน จนไม่มีอะไรจะฝืน ราวโลกธาตุหวั่นไหว ลูกเมียใคร ๆ ก็รัก บริวารทรัพย์สมบัติก็ต้องเสียดายเป็นธรรมดา

ที่ทรงฝืนก็เพราะทรงเห็นว่าทางนี้ดีกว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีไม่น้อยที่ต่อสู้ แล้วตัดสินใจหันมาทางธรรมนี้ และปฏิบัติต่อสู้กับโลกในดวงใจจนชนะและพ้นไปได้ ส่วนพวกเราเคยแพ้กิเลสมาทุกภพทุกชาติ ไม่คิดอยากชนะมันบ้างหรือ หรือกลัวพ้นทุกข์ จึงไม่อยากฝืนมัน

ถ้าเปรียบเทียบกันแล้ว อะไรจะเลวร้ายยิ่งกว่ากิเลส และอะไรจะเลิศล้ำนำคนให้ประเสริฐยิ่งกว่าธรรม จะเอาอย่างไรดี ? ดี กับ เลว ก็ทราบกันอยู่แล้วตามข้อเปรียบเทียบ ส่วนกิเลสมันมีอยู่ในใจของพวกเราอยู่แล้ว ถ้าจะเลิศก็ควรเลิศไปนานแล้ว ไม่จำเป็นต้องมาคัดเลือกให้เสียเวลา

ถ. ๒—ญ. ๒ ปัญหาเกิดแก่จิตดิฉันเอง คิดตัดสินใจไม่ได้ ไม่แน่ว่าจะทำอย่างไรดีที่สุด ?

ตอบ คนเราอยู่ในโลกมานานเท่าไร ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นให้ต้องแก้ไขกันอยู่เสมอ ไม่ทราบว่าเคยปฏิบัติต่อปัญหาเหล่านั้นอย่างไรบ้าง จึงอยู่มาได้จนป่านนี้ ?

ถ. ๓—ญ. ๒ จะให้เรียนจากความผิดพลาดเช่นนั้นหรือ

ตอบ การแก้ปัญหาก็มีหลายอย่าง ยอมแพ้เลย เห็นควรสู้ก็สู้ เห็นควรยอมก็ยอม ก็เรารู้อยู่ว่าในกรณีเช่นนั้นทำอย่างไรจะชนะได้ ก็ทำอย่างนั้น ถ้าไม่อยากเป็นคนแพ้อยู่ร่ำไป แต่ถ้าแพ้เป็นพระชนะเป็นมาร แบบนี้ก็ดี นักธรรมะท่านแพ้แบบนี้ ถ้านักโทษก็ชอบเอาชนะผู้อื่น แต่ตนยอมติดตะราง ส่วนการแพ้กิเลสแบบนักโทษนั้นดีละหรือ ? ควรพิจารณาให้ละเอียดถี่ถ้วน

ถ. ๔—ช. ๑ ถ้าทำสมาธิด้วย "ยุบหนอ–พองหนอ" แล้ว เกิดความเจ็บปวดขึ้น จะควรเพ่งที่ความเจ็บปวด หรือควรเพ่งที่ "ยุบหนอ–พองหนอ ?

ตอบ ทำตามธรรมดา ยังไม่เกิดทุกขเวทนาใดมากพอจะถอนจิตไปพิจารณาเรื่องนั้น ถ้ามันเกิดทุกข์มาก ก็ต้องถอนออกจากการพิจารณา "ยุบหนอ—พองหนอ" มาพิจารณาความเจ็บ เพื่อให้ทราบความจริง ถ้าเรามัวยึด "ยุบหนอ—พองหนอ" อยู่ ก็เลยไม่รู้ความจริง คือตัวทุกข์ แล้วจิตก็จะเกิดความระอา ถอยความเพียรไปเสีย เลยไม่เกิดผล

แต่ถ้าพิจารณาทุกข์ มันทุกข์มากจนทนไม่ได้จริง ๆ มันเหลือเข็ญแล้ว ก็ต้องยอมบ้าง แต่สำคัญที่จิตไม่ยอมถอย จะต้องการเข้าใจเรื่องนี้ จิตปักลงไปก็ทำให้ทุกข์ดับได้ เพราะจิตพิจารณาแยกความทุกข์ออกเป็นทุกข์ที่กายหรือที่จิต ถ้าจิตสามารถด้วยปัญญา ย่อมรู้เท่า และเวทนาก็ถอนได้ เกิดอัศจรรย์อย่างไม่เคยพบเห็นมาก่อน ก็จะมาเห็นกันในครั้งนี้ และไม่มีลืมตลอดไป

ถ. ๕—ช. ๑ การพิจารณานั้น คือทำอย่างไร ?

ตอบ การพิจารณาคือการแยกแยะตัวทุกข์ออกดูว่าทุกข์เกิดในจุดใดที่เด่นกว่าเพื่อน เราเข้าใจว่านั่นเป็นทุกข์ เราก็ตรวจสอบอยู่ตรงที่ต่าง ๆ เช่น เจ็บที่ไหนแน่ ที่กระดูก หรือกล้ามเนื้อ หรือหนัง จิตต้องจ่อที่มันเป็นทุกข์มากกว่าเพื่อนนั้น ถ้ารู้ว่ามันทุกข์ที่กระดูก ก็พิจารณาต่อไปว่า ถ้าตายแล้ว เขาเอากระดูกไปเผาทำไมกระดูกไม่เจ็บ เมื่อพิจารณาครบถ้วนแล้ว เราก็จะเห็นว่าทุกส่วนของร่างกายมันก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ ต่างอันต่างจริงตามธรรมชาติของตน จิตใจเราต่างหากที่ยึดเอาทุกข์ขึ้นมาเป็นตน เป็นเรา เราเป็นทุกข์ เราก็จะรู้วิธีดับทุกข์ตามชั้นตามภูมิแห่งสติปัญญาของตน และได้ความรู้อย่างน่าอัศจรรย์ ที่พูดนั้นก็เพื่อให้นักปฏิบัติทั้งหลายยึดไว้ปฏิบัติในเวลาจำเป็นเกิดขึ้น เช่น เวลานั่งนานหรือเวลาเจ็บไข้เป็นทุกข์มาก ๆ

ถ. ๖—ญ. ๑ ถ้าเป็นความเจ็บทางจิตใจ จะใช้วิธีพิจารณาอย่างนี้ได้ไหม ? และจะหายไปได้หรือไม่ ?

ตอบ ใช้ได้ ทุกข์ทางใจก็ได้แก่ เสียใจ ยุ่งใจต่าง ๆ ถ้าพิจารณาแล้วทุกข์ก็หายไปเหมือนกัน แต่การพิจารณาดับทุกข์ทางใจนั้นต้องแล้วแต่นิสัยของบุคคลว่าจะเหมาะสมอย่างไร ถ้าเป็นคนไม่เด็ดเดี่ยวอาจหาญ ก็แก้ได้ด้วยวิธีหนึ่ง ๆ ถ้าเป็นคนเด็ดเดี่ยวอาจหาญ ก็ต้องใช้อีกวิธีหนึ่ง จิตต้องตรวจดูตัวเอง หมุนตัวเข้าหาทางดับทุกข์ที่เหมาะแก่นิสัยจิตของตน ไม่เช่นนั้นก็ขัดต่อนิสัย และไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ถ. ๗—ญ. ๒ ถ้าเอาอย่างพระพุทธเจ้า คือ ละบ้านเรือนไปเสียแล้ว ก็จะลำบากสำหรับบุตรภรรยา ถ้าพวกเราทำไม่แน่ใจว่าจะดี ?

ตอบ เมื่อยังไม่แน่ใจอะไร ก็อย่าเพิ่งทิ้งไป ศาสนามิได้สั่งบังคับว่าทุกคนต้องสละหมดอย่างพระพุทธเจ้าทุกกระเบียด แต่เรายอมรับว่าเราไม่สามารถเหมือนพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้นเราจึงพอทำตามได้ตามที่เห็นว่าเหมาะสมกับเราผู้เป็นศิษย์มีครู แต่ก็ควรระวังไว้บ้างว่า ถ้านอนใจโดยคิดว่าเราเป็นขั้นลูกศิษย์ท่าน จะทำอย่างท่านไม่ได้ แต่เราจะทำตามกิเลสบงการนั้น อาจจะลืมระลึกถึงคุณครูคือศาสดา ผู้ทรงสอนให้คนมีความขยันหมั่นเพียรเพื่อเดินตามครูก็ได้ จึงควรระลึกข้อนี้ไว้เสมอ จะไม่ลืมตัวให้กิเลสหัวเราะเอา

ถ. ๘—ญ. ๒ ดิฉันอยากจะออกจากครอบครัวไปปฏิบัติธรรม แต่กลัวลูกจะเสียใจ

ตอบ เรายังไปไม่ได้ ก็ไม่มีใครมาทำโทษ คนเราก็เหมือนผลไม้เมื่อยังไม่สุกก็ติดอยู่กับขั้วไปก่อน จนกว่าจะควรแก่กาล พอถึงคราวสุกมันก็สุกเอง พองอมเต็มที่แล้วก็หล่นจากขั้วได้ฉันใด มนุษย์เราก็ยังต้องรอว่าพร้อมที่จะสละได้เมื่อใดฉันนั้น

ไม่ใช่ทำตามอย่างกันไปโดยที่ตนยังไม่พร้อม แต่ก็ไม่ควรคิดเรื่องเสียใจของคนอื่นถ่ายเดียว ควรคิดถึงเรื่องจะเสียการของตนแฝงไปเสมอ จะไม่ประมาทเพราะผู้อื่นเป็นเหตุอย่างเดียว

ถ. ๙—ญ. ๒ เราทำลายความสัมพันธ์หรืออุปาทานยึดถือกัน แล้วยังคงอยู่ในบ้านเดียวกันจะได้ไหม ?

ตอบ (ท่านอาจารย์ไม่ตอบ แต่ชี้แจงกับลูกศิษย์ไทย ๒ คน และพระฝรั่ง ๒ องค์ว่า... ถ้าบอกว่าใช้ได้แล้ว จะกลายเป็นเปิดทางให้คนที่ออกไปแล้ว กลับเข้าไปใหม่ แล้วก็หนีไม่พ้นอุปาทาน ความจริงพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ท่านละอุปาทานในขันธ์แล้ว ท่านก็ยังอาศัยขันธ์ไปตลอดวันนิพพาน ไม่เห็นท่านแยกจากขันธ์ไปอยู่เสียที่อื่น)

ถ. ๑๐—ญ. ๒ ได้อ่านหนังสือ Forest Dhamma "ธรรมะป่า" แล้ว รู้สึกว่าท่านอาจารย์จะเป็นคนดุ แต่มาได้พบท่านอาจารย์แล้ว เห็นท่านหัวเราะได้ พูดเล่นได้ ยิ้มแย้มดี

ตอบ แสดงว่าหนังสือนั้นไม่ใช่คนนี้เขียนใช่ไหม หรือมิฉะนั้นก็อาจเป็นไปได้ที่จะคิดว่า คนอื่นเขียนอย่างหนึ่ง หรือเจ้าของเขียนเองแต่เขียนเวลาที่รู้สึกดุ

หมายเหตุ ผู้ฟังทั้งปวงแสดงกิริยาเห็นด้วยกับการที่ ญ. ๒ ตั้งข้อสังเกตเช่นนั้น

ถ. ๑๑—ญ. ๒ ท่านจะประชุมครั้งสุดท้ายเมื่อไรคะ ?

ตอบ เย็นวันศุกร์ วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ วันที่ ๒๒ มิถุนายนก็ต้องลากลับแต่เช้า กลับไปก็จะคิดถึงพี่น้องที่ลอนดอนเราเหมือนกัน อาจารย์ก็เป็นคนอยู่ในโลก โลกดุ ก็ดุได้ โลกหัวเราะ ก็หัวเราะได้ ไม่ใช่พระอิฐพระปูน ลอนดอนนี้หนาวอากาศหนาวขึ้น อาจารย์ไปแล้วก็คิดถึงพี่น้องทางลอนดอน

ไม่แน่ว่าจะได้มาอีกเมื่อไร และก็ไม่แน่อีกเหมือนกัน ที่พี่น้องทางลอนดอนอาจไปเยี่ยมอาจารย์ทางโน้นบ้างก็ได้ พี่น้องทางเมืองไทยห่วงอาจารย์ และอาจารย์ก็ห่วงเขา เพราะความเกี่ยวเนื่องกันทางศาสนาที่ต้องเป็นห่วงกัน ตลอดความสุข–ทุกข์ ที่มีอยู่กับเพื่อนร่วมโลก ซึ่งตนพอจะช่วยบรรเทาและปลดเปลื้องได้ตามกำลัง

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๑๐ น.

วันพฤหัสบดี วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เช้าวันนี้ ตอนถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ ณ ธัมมปทีปวิหาร กรุงลอนดอน พันเอกพิเศษ หม่อมราชวงศ์ พงศ์ดิศ ดิศกุล ผู้ช่วยทูตทหารบกสถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน และ Mr. J. Brian DYAS ประธาน Mrs. Sue TUCKER กรรมการของกลุ่มพุทธศาสนิกชนของ HAMPSHIRE ประเทศอังกฤษ มานมัสการและถวายอาหารในโอกาสนี้ ได้ถือโอกาสกราบเรียนถามท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน ดังต่อไปนี้

ตอบคำถาม วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗

ถ. ๑—Mr. Dyas ได้จดหมายติดต่อกับท่านปัญญาวัฑโฒ จึงได้ทราบว่าท่านอาจารย์มากรุงลอนดอน จึงอยากจะเรียนถามว่า วิธีเจริญสติในเวลาอื่น ๆ เช่น เวลาทำงาน ให้มีสติ ไม่ใช่ต้องนั่งทำสมาธิ จะทำได้หรือไม่ ?

ตอบ การฝึกสติของนักธุรกิจทำอย่างไร จะต้องระลึกถึงอะไรบ้าง จะต้องมีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่ว่ากำลังทำอะไร เพราะเหตุใด สืบต่อเนื่องกันโดยไม่เผลอตัว นักธุรกิจก็เจริญสติได้ นักภาวนาก็ควรจะทำได้ในอิริยาบถต่าง ๆ ที่กำลังประกอบกิจการใด ๆ อยู่ เพราะสติกับปัญญาอยู่กับใจผู้เป็นเจ้าของงานนั้น ๆ ซึ่งควรจะนำมาใช้ได้ทุกเวลา หรือใช้ได้มากกว่านักธุรกิจเสียอีก จึงไม่มีอุปสรรคในการตั้งสติทุก ๆ อิริยาบถกับงานนั้น ๆ

ถ. ๒—Mrs. Wint เข้าใจว่าภาวนา "พุทโธ" นั้นควรใช้เวลานั่งภาวนาเท่านั้น จะใช้เวลาอื่นได้หรือไม่ ?

ตอบ เวลาทำงานต้องใช้จิตคิดไปทางอื่นหรือเปล่า ถ้าภาวนา "พุทโธ" แต่จิตไปคิดเรื่องอื่น ๆ แม้ขณะนั่งภาวนาอยู่ ก็ไม่มีประโยชน์ ฉะนั้น การภาวนาบทใดก็ตาม สติอยู่กับใจ ระลึกได้ทุกเวลา จะใช้ในเวลาใดก็ได้ ไม่ขัดข้องสำหรับผู้สนใจฝึกตน

ถ. ๓—Mrs. Cherry รู้สึกว่าใจดิฉันเหมือนลิง โดดไปกิ่งโน้นกิ่งนี้ จะทำอย่างไรดี ?

ตอบ ใช้วิธีภาวนา "ลิงจับลิง" คือ พยายามให้จิตมานึกถึงคำภาวนา สติเครื่องระลึกรู้ตัวนั้นรวดเร็วยิ่งกว่าลิง จึงสามารถเอาสติจับจิตที่เหมือนลิงได้อย่างไม่มีปัญหา

ถ. ๔—Mrs. Wint มีผู้หญิงคนหนึ่ง ขอนัดจะมาหาท่านอาจารย์ เพื่อขอให้ช่วยแก้ปัญหาทางจิตใจให้เขา คือ ก่อนที่เขาจะมาเป็นพุทธ เขาเคยไปหาพวกอินเดีย และนับถือเทพต่าง ๆ บัดนี้เขายังรู้สึกว่าเทพของอินเดียยังเข้ามาทำให้เขากลัว เขาเคยเป็นนักเปียนโนมีชื่อ บัดนี้ออกจากงานแล้ว

ตอบ เป็นเรื่องจิตหลอกเจ้าของเอง เจ้าของคิดไป ก็หลอกเจ้าของไป แล้วไปเชื่อว่าเทพของอินเดียมาหลอก ทั้ง ๆ ที่หลอกตัวเอง

มีนิทานเรื่องพระกัมมัฏฐานที่บวชใหม่กลัวผี อาจารย์พาไปอยู่ที่ป่าช้า บอกให้นั่งตรงนี้ แล้วอาจารย์จะไปนั่งตรงโน้น ให้นั่งหลับตาภาวนาไป จนกว่าผมจะมาเรียกจึงค่อยลุก อาจารย์สั่งแล้วก็ไปนั่งที่โน้นพักหนึ่ง แล้วจึงเลยไปวัด

ส่วนพระใหม่นั้นนั่งหันหน้าไปทางที่อาจารย์นั่ง แล้วก็ภาวนาต่อไปโดยไม่นึกกลัวผี เพราะเข้าใจว่าอาจารย์นั่งควบคุมผีให้ พอนานเข้า ชักนึกหวาดเรื่องผีขึ้นมา จึงค่อย ๆ ลุกแล้วเดินมาหาที่ซึ่งอาจารย์บอกว่าจะนั่งอยู่ด้วย ครั้นเดินมาที่นั่น ไม่เห็นอาจารย์ก็เกิดความกลัว และวิ่งแน่บมาวัด อาจารย์ก็พูดกับพระองค์นั้นว่า ก็ผมยังไม่ได้ไปตาม ลุกมาทำไม แล้วก็ดุเอาบ้าง นี่แสดงว่าเวลาท่านนึกว่าอาจารย์อยู่ด้วยก็ไม่กลัว พอไม่เห็นอาจารย์อยู่ที่นั่นตามความเข้าใจ ก็เกิดกลัวผียิ่งขึ้น จนต้องวิ่งถึงวัดโดยไม่รออาจารย์ให้มารับตัวเลย นี่แลคือลักษณะของจิตที่หลอกตัวเอง โดยผีไม่จำเป็นต้องมาหลอกแต่อย่างใด ฉะนั้น คำว่าเทพอินเดียเข้ามาทำให้กลัวจึงมักเป็นจิตตัวเองก่อเรื่องหลอกตัวเองมากกว่า

ถ. ๕ ม.ร.ว. พงศ์ดิศ จะฝึกกัมมัฏฐานอย่างไร จึงจะไม่มีอันตราย

ตอบ ปลูกต้นไม้ย้ายบ่อย ๆ ต้นไม้ไม่งอกงามฉันใด การฝึกสมาธิถ้าเปลี่ยนวิธีบ่อย ๆ มักจะไม่ได้ผล ควรจะฝึกตั้งลมและสติไว้ที่ตรงลมสัมผัส ไม่มีอันตราย เพราะจิตไม่ส่งออกนอกเพื่อหาเรื่องมาหลอกหลอนตัวเอง การพิจารณาธรรมก็ดีเหมือนกัน แต่จิตต้องสนใจกับการพิจารณา อย่าให้ส่งออกนอกลู่นอกทาง

ถ. ๖—Mrs. Cherry ดิฉันภาวนา “พุทโธ” และทำอย่างเดียว ถ้าหายใจเข้า “พุท” หายใจออก “โธ” จะดีไหม ?

ตอบ ไม่ห้าม ทำให้สบายใจตามจริตที่ชอบย่อมได้ผลเหมือนกัน

ถ้ามีสติ แต่ถ้าขาดสติควบคุม ไม่ว่าจะภาวนาแบบไหน ก็คือแบบไม่มีสติและแบบไม่ได้ผลนั่นเอง

ถ. ๗—Mr. Dyas อานาปานสติ ต้องเฝ้าดูลม ดูอะไร ดูว่ามีลมหายใจ กับผู้เห็นลมหายใจ หรือ ?

ตอบ เริ่มด้วยมีสติเฝ้าดูลมหายใจเข้าและลมหายใจออก กับผู้รู้ลมหายใจนี้แหละ แต่ต่อไปลมหายใจกับจิตจะค่อย ๆ เชื่อมโยงเข้าหากัน แม้แต่องค์ภาวนาก็ดับไปด้วย เหลือแต่ตัวรู้เท่านั้นและอยู่กับความรู้อย่างเดียว ไม่กังวลกับสิ่งใดอีก

ท่านอาจารย์และพระภิกษุฝรั่งอีกสองรูป ขึ้นไปกุฏิเวลาราว ๑๐.๓๕ น.

การอธิบายธรรม
วันพฤหัสบดี วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มประชุมเวลา ๑๘.๒๕ น.

ท่านอาจารย์ “คนเราเมื่อใจเคยรักชอบในเรื่องใด เมื่อพูดสิ่งนั้นเรื่องนั้นขึ้นมา ทำให้จิตใจมีความรื่นเริง เพลิดเพลิน เป็นธรรมดา เช่น นักกีฬาพูดเรื่องกีฬาวันยังค่ำ ไม่ต้องกินข้าวกินน้ำ เขาก็อยู่ได้ เขาสนุกเขา นักธรรมก็เหมือนกัน พูดเรื่องธรรม พูดในวงปฏิบัติ โดยเฉพาะพูดเรื่องจิตภาวนานี้แล้วย่อมมีความเพลินไปโดยลำดับ เพลินจนลืมเวล่ำเวลา กี่ชั่วโมง ไม่ได้คำนึงในขณะที่สนทนาธรรมปฏิบัติกัน จะมีเพียงสององค์ก็ตาม สามองค์ก็ตามเป็นเรื่องเพลิดเพลินโดยดี ครูอาจารย์ท่านอบรมสั่งสอนเรื่องสมาธิ สมาบัติ สติ ปัญญา พูดกันเรื่องการละ การถอดถอนกิเลสประเภทต่าง ๆ ด้วยอำนาจ

ของสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียรไปเป็นลำดับ ๆ ยิ่งทำให้มีความเพลิดเพลินไปตามท่าน แม้เจ้าของจะยังไม่สามารถรู้เห็นธรรมในส่วนใดไปตามท่านก็ตาม แต่ก็ทำให้มีความรื่นเริงบันเทิงในธรรมที่ท่านได้ประพฤติ ปฏิบัติได้รู้ได้เห็น และมาเล่าให้เราฟังอย่างเพลินใจ ไม่มีวัน และไม่มีเวลาอิ่มพอ ท่านกล่าวไว้ในธรรมว่า "รสแห่งธรรม ชำนะรสทั้งปวง" คำว่า "ทั้งปวง" นี้คือทั้งหมด ไม่ว่ารสอันใดใดไม่ยิ่งไปกว่ารสธรรม รสธรรมนี้ชนะหมด ถ้ารสธรรมไม่เลิศประเสริฐขนาดนั้น โลกทั้งสามก็ไม่ยอมกราบไหว้บูชาธรรม ธรรมก็ไม่จัดว่ายิ่ง ไม่สามารถจะเป็นสรณะ เป็นที่ยึด เป็นที่แน่ใจเป็นที่ตายใจของสาธุชนทั้งหลายได้เลย

เท่าที่ชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายมีความเคารพเลื่อมใสในธรรมก็เพราะธรรมเป็นของประเสริฐสมชื่อ และเกียรติศักดิ์ของธรรมที่ระบือมาจากพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ๆ และพระสงฆ์สาวกมีจำนวนไม่น้อยที่เป็นสาวกของพระศาสดาแต่ละพระองค์ จนลงมาถึงพวกเรา ล้วนแล้วแต่ท่านผู้ได้ดื่มรสแห่งธรรมด้วยใจ ด้วยพระทัย แล้วนำธรรมที่ทรงรู้ทรงเห็น และรู้เห็นนั้นมาประกาศแก่โลกจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ไม่ใช่ท่านด้นเดาว่ารสแห่งธรรมชนะรสทั้งหลาย แต่เป็นท่านผู้ได้รู้รสของธรรม ทั้งเห็นประจักษ์ในธรรมทั้งหลายจึงได้นำความรู้ ความปรากฏนั้นออกมาประกาศสอนโลกตามหลักความจริงที่รู้ที่เห็นมาแล้ว โดยเอาความรู้ความเห็นของตนเองออกเป็นสักขีพยานในการประกาศธรรมสอนโลก นี่แหละที่เราว่า "ธัมมัง สรณัง คัจฉามิ" มีความลึกซึ้งขนาดไหน ไม่ใช่ธรรมอันผิวเผิน รู้เห็นอย่างผิวเผิน และสอนโลกอย่างผิวเผิน แต่ทรงรู้ตามความจริง สอนโลกตามความจริงแห่งธรรมทุกขั้น ผู้ฟังจึงควรฟังด้วยความสนใจ ปฏิบัติด้วยความจริงใจ ผลที่จะได้รับจากธรรมจะเป็นธรรมอันถึงใจเป็นขั้น ๆ ตลอดจนถอดถอนกิเลสประเภทต่าง ๆ ก็ถอดถอนได้โดยสิ้นเชิงถึงใจ รู้ประจักษ์ใจตัวเอง ดังธรรมสอนไว้ว่า "สันทิฏฐิโก" คือ รู้เอง เห็นเอง แม้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ต่อหน้า ก็ไม่ทูลถามให้เสียเวลาเพราะเป็นความจริงเสมอกัน และรู้เห็นอย่างเดียวกัน

แต่การปฏิบัติธรรมระหว่างนักปราชญ์ทั้งหลาย ท่านระมัดระวังมาก เพราะธรรมไม่เหมือนโลก ถ้าธรรมเหมือนโลกแล้ว ธรรมก็ไม่เรียกว่า ธรรม เพราะเหมือนกัน ว่า "โลก" คำเดียวเท่านั้นก็พอแล้ว กลมกลืนกันไปกับทางโลก แต่นี่เพราะธรรมกับโลกไม่เหมือนกัน แม้จะอยู่ในโลกด้วยกัน ก็ไม่เป็นอันเดียวกัน เป็นแต่ **แทรกอยู่ด้วยกัน** แต่ไม่เหมือนกัน เป็นแต่อยู่ด้วยกันเฉย ๆ เช่น อย่างเราทั้งหลายอยู่ด้วยกัน ณ บัดนี้ พระกับฆราวาสอยู่ด้วยกัน แต่ไม่ใช่อันเดียวกัน ผู้หญิงกับผู้ชายอยู่ด้วยกัน แต่ไม่ใช่อันเดียวกัน เด็กกับผู้ใหญ่อยู่ด้วยกัน แต่ไม่ใช่อันเดียวกัน ถึงจะอยู่ด้วยกัน ก็เป็นคนละสัดละส่วน คนละชิ้นละอัน อยู่นั่นเองแหละ นี่แหละเรื่องธรรมกับเรื่องของโลกเป็นอย่างนี้

นักปราชญ์ท่านปฏิบัติจนรู้เห็นประจักษ์ใจแล้ว นำศาสนามาด้วยความสม่ำเสมอ ไม่แสลงหู แสลงตา ของผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือ พระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์ ท่านนำมาให้เราดูเราชมด้วยความสวยงามอย่างยิ่ง ท่านไม่ได้นำมาแบบ "กระเทือนฝั่ง"

ในข้อนี้ จะเรียนให้ท่านทั้งหลายทราบพอเป็นคติเล็กน้อย สำหรับท่านผู้กำลังประพฤติปฏิบัติธรรมภายในใจอยู่ และอาจมีกรุ่น ๆ หรือปริ่ม ๆ อยู่บ้างภายในใจ ในเมื่อมีโอกาสอาจระบาย หรือประกาศโฆษณาออกได้ โดยไม่มีความกระดากอายว่าใครจะตำหนิติเตียนอย่างใดบ้าง เพราะความอยากดังอยากเด่นอันเป็นเรื่องของกิเลสมันผลักดัน จึงขอนำคติของปราชญ์ที่ท่านทำตามหลักที่พระพุทธเจ้ามาแสดงเป็นทัศนคติบ้าง เช่น พระอัสสชิได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ทั้งองค์ในจำนวนปัญจวัคคีย์ทั้งห้าที่เป็นปฐมสาวกของพระพุทธเจ้า มีพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น พระอัสสชิเป็นองค์ที่ห้าท่านบรรลุธรรมแล้ว ตอนนั้นท่านอุปติส คือ พระสารีบุตร ที่เป็นอัครสาวกข้างขวาของพระพุทธเจ้านั่นเอง แต่ก่อนที่ท่านยังไม่ได้เป็นพระสาวก ท่านกำลังออกบวชในสำนักปริพาชก บำเพ็ญไปตามประเพณีของคนสมัยนั้น เวลามาเห็นพระอัสสชิที่มีความสวยงามมากด้วยกิริยามารยาท ก้าวหน้า

ถอยกลับ เหลือบซ้าย แลขวา เป็นผู้มีอากัปกิริยาที่สำรวมน่าเคารพเลื่อมใสมาก จึงพยายามแอบด้อมตามหลังท่านไป พอพ้นจากหมู่บ้าน ก็เรียนถามสำนักที่อยู่อาศัยของอุปัชฌาย์อาจารย์ของท่าน ท่านก็พูดให้ฟังเพียงย่อ ๆ เกี่ยวกับเรื่องธรรมของศาสดาหรือครูอาจารย์ท่านสอนอย่างไร ท่านว่า "เราไม่มีความรู้อันกว้างขวาง จะแสดงให้ท่านฟังได้เพียงย่อ ๆ เท่านั้น เย ธัมมาเหตุปัพภวา" เป็นต้น "ธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุ เมื่อดับ ก็ต้องดับเหตุก่อน" พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนี้ เพียงเท่านี้ พระสารีบุตรที่เป็นปริพาชกท่านได้บรรลุพระโสดาขึ้นทันที ส่วนพระอัสสชิผู้เป็นอาจารย์นั้น ท่านหาได้ประกาศตนไม่ ว่าท่านเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ท่านไม่ปริปากพูดเลย ส่วนพระสารีบุตรอาจทราบภูมิธรรมท่านได้ ในขณะที่ได้ฟังธรรมย่อ เพราะภูมิโสดาปฏิมรรค โสดาปฏิผลนี้ สามารถจะหยั่งทราบความจริงของท่านที่มีภูมิสูงกว่าตนได้ จึงสามารถสอนธรรมประเภทอัศจรรย์ไม่เคยฟังให้แก่ตนจนได้บรรลุ แต่ไม่ปรากฏในตำนานว่าพระสารีบุตรท่านได้ทราบจากพระอัสสชิเล่าให้ฟังว่าท่านเป็นพระอรหันต์ เพราะพระอัสสชิไม่ได้แสดงตัวออกมาว่าท่านเป็นพระอรหันต์ นี่ข้อหนึ่งเป็นเครื่องสาธกพอหยิบยกเทิดทูน

ข้อที่สอง ก็อย่างที่นายกามนิต ซึ่งไปพบพระพุทธเจ้าในเรือนช่างหม้อ เวลาพระองค์ถามว่าจะไปไหน ก็บอกว่าจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ไหน ? ก็บอกว่าจะไปโน้น อยู่เมืองสาวัตถีนั่นแน่ะ แต่พระพุทธเจ้าหาได้บอกไม่ว่าเราคือพระพุทธเจ้า ความที่นักปราชญ์ท่านลึกซึ้งขนาดไหนที่ท่านไม่บอก ท่านทรงทราบเหตุผลทุกอย่างแล้วว่า การบอกมีผลประการใดบ้าง มีความได้เสียประการใดบ้าง เมื่อบวกลบกันดูแล้ว การไม่บอกมีประโยชน์ดีกว่ากันอย่างไรบ้าง ท่านจึงออกทางไม่บอก เลยไม่บอกว่าเราเป็นพระพุทธเจ้า ทั้งที่นายกามนิตนั่นจะไปหาพระองค์อยู่แล้ว พอตื่นเช้าเขาก็จากพระพุทธเจ้าไป พอดีไปเจอพระสารีบุตร พระโมคคัลลาน์ซึ่งกำลังเดินสวนทางมา จะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เรือนช่างหม้อนั้น ท่านได้ถามนายกามนิตคนนั้น เขาบอกว่าเขาจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระสาวกทั้งสองนั้น

ก็ถามว่าเมื่อผ่านมานั้นได้พบใครบ้าง ณ สถานที่ใดบ้าง เขาบอกว่าได้พบสมณะองค์หนึ่งอยู่ในเรือนช่างหม้อ ท่านเป็นผู้มีอากัปกิริยาน่าเคารพเลื่อมใสมาก ท่านประกอบความเพียรเมื่อคืนนี้ทั้งคืน เทศนาว่าการไพเราะเพราะพริ้งเป็นที่จับจิตจับใจมาก แต่เรายังไม่จุใจ ยังอยากจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าอีกจึงได้จากท่านมา

พระสารีบุตร พระโมคคัลลานก็ไม่ได้บอกอย่างไรเลยว่า นายคนนี้หาทราบไม่ว่านั่นคือพระพุทธเจ้า เพราะเหตุใดถึงไม่บอก เพราะนักปราชญ์ท่านก็เป็นอย่างนี้ ถ้าจะบอกก็ควรเป็นเรื่องของพระพุทธเจ้าบอกมาเสียก่อน จำเป็นอะไรจะต้องให้นายคนนี้เขาผ่านมาทั้งคืนทั้งวัน จนกระทั่งมาพบกับพระสารีบุตร และพระโมคคัลลาน์ ระหว่างทางเป็นแต่พูดกันลับหลังนายคนนั้นว่า "เออ อีตาบุรุษคนนั้นไม่ทราบเลยว่าตนได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ท่านก็ไม่รับสั่งว่าอย่างไร พูดง่าย ๆ ว่า เพราะฉะนั้นพวกเราจึงบอกไม่ได้" นี่ นักปราชญ์ท่านถึงกันทันที ความรู้ความเข้าใจไม่ขัดแย้งกันเลย ไม่เหมือนคนที่มีกิเลสทั้งหลาย ซึ่งคอยแต่จะขายตัวยั่วยุกิเลสให้พอกพูนจิตใจมากขึ้น ยิ่งกว่าจะพยายามถอนมัน

การปฏิบัติธรรมในวงพระศาสนามักมีอยู่เสมอ จึงได้วิตกวิจารเป็นห่วงเป็นใย ทั้ง ๆ ที่เราก็น่าจะเป็นห่วงตัวเราเองมากกว่าผู้อื่น แต่ก็อดเป็นห่วงเพื่อนฝูงตลอดจนอุบาสกอุบาสิกา คณะศรัทธาทั้งหลายในวงกว้างออกไปโดยลำดับไม่ได้ หากมีอยู่ในรายใดรายหนึ่งที่แสลงใจขึ้นมาในลักษณะนี้ ซึ่งไม่ใช่ทางเดินของพุทธบริษัท ไม่ใช่ทางเดินของผู้ต้องการความเป็นบัณฑิตนักปราชญ์ตามทางของพระพุทธเจ้า ย่อมจะทำความเสื่อมเสียแก่ตนและวงพระศาสนาได้เช่นกัน ผู้ปฏิบัติธรรมจึงควรสำรวมระวังไว้เป็นการดีเพราะธรรมต่างจากโลก

การปฏิบัติธรรม แม้จะมุ่งต่อมรรคผลนิพพานโดยตรง จนสามารถบรรลุผลที่เราต้องการได้ เช่น อรหัตผลก็ตาม ท่านมิได้ปริปากพูดว่าท่านรู้ท่านสำเร็จ เพราะเหตุใดท่านจึงไม่พูด ก็เพราะคำว่า "ได้สำเร็จ" นั้น จะเป็น

อุบายวิธีอะไรที่จะให้ผู้ฟังได้รับประโยชน์บ้าง ไม่เห็นมี นอกจากจะเป็นการอวดภูมิของตนตามโลกที่เขานิยมกันเท่านั้น ไม่มีอะไร ท่านจึงไม่ใช้วิธีนั้น ท่านใช้โดยวิธีการแนะนำพร่ำสอนโดยเหตุโดยผล ควรสอนในแง่หนักเบามากน้อยเพียงไร ท่านก็สอนไปตามภูมิของผู้มาอบรมศึกษา และตามกาลสถานที่ บุคคล ตามชั้นตามภูมิที่ควรจะอบรมศึกษาได้ ท่านก็สั่งสอนไปตามเหตุตามผลนั้น ๆ ท่านไม่พูด ท่านไม่บอก ว่าท่านได้สำเร็จธรรมขั้นนั้น ๆ สิ่งนั้นไม่ใช่ของงาม ท่านไม่ติดใจอยากพูด เพราะเป็นความไม่ราบรื่นสมภูมิของปราชญ์

ครั้งพุทธกาล ท่านถือกันนัก ท่านระมัดระวังกันมากในเรื่องนี้ แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ ถ้าเป็นผู้ดำเนินตามทางของพระพุทธเจ้าจริง ๆ แล้ว เข้าใจว่าท่านจะไม่เดินปลีกจากร่องรอยนี้ไป นอกจากนักปราชญ์สมัยปัจจุบันนี้ซึ่งมีจำนวนมาก นับทั้งผู้เทศน์ด้วยก็ได้ ว่ากำลังปริ่ม ๆ อยู่เสมอ คอยจะเลยเถิดเรื่อยไป ถ้าเป็นเช่นนั้น แสดงว่าความล้นฝั่งภายในจิตใจมากไป ไม่ใช่ธรรม ถ้ารู้จริงเห็นจริงก็ให้กังวานอยู่ภายในใจของตนโดยเฉพาะ อย่าให้ออกไปข้างนอก มันกระทบกระเทือน มีดที่คม เราใส่ฝักเก็บไว้ในที่ปลอดภัยดี ทิ้งเกลื่อนกลาด ไม่ว่ามีดชนิดไหน ศาสตราวุธชนิดใด เป็นภัยทั้งแก่ตัวและผู้อื่นได้ ถ้าเก็บไว้เรียบร้อย ไม่เป็นภัย นอกจากจะได้รับประโยชน์แต่ถ่ายเดียว ผู้ปฏิบัติพูดอวดตัวว่า เราเป็นผู้สำเร็จพระโสดา พระสกิทา พระอนาคา พระอรหันต์ ไม่มีเหตุผลที่ผู้ใดจะยินดีฟัง นอกจากจะคลายศรัทธาลงไปโดยลำดับ ๆ แล้วเห็นกิเลสของคน ๆ นั้นอย่างเต็มใจ อย่างน่าเบื่อ น่าเอือมระอาเท่านั้น ไม่มีอย่างอื่นที่น่านับถือ ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ถ้าเป็นผู้มุ่งต่อธรรมจริง ๆ ต้องมุ่งต่อเหตุผลมากกว่าจะประกาศธรรมอย่างนี้ออกมา ซึ่งไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า เป็นทางของปลาเน่าประกาศให้แมลงวันมาตอม ประกาศขายปลาเน่าให้แก่แมลงวันนั่นเอง เรื่องปลาเน่าเป็นอย่างนี้ ผ่านเข้าหูมันก็ฉุนในหู ผ่านเข้าทางจมูกมันก็ฉุนในจมูก ฉุนเข้าหัวใจ ทำไมมันถึงฉุนอย่างนี้ ถ้าธรรมของจริงทำไมจะฉุน ทั้ง ๆ ที่เราต้องการธรรมของจริงนี้ด้วยกัน

ทุกคน แต่เวลาสิ่งเหล่านั้นมาผ่านเข้าในจิตใจ มันฉุน และเบื่อไปตาม ๆ กัน ต่างคนต่างมุ่งต่ออรรถธรรมขั้นสูง แต่ประกาศมาอย่างหาเหตุผลไม่ได้ นั่นคือความอัดอั้นตันใจ คือความหิวโหย เมื่อประกาศออกมามันจึงไม่น่าฟัง แม้เจ้าของจะไม่รู้สึกตัวก็ตาม คนอื่นเตือนก็ควรจะรับทราบ ถ้าเป็นผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมอยู่แล้ว ก็ควรจะรู้สึกตัว แล้วพึงสำรวมระวังตนต่อไป อย่าทำตนเป็นปลาเน่าในวงพระศาสนา ซึ่งเป็นธรรมที่หอมหวนชวนให้เคารพบูชามาประจำโลกเป็นเวลานาน

วันนี้อธิบายเพียงเท่านี้ก่อน ท่านปัญญาฯ อธิบายต่อไป ถ้าพูดมากประเดี๋ยวจะลืมเสีย บรรดาที่พูดไปแล้ว”

(**หมายเหตุ** ท่านปัญญาฯ แปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ยังมีเวลาอยู่หน่อย ท่านอาจารย์จึงพูดต่อไปดังนี้)

“นิทานสมัยปัจจุบันนี้ อาจารย์หมอ (ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์) เคยได้ยินไหม ? พูดถึงเรื่องความตรงไปตรงมา ตรงเสียจนเป็นนิทานขึ้นมา คือ

มีพระองค์หนึ่ง สมัยปัจจุบันนี้นะ ไม่ใช่นานอะไร สมัยท่านอาจารย์มั่นเรานี้แหละ มีพระไปฝึกบำเพ็ญธรรมกรรมฐานด้วยกันบนภูเขา ไม่ต้องบอกจังหวัดที่ไปภาวนา การภาวนานั้น พอหกทุ่มเที่ยงคืน ภิกษุรูปนั้นท่านพิจารณาอะไรไม่ทราบ เข้าใจว่าตนบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา มือล้วงเข้าไปเอากล้องยานัดถุ์เปล่า ๆ ในย่ามมาเป่า “ปรี๊ด ๆ ๆ” พระอีก ๒ องค์ อยู่บนเขารีบวิ่งมาหา ตายจริงเกิดเหตุอันตรายอะไรไม่ทราบ ไม่เคยคิดว่าถ้าท่านบรรลุธรรมท่านจะเป่านกหวีด จึงนึกว่าเป็นอันตราย

“โอ๊ย เป็นอะไรเรอะ ?”

“ไม่เป็นไรดอก ก็ผมสำเร็จแล้วนี่”

“โอ๊ยตาย สำเร็จอะไร ?”

“ก็สำเร็จอรหันต์นะซิ”

พระ ๒ องค์นั้นไม่ได้พูด รู้สึกว่ากำลังใจหมดไปแล้ว นี่นะถึงว่าเป็นพระอรหันต์ก็ตาม สิ่งหนึ่งที่มันหนักกว่านั้นก็มีอยู่นี่นะ

"โอ้โฮ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ไปแล้ว เป่านกหวีด นี่มันจะขั้นไหนนะ" สงสัยแต่ท่านไม่พูดอะไร เพราะความครุ่นคิดต่าง ๆ แล้วท่านเลยกลับไปด้วยความอ่อนใจ

ต่อมาอีกคืนหนึ่ง ราวเที่ยงคืนเช่นเดียวกัน พระทั้งสองได้ยินเสียงนกหวีดอีก ท่านนึกว่า "คงจะสำเร็จขั้นไหนขึ้นมาอีกแล้ว" แต่จะไม่มาดูก็ไม่ได้ เพราะมีอยู่ด้วยกันเท่านี้ เผื่อมีอันตรายมาจริง มันก็เป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกันอยู่ดี ท่านทั้งสองก็มาหาพระองค์ที่เป่านกหวีดอีก และถามท่านว่า

"เป่านกหวีดคราวนี้มันสำเร็จขั้นไหนอีก ? มันไม่ปาเข้าถึงขั้นบ้าไปแล้วหรือ พระอรหันต์อะไรยุ่งจริง" คราวนี้ท่านประกาศว่า "เมื่อคืนก่อนเข้าใจผิดว่าสำเร็จ" ก็เป่าเรียกหมู่พวกมาบอกด้วยความดีใจ ครั้นคืนนี้พิจารณาแล้วพบว่าไม่สำเร็จ ก็ต้องเป่านกหวีดเพื่อจะให้เพื่อนทราบว่าที่จริงไม่ได้สำเร็จดอก" พระทั้งสององค์เกิดความขบขัน และสลดใจในความเป็นบ้าของพระอรหันต์นกหวีดองค์นั้น ถึงกับเล่าให้เพื่อนฝูงฟังจนกลายเป็นนิทานมานี่เอง

พระองค์นี้ยังมีเรื่องอีก คือ คราวหนึ่งนั่งภาวนา มีดวงสว่างเหมือนพระอาทิตย์ โตขนาดมะพร้าว ตกลงตรงหน้า จิตเป็นสมาธิว่าเห็นแสง ก็เดินตามแสงนั้นไป แสงนั้นเลื่อนไป ท่านก็ลุกจากที่ตามแสงนั้นไปโดยไม่รู้สึกตัว แสงนั้นขึ้นต้นไม้ ท่านก็ขึ้นตาม แสงนั้นเหาะลอยหายเงียบไป จึงได้สติระลึกรู้ตัวอยู่บนต้นไม้ เลยร้องไห้อยู่บนต้นไม้ จนเพื่อนฝูงวิ่งมาดู และช่วยกันนำพระองค์นั้นลงจากต้นไม้ และถามเรื่องราวต่าง ๆ จึงทราบว่าสมาธิพาเหาะลอยขึ้นต้นไม้ไป ดังนี้

เมื่อ ๒ ปีกว่ามานี้ มีเณรองค์หนึ่งมาเล่าให้ฟัง ขณะที่อาจารย์ไปพักอยู่ที่วัดแห่งหนึ่ง เณรนี้ขึ้นมาหาพร้อมกับพระอีกองค์หนึ่ง มาเล่าเรื่องความรู้ต่าง ๆ ก็ฟังเล่าจนจบ เมื่อจบแล้วอาตมาก็บอกว่า

"เณรต้องระวังนะ จะตะครุบเงา หรือขึ้นต้นไม้ไล่ตามแสงสว่าง" อาตมาไม่เคยทราบว่าเณรเคยเป็นมาอย่างไร ต่อมาจึงมีผู้เล่าให้ฟังว่า เณรนี้

เคยพาพระไล่ตามแสงสว่างมาแล้ว แสงสว่างพาเข้าไปในป่า เณรก็วิ่งตามและเรียกพระให้มาช่วยกันจับแสงสว่างให้ พระที่ไม่รู้ในทางนี้ก็พากันค้นหาแสงสว่าง อึกทึกไปจนพระในที่นั้นทราบ และมาดู จึงเลิกรากันไป

ที่จริงเรื่องของจิตชนิดนี้มีไม่มากนัก มีราว ๕% เห็นจะได้ ถ้ามีครูอาจารย์ที่ถูกต้อง พวกนี้ดี นิสัยผาดโผน อาตมาก็เคยเป็นมาเหมือนกัน แต่จิตไม่ส่งไปข้างนอก เรารู้ทัน ความสว่างพุ่งขึ้นแบบเหาะเหินเดินฟ้า ตายไม่มีป่าช้า เรารู้แล้วถอนจิตมาที่ฐานเดิมของจิต พอจิตเห็นแล้วก็ดับได้ทันที ๆ เจ้าของต้องผ่านเรื่องบ้า ๆ เช่นนี้มามาก จึงพอทราบเรื่องต่าง ๆ ของนักปฏิบัติได้พอสมควร และแก้ไขกันได้ ไม่แหวกแนว หรือเหาะเหินเดินฟ้าทั้งที่ไม่มีปีก

คราวหนึ่ง กำลังนั่งภาวนาอยู่ในกระโจมในหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งมี “ปอบ” ดุมาก พระมันก็เข้า ได้ไปภาวนาในป่าเวลาตี ๔ เห็นคนหนึ่ง ที่ชาวบ้านว่าเป็น “ปอบ” นั้นมา ตามันล็อกแล็ก มันเข้ามาที่เราพักแล้วเดินแยกไปหมู่บ้านอื่น เวลาภาวนา เราไม่รู้ว่าเราอยู่ที่ไหน พอผีมาเจอเราในขณะที่นั่งสมาธิภาวนา เราหลบ ตอนนั้นกายเราก็หล่นตุบลงมา รู้ตัวแล้วขบขันเหลือเกิน เรารู้ว่าจิตทำเรา แต่เราไม่ได้พูดกับใคร เราเห็นอะไร รู้สึกอะไร ต้องใช้ปัญญาพิจารณาว่าอะไรแน่ ต้องหาทางแก้ ถ้าอะไรผ่านเข้ามา หลงว่าเป็นจริงไปหมดก็จะพลาด เราต้องมีความรู้ตัว และพิจารณาอยู่เสมอ ถ้าไม่รู้ก็สอนคนไม่ได้

จิตบางนิสัยพิสดารมาก ถ้าไม่มีครูอาจารย์ก็จะเสียหาย ถ้ามีครูอาจารย์คอยแนะให้ ผู้นั้นจะได้รับประโยชน์เร็ว ใช้ได้ดี ต้องอบรมสติปัญญาให้ทันจิต จึงจะไม่เสียไปได้ และเป็นประโยชน์กว้างขวางไม่มีประมาณ จิตและอารมณ์ของจิตรู้สึกพิสดารมาก ยากจะพรรณนาให้ถูกต้องกับความจริงที่ปรากฏนั้น ๆ แต่ถ้าเป็นนักปฏิบัติธรรมด้วยกัน มีนิสัยคล้ายคลึงกัน รู้เห็นสิ่งต่าง ๆ เหมือนกันก็พูดกันรู้เรื่องเช่นเดียวกับเราเรียนวิชาแขนงเดียวกันย่อมพูดกันรู้เรื่อง แม้คนอื่นจะไม่เข้าใจ”

ตอบคำถาม
วันพฤหัสบดี วันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ญ. ๑ ในประเทศอังกฤษ ไม่มีอาจารย์ดี ๆ อยู่ที่นี่ จะทำอย่างไร ?

ตอบ ถ้าไม่มีอาจารย์ เราก็ต้องปฏิบัติสมาธิเอาเอง และพิจารณาให้ทันและให้มาก จิตที่มีนิสัยชอบรู้สิ่งภายนอกเกิดขึ้นมาในขณะทำสมาธิ ถ้าปล่อยให้มันออกไปข้างนอกตัวเรา คือออกไปรู้ไปเห็นอะไร ก็อาจเข้าใจว่าเราเกิดมีหูทิพย์ตาทิพย์อะไรขึ้น ถ้าพิจารณาโดยอย่ารีบเชื่อเช่นนั้นทันที เราจะเข้าใจว่า อันใดจิตปรุงแต่งขึ้นมา และอันใดเป็นความจริง ทางที่ดีให้หันกลับมาพิจารณาตัวเองก็จะไม่เกิดประสบการณ์ที่เป็นปัญหาอะไร สำคัญที่การปฏิบัติต่อจิตของตนให้ถูก ขั้นเริ่มแรกควรให้จิตอยู่กับตัว อย่าส่งออกไปข้างนอก จิตอาจเกิดนิมิตต่าง ๆ ซึ่งตามรู้ไม่ทัน จะพาให้เสียหลักได้ แต่เมื่อชำนาญแล้ว ก็ไม่มีปัญหาอะไร

ถ. ๒—ช. ๑ ถ้าได้อุปจารสมาธิแล้วเกิดอะไรขึ้น จะแก้อย่างไร ?

ตอบ ควรรายงานให้ครูอาจารย์ของเราทราบ ตอนนี้ยังไม่คิดจะตอบ เพราะจะไม่เกิดประโยชน์ จึงขอผ่านไป

ถ. ๓—ญ. ๒ ในประเทศนี้มีหนังสือเรื่อง ทุกขัง อนิจจัง อนัตตา เมื่อเราเรียนสูง ๆ ขึ้นไป ในที่สุดชักไม่เข้าใจว่าอะไรกันแน่

ตอบ การเรียนสูง รู้สูงขึ้นไปมาก ความรู้อาจเข้าขั้นอวกาศก็เป็นได้ จึงไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร เพราะมันละเอียดมากไป ความจดจำจากการเรียนกับความจริงนั้นต่างกัน พวกเรารู้ด้วยความจดจำ พระอริยบุคคลท่านรู้ด้วยความจริง จึงละ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ แล้วพ้นทุกข์อย่างหมดเยื่อใย อย่างเรื่องแม่กับลูกไปเที่ยวจับปลา ต่างคนก็คลำลงไปที่

โคลนหาปลา ลูกจับได้งูไม่รู้ว่างู ชูขึ้นให้แม่ดู แม่รู้ แต่มีสติไหวทัน ร้องบอกลูกว่า "ปลาดีหายาก ให้จับไว้ให้แน่น อย่าปล่อยเลย แม่จะตามไปช่วย" ลูกก็จับคองูไว้แน่น พอแม่เดินมาถึงก็ช่วยตีงูตาย แล้วจึงบอกลูกว่า "นั่นไม่ใช่ปลา เป็นงูพิษ แต่ถ้าแม่บอกเจ้าตอนนั้น เจ้าอาจกลัวและปล่อยมันไป มันก็จะกลับมากัดเอา แม่จึงต้องใช้วิธีนี้"

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างสำหรับผู้ปฏิบัติธรรม คือ อ่านมากแล้ว ก็จะเริ่มต้น อัตตา อนัตตา ไม่ยึด ไม่ถืออะไร จนไม่มีหลักจะยึด ต้องถืออัตตาไว้ในขณะที่เราปฏิบัติธรรมเป็นขั้น ๆ เหมือนเรายึดบันได ก้าวขึ้นไปทีละขั้น ๆ พ้นขั้นใดก็ไม่ยึดถือขั้นนั้น จนกระทั่งเราขึ้นถึงห้องชั้นบนที่เราต้องการ เราก็ทิ้งบันได ไม่ไปยึดมันไว้อีก เข้าห้องพักผ่อนให้มีความสุข ดังนั้น เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นั้น เราก็ปล่อยได้ในที่สุด แต่จะปล่อยเสียในตอนแรก ๆ ไม่ได้ก่อน จำต้องอาศัยกันไปเป็นขั้น ๆ ตอน ๆ ปล่อยไปเป็นขั้น ๆ ตอน ๆ จนสามารถปล่อยได้ไม่เหลือ

ถ. ๔—ญ. ๓ จะส่งจดหมายไปถึงท่านอาจารย์ได้ที่ไหนดี ?

ตอบ ให้จ่าหน้าส่งที่ ร้านขายยาชวลิต ๙๖ ถนนโพธิ์ศรี อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เขาจะนำไปส่งได้เร็วขึ้น เพราะเขาเคยปฏิบัติรับใช้ทางวัดอยู่แล้ว

ปิดประชุมเวลา ๑๙.๕๐ น.

วันศุกร์ วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

นับแต่วันที่ท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน พระปัญญาวัฑโฒ (Peter John MORGAN) พระอภิเจโต (George Rodney CHERRY) เข้าพำนักใน "ธัมมปทีปวิหาร" ตั้งแต่วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ จนถึงวันออกเดินทางกลับประเทศไทย ในวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ พระกัมมัฏฐานทั้ง ๓ องค์ปฏิบัติตามพระวินัยเคร่งครัด เช่นเดียวกับที่ปฏิบัติอยู่ในประเทศไทย เช่นรับบิณฑบาต ฉันอาหารมื้อเดียวในวันหนึ่ง ๆ และฉันในบาตร

ฆราวาสทั้งชาวอังกฤษและชาวไทยที่อยู่ในกรุงลอนดอน ต่างก็มาใส่บาตรกันอย่างปลื้มปีติด้วยศรัทธาทุกวันในเวลา ๙.๐๐ น. มีลูกศิษย์หนุ่ม ๆ ๒ คน เป็นชาวอังกฤษ คนหนึ่งเคยไปบวชเป็นเณรที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ แล้วไปฝึกปฏิบัติธรรม ณ วัดป่าบ้านตาด อยู่กับท่านอาจารย์มหาบัวมาก่อน อีกคนหนึ่งเป็นนักศึกษาชาวอังกฤษ ซึ่งมาฝึกปฏิบัติธรรม ณ ธัมมปทีปวิหารแห่งนี้อยู่ ลูกศิษย์หนุ่มทั้งสองจึงปฏิบัติพระสงฆ์ได้อย่างเรียบร้อย คล่องแคล่ว งดงาม คนไทยได้เห็นแล้วชมเชยกันมาก

เช้าวันนี้ก็เหมือนกับทุก ๆ วัน คือ เมื่อฆราวาสใส่บาตรแล้วก็นั่งอยู่รอบ ๆ ห้อง ชาวอังกฤษนั่งนิ่งทำสมาธิในระหว่างพระฉันจังหัน คนไทยโดยมากเพิ่งมาพบรู้จักกันบ้าง มีกิจธุระต้องปรึกษากันในเรื่องอำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์ในตอนที่จะส่งท่านกลับประเทศไทยแต่ลำพังบ้าง ทั้งนี้เพราะ ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ ศิษย์ไทยที่มาด้วยคนหนึ่ง จะต้องเดินทางไปประชุมยังประเทศเยอรมันต่อไป และ ม.ร.ว. หญิง เสริมศรี เกษมศรี ศิษย์อีกคนหนึ่งจะต้องเดินทางไปสหรัฐอเมริกาต่อไป ดังนั้น ท่านจึงปรารภให้คนไทยสนทนากันได้ตามอัธยาศัย

วันนี้มีสุภาพสตรีชาวอังกฤษคนหนึ่งมาใส่บาตร แล้วก็นั่งอยู่ข้าง ม.ร.ว. เสริมศรี ตลอดเวลา เพื่อฟังอธิบายว่าทำไมพระจึงทำอย่างนั้นอย่างนี้ และหาโอกาสที่จะเรียนถามอะไรท่านอาจารย์ด้วย

หลังจากพระสงฆ์ฉันอาหารแล้ว เช้าวันนี้ท่านอาจารย์พูดถึงวัตรปฏิบัติของพระ และฆราวาสที่เป็นศรัทธาก็ดี หรือเป็นเพื่อนเก่าของพระภิกษุรูปใดก็ดี ว่าควรจะวางขอบเขตไว้ให้แนบเนียน อย่าประมาท มิฉะนั้น ทางฝ่ายพระภิกษุก็คลุกคลีกับฆราวาสเกินไป ฆราวาสก็เข้ามาคลุกคลีกับพระภิกษุเกินไป ควรจะกำหนดเวลารับแขก และประเภทของกิจธุระที่ภิกษุพึงเกี่ยวข้องกับฆราวาส

เสริมศรีได้แปลเรื่องที่ท่านอาจารย์ปรารภกับพระภิกษุเป็นภาษาไทยนั้น ให้เพื่อนใหม่ชาวอังกฤษฟัง พอเขาฟังแล้วน้ำตาเขาไหลราวกับร้องไห้ เขาบอกว่า "ท่านอาจารย์ตอบเขาเร็วเกินไป ตั้งแต่ตี ๔ มาแล้ว เขาสงสัยอะไร ท่านตอบเรื่อย ๆ จนแม้เรื่องยาก ๆ ที่เขาเพิ่งนึกขึ้นในระหว่างที่เดินทางโดยรถไฟจากบ้านมา "ธัมมปทีปวิหาร" ท่านก็ตอบทันทีอีกแล้ว" ความคิดที่เพิ่งเกิดนี้มีว่า เขาเป็นคนหนึ่งที่มาฝึกสมาธิ ณ "ธัมมปทีปวิหาร" นั้น ตั้งแต่ ๑๒ ปีที่ล่วงมาแล้ว เขาวิตกว่าพระภิกษุที่มาอยู่ ณ วิหารนี้มักจะติดต่อกับฆราวาสจนไม่มีขอบเขต จึงได้มีอันเป็นอยู่ไม่ยืดด้วยประการต่าง ๆ ใจเขานึกถามขึ้นมาว่า จะมีวิธีใดที่จะให้ทั้งพระภิกษุและฆราวาสต่างวางขอบเขตการพบปะสังสรรค์กันให้เป็นทางป้องกันมิให้พระต้องสึกออกไป บัดนี้ยังไม่มีภิกษุอยู่ประจำ ณ ธัมมปทีปวิหารเลย ทั้ง ๆ ที่วิหารนี้มีพร้อมทั้งกุฏิและทุนทรัพย์ที่จะบำรุงพระสงฆ์ได้

ครั้นถึงตอนที่ท่านอาจารย์เปิดโอกาสให้ฆราวาสถามปัญหาส่วนตัวได้ สุภาพสตรีอังกฤษผู้นี้จึงขอให้เสริมศรีแปลถวาย

ถ. ๑—ญ. ๑ เมื่อเวลาตี ๔ ของเช้าวันนี้ เขาอยู่ที่บ้านได้ยินเสียงท่านอาจารย์พูดด้วย เขาไม่รู้คำพูด เขาลุกขึ้นดู ก็ไม่เห็นใคร ต่อมาเขาคิดถามท่าน แล้วมานั่งดูกระจก แต่ไม่เห็นตัวเอง กลับได้ความรู้สึกเหมือนท่านอาจารย์ตอบเขาเป็นความว่า "ไม่ควรคิดเรื่องนี้ ไม่ควรคิดเรื่องนี้ แล้วทุกสิ่งจะเรียบร้อยเอง" และเมื่อนั่งในรถไฟ เขาก็คิดคำถามขึ้น ซึ่งเมื่อตะกี้นี้

เสริมศรีได้แปลคำปรารภของท่านอาจารย์ให้ฟังแล้ว เขาน้ำตาไหลพรากรู้สึกว่าท่านอาจารย์ตอบเขาเร็วมาก

ตอบ น้ำตานั้นออกได้ในกรณีต่าง ๆ เช่น โดนควันไฟ ดีใจ เสียใจ สำคัญที่น้ำใจ

ถ. ๒—ญ. ๑ เมื่อค่ำวานนี้ ตอนแรกท่านอาจารย์เทศน์อย่างเอาจริงเอาจัง เขาก็รู้สึกจริงจังมาก เขายินดีที่ได้เรียนรู้เรื่องสำคัญ ตั้งใจรับปฏิบัติ ต่อมาท่านอาจารย์เล่าเรื่องตลกคลายความตึงเครียดลง เขาก็ค่อย ๆ คลายความตึงเครียดลง เลยรู้สึกว่าท่านอาจารย์กำลังยกเรื่องตลกนั้นขึ้นมาเตือนเขา เขาเลยรู้สึกสบายใจขึ้นว่าท่านอาจารย์สนใจและเมตตาช่วยระวังจิตของเขา

ตอบ (ท่านอาจารย์นิ่ง มิได้ตอบเขาตอนนี้ แต่บอกเสริมศรีตอนหลังว่า ท่านเจตนาทำเพื่อผลอันนี้จริง ๆ)

ถ. ๓—ญ. ๒ ได้ทำอานาปานสติ เวลาลมออกก็รู้ เข้าก็รู้ ได้พบว่าจิตสงบไม่ได้ มันรู้สึกคล้าย ๆ จะเข้าประตูแล้วไม่เข้า

ตอบ ถ้าตามลมเข้า ตามลมออก ก็ทำให้ผลเป็นเช่นนั้น ควรจะกำหนดจุดที่รู้สึกชัดที่สุดแห่งเดียวว่าลมเข้าหรือออกก็ผ่านจุดนั้น ทำเช่นนี้จะไม่รู้สึกเหมือนจะเข้าประตู จะออกประตูอย่างที่ว่านั้น

ถ. ๔—ญ. ๓ จิตของดิฉันกับ ญ. ๑ เหมือนกัน คือ เป็นห่วงเป็นใยคนอื่นยากที่จะจับจิตของตนเองให้อยู่ที่เดียว จะให้สงบจะควรแก้ไขอย่างไร ?

ตอบ เวลาที่จิตออกไปที่อื่น เวลาเจ้าของรู้เช่นนั้น มันก็ดับ แล้วจิตก็ตั้งขึ้นใหม่อีก พอจะออกไปอีกเราก็รู้ มันก็ดับ เราก็เรียกมันเข้าที่ทำงานตามที่เรากำหนดให้ ทำบ่อย ๆ เข้ามันก็ยอมอยู่ที่และสงบได้

ปิดประชุมรอบเช้าเวลา ๑๐.๓๐ น.

การอธิบายธรรม
วันศุกร์ วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

เริ่มประชุมเวลา ๑๘.๔๐ น.

ตอนแรกท่านอาจารย์สนทนากับคนไทยที่มา ถึงพวกหากินกับศาสนา เช่น นำรูปพระอาจารย์ต่าง ๆ ไปทำจำหน่ายกัน แล้วท่านจึงเริ่มอธิบายธรรม เพื่อให้ท่านปัญญาฯ แปลให้พุทธศาสนิกสชนชาวอังกฤษฟังต่อไป ดังต่อไปนี้

ท่านอาจารย์ "เมื่อกี้นี้ได้พูดกันถึงเรื่องการทำลายพระศาสนาโดยมีเจตนาหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่ผิดพลาดย่อมผิดเสมอไป แต่เป็นของที่เป็นกันมาแล้ว เกิดจากของจริง ของปลอม ของแท้ ของเทียม ข้างนอก ข้างใน นี่แหละ

ที่จริงมันก็เกิดขึ้นภายในใจดวงเดียวกัน ความปลอมน่ะมีอยู่มากในใจของเราแต่ละท่าน ๆ รวมทั้งผู้แสดงอยู่ ณ บัดนี้ด้วย ที่เคยเป็นมาและเคยทราบเรื่องของตน เนื่องจากการสำเหนียกอบรมหรือการศึกษาภาวะความเป็นของจิตเสมอมา จึงพอทราบได้ว่า สิ่งใดปลอมสิ่งใดจริง

ส่วนมากมีแต่ของปลอม ๆ ทั้งนั้น ปรุงแต่งให้เราหลงไปตามโดยไม่รู้ตัวเลยว่าสิ่งนั้นเป็นของจอมปลอม แต่เข้าใจว่าเป็นของจริงล้วน ๆ จึงเชื่อตาม โดยไม่มีปฏิกิริยาอะไรเป็นเครื่องต้านทาน หรือพิสูจน์ความคิดประเภทนั้น ๆ บ้างเลย เช่น เรานั่งภาวนาในขณะ ๓ วินาทีแรก รู้สึกว่าจะจริง เราจะกำหนด "พุทโธ ๆ ๆ" ก็รู้สึกว่าเป็นพุทโธจริง ๆ พอ ๔ วินาที ๕ วินาที หลังไปจนกระทั่งถึง ๑ นาที ของปลอมทั้งหลายเริ่มหลั่งไหลขึ้นจากจิตเรื่อย ออกลูกออกเต้าออกหลานออกเหลน แตกแขนงแผ่กระจายออกไป มีแต่ของปลอม คำว่า "พุทโธ" เลยไม่ทราบหายไปไหน เหลือแต่เรื่องอารมณ์ที่เคยคิดเคยปรุงเคยหลอกลวงตนเองมาแล้วนั้นแหละ เป็นเครื่องฉุดลากเอาไปโดยไม่รู้สึกตัวแล้วคล้อยตามไปด้วย เคลิ้มตามเขาไปด้วย เพลินไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ เพลินไปกับเจ้าของปลอมนั้น ๆ

"พุทโธ" ก็หาย อานาปานสติก็เงียบ ทั้ง ๆ ที่หายใจอยู่ แต่ก็เงียบ ๆ ในความจดจ่อ เงียบในทางกำหนดจดจ่อด้วยความตั้งใจ ด้วยความมีสติสตังเลยหายเงียบไปตาม ๆ กัน พอระลึกขึ้นมาได้ก็ว่า "เราภาวนามาก็นานพอสมควร ไม่เห็นปรากฏผลอย่างไรขึ้นบ้างเลย มันเป็นเพราะเหตุไร ? ความคิดขึ้นมาเช่นนี้รู้สึกว่าจะถูกต้อง แต่แล้วกลับผิดไปอีก คือ ที่คิดขึ้นมาอย่างนั้นเหมือนว่าจะเห็นโทษของตัว แต่ไม่ได้คิดว่า "ก็เราไม่ได้ภาวนาเพื่อให้ได้ผลอย่างนี้นี่นา เราภาวนาให้ได้ผลแบบอะไรไม่ทราบต่างหาก" เป็นความสะดุดใจว่าน่าจะได้สติ ครั้นแล้วกลับเป็นอย่างนั้นอีกว่า "เรานั่งนานแล้วเอ้า พักเสียหน่อยเถอะ ตื่นขึ้นมาแล้วจะเอาใหญ่ละคราวนี้" แต่มันไม่หลับสักหน่อยนี่นะ ไม่หลับสักงีบ พอหลับแล้วมันไปใหญ่เลย จนกระทั่งตะวันโผล่ขึ้นฟ้า ตื่นขึ้นมา "โอ แล้วกัน" วันหลังเอาใหม่ มันก็โกหกเรื่อย ๆ วันหลังก็เริ่มเอา ๓ วินาทีแรกอีก ๔ วินาทีหลัง ๆ ไปก็เหลวไปเรื่อย ๆ นี่คือพวกจอมปลอม นอกจากนี้ยังทำลายตนเองว่า "นี่เราภาวนามาก็นานแล้ว ก็ไม่เห็นได้ความคิดความดีอะไร เราจะภาวนาไปหาอะไร เราเป็นคนอาภัพวาสนา มีบุญน้อยวาสนาน้อย ไม่สมควรแก่อรรถแก่ธรรมของพระพุทธเจ้ามากกว่า ทำไปก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร เสียเวล่ำเวลาไปเปล่า ๆ หยุดเสียดีกว่า โดยไม่ได้คำนึงเลยว่าหยุดไปนั้นจะดีกว่าจริง ๆ หรือ หยุดภาวนาดีจริงหรือ ถ้าดีจริงคนทั้งโลกที่ไม่ได้ภาวนาเลยก็น่าจะดีกันทั้งโลกไปนานแล้ว ถ้าเราย้อนคิดอีกว่า หยุดแล้วจะดีกว่าภาวนาได้อย่างไร เราทำอยู่แล้วยังไม่ได้เรื่อง ถ้าเราหยุดแล้วมันจะดีกว่าที่ตรงไหน มันไม่ได้เรื่องมาจากไหน ? ก็จากเรานั่นเอง มันต้มเราเรื่อย ๆ ปลอมนอกปลอมในจิตอยู่โดยดี

ปลอมอะไรก็ตาม สำคัญที่ปลอมในตัวเอง หลอกตัวเอง นี่เป็นสิ่งสำคัญมาก ควรจะได้พินิจพิจารณากัน เราทุก ๆ ท่านได้โดนต้มโดนตุ๋นโดนหลอกลวงมาพอแล้ว หัวใจเจ้าของหลอกลวงเจ้าของนั่นแล โดยไม่ทราบว่าเจ้าของหลอกลวงเจ้าของ ที่ยกขึ้นมาเล็กน้อยนี้ ก็พอจะทราบได้ว่าถูกฝ่ายต่ำหลอกลวงเราไปมากน้อยเพียงไร เราอยากจะทราบว่า ๓–๔ วินาทีแรกมันดี

แต่ ๓–๔ วินาทีหลังมันไม่ดี ก็ตั้งสติเข้าอีก ขยับเข้าไปอีกเรื่อย ๆ ต่อมามันก็ทราบขณะที่จิตจะแสดงอะไรออกมาเป็นฝ่ายไม่ดี ฝ่ายผิดจากเจตนาความมุ่งหมายของเรา เราจะเริ่มทราบ เริ่มทราบก็เริ่มตั้งสติตั้งจิตใหม่ ทราบเข้าไปเรื่อย ๆ ต่อไปก็ทราบเรื่อย ๆ เราถึงจะทราบความเหลวไหล และทราบความไม่เป็นผลของจิต ตามความต้องการของเราว่าไม่เป็นผลเพราะเหตุนี้เอง

พอได้ตั้งใจกันเอาจริงเอาจังอย่างนั้น พวกปลอมมันก็ยอมเหมือนกันนะ คือ พวกนี้คอยพยายามเอาตอนเวลาเราเผลอ ถ้าเราตั้งหน้าตั้งท่าตั้งทาง เขาก็หมอบ แต่คำว่า "**หมอบ**" นี้ อย่าเข้าใจว่าเขาหมอบนอนเหมือนเรานะ เขาหมอบจ้อง พอจะทำเราได้ทีไร เขาก็ทำทันที ตะครุบเรา ไวยิ่งกว่าแมวตะครุบหนูเสียอีก แล้วก็หายเงียบ เขาคอยตบต่อยทุบตีเวลาเราเผลอ ถ้าไม่เผลอ เขาก็ไม่ทำ ตอนที่เราได้ใจว่าเราไม่เผลอนั่นแหละ เป็นเวลาที่เขาได้ใจนั่นแน่ะ ถูกต้มกันอยู่เรื่อย ๆ คงจะมีกันทุกราย อาจารย์ผู้แสดงอยู่เวลานี้ก็เคยเป็นมาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงต้องหาวิธีการ หาสถานที่สำคัญ ๆ เพื่อดัดสันดานเจ้าของ ช่วยทำความเพียรอีกหลายด้านหลายทาง ตามที่ได้เขียนมาแล้วในประวัติท่านพระอาจารย์มั่น หรือในปฏิปทาพระกัมมัฏฐานสายท่านอาจารย์มั่น หรือในที่เรียกว่า "Forest Dhamma ธรรมะป่า"

แต่พระไม่เหมือนฆราวาส ไปอยู่ที่ไหนก็สะดวกสบาย สถานที่ที่จะบำเพ็ญก็สะดวกสบาย เพราะมีหน้าที่อันเดียว เช่น ที่เข้าไปอยู่ตามป่าตามเขาสถานที่น่ากลัว เพราะสถานที่นั้นมีจริง ๆ เรื่องสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือหมี งู เป็นต้น เวลาไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้น ความรู้สึกของเราจะเปลี่ยนแปลงเช่น ความขี้เกียจในการประกอบความเพียรนี้ก็ลดลงไปเป็นลำดับ ความขี้เกียจมีน้อย พอเข้าไปถึงตาจนจริง ๆ ความขี้เกียจหายไปหมด ไม่ทราบว่ามันหายไปไหน เหลือแต่ความจนตรอกจนมุม สติมาเองทีเดียว เวลาตั้งหน้าตั้งตาบำเพ็ญความพากเพียร เหงื่อมันมาจากไหน เหงื่อมาเพราะความกลัวตายบังคับมันออกมา ตอนนั้นสติดี ดีไม่ดีเสือมันกระหึ่ม ๆ อยู่ข้าง ๆ ทางจงกรมด้วยซ้ำ นี่เคยโดนมาแล้ว ไม่ใช่มาคุยเฉย ๆ เคยโดนมาไม่รู้กี่ครั้ง เสือ

กระหึ่มอยู่ข้างที่อยู่ ไม่ใช่เสือธรรมดาเสียด้วย แต่เป็นเสือใหญ่ เสือโคร่ง ขณะนั้นปรากฏว่าผมบนศีรษะปลิวขึ้นไปบนเมฆเสียหมด ไม่ทราบว่าเป็นอย่างไร ตัวสั่นทั้งที่ไม่หนาว แต่จิตไม่ยอมถอย หมุนตัวลงไปนี่ (ท่านชี้ที่หัวใจ) จะเป็นจะตายเวลานี้เราได้มอบถวายพระพุทธเจ้าแล้ว เวลานี้มีพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เท่านั้นที่จะรักษาจิตใจของเราไว้ได้ หากว่าจะถึงกาลจริง ๆ แล้ว จิตของเราก็ไม่เผลอ เราได้มอบจิตของเราไว้ที่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ทุกประการแล้ว จะไปเวลาใด เราก็พร้อมแล้วที่จะไป อยู่ก็ขอให้มีสติสตัง อย่าให้เสียท่าเสียที อะไรจะมาเอาไปกินก็มาเถิด แต่เราจะไม่ปล่อยวางเรื่องพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จิตมอบเลย พอจิตมอบกับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แล้ว หมดอาลัย เรื่องอาลัยตายอยากในชีวิตจิตใจไม่มี ความรักความสงวนในร่างกายนี้หมดไปเลย เหลือแต่จิตที่แน่วแน่ต่ออรรถต่อธรรม ความกลัวหายหมดในขณะนั้น ความกลัวไม่มีเหลือเลย จิตรวมดิ่งลงสู่พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ภายในใจหมด ไม่ปรากฏอะไรมารบกวนอีกเลยขณะนั้น เมื่อจิตดิ่งลงแล้ว เป็นพลังเต็มที่แล้ว ความกลัวหายหมด หลังจากนั้น ไม่ว่าเสือจะร้องกระหึ่ม ๆ ขอให้เสือเดินมาเถิด เดินมาตรงหน้าเรา เราสามารถจะเดินเข้าไปลูบคลำหลังเสือได้อย่างสบายด้วยความเมตตาสงสาร ด้วยความเป็นมิตรอันเดียวกัน ด้วยความสนิทสนมกันว่าเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ในความรู้สึกนั้น ไม่ได้คิดแม้นิดหนึ่งว่าเสือนั้นเป็นอันตราย และจะทำอันตรายแก่ตนได้ในขณะเข้าไปลูบคลำหลังเขา เช่นนี้เป็นต้น มีแต่ความสนิทสนม ความอ่อนโยนด้วยเมตตาต่อเขาอย่างเดียว ความกลัวจึงหาย

อุบายวิธีที่เราจะฝึกฝนทรมานจิตมีหลายด้านหลายทาง พอเราได้หลักดี ได้สิ่งเป็นเครื่องระลึกในเวลานี้แล้ว เวลาต่อไปเรานำหลักนี้แหละไปประพฤติปฏิบัติ ไปอยู่ในสถานที่เช่นไร เวลาจนตรอกจนมุม เรื่องที่เราเคยทำและเคยได้ผลมาแล้วจะวิ่งเข้าถึงกันทันที

การเผชิญอันตราย หรือเผชิญกับเหตุการณ์แต่ละครั้ง ถ้าเป็นนักต่อสู้แล้ว จะต้องได้คติอันสำคัญ ๆ กับเหตุการณ์นั้น ๆ ทุกครั้งไป นอกจากว่าจะไปแหล่มิไปแหล่นั้น เอาแน่ไม่ได้ เดี๋ยวเป็นบ้าไป เพราะจิตไม่แน่นอน ไม่วางลงเป็นหลักเป็นเกณฑ์ จะมอบกับสิ่งใดก็ไม่ยอมมอบ ลังเลสงสัย อาจเป็นบ้าก็ได้ ถ้าจิตได้มอบลงไปจริง ๆ แล้ว ไม่มีอะไรที่จะมีอำนาจเหนือจิตกับธรรมที่เข้าสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไปได้ และแน่ใจด้วยว่าในเวลานั้นไม่มีอะไรที่จะสามารถทำอันตรายเราได้เลย ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ เสือ หรืออะไรที่จะทำอันตรายเราได้ในโลกนี้ ไม่ได้กลัวอะไรทั้งสิ้นในบรรดาสิ่งที่เคยเป็นภัยและเคยกลัวมาแล้ว ฉะนั้น จิตกับธรรม เมื่อได้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว จึงมีอำนาจมากเหนือสิ่งใด ๆ ในโลก เพราะเหตุนี้ธรรมจึงเหนือโลกทั้งสาม

อำนาจของจิต รู้สึกว่าเหนืออะไรทั้งหมดในโลกนี้ นี่เป็นอุบายวิธีฝึกทรมานความจอมปลอมของตน อันเกี่ยวกับที่มันเคยจอมปลอมอยู่ภายในจิต ถ้าอยู่ตามลำพัง ไม่เข้าไปในสถานที่จนตรอกจนมุม มันก็ย่ำยีเราแหลกหมด พอเข้าที่จนตรอกจนมุม เราก็ขยำมันเหมือนกัน แต่ส่วนมากมีแต่มันขยำเรา เราไม่ได้ขยำมัน ถ้าเราได้ขยำมันสักหนหนึ่ง ก็คุยกันจนปากเปียก คุยตั้งปีก็ไม่จบ จนกระทั่งตายก็ไม่จบ เวลามันขยำเราจนราบ เราไม่เคยพูดเลย มนุษย์เรานี้ก็อวดเก่งเกินไปนะ มันเป็นอย่างนั้นจริง ๆ คือ เวลาธรรมเข้าถึงใจเพราะการทรมานเช่นนั้น เราจึงพูดได้อย่างเต็มปาก เพราะความรู้เห็นอย่างถึงใจในขณะนั้น ที่เราได้ฝึกฝนอบรมเต็มที่ เราได้มอบชีวิตจิตใจกับอรรถกับธรรม กับเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเต็มใจแล้ว ผลมันถึงใจจริง ๆ ชนะก็ชนะอย่างเห็นได้ชัดเจน ผลแห่งความชนะเป็นอย่างไรบ้าง ก็แสดงความอัศจรรย์อย่างถึงใจเหมือนกัน เหตุใดจะลืมได้ ลืมไม่ได้จนกระทั่งวันตาย

วันนี้อธิบายเพียงเท่านี้ก่อน ต่อไปมีอะไรค่อยพูดกัน”

ยุติในตอนที่หนึ่ง

หลังจากแปลแล้ว เมื่อที่ประชุมนิ่งเงียบสงบ ไม่มีผู้ใดตั้งคำถามอันใด ท่านอาจารย์จึงได้อธิบายธรรมต่อไปดังนี้

"จิต ถ้ายังไม่เห็นอะไรจากตัวเองในเวลาจำเป็นแล้ว ก็ยังไม่เห็นความสำคัญของตัว ก็จะหวังพึ่งผู้อื่นไปเรื่อย ๆ ในธรรมที่ท่านว่า "อัตตาหิ อัตตโน นาโถ" คือ ตนเป็นที่พึ่งของตน ก็ยังไม่สนิทใจ ต่อเมื่อได้ไปเจอเหตุการณ์ที่สามารถแก้ไขได้โดยลำพังเราเอง จนเหตุการณ์นั้นลุล่วงไปได้ด้วยความมีชัย เราจึงจะเชื่อในธรรมบทที่ว่า "อัตตาหิ อัตตโน นาโถ" อย่างฝังใจจริง ๆ

จิตที่ได้รู้ได้เห็นความจริงในขณะที่จนตรอก เช่น ทุกขเวทนาครอบงำในขณะที่เราเป็นไข้ หรือนั่งนาน หรือไปเจอเหตุการณ์อะไรก็ตาม เป็นสิ่งรุนแรงอาจถึงกับชีวิตก็ได้ ถ้าเป็นนักต่อสู้จริง ๆ จิตหมุนรอบตัว ไม่คิดเพื่อหวังอะไรจากสิ่งภายนอกแล้ว นั่นละ จิตจะได้เห็นความสำคัญของตน แต่ละครั้ง ๆ เป็นสิ่งที่อัศจรรย์มาก ถ้าได้เคยผ่านสิ่งเหล่านั้นมาแล้ว ย่อมไม่มีความวิตกวิจารถึงความเป็นอยู่ ความตายไป ทุกขเวทนาจะเกิดขึ้นด้วยอาการใดบ้าง หรือเกิดด้วยวิธีใดบ้าง เราจะต่อสู้กับทุกขเวทนาได้หรือไม่ หรือตายแล้วเราจะไปเกิดที่ไหน ความกลัวว่าเราจะเสียชาติเสียทีเมื่อทุกขเวทนาครอบงำจิตใจจนถึงกับไม่ได้สติประคองใจเราเป็นอย่างไร เรื่องทำนองนี้จะไม่มีในจิตเลย คือ เวลาถึงความจำเป็นอย่างนั้น จิตและสติจะวิ่งเข้าหากันทันทีเพื่อเข้าสู่แนวรบ ว่าอย่างนั้นเถอะ เพราะมันเคยรบมาแล้ว เคยชนะมาแล้ว พอจวนแจจริง ๆ สติกับปัญญาจะวิ่งเข้าหากัน เมื่อมีเหตุการณ์อย่างนี้สติปัญญาจะวิ่งเข้าประสานกัน จะไม่ยอมหนี ไม่ยอมถอย แต่จะหมุนติ้วเข้าสู้เหตุการณ์ทันที ในเรื่องนี้ เป็นกับตายนั้น ไม่ยอมเป็นทาส นอกจากจะให้รู้ความจริงในเหตุการณ์ที่กำลังปรากฏอยู่กับจิตนี้เท่านั้น เพราะความเชื่อธรรม เชื่อตัวเองเชื่อธรรมตรงนี้แลจะเชื่อตรงไหน ตำรับตำราท่านได้พูดไว้โดยถูกต้อง แต่ความจริง คือ ธรรมภายในใจยังไม่ปรากฏ ก็ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยืนยัน

เป็นสักขีพยาน ให้เป็นความมั่นใจขึ้นมาได้ พอใจกับเหตุการณ์ได้ประสบกันเข้า และได้รู้ได้เห็นกันอย่างถนัดชัดเจนแล้ว กับธรรมที่ท่านแสดงไว้ในตำรับตำรา ก็ไม่มีอะไรขัดกัน

นักปราชญ์ทั้งหลาย เวลาท่านจำเป็นจริง ๆ ท่านจึงไม่ค่อยจะชอบอยู่ในที่เกลื่อนกล่นวุ่นวาย ท่านชอบหาที่เหมาะสมของท่าน ให้สมกับที่ท่านเคยได้เหตุได้ผลอย่างนั้นมาในสถานที่เปลี่ยว ๆ หรือสถานที่โดดเดี่ยว เปลี่ยวกายเปลี่ยวใจ

พวกเราไม่เป็นอย่างนั้น พอเริ่มไม่สบายละก้อ “โอ๊ย ลูกอยู่ที่ไหน ? หลานอยู่ไหน ? นี่ลูกไม่ดูแล หลานไม่เหลียวแล หนีไปไหนกัน ญาติมิตรหายไปไหนหมด อะไร ๆ ก็ไม่ดีไปหมด ทอดอาลัยกับเราไปหมด ใครก็รังเกียจเรา ไม่มีใครเห็นอกเห็นใจเรา ทุกข์จะเป็นจะตายก็ไม่มีใครเหลียวแล” จิตก็ยุ่งกันไปใหญ่ หาหลักยึดเพื่อลดหย่อนผ่อนคลายด้วยตัวเองไม่ได้เลย “ผัวแต่ก่อนที่อยู่ด้วยกันก็ดี เวลาเราจะตายเข้าจริง ๆ ไม่เห็นมามองหน้าบ้างเลย ผัวก็ไม่ดี ลูกก็ไม่ดี หลานก็ไม่ดี ไม่ดีไปหมด” เพราะความไม่ดีภายในใจ จึงเอาความสกปรกภายในใจไปเที่ยวสาดไปข้างนอกให้สกปรกไปหมด เพราะน้ำสกปรกภายในใจ คือ ความกลัวตาย ความไม่เป็นท่าของตัวเรานี่แหละ เที่ยวสาดคนอื่นให้พลอยไม่สบายไปด้วย นี่คือความไม่มีอะไรเป็นหลักใจ คำว่า “อัตตาหิ อัตตโน นาโถ” ไม่คำนึง มีแต่หวังพึ่งผู้อื่นถ่ายเดียว เกิดมาเราก็พึ่งผู้อื่นมานานแล้ว ใครเกิดมาก็ต้องเคยพึ่งผู้อื่นมาก่อนทั้งนั้น พึ่งพ่อพึ่งแม่พึ่งพี่เลี้ยง ใครต่อใคร พึ่งครูพึ่งอาจารย์ เรื่อยมา แล้วสุดท้ายเรายังจะพึ่งคนอื่นอีกจนกระทั่งถึงวันตาย ไม่คำนึงว่าจะพึ่งตนเองแม้แต่นิดหนึ่ง เรื่องมันจึงลำบาก และลำบากไปกระทั่งวันตาย ตั้งหลักตั้งฐานภายในใจไม่ได้เลย

พระพุทธเจ้าท่านสอนให้พึ่งตนเอง “อัตตาหิ อัตตโน นาโถ” พึ่งคนอื่นก็พึ่งมาพอสมควรแล้ว เอาผลประโยชน์จากคนอื่นมาพอเป็นพลังสำหรับตนเพื่อทำความพึ่งตนเองในวาระต่อไป นั่นเป็นหลักสำคัญที่ชาวพุทธควรคำนึง

เสมอ กิจการอะไรพ่อแม่ก็สอน ครูอาจารย์ก็สอน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ท่านก็สอน ควรเอาวิธีการจากความรู้ความเข้าใจที่เราได้เล่าเรียนศึกษามาประกอบกันเป็นองค์ความเพียร เพื่อช่วยตนเองได้ เมื่อเราเห็นความสำคัญในตัวเราแล้ว อย่างอื่นไม่สำคัญ มันปล่อยไปหมด นั่นแหละจิตของผู้ได้รับการอบรม เวลาเข้าตาจนจริง ๆ แล้วมันจะสลัดหมด จะเป็นญาติมิตรเพื่อนฝูง ใครต่อใคร ก็ตาม ไม่อยากให้มายุ่งเลย เราจะทำหน้าที่เฉพาะนี้เท่านั้น ให้จิตหมุนติ้วลงไปเลย เพราะไม่มีอาลัยอาวรณ์อะไรในโลกนี้ ดิน น้ำ ลม ไฟ เราก็พิจารณาได้ชัดเจนแล้ว มันเป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ แม้แต่ผสมกันอยู่ มันก็คือส่วนผสมของ ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นเอง เราให้ชื่อมันว่า เป็นกาย เป็นเรา เป็นของเรา ว่ามันเป็นนั่น เป็นนี่ ไม่มีสิ้นสุด แต่ธรรมชาติมันไม่ได้เป็น ถึงคราวมันจะตายมันก็ไม่เป็น มันจะตายท่าเดียว มันจะแตกท่าเดียว สติปัญญาที่เราได้เคยอบรมมา แยกธาตุ แยกขันธ์ ไว้อย่างชัดเจน ทุกสิ่งทุกอย่างพิจารณาลงในความจริงหมดแล้ว จิตก็จริง ธาตุก็จริง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรืออะไรก็จริง จริงทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีเรื่องยุ่ง ผ่านไปได้อย่างสบาย ๆ เป็น "สุคโต–ไปอย่างดี" ไม่มีเรื่องราวยุ่งเหยิงวุ่นวาย ไม่ก่อความทุกข์ลำบากให้ตนและผู้อื่น แสนสุขแสนสบาย ตายแล้วไม่ต้อง "กุสลาธัมมา อกุสลาธัมมา" ไปนิมนต์พระมายุ่งไป ว่าอย่างนั้นแหละ ขรัวตาบัว วัดป่าบ้านตาด พูดอย่างนี้พูดอย่างแน่ใจ ตัดสินใจนะ เราเคยพูดเสมอ เคยเทศน์สอนญาติสอนโยม นี่เราสร้างตนอบรมตนมา เราบวชมากี่พรรษาแล้ว เราก็ยังสร้างแต่กุสลาธัมมา พยายามสร้างกุศล ใครอยากได้กุสลาธัมมา ให้สร้างเอา เวลาตายไปแล้ว ผู้ยังอยู่ไปเที่ยวกว้านเอาพระมาให้บุญกุสลาธัมมา ไล่พระเข้าตามป่าตามรก ยุ่งกันไปหมด เราไม่อยากให้เป็นอย่างนั้น ได้กุสลา ความฉลาดใส่ในจิตใจ กุสลาแปลว่าความฉลาดนี้ จงหาเอาให้พอ อุบายที่จะทำความสุขความสบายแก่ตน ให้พยายามทำกันเสียแต่บัดนี้ เวลาตายแล้วไปนิมนต์พระมากุสลาธัมมา ให้พระท่านมายุ่งไปด้วย ไม่ดี ผิดความประสงค์ของศาสนา ที่สั่งสอนคนให้ฉลาดหาความดี

ใส่ตนแต่เวลาที่ยังไม่ตาย เมื่อถึงกาลแล้ว เป็น "สุดโต" ไปเลยอย่างหายห่วง ถึงตอนสุดท้ายแล้ว เวลาเราตาย คือ เวลาหลวงตาบัวตาย อย่าไปนิมนต์พระมาทำให้ยุ่งไปด้วยนะ หลวงตาบัวกุสลาธัมมาตั้งแต่วันปฏิบัติมาจนกระทั่งป่านนี้ ถ้ายังจะโง่อยู่อย่างสิ้นท่าแล้ว ก็ให้ตายล่มจมไปแต่หลวงตาบัวคนเดียว อย่าให้คนอื่นมาโง่ไปด้วยอีกเลย พูดตรง ๆ อย่างนี้แหละ พูดกับลูกศิษย์ลูกหาและเป็นความจริงอย่างนั้นด้วย เราไม่เคยวิตกวิจารกับอะไร ถึงเวลาปล่อยแล้วก็ปล่อยอย่างสนุก ตายอย่างสบายหายห่วงไปเลย

โลกทั้งหลายกอดธาตุกอดขันธ์ เวลาจะตายละก็ โอ๊ย เศร้าโศกโศกาข้างหน้าข้างหลัง ไม่อยากให้ตาย ตัวจะตายแล้วก็อยากให้เป็นอยู่ ถึงคราวจะตายแล้ว ก็ยังไม่ยอมจะไป ยุ่งไปหมด ไม่ให้มันเป็นเช่นว่านี้ พระพุทธเจ้าท่านจึงให้รู้ตามความเป็นจริง ถึงเวลาไปแล้วเหรอ เอ้าไปก็ไป ถึงเวลาไม่ไปเหรอ อยู่ก็อยู่ซิ มีน้ำส้มน้ำหวาน เอามา เวลามันยัง ฉันหมดนั่นแหละ เวลาจะตายอย่ามายุ่ง เวลานั้นจะปล่อย มันหนักเหลือเกิน "ภารา หเว ปัญจักขันธา" นี่ปล่อยตามความจริงแล้ว ผ่านไปอย่างสบาย **นั่นเต็มยศของนักปฏิบัติ** พระพุทธเจ้าท่านเป็นอย่างนั้น สาวกท่านเป็นอย่างนั้น เราก็เดินตามร่องรอยของพระพุทธเจ้าแล้ว ไม่น่าจะเป็นอย่างอื่นไปได้เลย ต้องเป็นอย่างนั้นแน่ ๆ ไม่สงสัย

เอาละ เพียงเท่านี้ เทศน์เป็นสองกัณฑ์แล้วนะ

พรุ่งนี้ก็จะไม่ได้อยู่เสียแล้ว จะกลับเมืองไทย ให้คิดถึงพี่น้องทั้งหลายที่ได้มาเวลานี้ก็ตั้งใจมาจริง ๆ เพราะเห็นแก่น้ำใจนี่แหละ อาจารย์มาอังกฤษนี้ไม่ได้มาเพื่ออามิสอะไรทั้งหมด ไม่ว่าจะอยู่ในวัดเจ้าของ ไม่ว่าจะไปในวัดใดไปสถานที่ใดในเมืองไทย ไม่เคยมีจิตใจคิดไปเพื่ออามิส ว่าไปเพื่อวัตถุสิ่งของ เพื่อเงิน เพื่อทอง เพื่อร่ำเพื่อรวย ไม่เคยมีในจิต แต่ไปเพื่อจิตใจของประชาชนให้เขาได้รับประโยชน์ แม้มาอังกฤษนี้ ก็มีความรู้สึกเต็มเปี่ยมภายในใจอย่างนั้นเหมือนกัน เรื่องน้ำใจเป็นสิ่งที่มีน้ำหนักมากยิ่งกว่าสิ่งใดทั้งหมด ถ้าน้ำใจดีแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างก็ดีไปตาม ถ้าน้ำใจไม่ดีแล้ว เสียไปตามกันหมด

ฉะนั้น มาเยี่ยมพี่น้องทั้งหลายชาวอังกฤษเราที่ลอนดอน จึงมาด้วยน้ำใจ เวลาจะจากไป ก็คิดถึงน้ำใจท่านทั้งหลาย หากว่าโอกาสวาสนาของเรายังมีเหลื่อมล้ำกันอยู่ กาลเวลาผ่านไป เราอาจจะผ่านมา หรือทางนี้อาจได้ผ่านไป คือ ไปเยี่ยมกันก็ได้ ทางโน้นมาเยี่ยมก็ได้ เพราะโลกนี้มันกลม ใจของสัตว์โลกก็เป็นวัฏฏวนด้วยกิเลสทั้งหลาย พาให้เวียนเกิดเวียนตาย ไม่เลิกแล้วสักที จึงกรุณาพากันทำจิตให้เป็น "วิวัฏฏะ" เสีย จะแสนสบาย ไม่ต้องวกเวียน

การแสดงธรรมวันนี้ก็เห็นว่าพอดี ขอยุติ ท่านผู้ใดมีข้อข้องใจอะไร จะปรึกษาปรารภก็ปรึกษาได้ สำหรับพรุ่งนี้ไม่มีเวลาแล้ว ตอนเช้าฉันแต่เช้าแล้วก็ออกเดินทาง ท่านปัญญาฯ อธิบายต่อไปได้"

การอธิบายธรรมตอนนี้ จบเวลา ๑๙.๒๕ น.

ตอบคำถาม
วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๗ (๑๙๗๔)

ถ. ๑—ช. ๑ ถ้าฝึกหัดปฏิบัติธรรม ก็รู้ว่าตนเองมีทุกข์อยู่เรื่อย ๆ ผลจะเป็นอย่างไร ?

ตอบ ปกติคนเราเห็นทุกข์ในเรื่องที่ตนลำบากมาก ๆ ส่วนที่เป็นความพอใจของตนก็เห็นว่าเป็นสุข พอมีการเปลี่ยนแปลงไปจากที่ตนพอใจ ก็เห็นว่านั่นเป็นความทุกข์ และไม่มีปัญญาแก้ทุกข์นั้น สุดท้ายก็นอนจมอยู่ด้วยกัน โดยไม่สนใจหาทางออก เพราะการพยายามหาทางออกจากทุกข์ก็ถือว่าลำบาก จึงต้องยอมเอาทุกข์เป็นเพื่อนเสมอไป

การฝึกหัดปฏิบัติธรรม ให้รู้จักทุกข์ตามความเป็นจริง ใช้สติปัญญาพิจารณาฝึกจิตให้ถอดถอนกิเลส จนกระทั่งประสบรสของความสุขภายในจิต ย่อมเป็นการช่วยให้ได้พบความสุขแท้จริง และได้หลักยึดมั่นทางใจ ไม่ว่ากรณีจะเป็นเช่นใด

ญ. ๒—ญ. ๑ เมื่อภาวนา "พุทโธ" จำเป็นต้องนั่งภาวนาไหม ?

ตอบ ทำได้ทุกอิริยาบถ พระพุทธเจ้ามิได้สอนให้คนจนตรอกจนมุมในการต่อสู้กับสิ่งไม่ดีทั้งหลาย แต่สอนให้มีความฉลาดเพื่อชัยชนะเสมอไป พวกเราจึงควรคิดหาช่องทางเพื่อความฉลาดและชัยชนะตามท่านที่แสดงธรรมมาแล้วนั้น ๙๕% เป็นธรรมะป่า แสดงความสำคัญของจิตภาวนา เพื่อช่วยให้จิตอยู่ในตัว อย่าปล่อยจิตออกไปข้างนอก สำหรับจิตที่มีนิสัยชอบออกข้างนอกนั้น การภาวนา "พุทโธ" ไว้นี้จะช่วยแก้ปัญหาได้มาก

สุภาพสตรีอ้วนที่มักมีคำถามท่านอาจารย์มาก ๆ ขอขอบคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างสูง ที่กรุณามาช่วยเหลือพวกเราให้ได้ความรู้ความเข้าใจอะไรยิ่งขึ้น

ตอบ เสียใจที่ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษให้ท่านเข้าใจโดยตรงได้ การพูดโดยมีผู้แปลนั้นย่อมทำให้น่าสนใจน้อยลงไปเป็นธรรมดา เพราะอาจไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วยเหมือนที่อธิบายเป็นภาษาเดียวกัน

ปิดประชุมเวลา ๒๐.๐๐ น.

เสริมศรี เกษมศรี

(ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี)

๑๑ ก.พ. ๒๕๑๘

รายงานการเดินทาง
คณะพระภิกษุในพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย
ไปสู่กรุงลอนดอน
วันที่ ๗–๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗

๑) **คณะที่เดินทางไปมี**

ฝ่ายพระภิกษุ... ท่านอาจารย์มหาบัว ญาณสัมปันโน เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านตาด อุดรธานี พระปัญญาวัฑโฒ และพระอภิเจโต... รวม ๓ รูป

ฝ่ายฆราวาส... ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ กับ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี รวม ๒ คน

๒) **การเดินทางเที่ยวไปกรุงลอนดอน**

วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๑๗ (ศุกร์) เวลา ๒๓ น. คณะเดินทางโดยเครื่องบินไทยอินเตอร์แนชชั่นแนล ออกจากกรุงเทพฯ

ก่อนเวลา ๒๓ น. ณ ห้อง วี. ไอ. พี. ท่าอากาศยานดอนเมือง มีบรรดาสานุศิษย์ของท่านอาจารย์มารอส่งกันมากมาย อยู่ข้างนอกก็อีกไม่น้อย พอได้เวลา เจ้าหน้าที่ของเครื่องบินก็มานิมนต์ไปขึ้นเครื่องบิน โดยขึ้นรถยนต์จากตึกรับรองนั้นไปสู่ลานบิน ท่านอาจารย์เป็นห่วงศิษย์ที่มาส่งอยู่ข้างนอกห้อง จึงอุตส่าห์ขอออกไปพบร่ำลากัน แล้วจึงขึ้นรถไปขึ้นเครื่องบิน คณะนี้นั่งในชั้นนักท่องเที่ยว (Economic Class) เจ้าหน้าที่บริษัทการบินนี้รู้วิธีต้อนรับพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นอันดี จึงได้จัดที่นั่งให้พระไม่ต้องไปปนกับผู้หญิง ต่อมาเมื่อเครื่องบินขึ้นสู่อากาศพักหนึ่งแล้ว เจ้าหน้าที่ได้มานิมนต์พระภิกษุไปนั่งทางชั้นที่หนึ่ง เพื่อให้ท่านได้พักผ่อนสบายขึ้นบ้าง

เมื่อบินไปได้ ๖ ชั่วโมง ก็ถึงกรุงเทเฮราน ประเทศอิหร่าน เวลาที่นั่น ๖ น. แต่ยังไม่สว่าง เขาก็เลี้ยงอาหารเช้าในเครื่องบินแก่ผู้โดยสารทั้งปวง

ส่งคนลงแล้วบินต่อมาอีก ๖ ชั่วโมง ก็ถึงกรุงลอนดอน เวลาที่นั่นเป็นเวลา ๗.๐๕ น. ของวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ ฝนตกพรำ ๆ อากาศค่อนข้างหนาว

ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ ช่วยถือของและดูเรื่องหนังสือเดินทาง การผ่านด่าน คนเข้าเมือง อนามัย และศุลกากร ให้ท่านอาจารย์พระฝรั่งสององค์ท่านจัดของท่านได้เอง เพราะท่านต้องเข้าด่านต่างกันตามที่เขาเขียนบอกไว้ ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี ดูแลข้าวของและความเคลื่อนไหวต่าง ๆ บรรดาที่จำเป็นในการเดินทางระหว่างประเทศ

ที่ประเทศอังกฤษ มร. เบน วินท์ มร. ย๊อช ช๊าฟ คุณสุนีย์ รามอินทรา กับหลานสาว ชื่อคุณบุษยา ศิริไพบูลย์ และคุณชวน ศิริกิจ พร้อมกับรถรับคณะอีก ๒ คัน มารอรับอยู่ข้างนอก คณะออกจากสนามบินแล้วเดินทางไปยังธัมมปทีปวิหาร ณ แฮมป์สเตด ลอนดอน ใช้เวลาประมาณชั่วโมงครึ่ง ฝนตกพรำ อากาศมัวจนไม่เห็นสองข้างทาง ไปถึงที่นั่นราว ๘.๓๕ น. พระภิกษุขึ้นวิหารแล้ว รถไปส่ง ศจ. นพ. อวย กับ ม.ร.ว. เสริมศรีที่โฮเต็ลสมัยใหม่ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวิหารนัก ชื่อโพ๊สท์เฮ๊าส์ แล้วนัดพบกันที่วิหารอีกเวลา ๙.๐๐ น. วันนั้น

วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๗ เวลา ๙.๐๐ น. คณะธัมมปทีปวิหาร และพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษที่เคยไปประเทศไทย ได้เตรียมอาหารถวายพระไว้แล้ว เพราะทราบว่าพระกรรมฐานฉันอาหารวันหนึ่งมื้อเดียว ยิ่งกว่านั้นยังได้ทราบกันภายหลังว่า เมื่อเขาเลี้ยงอาหารกันในเครื่องบินที่กรุงเทเฮรานก็ดี และเมื่ออีก ๑ ชั่วโมงจะลงจากเครื่องบินก็ดี พระทั้ง ๓ ของเรานั้น ท่านมิได้ฉันอาหาร เพียงแต่ฉันเครื่องดื่มเท่านั้น

เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว ก็มีการปรึกษากันระหว่างผู้ติดตามมาจากกรุงเทพฯ และผู้ต้อนรับในประเทศอังกฤษ วาดเค้าโครงการดำเนินงานระหว่างที่คณะอยู่ในกรุงลอนดอน ว่าใครจะทำอะไรที่ไหนเมื่อไร

ในเช้าวันแรกนี้ ตกลงกันเป็นเลา ๆ ว่าดังนี้

๑. มีการใส่บาตร–บิณฑบาต กันทุกเช้า เวลา ๙.๐๐ น. ใครจะใส่บาตรก็นำอาหารมาที่วิหาร ตั้งแต่ ๘.๓๐ น. เจ้าหน้าที่เตรียมโต๊ะยาวเตี้ย ๆ ไว้ในสำหรับตั้งของใส่บาตร ณ ห้องใต้ดิน ซึ่งอยู่ติดกับครัวของวิหารและห้องฉันของพระด้วย

๒. วันใดมีผู้นิมนต์ไปฉันข้างนอก ทางธัมมปทีปวิหารก็ไม่ต้องเตรียมอาหาร

๓. เมื่อพระฉันเสร็จแล้ว ท่านย่อมสนทนากับญาติโยมที่ไปทำบุญในระหว่างนั้น ใครมีปัญหาอยากจะถามโดยไม่จุ้นจ้าน ก็ทำได้ เวลา ๑๐ น.–๑๑ น. พระจึงขึ้นกุฏิของท่าน

๔. ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๗ เป็นต้นไป ท่านอาจารย์และพระภิกษุที่มานี้จะขึ้นไปที่หอพระ ฆราวาสผู้สนใจขึ้นไปประชุมที่นั่น ฟังธรรมหรือขอให้ท่านอาจารย์ตอบคำถามได้ ตั้งแต่เวลา ๑๘.๓๐ น.–๒๐ น. เศษ

๕. เฉพาะวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๑๗ งดการประชุมฟังธรรม เพราะคณะกรรมการองค์การ "ทรัสต์เพื่อคณะสงฆ์พุทธศาสนา ในประเทศอังกฤษ" ขอประชุมกรรมการ พร้อมกับนิมนต์ท่านอาจารย์กับท่านปัญญาวัฑโฒร่วมปรึกษาด้วย

วันที่ ๘ มิถุนายน นั้น เมื่อพระฉันแล้ว ฆราวาสก็รับประทานอาหารแล้วแยกย้ายกันไปพักตลอดวัน

๓. เหตุการณ์ระหว่างที่พักอยู่ ณ กรุงลอนดอน

วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๗ เริ่มประชุมฟังธรรมกัน ดังปรากฏในบันทึกธรรมนั้นแล้ว

วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๑๗ ตอนพระฉัน สุภาพบุรุษชาวพม่า ชื่อ อู เมียต ซอว์ (U. Myat SAW) เจ้าของศูนย์พุทธศาสนิกที่ใกล้อ๊อกซฟอร์ด ได้มานิมนต์คณะภิกษุ และฆราวาสทั้งปวงไปฉันและรับประทานเลี้ยงที่ศูนย์เขา ในเช้าวันที่ ๑๒ มิถุนายน เวลา ๗ น. จะส่งรถมารับที่ธัมมปทีปวิหาร

วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ ตอน ๑๗.๔๕ น. มิสเตอร์คริสมาศ ฮัมเฟรย์ นายกพุทธสมาคมแห่งประเทศอังกฤษ พร้อมด้วยภริยา มานมัสการเยี่ยมเยียนท่านอาจารย์ ณ หอพระในธัมมปทีปวิหารนี้ การสนทนาได้บันทึกไว้แล้ว

วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ อู เมียต ซอว์ ได้ส่งรถขนาดยาว (Executive Tour) ไปรอรับที่วิหาร เวลา ๗.๐๐ น. ท่านอาจารย์กับภิกษุ ๒ รูป และลูกศิษย์ฝรั่ง คือ ร๊อบ จอนสัน ขึ้นรถแท๊กซี่สีดำ ซึ่งมิสซิส เชอร์รี่ จ้างไว้ประจำคณะพระภิกษุตลอดงาน คนขับรถเป็นพุทธศาสนิก ชื่อ เทอร์รี่ ชายน์ (Mr. Terry SHINE) และเป็นผู้ปฏิบัติสมาธิเป็นประจำอยู่ ณ ธัมมปทีปวิหารนี้ด้วย ส่วนฆราวาสมี มิสซิส เชอร์รี่ กับหลานสาวชื่อ มิสซิส แม๊ควิทตี้ (Mrs. K.G. McVITTIE) ซึ่งมาจากคานาดา มิสซิสฟรีด้า วินท์ ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ ม.ร.ว. เสริมศรี ไปรถที่ อู เมียต ซอว์ ส่งมารับคณะพากันไปยังศูนย์พุทธศาสนิกชน ชื่อและตำบลดังข้างล่างนี้

"THE BUDDHIST CENTRE"

Oakenholt, Farmoor, near OXFORD.

สถานที่แห่งนี้ เดิมเป็นคฤหาสน์ของท่านลอร์ดคนหนึ่ง สร้างเมื่อ ๑๐๐ ปีมาแล้ว มีตึกใหญ่สวยงามอยู่กลางที่ดินหลายสิบเอเคอร์ อู เมียต ซอว์ ได้ซื้อไว้เป็นกรรมสิทธิ์ และได้แบ่งใช้ที่ดินดังนี้

๑. ที่อยู่ของตนและครอบครัว คือ ตัวตึกใหญ่กับสนามหญ้าใกล้ ๆ นั้น

๒. ส่วนหนึ่ง ทำเป็นศูนย์พุทธศาสนิกชน มีเรือนไม้กับโครงเหล็กยาว ๆ เป็นที่อยู่ของพระภิกษุชาวลังกา ๒ รูป วันที่เราไปนั้น พระ ๒ รูปนี้ไปโรงพยาบาล จึงไม่ได้พบกัน ในเรือนนี้ต่อมามีห้องสมุดและห้องประชุม

๓. ส่วนที่ทำเป็น "สำนักวิปัสสนา" เป็นเรือนโครงเหล็กรูปยาว ๆ แต่ทำเป็นเฉลียงหรือทางเดินยาวตลอดข้างหนึ่ง อีกข้างหนึ่งกั้นเป็นห้องเล็กพออยู่ได้สบายห้องละ ๑ คน ภายในห้องมีเตียงนอน ตู้ลิ้นชักสูง กับเก้าอี้ ๑ คู่ เท่านั้น เขารับให้คนมาอยู่คราวละกี่วันตามแต่ที่จะจัดขึ้น ชาวพุทธ

เหล่านี้จะมาสวดมนต์ ทำสมาธิ กันที่นี่ โดยที่ อู เมียต ซอว์ รับรองเลี้ยงดู ไม่คิดค่าอะไรเลย (เขาบอกเช่นนั้น)

๔. ตึกเล็ก ๆ เป็นหลัง ๆ ปลูกเลียบไปตามกำแพงของคฤหาสน์นั้น ทำนองตึกบริวารของท่านลอร์ด อู เมียต ซอว์ ให้เขาเช่าไปอยู่กัน

๕. มีเรือนไม้โครงเหล็กยาว ๆ อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งให้โรงพยาบาลเช่าทำคลีนิคปักเข็มแบบจีน (ACUPUNCTURE CLINIC) บังเอิญเสริมศรีเดินออกไปพบหนุ่มสาวชาวอเมริกัน ๒ คนซึ่งเคยรู้จักกัน เพราะเขาเคยไปหาเสริมศรีที่กรุงเทพฯ ขณะนี้เขามาเป็นผู้จัดการคลีนิคนี้ เขาจึงให้โอกาสเสริมศรีเข้าไปดูเครื่องมือและช๊าร์ตต่าง ๆ ที่เขาไว้สอนนักศึกษาแพทยศาสตร์ โดยมีศาสตราจารย์คนหนึ่งมาสอนและควบคุมการทำงานที่นั่น ตอนนั้นเป็นเวลาเที่ยง ศาสตราจารย์ไม่อยู่ ครั้นคณะเรากำลังจะออกเดินทางกลับ ศาสตราจารย์คนนั้นได้มาขอพบ ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ สนทนากันเล็กน้อยก่อนจะลากลับ

นาย อู เมียต ซอว์ พร้อมด้วยภริยาสาว และญาติมิตร ตลอดจนผู้เช่าบ้านรอบ ๆ นั้น ได้มาต้อนรับ เขาตั้งโต๊ะยาว วางอาหารพม่าเต็มโต๊ะ เชิญพวกเราและฆราวาสทั้งหลายยืนหลังโต๊ะนั้น นิมนต์พระเดินรับบาตร แล้วนิมนต์ไปนั่งในห้องพระของเขา ซึ่งใหญ่โตมาก เมื่อเปรียบกับโต๊ะที่บูชาพระในห้องนั้นแล้ว เขาบอกว่าในห้องนี้ เมื่อมีการนั่งวิปัสสนา และฟังคำสอนกัน เขาใช้ห้องนี้เป็นที่พระและฆราวาสจะมาประชุมกัน เพราะทางเดินจากเรือนที่พักของผู้ทำวิปัสสนาใกล้กับตึกของเขา

ก่อนจะฉัน พระภิกษุทั้งสามก็สวดอนุโมทนาพร้อมกัน ซึ่งทำให้ผู้ฟังกระซิบบอกเสริมศรี ว่าฟังแล้วทำให้ปลื้มปีติ เจ้าของบ้านก็บอกว่าไม่ได้ฟังมานานแล้ว เขาปีติยินดีเป็นอันมาก

ครั้นฉันเสร็จ สนทนากันอีกพักหนึ่ง ไม่มีใครถามปัญหาอันใด มีแต่ อู เมียต ซอว์ เล่าว่าเป็นคนเริ่มศูนย์นี้ด้วยทรัพย์ของเขาเองอย่างไร ลำบากใน

การดูแลพระอย่างไร แต่ศรัทธาในพระศาสนานั้นมีมากยิ่งกว่าความเดือดร้อน จึงทำได้ติดต่อกันเรื่อยมาหลายปีแล้ว

เมื่อคณะเราออกเดินทางจะกลับที่พัก มิสซิส วินท์ ได้นำคณะขับรถไปดูบริเวณมหาวิทยาลัยอ๊อกซฟอร์ด แล้วจึงกลับธัมมปทีปวิหาร ความงามของทางที่ไปนี้ ถ้าจะพรรณนาก็ยาวมาก

เช้าวันที่ ๑๓ มิถุนายน เวลา ๗.๓๐ น. มิสเตอร์ เบน วินท์ ขับรถเล็ก ๆ ของเขามารับคณะท่านอาจารย์นำไปบ้าน คณะได้ไปโดยรถยนต์ ๒ คัน คือ รถแท๊กซี่สำหรับพระภิกษุ กับร๊อบ จอนสันคันหนึ่ง รถของมิสซิส บราวน์ อีกคันหนึ่ง ไปถึงบ้านของเขา ในบริเวณเมืองมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ เวลา ๙.๐๐ น.

ที่บ้านเขาเป็นตึก ๒ ชั้นเล็ก ๆ ข้างหลังบ้านมีสวนดอกไม้ และสนามเล็ก ๆ ครอบครัวเขามีกันสามคนพ่อแม่ลูกชายเล็ก ๆ เท่านั้น เขาเชิญคนอื่น ๆ มีอาจารย์และนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ กลุ่มพุทธศาสตร์ ๓–๔ คนมาร่วมด้วย เมื่อใส่บาตรกันแล้ว พระมานั่งฉันในห้องรับแขก เสร็จแล้ว พระท่านไปเดินดูสวนดอกไม้ของนายเบน วินท์ เจ้าของบ้านจัดเลี้ยงพวกฆราวาสทั้งหมด ซึ่งต้องใช้ ๒ ห้องพร้อมกัน เสร็จแล้ว นิมนต์พระท่านมานั่งในห้องที่ฉันนั้น ฆราวาสทั้งปวงเข้ามานั่งซักถามต่าง ๆ ดังที่ได้บันทึกไว้ในเนื้อหนังสือนี้แล้ว

ราว ๑๑ น. คณะลากลับ มิสเตอร์ เบน วินท์ ได้นำคณะเที่ยวชมบริเวณมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์จนทั่ว

เย็นวันที่ ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, มิถุนายน ๒๕๑๗ นี้ เวลาเย็นมีการประชุมฟังธรรม ถามปัญหา เป็นปกติ

วันที่ ๑๔ มิถุนายน มีแต่กิจกรรมตอนเช้าตามปกติ ตอนเย็นงดประชุมเนื่องจากคณะกรรมการของ "ทรัสต์เพื่อคณะสงฆ์ในพุทธศาสนาของอังกฤษ" นัดประชุมกัน และนิมนต์ท่านอาจารย์กับท่านปัญญาวัฑโฒร่วมปรึกษาด้วย ฆราวาสกับท่านเชอร์รี่ แม่ลูกก็ได้สนทนากันตามอัธยาศัย

วันที่ ๑๕ มิถุนายน โปรเฟสเซ่อร์ มอรีส ว๊อลช์ ประธานขององค์การนิมนต์พระภิกษุจากประเทศไทยไปฉันที่บ้านของท่านที่เอสเซ็กส์ (ESSEX) ฆราวาสมิได้ไปด้วย

เย็นวันที่ ๑๕ มิถุนายน นี้มีประชุมฟังธรรมตามปกติ แต่มีพุทธศาสนิกอังกฤษที่เดินทางไกล คือ จากเมืองแมนเชสเตอร์ มาร่วมซักถามด้วย ท่านผู้นี้ปฏิบัติสมาธิมานานแล้ว จึงมีคำถามที่ท่านอาจารย์สนใจมากเป็นพิเศษด้วย

เช้าวันที่ ๑๗ มิถุนายน เวลาหลังจากพระฉันแล้ว สุภาพบุรุษจากเมืองแมนเชสเตอร์มานมัสการท่านอาจารย์ และเล่าประสบการณ์ที่ทำให้เขาได้คำถามแปลกนั้นมากราบเรียนถามท่าน ท่านอาจารย์ได้ตอบเป็นที่พอใจ เขาลากลับไปเมืองเขาในเช้าวันนั้น

เช้าวันที่ ๑๘ มิถุนายน มีผู้ฟังธรรมหญิงคนหนึ่งนำอาหารมาใส่บาตร แล้วนั่งรอจนพระฉันเสร็จ จึงกราบเรียนถามประสบการณ์ของเขาเกี่ยวกับสมาธิด้วย และขอประทานอนุญาตท่านอาจารย์ให้เขาได้ถ่ายเทปคำอธิบายธรรม วันที่ ๑๗ มิถุนายน นั้นไปเก็บไว้เป็นที่ระลึก เพราะว่าในขณะที่เขาฟังท่านอาจารย์พูดภาษาไทย ยังไม่ได้แปลเป็นอังกฤษ เหตุไรเขาจึงเข้าใจได้ตรงกันกับที่ท่านปัญญาแปล น่าอัศจรรย์ใจ เขาจึงอยากจะได้ไว้เป็นที่ระลึก ท่านอนุญาต

การประชุมฟังธรรมในวันที่ ๑๕, ๑๖, ๑๗, ๑๘, ๑๙, มิถุนายน ๒๕๑๗ ได้ดำเนินไปโดยปกติ

เช้าวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๗ ตอนฉัน มีพันเอกพิเศษ ม.ร.ว. พงศ์ดิศ ดิศกุล ผู้ช่วยทูตทหารบก, Mr. J. Brian DYAS ประธานกลุ่มพุทธศาสนิกเมืองแฮมพ์เช่อร์ (Hampshire) กับ Mrs. Sue TUCKER กรรมการ ได้มานมัสการท่านอาจารย์ ถามปัญหาเล็กน้อย แล้วลากลับ

วันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๑๗ ท่านอาจารย์เทศน์ ๒ กัณฑ์ซ้อน กัณฑ์หนึ่งเอาจริงเอาจัง อีกกัณฑ์หนึ่งตลก

วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ เวลาหลังบิณฑบาต มิสโดโรธี วิลกินสัน (Miss Dorothy WILKINSON) มาถวายอาหาร พร้อมกับนำเครื่องบันทึกเสียงมาขออนุญาตท่านอาจารย์บันทึกเสียงพระสวดอนุโมทนากุศลไว้เป็นที่ระลึกด้วย

หลังจากฉันอาหารแล้ว ท่านอาจารย์ยังคงนั่งสนทนากับพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษและชาวไทยอยู่ ณ ห้องนั้น ส่วนภิกษุฝรั่ง ๒ รูป พร้อมด้วยนายเบน วินท์ และนายร๊อบ จอนสัน ได้ขออนุญาตกลับไปเก็บของที่กุฏิ และนำบาตรทั้งสามลูกไปล้างขัดถูจนสะอาดทั้ง ๓ ใบ แล้วนำใบของท่านอาจารย์มาถวายท่านในห้องที่เรานั่งสนทนากันอยู่ ท่านอาจารย์ก็บรรจุสังฆาฏิกับสิ่งของที่ท่านใช้ลงในบาตร สวมถลกบาตร ผูกมัดเรียบร้อย ทำให้ผู้ที่อยู่ในที่นั้นเริ่มเข้าใจ และเห็นจริงได้ว่า พระกรรมฐานเดินทางได้อย่างเบาเนื้อเบาตัวที่สุด เพราะท่านใช้บาตรเป็นกระเป๋าเดินทางได้ และท่านมีของน้อยที่สุดเพราะไม่สะสมอะไร และเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ

๔) การเดินทางเที่ยวกลับกรุงเทพฯ วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗

เนื่องจากคณะภิกษุจากประเทศไทยจะกลับโดยเครื่องบินไทยอินเตอร์แนชชั่นแนล ซึ่งเจ้าหน้าที่รู้จักดูแลอุปัฏฐากภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีไม่น่าห่วง เมื่อท่านไปถึงกรุงเทพฯ ท่านก็จะมีสานุศิษย์ห้อมล้อมมารับไปจากสนามบิน

ศจ. นพ. อวย เกตุสิงห์ นั้น มีกิจที่จะดูงานในประเทศอังกฤษจนถึงวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๗ จึงจะต้องเดินทางไปประชุมที่ประเทศเยอรมัน ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี นั้นเล่า วันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๑๗ จะต้องเดินทางไปหาหลานและเพื่อนเก่าทั้งหลายในกรุงนิวยอร์ค สหรัฐอเมริกา ทั้งสองคนจึงได้แต่ไปส่งท่านอาจารย์ที่สนามบินฮี๊ตโธร (HEATHROW) กรุงลอนดอนเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชนชาวอังกฤษและชาวไทยอีกหลายคนวันนั้น

ในเช้าวันนี้ คนไทยในอังกฤษได้นำรถยนต์มารับท่านอาจารย์และคณะที่มาจากประเทศไทยด้วยกันนั้นไปส่งที่สนามบิน และโรงแรมที่บุคคล

ทั้งสองจะต้องไปพักอยู่จนกว่าจะเดินทางออกจากลอนดอนไป พุทธศาสนิกชาวไทยที่เป็นข้าราชการและนักธุรกิจ ต่างมีความสะดวกและความสามารถในการที่จะดูแลจัดการให้ท่านอาจารย์และภิกษุทั้งสองเดินออกจากท่าอากาศยานไปสู่เครื่องบินอย่างเรียบร้อยได้ ทำให้เบาใจเป็นอันมาก

ครั้นไปถึงท่าอากาศยานเข้าจริง ปรากฏว่าวันนั้นมีกรรมการบริหารของบริษัทเครื่องบินไทยอินเตอร์แนชชั่นแนลคนหนึ่งเดินทางกลับประเทศไทยในเครื่องบินลำเดียวกับท่านอาจารย์ด้วย ท่านผู้นั้นจึงเป็นผู้ที่เราเชื่อได้ว่าจะช่วยอำนวยความเรียบร้อยต่าง ๆ ในเครื่องบินได้ดีด้วย นับว่าบารมีของท่านอาจารย์และพระภิกษุในพุทธศาสนามีจริง อย่างน่าเลื่อมใสเห็นปานฉะนี้

จึงขอรายงานเท่าที่ข้าพเจ้าทราบ แต่เพียงเท่านี้

เสริมศรี เกษมศรี
(ม.ร.ว. เสริมศรี เกษมศรี)
๒๙ มี.ค. ๒๕๑๘

ห้างหุ้นส่วนจำกัด
โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์
469 ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศน์ เขตพระนคร กรุงเทพฯ
นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. 2527 โทร. 2822114 , 2810541